МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 2

Одеса
2018

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – д.політ.н., проф., завідувач кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Заступник головного редактора:

Музиченко Г. В. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Відповідальний секретар:

Ростецька С. І. – к.політ.н., доц., доцент кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Члени редакційної колегії:

Арабаджиєв Д. Ю. – д.політ.н., доц., професор кафедри соціальної роботи
(Запорізький національний технічний університет)

Аркадіуш Адамчик – проф. д-р габ. політології (Університет імені Яна Кохановського в Келцах, РП)

Бабкіна О. В. – д.політ.н., проф., завідувач кафедри політичних наук (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова)

Гедікова Н. П. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Горбатенко В. П. – д.політ.н., проф., заступник директора (Інститут держави і права НАН України імені В. М. Корецького Національної академії наук України)

Долженков О. О. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Залевськи Єжи – проф. д-р габ. політології (Варшавський університет, РП)

Монолатій І. С. – д.політ.н., проф., професор кафедри політології (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»)

Парух Вальдемар – проф. д-р габ. політології (Університет імені Марії Склодовської-Кюрі в Любліні, РП)

Романюк А. С. – д.політ.н., проф., завідувач кафедри політології (Львівський національний університет імені Івана Франка)

Яковлев Д. В. – д.політ.н., проф., декан факультету правової політології та соціології
(Національний університет «Одеська юридична академія»)

Ярова Л. В. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Науковий журнал «Politicus» є фаховим виданням на підставі
Наказу МОН України № 241 від 09.03.2016 року (додаток № 9)
Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського, протокол 9 від 27 квітня 2018 року

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21499-11299Р від 18.08.2015 р.)

ISSN 2414-9616

© Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського, 2018

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Bereza V. O.
Informatization and social involvement of a person:
general overview in modern Ukrainian context.....5

Бушева С. М.
Механізм функціонування груп інтересів: інтерпретація теорій лобізму.....11

Ковальов А. В.
Джеймс Фішкін про прикладний досвід деліберації: кейс із Китаю.....15

Філатов Б. А.
Інституційні форми політичного патріотизму
в сучасній Україні: динаміка еволюції.....20

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Буря К. М.
Локальна демократія: зарубіжна концептуальність
та вітчизняна політична прагматика.....26

Зейналова Эльнара Ислам кызы
Новые медиа и их влияние на политические процессы.....31

Каменчук Т. О., Гордеева М.
Прийняття політичного рішення як результат здійснення політичної компетентності.....35

Ключкович А. Ю.
Політико-інституційні особливості організації державної влади
в Словацькій Республіці.....39

Луцишин Г. І., Матковський І. Й.
Виклики та загрози прихованого подвійного громадянства в сучасній Україні.....44

Maharramov Rashad
Concept of national innovation systems.
Role of government in innovation policy: practice of Azerbaijan.....50

Marcel Martinkovič
Phenomenon of independent candidates in the regional elections
in Slovakia from 2001 to 2017.....55

Самуйлік М. М.
Інститут політичної відповідальності держави та його сучасні гібридні деформації.....61

Сімонян А. В.
Громадські ради у політичному процесі сучасної України.....66

Федоренко В. В.
Чинники політичної консолідації місцевих громад
в Україні: внутрішні та зовнішні детермінанти.....72

Худик Г. О.
Завдання політичної іміджевої стратегії.....77

Ярош Я. Б.
Особливості трансформації партійної системи України.....82

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Агафонова Г. С., Бєлєнко І. В.
Вплив політичної кризи 2000−2013 рр. на конституційний процес у Зімбабве **87**

Билалова Самира Яшар кызы
Стратегические интересы Турции и западных держав на Южном Кавказе **93**

Долженко О. О.
Роль та місце неурядових організацій
в умовах ведення «гібридної війни» **97**

Загурська-Антонюк В. Ф.
Інформаційно-комунікативний ресурс як сучасна форма
політично-ідеологічного лобіювання інтересів в українських реаліях **102**

Кан Ден Сик
Корейский полуостров в свете последних событий **107**

Мирзазаде Л. Ф.
Фактор торгово-экономического партнерства во внешнеполитической стабильности
двухсторонних отношений Азербайджана и России **110**

Рустамли Рияд Ариф оглу
Характеристика региональных политических процессов в Южном Кавказе
как составного элемента мирового порядка **115**

Шихелілі Джавід Сафаїл огли
Стратегія Росії і США у Каспійському регіоні **120**

РОЗДІЛ 4. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Дегтеренко А. М.
Безпекові імперативи національно-громадянської консолідації в Україні **127**

Сторожук С. В., Гоян І. М., Федик О. В.
Аксіологічні засади євроінтеграції України **139**

Рижук О. М.
Забезпечення інформаційної безпеки України під час гібридної війни **147**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Bereza
Vadym Oleksiiovych

Informatization and social involvement of a person: general overview in modern Ukrainian context

UDC 323
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-5-10

Bereza Vadym Oleksiiovych
Dr. hab. in Political Sciences,
PhD in Education, Professor,
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes
of National University of Civil Defence of Ukraine
Onoprienko Str., 8, Cherkasy, Ukraine

The purpose of this article is to theoretically analyse the nature and peculiarities of the influence of information technologies on the formation of the personality and the process of his/her political socialization. The transformation of modern civilization into information society is marked by reshaping all social structures and processes, changing their functional potential, and it also greatly affects the personal development of any person. In the present article we are going to analyse the factors of such influence, to determine the extent and nature of how the information transforms the surrounding socio-cultural and political reality, and specifies the personal potential of an individual to enter into the social world and his/her self-realization in it. The article describes the global trends of informatization, which influence the socio-political sphere of our country in the context of political socialization of the personality. It discloses a theoretical analysis of the conditions for optimal use of information resources in the process of socialization of the personality. The author makes a stress on the factor that the mentioned topicality will ensure the possibility of successful implementation of socio-political reforms and transformations taking place in our country.
Key words: *socialization, political socialization, personality, informatization.*

Introduction. Overall and integral informatization of the world and humanity leads and forces the scientists to rethink the way a person socializes and interacts in the society, and the politicians to use new techniques to manipulate a person in his/her socialization.

Fast-pacing changes in the modern world determine the scientific community to reframe and seek for new reasoning and interpretation of notions and phenomena, having been previously considered as profoundly investigated. All these needs in further assessment and review of definitions, and in approaches and techniques to research them, stem from a great impact of IT technologies and expansion thereof on a day-to-day life and existence of any society or a separate individual. It drives the humanity to give a new look at many things happening inside a person in the process of his/her social involvement, and to reconstruct our thinking of the personality, his/her socialization in a densely enclosed information-driven society.

Presenting main material. Formation of the personality as a bearer of social constructs, development of a modern person occurs under the conditions of active influence of various factors that specify the contents and scope of social and inner self and dictate behavioural intentions and inclinations of a person, the system of value priorities, cultural views, and generally determine the system of his/her ideas and representations. The current situation points out to a fact that informatization has become a global driver of changes taking place in the world, in every nation and society, social group, and each person. The process of immersion in the general information space drives contemporary socio-cultural dynamics, creates initial conditions for reforms and the emergence of new methods for work organization, etc. This global tendency did not pass over the sphere of political socialization of the personality. Moreover, the informatization practically captivated it, causing and substantiating the peculiarities of its development and realization, which in turn allows us to isolate and analyse it as a relatively independent tendency of the process of political socialization in the world and, particularly, in Ukraine.

Recently, informatization has moved beyond the realm of a purely technological phenomenon, penetrating into all spheres of life without exception, and becoming a key factor of modern development, it has made the world more complicated, and radically changed the system of social relations. Today, informatization is turning into a socio-cultural phenomenon, which is, primarily and mainly, substantiated by the process of globalization, and that requires a special intellectual reflection [7, p. 34]. The reflection is particularly relevant to the study on how it is possible to structure, organize, and fill the process of political socialization of the personality with the democratic values and meanings, so that the latter is able to respond to the aggressive and chaotic environment from the perspective of civil consciousness, activity and cultural development.

Initially, to carry out a conceptual and theoretical analysis of informatization of the process of political socialization of the personality, it is imperative to re-consider the concept of “informatization” as a phenomenon of the political life of the modern world and Ukrainian society. First of all, informatization is a civilizational and cultural phenomenon, which became a milestone for scientific, philosophical, social, techni-

cal, economic, and political development of the mankind. This process has begun with technologically developed countries and regions, and then spread to the whole world, both making use of, and creating laws and the main approaches of globalization.

Informatization of a society is a logical stage in the development of the civilization conditioned by technical, philosophical, social, and cultural prerequisites. On the one hand, a crucial need for new information processing tools, due to the information crisis manifested in the contradiction between the "information burst" and "information deprivation", has led to the emergence of new information technologies. However, on the other hand, from the standpoint of the philosophy of technology, the emergence of computers in the middle of the twentieth century became a logical process caused and defined by the previous stage of the technology development. The emergence, rapid development and widespread distribution of information technology radically transformed the social and individual consciousness, made a huge impact on art, culture, economy and politics [6, p. 8]. In other words, informatization as a phenomenon of modern cultural and civilizational development has quickly turned into an integrative, inclusive, and all-permeating phenomenon, which defines the inner essence of any contemporary socio-cultural process, as well as the main tendencies for social involvement of the personality. Informatization is deeply engrafted in the process of political socialization of a person, as well.

Eventually, social and humanitarian disciplines begin to exploit the concept of "information culture", which reflects the level of competence and skills of an individual, a social group, and a society as a whole, to be able to make an efficient use of information tools and technologies in various spheres of individual and social life. At its fundamental level, information culture predetermines and specifies all tendencies in social and personal development.

O. Proskurina argues that the emergence of informational civilization has considerably changed the political, economic and socio-cultural space, forming the so-called informational culture. The political and cultural space has been the most receptive object for transformation under the conditions of informatization [5, p. 3]. A person is forced to act more dynamically, consciously and actively, being in this space. The political socialization of the personality takes place more actively as well, since obstacles on the way of obtaining necessary information about certain phenomena and events disappear under the conditions of information civilization. However, the personality again requires more cultural competence, because the perception of a huge amount of information in the process of political socialization significantly complicates the provision of this information with relevant personal and cultural meanings, axiological guidelines and priorities.

The phenomenon of informatization has been ambiguously shifting a world-view landscape of modern civilization. It reveals an interesting paradox, consisting of two opposite situations, described by G. Jowett and V. O'Donnell. It seems that it has become easier for a person to receive knowledge about certain phenomena and events that surround us. We can share information and data across the world in an instant and speak with people on the other side of the planet; the world itself gets smaller and closer due to the technologies. However, on the other hand, people grow further apart as humans, they substitute the face-to-face communication by spending more time interacting online and chatting with someone who lives several hundred meters away. A person remains alone with the grandiose, powerful centres of production of various propaganda impulses, "which are time-conditioned and dependent on the availability of the media" [3, p. 391]. The wide spread of powerful information sources and media has induced the scientists to face new issues and tasks on developing other approaches in studying the society and the personality under new conditions of the information-driven reality. It has also created new problems related to the intense use of the latest information technologies in the media. The existence of such media and the impact thereof shows the dependence of public consciousness on the level of social responsibility of certain groups and individuals who cover the news and control the media. Consequently, informatization as a phenomenon of political life of the modern world and Ukrainian society not only allows a person to diversify the means of his/her own political socialization, but also creates new complicated multilevel structures, which effective and responsible functioning stipulates a general political landscape of entire countries and regions.

Putting this another way, informatization appears as a complex, ambivalent phenomenon, which, on one level, makes it easier for a person to obtain information about the political sphere, but then again, it provides big political players with significant opportunities for manipulating public consciousness. In countries with developed democracy, a strong civil society opposes and protects against such a manipulative influence. Moreover, citizens obtain a possibility to exercise their rights and freedoms through the use of the latest information means. Various information sources perform many functions, having a socialization one among the most important. Being diverse in their influence, these sources may shape our opinions and attitudes comprehensively, and sometimes right then and there, trigger our inclinations to act in some way, and dictate the manner a person is involved in social relations within a certain society or a group. However, other socializing spheres, including civil, educational, and cultural, are also effective in making information sources to really

contribute to the humanistic and democratic forms of political socialization. In transformational societies, with Ukrainian being among them, these spheres are rather weakened and, wherefore, many negative tendencies of informatization as a phenomenon of the political life of the modern world and Ukrainian society are actively emerging.

The background of further democratic transformation of any society, particularly Ukrainian as developing, depends precisely on the extent to which the positive potential of informatization for the establishment of civil society and the rule of law will be used in such a society. G. Wang describes the phenomenon of informatization as "a process of change that features the use of information technologies to such an extent that they become the dominant forces in commanding economic, political, social and cultural development" [10]. Developed democracies have been fruitfully using informational tools to develop and implement new, improved forms of democratic low-based governance for a long while. Ukrainian society faces, however, problems with the development of such forms and processes.

As a process of integration of Ukraine into geopolitical centres of global civilizational advancement, informatization has already revealed and exposed a number of humanitarian challenging issues in establishing its sustainable social development. This encompasses the issues of legitimate use and protection of personal data, providing citizens with access to information on the government bodies and authorities, using the gained information to raise public awareness of activities and plans of the authorities. It stimulates the development of electronic technologies and appearance of new notions, such as "Open Government", etc. To effectively tackle these issues is a serious present-day examination for legal and humanitarian sciences in general, for the society and the power elites. The requirement of free information awareness becomes in Ukraine a condition of universal freedom of a person in the society, and solving the problems of fair furnishing of information is the most important task of the state [8]. Freedom of use and free access to a variety of information sources and means of civil activity largely predetermines the efficiency and effectiveness of the use of modern information and civilization possibilities to improve and innovate the process of political socialization of the personality in Ukraine. This is especially important under the conditions of a hybrid war with Russian-backed terrorists in Donbas, as it will allow presenting a successful and effective picture of stable and sustainable social and political life in Ukraine.

Evaluating the overall effects of the phenomenon of informatization, which, at the present stage, has greatly transformed the global and national socio-political space, it is definitely necessary to emphasize the ambiguous nature of the influence of this phenomenon on both the political sphere in general and the political socialization of a certain personality. The ambiguity of such influences only reinforces the relevance of a comprehensive conceptual and theoretical study of the problem in question associated with the manner informatization affects political socialization of the personality.

As already mentioned, the consequences of informatization of any society cannot be assessed categorically as positive or negative. Modern computer, information processing technologies and telecommunication data networks provide great opportunities for the economy, education system, social communications, as well as for the creative development of the personality. However, there is a real danger of dehumanization of the process of informatization of the society, which can lead to fatal consequences for civilization [6, p. 8–9]. The ambiguity of informatization processes makes the scientists continually detail their conceptual and theoretical researches of the methodology of studying the realities of informatization and its influence on the political processes within Ukrainian society. To proceed, the effects of informatization on various manifestations and the inner essence of political socialization of the personality shall be analysed and detailed.

Firstly, it must be emphasized that information resources in their various manifestations have become one of the key forces that determine the main trends in the development of certain national societies, including Ukrainian, too. Today, the socialization of the personality depends directly on the fact, which information impulses are engaged by the main informational and political actors and to what extent these impulses are intervened in the socio-political space of any national society. Modern communication technologies have largely changed the situation with the traditional media. They presented new challenges and problematic issues. The key one is the mediacracy, as a phenomenon associated with the monopolization of stable political communications between the state and civil society by the media, or as defined by the Oxford dictionary [4], it is the (supposed) dominance of the mass media over society through its powerful influence upon government. Modern media are not only the main source of information on contradictions of the society functioning, but also communicative means concerning development and settlement of contradictions within the society. Therefore, mediasphere determines the dominant trends in the public perception of socially important problems and the formation of attitudes of different social groups in respect of these problems [2, p. 11]. The main threat of the mediacracy is the appearance of new types of totalitarian and authoritarian regimes in connection with world and national media conglomerates. The latest information technologies allowed for the mediacracy to become the

potential force in the system of political socialization of the personality. It enhances the mediaization of specific political relations within the society, being ambivalent in its nature and producing positive and negative changes to the society and a person.

Such a breakthrough informatization of the socio-political environment of the world and certain countries leads to two interdependent trends. On the one hand, all people have sufficient access to information related to political events taking place in the world and the state, and this contributes to acceleration of the process of political socialization. But, on the other hand, information is rendered in reliance on an average, mass consumer, and, wherefore, there is a significant vulgarization of socialization influences on the part of the information environment regarding the construction of the personality as a member of a society.

The real effects of informatization and its influence on political processes in Ukrainian society are about implementing information sources and media as means of multi-directional action. On the one hand, the authorities actively use various information tools for the purpose of propaganda influence, though, on the other hand, information technologies allow citizens to communicate and interact freely, realizing their socio-political aspirations and intentions, and exercising rights and freedoms.

Under the current conditions, mass communication is a source of influence on the majority of social and political processes, as they are both the means of exercising the power interests of the political elites, and an integral part of any civil society, as well as independent political actors. The effect of mass communication on the processes of political socialization is unchallengeable. Understanding the peculiarities of this effect and its correct implementation will greatly contribute to: a) directing the political socialization of the personality towards the democratic law-based tradition; b) reducing the likelihood and danger of deformation of the public consciousness; c) creating comfortable conditions for the re-socialization and adjustment to new values, norms, and roles by the older generations; d) developing the state strategy of political socialization of the society in the conditions of the transformational processes of statehood, and the formation of the information-based society [9, p. 3]. From there, it is extremely important to carry out continuous monitoring, and conceptual and theoretical analysis of how the existing and constantly emerging media of mass communication affect the political socialization of the personality, since the success of our national society on the way to the implementation of all planned goals is largely dependent on this. It predetermines the construction of a legal state of democratic European identity.

Comprehensive informatization of the socio-political processes and political socialization of the personality is first and utmost provided by media environment. It is the media that provide all-encompassing contact between the various actors of the socio-political sphere of the society, i.e. the state, political parties, non-governmental organisations, citizens and their associations. Through this process a person receives a sufficiently comprehensive picture of a political life of a society, and then carries out political and social self-realization based on his/her own educational level. It is the level of political education and civic literacy that specifies and decides on the direction of political socialization of the personality under the influence of many external information effects.

However, it is obvious that the transformational Ukrainian society possesses very low political and civic literacy, still being in line with the consciousness from the past Soviet times; and the majority of the population has an unsatisfactory level of political education and culture. Thereby, the information sphere is often used not as a positive, culture-establishing factor of political socialization, but as a manipulative means of controlling social and individual political consciousness. Any personality has the possibility to track socio-political events, get news, draw conclusions, compare, and consolidate patterns of political behaviour, though the media usually performs the other main role in this, being a tool of manipulating the audience in the interests of, and to the benefits to, the business and political elites. Therefore, information media of social communication carry out manipulative or creative, useful impacts on the process of political socialization of the personality, depending on how high is the level of political and civic education and culture of the mass audience. It is precisely because of this that societies that entered the era of informatization in a non-democratic state (including Ukraine) deepen very often the political illiteracy of the population by manipulating its political consciousness, using different, and sometimes sophisticated and dangerous, information manipulations. But, without comprehensive informatization of the various aspects of the socio-political and civil life of Ukrainian society, it is hardly possible to envisage and hope for the further development of democratization transformations. Given this, it is important to elaborate the principles of development of national political information and media spheres at the conceptual and theoretical levels, in conjunction with the development of effective and favourable means and mechanisms of political education of population, especially young people. This stipulates the “information democracy” as a key component of social development and a factor of political socialization.

The development of new information technologies and the practice of their usage in Ukraine conceals the danger of distortion of public consciousness, on the one hand, and offers wide opportunities for the implementation of the fundamental values of civil

society, on the other hand. In particular, it brings to front the capabilities of the Internet, e-mail and other modern communication means and social media as mechanisms of direct participation of citizens in the process of discussing important political issues, voting, e-government activities, providing the authorities with mobile feedback, securing adequate social needs of making political decisions. But for all that, any national state shall be prepared to answer adequately to the challenges and social dangers inherent in globalization [1, p. 3].

The stated above assumes that the national political discourse shall tackle one of the key issues, topicality of which lies at the highest theoretical level, of analysing various mechanisms for the effective use of the entire potential of the phenomenon of informatization to ensure a comprehensive and culturally-oriented, but not manipulative process of political socialization of the personality in the context of Ukrainian society.

Conclusion. Summarizing the above, in the current situation, the further democratic development of Ukraine as a law-governed state depends largely on how the national information resource of modern politics will be used, as well as on how the civil society in general, and each person in particular, will react to the information environment. Within this framework, we highlight the question of how the external information sphere of politics enters into an individual's life, and how it affects the individualized forms of personal political socialization. Information and communication technologies have currently a great influence on the political socialization of the personality, becoming a fundamentally new instrument of social involvement and adjustment to rapidly changing social environment. A deep and multi-level informational connection with the surrounding world becomes a determining condition for the life-sustaining activity of the individual. It shall be also noted that since the hybrid warfare in Donbas started, communication and mass media functioning in Ukraine have somehow changed the way of working with public sphere and people, and have begun addressing the individual and every citizen, instead of previous speaking to the faceless mass, the electorate, zombie consumers of information garbage. Though lots of issues and challenges left, those of political manipulation, implied overindulgence of powers in swaying people to act as the authorities and politicians need, the process of political socialization in virtue of informatization of all spheres of personal and social life passes effectively forward, overcoming the obstacles on its way. The public authorities require new techniques and methods to vanquish the sympathy of people as being a monolith and stable driver, aiming at and helping in effective social involvement of the personality who enters spacious, complicated and intricate reality of social life. This process is to be reciprocally directed: political actors and information centres shall use the information resources of modern politics to improve the conditions for the political socialization of the personality, as well as a person himself, each citizen, has to take more care of his own political awareness and culture.

LITERATURE:

1. Дубас О. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті: політологічний аналіз: автореф. дис. … канд. політ. наук: 23.00.02. К., 2004. 21 с.
2. Multifunctionality of Mediasphere in Problematization of Social Contradictions. International Review of Management and Marketing. 2015. Vol. 5. P. 11–17. URL: http: www.econjournals.com.
3. Jowett G., O'Donnell V. Propaganda & Persuasion. Sixth Edition. Newbury Park: SAGE Publications, Inc., 2015. 480 p.
4. Oxford Dictionary. URL: https://en.oxforddictionaries.com/definition/mediacracy.
5. Проскуріна О. Сучасна політична культура України в умовах глобалізації інформаційного суспільства: автореф. дис. … докт. політ. наук: 23.00.03. К., 2009. 20 с.
6. Ревякина И. Информатизация общества как феномен культуры: дисс. … канд. филос. наук: 24.00.04. М., 1999. 200 с.
7. Соколова Е. Социокультурный феномен информатизации в контексте глобализации. Информатизация общества: социально-экономические, социокультурные и международные аспекты: материалы международной научно-практической конференции. Пенза; Прага: Научно-издательский центр «Социосфера», 2012. С. 34–37.
8. Соснін О. Інформатизація як чинник інноваційного розвитку України. Державне управління: теорія та практика: електронне наукове фахове видання. 2013. № 1. URL: http://www.academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/7.pdf.
9. Шеременко Н. Вплив засобів масової комунікації на політичну соціалізацію особистості в умовах становлення інформаційного суспільства: автореф. дис. … канд. політ. наук: 23.00.03. К., 2010. 19 с.
10. Wang G. Treading Different Paths: Information in Asian Nations. Westport: Praeger, 1994. 274 p.

REFERENCES:

1. Dubas O. (2004). Informatsiinyi rozvytok suchasnoi Ukrainy u svitovomu konteksti: politolohichnyi analiz [Informational development of modern Ukraine within the world context: political analysis]. Author's abstract. Kyiv [in Ukrainian].
2. Multifunctionality of Mediasphere in Problematization of Social Contradictions. (2015). International Review of Management and Marketing. Vol. 5, p. 11–17. URL: http: www.econjournals.com.
3. Jowett G., O'Donnell V. (2015). Propaganda & Persuasion. Sixth Edition. Newbury Park: SAGE Publications, Inc.
4. Oxford Dictionary. URL: https://en.oxforddictionaries.com/definition/mediacracy.
5. Proskurina O. (2009). Suchasna politychna kultura Ukrainy v umovah hlobalizatsii informatsiinoho suspilstva [Modern political culture of Ukraine under the

conditions of globalization of information-driven society]. Author's abstract. Kyiv [in Ukrainian].

6. Reviakina I. (1999). Informatizatsiia obshchestva kak fenomen kultury [Informatization of a society as a cultural phenomenon]. Thesis. Moscow [in Russian].

7. Sokolova E. (2012). Sotsiokulturnyi fenomen informatizatsii v kontekste globalizatsii [Socio-cultural phenomenon of informatization in the context of globalization]. Penza; Prague: Nauchno-izdatelskii tsentr "Sotsiosfera", p. 34–37 [in Russain].

8. Sosnin O. (2013) Informatyzatsiia yak chynnyk informatsiinoho rozvytku Ukrainy [Informatization as a factor of information development of Ukraine]. Commons, vol. 1 [in Ukrainian]. URL: http://www.academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/7.pdf.

9. Sheremenko N. (2010). Vplyv zasobiv masovoi komunikatsii na politychnu sotsializatsiiu osobystosti v umovah stanovlennia informatsiinoho suspilstva [Mass media influence on political socialization of the personality under the conditions of the development of information society]. Author's abstract. Kyiv [in Ukrainian].

10. Wang G. (1994). Treading Different Paths: Information in Asian Nations. Westport: Praeger.

Інформатизація та соціалізація особистості: загальний огляд в умовах сучасної України

Береза Вадим Олексійович

доктор політичних наук, кандидат педагогічних наук, професор,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
вул. Онопрієнка, 8, м. Черкаси, Україна

Мета статті – теоретично проаналізувати характер та особливості впливу інформаційних технологій на становлення особистості й процес її політичної соціалізації. Перетворення сучасної цивілізації на інформаційну відзначається переформатуванням усіх соціальних структур і процесів, зміною їх функціонального потенціалу, а також значною мірою впливає на особистісний розвиток кожної особи. У матеріалах статті ми аналізуємо фактори такого впливу, визначаємо ступінь і характер того, яким чином інформатизація перетворює навколишню соціокультурну й політичну дійсність, визначає особистісний потенціал входження кожної людини в соціальний світ і її самореалізацію в ньому. Стаття описує глобальні тенденції інформатизації, що впливають на соціально-політичну сферу нашої країни в контексті політичної соціалізації особистості. Відбувається теоретичний аналіз умов оптимального використання інформаційних ресурсів у процесі соціалізації особистості. Автор дискутує з питання про те, що вказана актуальність забезпечить можливість успішного здійснення соціально-політичних реформ і трансформацій, які протікають у нашій країні.

Ключові слова: *соціалізація, політична соціалізація, особистість, інформатизація.*

Бушева
Світлана Миколаївна

Механізм функціонування груп інтересів: інтерпретація теорій лобізму

УДК 327:316.32.
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-11-14

Бушева Світлана Миколаївна
аспірант кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна

Ця стаття відображає складність соціального феномена, який домінує у західному суспільстві та характеризується особливою політичною позицією. Групи інтересів та лобістські організації постають ключовою проблемою тиску на американський уряд та інші державні структури. Важливим фактором співробітництва та компромісу між державою та зацікавленими представниками меншин є чітко розроблена система важелів та скрупульозного підходу до врегулювання пріоритетних проблем, що стосуються двох сторін. Актуальність проблеми цього дослідження полягає у парадоксальному та рідкісному феномені політичного союзництва між групами інтересів, лобістами та представниками уряду Сполучених Штатів Америки. Мета цієї статті підкреслює її актуальність крізь призму детального аналізу теоретичних знань, які представлені у роботах американських дослідників. Контроверсійні підходи до інтерпретації та висвітлення цієї теми у роботах західних дослідників розширюють сприйняття проблематики цієї теми. Категоризація та визначення ролей учасників політичного процесу також сприяє поясненню фактів та причин становлення інститутів, які спеціалізуються в окремих питаннях. Результати цього дослідження доводять, що групи інтересів та лобісти отримують нагоду формувати політику різними шляхами. Соціальна та політична адаптація акторів до процедури співпраці, а також вражаючий темп розвитку окремого сегменту влади, яка керується необхідністю створити сприятливі та гідні умови для конкретного соціуму. Надаючи багатосторонній огляд того, як лобі покладається на підтримку США на національному рівні, це дослідження також описує амеліоративні наслідки співпраці і для гегемона. Варто надати особливого значення питанню, яке пов'язане з багаторівневою структурою управління США та фундаментальною роллю, що вона відіграє у процесі перенесення цієї форми на внутрішню організацію агента. Інтерпретація теоретичних засад лобіювання відображена з точки зору соціологічного прориву у суспільстві, який стимулює надзвичайно стрімкий структурний зріст політичного значення цих акторів.

Ключові слова: *теорії лобіювання, групи організованих інтересів, плюралізм, логіка колективних дій, інформаційний тиск.*

Вступ. Варто зазначити, що науково-дослідницький процес відіграє дедалі більш важливу роль у державній політиці, а саме у сфері вирішення проблем національної безпеки та питань, які стосуються громадського добробуту. Прогрес наукового товариства на теренах політичної арени можна охарактеризувати як суттєве досягнення. Зацікавлений у розробленні політичного ладу сегмент населення отримує дедалі важливішу роль у суспільстві.

Мета та завдання. Отже, пріоритетом та метою цього дослідження є розгляд елементів впливу на контроль головних політичних інститутів. Детальний аналіз послідовності та специфіки дій груп інтересів та лобістських організацій є ключовим аспектом цієї статті. Пояснення мотивів лобістської діяльності на теренах Сполучених Штатів є основним завданням цієї роботи, оскільки активний розвиток таких політичних механізмів, як групи інтересів та тиску, спричиняє реформацію значної частини політичної системи США.

Методи дослідження. Метод аналізу літературного дискурсу використовується задля відстеження механізму функціонування груп інтересів та лобі. З метою тлумачення мотивів активних груп ця стаття розкриває шлях проміжних кроків творення політичного процесу з допомогою зусиль лобістів. Крім того, вищезгаданий метод забезпечує спосіб вивчення не тільки запропонованих теоретичних концепцій, розгляд припущень, але й вивчення ідейних чинників, еволюцію масштабного соціального явища, а також вплив цих явищ на поведінку акторів.

Групи інтересів можна дефініціювати як будь-яку групу або організацію, яка висуває вимоги урядові та іншим установам. Варто наголосити, що існує більш відповідний та детальніший термін і водночас термінологічна номінація, яка набирає обертів і популярності у літературі та надає конкретнішої інтерпритації соціальному угрупуванню. Більш коректним та точним терміном прийнято вважати групи організованих інтересів. Тлумачення цього твердження є повним, тому що багато груп висувають вимоги уряду у такому вигляді та з такими намірами, які є доволі нетрадиційними та характерними для визначення саме груп інтересів. Ці групи можуть включати університети, торгові асоціації, професійні асоціації та бізнес-фірми.

Групи інтересів охоплюють широкий спектр громадських кіл, а різноманітні види діяльності, як-от пряме лобіювання, на прохання громадян про діалог з їх законодавством, є притаманною виключно цьому політичному акторові. Їм також належить публікація дослідницьких звітів та виступ на презентаціях Конгресу США. Крім того, тактика використання можливостей груп інтересів залежить від сприйняття конкретної групи урядом та громадянами. Варто згадати, що законодавці можуть допо-

могти їм досягти своїх цілей та політичних позицій, оскільки основою та стриженем групи є вимога народу [1, с. 1000]. Законодавча влада взаємодіє з лобістами і цей консенсус є найбільш поширеною формою артикуляції інтересів, на яких сфокусоване це дослідження.

Теорією груп організованих інтересів варто вважати плюралізм. Перші витоки теоретизації цього явища спиралися на плюралізм та припущення, що оскільки люди − це соціальні істоти, люди об'єднуються разом задля того, щоб створювати групи для захисту своїх спільних інтересів. У результаті розроблення цього концепту в основі організації цих груп лежить плюралістичний аргумент, який логічно пояснює, чому ці актори згодом сформулювали ряд особливих вимог до уряду та стали унікальним доповненням системи політичної стабільності у Сполучених Штатах Америки [11, с. 504].

Раннє формування теорії груп інтересів було доволі розмитим та спиралося на плюралістичне припущення, яке, по своїй суті, базувалося на ідеї, що найкращий політичний розв'язок дилеми буде результатом конфлікту і компромісу групи та посередництвом уряду [3, с. 21]. Проте з часом плюралістичний підхід був спростованим, оскільки групи інтересів швидко розвивалися та буквально просочувалися до політичних кіл США. Крім того, ряди цих організацій дедалі частіше поповнювалися заможними представниками, які наполегливо та стрімко проявляли свої наміри брати участь у формуванні політики Сполучених Штатів [8, с. 35].

Критики цього напряму плюралістичної теорії стверджували, що прості громадяни є порівняно безсилими проти бажань еліти [4, с. 332]. Ельмер Ерік Шатшнейдер зауважив: «Недоліком плюралістичної ідилії є те, що її небесний хор співає з відлунням акценту вищого класу» [8, с. 35]. Шатшнейдер також висунув припущення, що членство в груповій системі було та є упередженим, оскільки воно є обмеженим соціальними класами. З огляду на це, стає зрозумілим той факт, що лобістам та групам інтересів доволі зручно спиратися на таку статистику та розробляти плани дій за таких обставин.

Мірою того, як розвивалася теорія груп інтересів, виникати запитання з приводу організації колективних дій та пропозиції стосовно заміни їх на більш модернізовані варіації групової влади та впливу її центрів як сегментів наукової сфери. Ранні та поступові дослідження плюралістичної традиції передбачали, що особистісний інтерес забезпечує могутній стимул до формування груп і політична система забезпечує інституційний поштовх до налаштування взаємодії [5, с. 512].

Мансур Олсон впевнено стверджує у своїй праці «Логіка колективних дій», що формування та підтримка груп інтересів не є легкою справою, оскільки виникає безліч бар'єрів для групової організації, які визначені Олсоном як упередженість до сфери бізнесу, що стає перепоною у всесвіті груп інтересів [7, с. 145]. Олсон пропонує аргумент: деякі інтереси краще представлені, ніж інші, і ці інтереси можуть стримувати економічне зростання і пригнічувати політичний та економічний розвиток держави. Отже, групи інтересів, які діють раціонально для досягнення власних цілей, можуть зменшити життєздатність системи і обмежити опції соціального вибору. Зрештою, економічне зростання може бути обмеженим групою або ж системою груп інтересів.

Теорії, висунуті представниками Віржинської школи (здебільшого орієнтовані на економічний контекст), презентують розробки інтерпретації концепції груп інтересів у рамках теорії уряду. Крім того, вони пропонують загальну теорію, яка вивчає, як впливають групи на поведінку політиків, бюрократів та громадян. Твердження цієї школи виходять із припущення, що сучасні ринки діють сумісно з потужними політичними інститутами, які можуть спотворювати та уповільнювати ефективні ринкові процеси. Рентоорієнтована поведінка груп інтересів часто проявляється у формі пошуку монопольних прав впливу на уряд. Ринкові пільги, надані групам інтересів, є фактично збитковими та впливають на добробут споживачів та платників податків [5, с. 513]. Р. Толлісон стверджує, що джерелом і мотивацією рентоорієнтованої поведінки є необхідність дійти вигідного узгодження з силами уряду [10, с. 575−576]. Представники Віржинської школи ідентифікують цей тип економічно-політичної стратегії як маніпулятивний та невигідний підхід.

Варто зауважити, що у теорії соціального обміну є певні відгалуження, які є прямо пов'язаними з деякими аспектами лобіювання. Незважаючи на те, що, згідно з доводами представників Віржинської школи, є припущення опортуністів, які використовують поняття «ренторієнтування задля власного прибутку», також є організаці, які діють за іншими принципами. Згідно з їхньою моделлю реалізації політичної науки, законодавці та лобісти роблять взаємовигідні кроки та інформаційний внесок задля вирішення долі будь-якої політичної кампанії [6, с. 79].

Оскільки лобісти та законодавці ознайомлюють один одного з різними аспектами проблеми, виникає взаємна довіра, довіра і розуміння ростуть у результаті плідної співпраці. Варто надати особливої уваги аспекту, який зазначає, що лобісти, насамперед, надають учасникам політичного процесу інформацію про те, як науково-дослідні фонди можуть покращити ефективність дій інтитутів і як певні рішення впливатимуть на користь округів США, адже за своєю суттю лобісти є агентами соціального обміну.

Друга теорія лобізму передбачає ідею лобіювання як своєрідного способу переконання на противагу ідеї про вищезгаданий обмін і водночас це тлумачення включає в себе передачу вигідного інформаційного контенту. Однак, для прикладу, у Росії, на відміну від ранніх плюралістичних ідей, ця інформація розглядається як нешкідлива. Групи інтересів та лобісти мають порівняльну перевагу у зборі інформації, яка зазвичай має велику цінність для законодавців, які прагнуть оцінити перспективи переобрання. Лобісти можуть використати цю інформацію, щоб переконати непевних законодавців у тому, що їх шанси на переобрання будуть збільшуватися, якщо вони приймуть дружню позицію щодо конкретної групи. Таким чином, лобісти можуть переконати уряд пристосуватися до їх позиції на основі інформації, якою володіють.

Третя теорія передбачає визначення лобіювання як нестандартного типу законодавчої субсидії. Лобісти можуть акумулювати політичну інформацію та виступати корисним союзником у сфері політичної розвідки та співпраці зі стратегічно обраними законодавцями. У цій теорії лобісти допомагають своїм союзникам, озброюючи їх інформацією, призначеною для того, щоб допомогти їм захистити себе на виборах, та при цьому зберегають право голосувати за законодавство, яке є вигідним лобі [2, с. 69]. Ця теорія передбачає такі принципи: представник уряду має обрати чіткий вектор співпраці, якщо він/вона очікує допомоги зі сторони лобі; інформаційні ресурси є дефіцитом; законодавці можуть мати багато політичних питань до розгляду, проте перевага надається проблемам союзника; лобісти, беззаперечно, є фахівцями та експертами з порад у політичній сфері [2, с. 70].

Таким чином, лобісти здатні надавати унікальну інформацію у вигляді поглибленого аналізу політики та насичених деталями звітів, а також результатами політичної розвідки, яка щороку набуває дедалі ширших масштабів. Законодавці структурують середовище Конгресу, для того щоб спрямувати відповідний інтерес і стимулювати розвиток групового впливу. Законодавці безпосередньо впливають на їх взаємодію з лобістами, створюючи лобістські підприємства, повідомляючи їх про недоліки у переданій інформаційні. Ці так звані підприємства дають лобістам змогу координувати свої зусилля та активно співпрацювати із законодавцями.

Є особлива теорія у колі журналістів США, яка полягає в тому, що лобіювання може мати істотний вплив на те, як члени конгресу голосують. Будь-який вплив лобістів засновується на посиленні рішень та дій законодавців. Лобісти також мають певний успіх у переконанні невизначених або слабо орієнтованих членів конгресі стосовно своєї позиції. Одна з причин невдач у процесі лобіювання може бути поясненою малоефективністю застарілого способу переконання, що має найнижчі шанси у короткий термін прийняття рішень. Загалом спроба змінити ставлення індивіда є явищем тривалим і термін подання пропозиції вимагає достатнього періоду для розгляду. Таким чином, лобісти здатні формувати та впливати на сприйняття певного учасника формування законодавства лише тоді, якщо це відповідає його сприйняттю та рідше, коли це є інтерес лобі [9, с. 801].

Лобісти допомагають законодавцям інтерпретувати політику та пропозиції. Цей вплив є, звичайно, істотним, навіть якщо це може змінюватися з часом [9, с. 800]. Хоча багато не відомо про вплив лобістів, вчені зробили обмежені спроби характеризувати випадки, коли лобісти мають необмежений вплив на уряд. Отже, лобісти матимуть більший вплив тоді, коли законодавці вірять, що їхній досвід перевищує знання політика, що до них звертається. Лобі також отримає бажаний результат за умов, коли група, яку вони представляють, є ексклюзивною, хоча великі коаліції також мають непропорційний вплив та можуть скласти їм конкуренцію. Лобіювання буде успішним тоді, коли питання чи дилема має доволі низький резонанс серед широкої громадськості.

Результати. Лобі − це в основному коаліція окремих осіб або організацій, які працюють над формуванням політики Сполучених Штатів у про-ізраїльському напрямі. Основні лобістські угруповання в США докладають значних зусилль, щоб сфокусувати політику США саму у тому напрямі, що сприятиме розвитку інтересів Ізраїлю. Діяльність лобістських груп є різноманітною у секторах їхнього зацікавлення. Варто підкреслити, що основним принципом їхньої роботи є співпраця, що ґрунтується на взаємній підтримці. У зв'язку з цим лобі зазвичай надає перевагу кандидатам, які відразу готові висловлювати про-ізраїльську політику.

Оскільки Сполучені Штати мають розділену форму уряду, виникає багато можливостей для створення впливу на політичний процес. У результаті цього групи інтересів та лобісти отримують нагоду формувати політику різними шляхами:

– лобіювання обраних представників та членів виконавчої гілки влади;

– внесення інформаційних поправок (інформаційний тиск на виборчу кампанію);

– голосування на виборах;

– формування громадської думки.

Висновки. Варто підкреслити, що висновком цієї статті необхідно виокремити успіх лобі, який є абсолютно парадоксальним феноменом у політичному житті Сполучених Штатів Америки. Крім того, феноменальною є також невизначеність урядовців та здатність лобістів адаптуватися до політичного середовища та ситуації союзників.

Загальне вміння йти на поступки та майстерність знаходити взаємовигідний компроміс характеризує американське суспільство як багатошаровий та складний механізм співпраці між різними прошарками населення, яке вміло виборює свою участь у процесі творення масштабного та скупрульозного політичного плану.

Значення федеральної політики неабияк відбивається на формуванні схеми дій лобі, оскільки інтерес у зовнішній політиці скеровує ці групи та зумовлює обережність у виборі політичних союзників у рамках держави. Насамперед, мета збільшити чисельність комітету та розширити коло штатних працівників, які пропагуватимуть інтереси лобі, є головним елементом усього процесу, адже ці представники матимуть необхідними точками доступу до справ у конгресі, а конкуренція у цьому секторі є доволі напруженою. Таким чином, збільшення числа працівників, які сприяють консолідації інтересів лобі у конгресі, є головним завданням для лобістів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Hojnacki M. and Kimball D. The Who and How of Organizations' Lobbying Strategies in Committee. The Journal of Politics. 1999. 61(4). PP. 999−1024.
2. Hall R. and Deardorff A. (2006). Lobbying as Legislative Subsidy. American Political Science Review. 2006. 100(01). PP. 69−84.
3. Leech B., Baumgartner F., Pira T. and Semanko N. (2005). Drawing Lobbyists to Washington: Government Activity and the Demand for Advocacy. Political Research Quarterly. 2005. 58(1). P. 19.
4. Mills W. (2000). The Power Elite. Oxford University Press.
5. Mitchell, W. and Munger, M. Economic Models of Interest Groups: An Introductory Survey. American Journal of Political Science. 1991. 35(2). P. 512.
6. Morton R. and Cameron C. Elections and the Theory of Campaign Contributions: A Survey and Critical Analysis. Economics and Politics. 1992. 4(1). Pp. 79−108.
7. Olson M. The logic of collective action. Cambridge, Mass: Harvard University Press. 1965.
8. Schattschneider E. The semisovereign people. Boston, Mass.: Wadsworth. 1960.
9. Smith D. Information and Influence: Lobbying for Agendas and Votes. American Journal of Political Science. 1993. 37(3). PP. 799−833.
10. Tollison R. (1982). Rent Seeking: A Survey. Kyklos, 35(4), PP. 575−602.
11. Truman D. (1951). The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion.Wiley Online Library, 4(4), PP. 504−544.

Mechanism of interest groups functioning: interpretation of the lobism theories

Busheva Svitlana Mykolaivna

Postgraduate Student at the Department of Theory and History of Political Science of Lviv National Ivan Franko University
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine

The current analysis of the theories of lobby and interest groups explicates a pervasive essence of a Western phenomenon that dominates in the political field of the United States. In this regard, theories of lobby and methods of interest groups are depicted through a lens of studious synthesis of the literature. Moreover, this study is a reflection of a specific and dedicated process of pertinent materials evaluation and intelligent examination. Hence, the results of this paper imbibe an authentic part of a genuine American approach to the estimation of the situation that typifies their milieu. Furthermore, it noteworthy to make an emphasis that the sequence of actions and measures that are taken by the active segment of citizens reveals a problematic and particularly entangled political scheme. As a result, practical achievements of lobbyists and interest groups are described as an impressive occurrence that combines techniques of various interactive strategies and tools of substantial impact on the American institutions. It is necessary to highlight that the article delicately particularizes pillars of political influence that is inherent to interest groups and lobby. Thereby, central goal and topicality of this exploration are interconnected through complicated ties of long political dependence that occurred on the basis of cooperation and informational pressure that inflicted active communication between parties. It is important to note that a pervasive and intensive control of the political climate in the United States is generally supported by the excessive participation of the lobbyists and interest groups in the formulation of national agenda.

Key words: *Theories of Lobby, Interest Groups, Informational Pressure, Collective Logic, Pluralism.*

Ковальов Андрій Вікторович

Джеймс Фішкін про прикладний досвід деліберації: кейс із Китаю

УДК 321.7
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-15-19

Ковальов Андрій Вікторович
аспірант кафедри державного управління
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна

У статті досліджується прикладний кейс деліберативного полу у китайському місті Веньлін, який відбувся за методологією, розробленою американським ученим Джеймсом Фішкіним. Концепція деліберативної демократії видатного науковця та експерта як предмет наукового аналізу вирізняється полікомпонентністю та прикладною значущістю. Складність сучасної політичної дійсності вимагає широкого теоретико-методологічного інструментарію дослідження актуальних процесів. Дж. Фішкін пропонує унікальну методологію, покликану синхронізувати громадянські інтереси та максимально підвищити ефективність публічного діалогу, мінімізувавши соціальні конфлікти шляхом громадської деліберації. Системне дослідження деліберативної демократії вимагає належних наукових засад, отже, вивчення аспекту прикладної реалізації концепції вирізняється значущістю.

Критичний аналіз прикладної імплементації деліберативних інструментів та технік є актуальним тому, що дає змогу розкрити зміст та ефективність публічних консультувань із метою глибинної демократизації державних органів та суспільства, їхньої взаємодії та комунікації. Мета дослідження полягає у розкритті особливостей конкретного деліберативного кейсу, виявленні сприятливих умов для його реалізації та позитивних наслідків від проведення. Під час наукового дослідження використовувалися структурно-функціональний та системний методи, а також соціокультурний підхід.

У результаті дослідження були зроблені висновки про конструктивність деліберативних полів навіть за умов недемократичного політичного режиму. Було вивчено особливості деліберативного полу у місті Веньлін, які полягали у його науковості, легітимності та демократичності. Учасники деліберації були обрані шляхом рандомної вибірки, добре проінформовані експертами, мали нагоду обговорити проблемні аспекти і подолати суперечності і зрештою продемонстрували виразну зміну власних позицій, що було підтверджено результатами первинного та вторинного опитування. Досвід деліберації став успішним через соціально-історичну готовність населення до подібних дискусій, зумовлену традиційними для регіону бесідами «Кентан». Однак виявляються і певні недоліки досліджуваного деліберативного кейсу, а саме – відмежування учасників від формування порядку денного та можливість маніпулювання суспільною свідомістю.

Ключові слова: *деліберативна демократія, представницька демократія, обговорення, вибірка, публічне рішення.*

Вступ. Теорія демократії перебуває у перманентному пошуку шляхів удосконалення наукових концептів із метою оновлення політичних практик. З'являються нові підходи та напрями, які намагаються подолати недоліки демократичного політичного режиму, невідповідності сучасним викликам, проблеми синхронізації з реальними потребами людей.

Концепція деліберативної теорії демократії Дж. Фішкіна є однією з таких теоретичних спроб. Прогалини представницької демократії, на думку науковця, нині настільки очевидні, що остання потребує негайної заміни актуальними демократичними моделями, зокрема, делібертивною, яка акцентує на прямій участі населення в обговоренні та прийнятті важливих публічних рішень. Практика публічних консультувань має стати нормою повсякденного життя громадськості, її звичкою та потребою. Учений розробляє деталізовану методологію деліберацій, а також систематизує досвід прикладних імплементацій дорадчої демократії у різних країнах світу.

Викликає цікавість той факт, що деліберативні процедури використовуються не лише у демократіях західного зразку, а й в інших країнах, зокрема у Китаї, що пояснюється відмінними історико-організаційними підходами до політики у різних провінціях, особливостями політичних традицій регіонів держави.

Мета та завдання. Мета статті полягає у вивченні позитивного прикладного досвіду китайського міста Веньлін із розширення демократії на місцевому рівні шляхом використання методології публічних консультувань, розробленої Джеймсом Фішкіним. Ціль статті деталізується в результаті розв'язання таких завдань: дослідити історико-соціальні передумови, що сприяли конструктивному використанню деліберацій у місті Веньлін; виявити особливості імплементації деліберації у аналізованому кейсі.

Методи дослідження. Методологічною основою цього дослідження стали системний та структурно-функціональний методи, які допомогли комплексно відтворити конкретний кейс деліберації, а також соціокультурний підхід, завдяки якому вдалося виявити культурно-історичні передумови схильності міста Веньлін до публічних консультувань.

Результати. Дж. Фішкін неодноразово акцентує у власних теоретичних наробках на чотирьох важливих для утвердження деліберацій як стабільних соціально-політичних практик питаннях: 1) хто включений до процесу обговорення? 2) наскільки

вдумливим є процес обговорення? 3) які наслідки має обговорення? 4) за яких умов процес обговорення можна вважати таким, що відбувся?

Звертаючись до практичного досвіду Китаю, дослідник намагається дати відповіді на ці чотири запитання, враховуючи внутрішній контекст та, на перший погляд, неприродні вихідні дані.

На перший погляд, проект активного використання публічних консультувань видається малоймовірним у КНР, адже країна ще не здійснила успішного повномірного переходу до демократії, й очевидними постають ознаки авторитаризму. Деліберації ж часто сприймаються виключно як атрибути найсучасніших форм демократії [1].

Ускладнює ситуацію вкрай нерівномірний економічний розвиток. Бідність та нерівність поєднуються з масовою внутрішньою міграцією. «Процес трансформації, подібний до індустріальної революції в Англії, що тривала понад півстоліття, відбувається дуже швидко й у величезних масштабах. У розпалі таких бурхливих змін можна також поставити під сумнів питання, чи є достатньо громадської довіри, аби дозволити дорадчу демократію. І без апарату підзвітності через партійну конкуренцію, а також лише з частково імплементованими правами людини складно знайти пункти входу до деліберативних публічних консультувань» [2, с. 83].

Попри не дуже сприятливі вихідні умови, Дж. Фішкін, заручившись допомогою професора Баоган Хе, місцевого спеціаліста з питань демократії на локальному рівні, здійснив імплементацію деліберативних практик у місті Веньлін (провінція Чжецзян) із метою прийняття рішень стосовно розбудови інфраструктури. Місцеве керівництво мало біля 30 проектів, але коштів вистачило б лише на 10 з них. Постала потреба обирати серед якісно різних витрат між оздобленням доріг та автомагістралей, зведенням нової міської площі, очисними спорудами, парками, комплексним екологічним планом тощо.

Міська влада виявила неабиякий інтерес до публічних консультувань як методу демократичного відбору через своєрідну історичну зумовленість. Місце славилося тривалою традицією «Кентан», яка полягала у «сердечних» дискусійних зустрічах, під час яких громада мала нагоду висловити свої преференції. Однак такі збори були певною мірою обмеженими. Перша проблема приховувалася у самовисуненні, адже ті, хто були найбільше зацікавлені в обговорюваному питанні, були максимально представлені. Таким чином нівелювалася рівність представництва на цих зборах. По-друге, участь в обговоренні була неоднорідною, адже, насамперед, бралися до слова найбільш заможні, освічені та самовпевнені громадяни міста. Окрім цього, дискусія не мала чіткого плану та методики організації, відповідно, рішення не можна було кваліфікувати як демократичне, таке, що максимально підходить усій місцевій громаді.

Політичні діячі проявили інтерес до деліберації саме тому, що вона пропонувала способи подолання недоліків «Кентану». Публічні консультування пропонували роботу з репрезентативною вибіркою, а не консультації з самовизначеними бажаючими. Вони давали змогу більш рівномірної участі, а не домінування більш успішних у соціальному аспекті суб'єктів. Окрім цього, деліберація забезпечувала точними статистичними результатами до і після обговорення.

Локальний дорадчий комітет розробив інформаційні матеріали, де визначалися переваги та недоліки кожного з 30 проектів. Були обрані експерти, які фахово могли донести інформацію під час пленарних засідань. Також було розроблено анкету з традиційним набором запитань, що стосувалися ціннісних орієнтацій громадян, прикладної значущості проектів тощо. Фінальні анкети також враховували оцінку учасниками самого заходу. Серед місцевих вчителів було проведено тренінг із підготовки їх на модераторів таким чином, щоб під час обговорень у малих групах вони не вдавалися бодай до мінімального висловлення власної позиції. Місцем проведення деліберації було вибрано місцевий вищий навчальний заклад, тривалість заходу мала бути 2 дні (вихідні). Усі фінансові витрати взяло на себе місцеве керівництво, усвідомлюючи необхідність заходу задля прийняття подальших політичних рішень.

Перед запрошенням учасників шляхом простої випадкової вибірки було обрано 275 осіб зі списків реєстру домогосподарств. Із цього загалу 268 мешканців пройшли попереднє анкетування, а 235 взяли участь у публічному консультуванні та заповнили фінальні анкети. І в демографічному аспекті, і в аспекті презентації протилежних думок обрані представники якісно репрезентували 120 000 зареєстрованих виборців. Ця інформація дає нам відповідь на перше питання: хто включений до процесу обговорення?

З приводу вдумливості процесу можна зазначити, що в результаті деліберації було досягнуто чітких та узгоджених змін у думках учасників. У процесі дискусії представники громади значно збільшили свою підтримку проекту зі встановлення очисних споруд для стічних вод, а також зведення головного проспекту, який би об'єднав дві різні частини міста. Інтерес та підтримка інших доріг, навпаки, зменшились. Рейтинг центральної площі пішов униз, у той час як паркова рекреаційна зона та комплексний екологічний план отримали більше прихильників. 12 з 30 проектів на статистичному рівні продемонстрували значущі зміні у ставленні до них представників громади. Ще одним здобутком проведеного заходу стало те, що учасники стали більш поінформованими у проблематиці зустрічі.

Також почала формуватися структура інформації, яка керує зміною думок. У типовій для інших деліберативних полів манері була чимала кількість учасників, які, отримавши об'єктивну інформацію, змінили власну громадську позицію. Результати такого публічного опитування, безперечно, мають претензію на легітимність [3].

Попри репрезентативність результатів проведеного заходу Дж. Фішкін, як справжній науковець, ставить їх під сумнів і звертає увагу на ще два важливих аспекти. Чи не призводить сам процес обговорення до спотворень або через поляризацію групи, або через домінування якогось з учасників? Відповіддю на це запитання слугують використані механізми уникнення цих проблем. Для уникнення домінування більш освічених чи людей із більш привілейованим суспільним статусом хід бесіди спрямовувався від них, таким чином обмежувався їхній вплив на роздуми загалу. Питання ж поляризації полягало у тому, чи не стали члени групи з протилежними думками ще більш екстремально налаштованими щодо один одного після деліберативного полу, чи вдалося уникнути дії закону поляризації групи. Китайський кейс продемонстрував рух думок у протилежні сторони лише упродовж першої половини обговорення, під час другої учасники почали ідейно наближатися один до одного.

Одне із завдань деліберативної демократії полягає у збільшенні політичної свідомості громадян, адже спільний процес обговорення суспільно значущих питань зазвичай має сприяти розвитку внутрішньої публічності особистості. Індивід перестає мислити виключно власними інтересами, він виходить за ці межі і стає більш чутливим до загальних інтересів громади. Як показали результати конкретного кейсу, серед 30 проектів, зрештою, перевагу отримали ті, що мали значення для більшої аудиторії громадян.

Щодо практичних наслідків деліберативного полу у місті Веньлін, важливо зауважити, що замовники (міська влада) використали результати організованого опитування. І це дуже важливо, адже в іншому випадку взагалі нівелюється майже весь захід, окрім громадсько-просвітницького моменту. «Фактично місцеві чиновники виконали свої зобов'язання щодо реалізації громадської волі, яка була виражена в результатах. Хоча вони висловили здивування пріоритетами громадян, було побудовано дванадцять проектів, включаючи всі три очисних споруди, громадський парк для відпочинку та одну центральну автомагістраль, що об'єднала дві частини міста» [2, с. 84].

Цей проект був представлений у Пекіні на конференції, присвяченій реформуванню системи громадських слухань. Місцевого партійного очільника спитали про особливості процесу, а також поцікавилися, чому він вдався до наукових заходів, відмовившись від традиційного звернення до місцевого народного конгресу. Чж. Цзян відповів, що у такий спосіб він не дізнався б реальної думки населення, а отримав би формальну відповідь. При цьому усі три критерії (науковість, демократичність, легальність), яким має відповідати політичне рішення у КНР, були дотримані. Деліберація була науковою через обраний метод, демократичною, адже це був голос народу, легальною, тому що результати обговорення були передані місцевому народному конгресу, який затвердив їх [6].

Як показала практика, цей кейс породив дві суттєвих переваги консультування з громадськістю. По-перше, зросла легітимність публічних рішень. По-друге, поліпшився зв'язок між представниками еліти та механізмом формування публічної волі. Незважаючи на відсутність партійної конкуренції, це дало змогу зробити продуманий та репрезентативний громадський внесок. Г. Френч вдало підмітив, що після проведення деліберативного полу у місті Веньлін у країні виник соціальний контраст: залучення громади до процесу обговорення важливих публічних рішень сприяло підвищенню легітимності місцевої влади, в той час як у сусідніх містах почалися заворушення через громадські невдоволення реальним станом речей [4].

Чому цей деліберативний експеримент став можливим у Китаї? Дж. Фішкін знаходить принаймні три аргументи. З одного боку, допомогла специфіка місцевого самоврядування у Китаї, що наділена вагомою автономією. Існує великий простір для експериментів щодо процесу прийняття публічних рішень як на рівні села, так і на рівні міста. З іншого боку, попри значні відмінності на рівні місцевої політичної культури, традиція «Кентан», згадувана нами на початку дослідження, стала своєрідним соціально-історичним фундаментом для подальших більш науково виважених публічних консультацій. Серед локальних мешканців цей процес у міжособистісних бесідах часто визначався як «наукове обговорення від серця до серця». Окрім цього, проект сам по собі не становив жодної загрози для однопартійної системи, адже був пов'язаний із проблемами розвитку інфраструктури, а не, приміром, виборів. Попри це обмеження, деліберативний процес сприяв зміцненню легітимності місцевої влади, адже громадянам дали змогу не лише висловити власну позицію, а й отримати прийняті рішення, розроблені громадою. В результаті динамічного розвитку економіки країни громадяни отримують владу споживача. І з часом для них стане абсолютно природним прагнути певного впливу на публічні рішення.

Цілком закономірним у логіці нашого дослідження постає питання, чи цей деліберативний кейс із Китаю допоміг лише при вирішенні конкретної проблеми місцевого управління без виразної контрибуції до загального процесу демократизації? Безперечно, через обмежену кількість кейсів

важко робити якісь науково обґрунтовані висновки. Однак результати цього деліберативного процесу справили враження на політиків, змусивши їх прийняти рішення, розроблене громадою. У наступні роки було ініційовано розширення застосування деліберації та відбулися неодноразові повторення. Місцева громада була залучена також і до планування місцевого бюджету. І це була перша науково обґрунтована участь населення у бюджетуванні.

Позитивний досвід китайського міста щодо використання деліберативних полів дає обнадійливі прогнози щодо майбутнього цього демократичного інструменту. Досліджуваний приклад деліберації був репрезентативним, мав належне інформаційне забезпечення, а також оминув спотворення завдяки ізоляції поляризації та нерівності. Результати були імплементовані, тож, можна говорити про ефективність процедури публічного консультування. І все це було реалізовано у країні з однопартійною системою.

«Звичайно, аргумент на користь практичної деліберативної демократії не може покладатись на один успішний випадок. Тим не менш, він доводить, чого можна досягти у складних умовах» [2, с. 85].

Досліджуваний нами кейс був взятий за основу удосконалення внутрішньої комунікації конгломератом компаній «Longbiao Group», який переважно займається виробництвом алюмінієвої продукції, освітою, нерухомістю, інвестиціями та торгівлею. Група нараховує 26 виробничих ліній алюмінієвих котушок із покриттям, що мають річну потужність 120 000 т.

Конгломерат «Longbiao Group» прагнув збалансувати інтереси старшого керівництва та пересічних працівників фірми. Деліберативні опитування сприяли поширенню обміну інформацією на підприємстві, надаючи керівникам знання про преференції працівників щодо конкретних аспектів (понаднормової праці, уніформи тощо), що сприяло покращенню управління підприємством та посиленню розуміння працівниками стратегії та політики підприємства. Ці розмови сприяли інноваціям у системах управління «Longbiao Group», допомагаючи виявляти проблеми в існуючих процесах управління та надаючи знання, необхідні для розробки нової політики управління. Досвід конгломерату став свідченням того, що виробничі процеси краще розуміти, як форму спільного управління, а не пряму форму промислової демократії.

Ці обговорення повномірно використовували методологію деліберативних полів і включали різні інструменти, зокрема, опитування (попереднє та фінальне), надання інформації, дискусії з експертами, обговорення в межах малих груп та пленарне обговорення [5].

Практика цих деліберацій мала низку позитивних наслідків для конгломерату:

– виховання деліберативних громадян;

– підготовка місцевої деліберативної демократії;

– сприяння обміну інформацією на підприємстві;

– поліпшення внутрішніх відносин;

– сприяння інноваціям в управлінні підприємством.

Як зрозуміло із цього прикладу, один позитивний кейс деліберації навіть у державі з авторитарними рисами управління може стати імпульсом для популяризації практики обговорення публічних рішень не тільки в сфері урядування, а й на рівні виробництва, а згодом – освіти, медицини тощо.

Безперечно, методологія деліберативних полів сприяє демократизації державних інститутів та суспільства, позитивно впливає на досвід їхньої комунікації, поступово перетворюючи на рівноправних партнерів. Тим не менш, на нашу думку, цей підхід не позбавлений недоліків, і кейс міста Веньлін є їхнім підтвердженням. Ми виявили дві ключових проблеми у процесі дослідження деліберативного процесу у китайському місті. По-перше, населення загалом і обрані від нього представники зокрема не брали участі у формуванні порядку денного, вони не визначали перелік проектів, які мають обговорюватися, а лише дискутували з приводу варіантів, запропонованих місцевою владою. Таким чином, вони не мали повного охоплення можливих варіантів і були обмежені запропонованими згори проектами. Імовірно, якби населення спитали, що треба першочергово удосконалити в інфраструктурі міста, лідерами преференцій громади могли виявитися зовсім інші альтернативи. Але такої можливості не було надано. По-друге, інформація про об’єкти інфраструктури формувалася експертами, обраними місцевою владою, і логіка її подачі могла містити аспекти маніпуляцій зі свідомістю громадян, перевірити достовірність даних у людей не було змоги, отже, можна говорити про імовірність свідомого викривлення суспільної думки. Звісно, ці два зауваження не ставлять під сумнів науковість та дієвість методології, розробленої Дж. Фішкіним. Однак вони демонструють потребу її подальшого рафінування.

Висновки. У процесі дослідження було проаналізовано практичний кейс деліберації у китайському місті Веньлін, присвячений консультуванню місцевої влади з громадою щодо проектів покращення інфраструктури. Критичний аналіз прикладу довів ефективність публічних консультувань із метою демократизації на місцевому рівні як владних організацій, так і населення, продемонстрував підвищення рівня соціально-політичної культури та свідомості громади. Особливості деліберативного полу у місті Веньлін полягали

в його науковості, легітимності та демократичності. Учасники деліберації були обрані шляхом рандомної вибірки, добре проінформовані експертами, мали нагоду обговорити проблемні аспекти і подолати суперечності і зрештою продемонстрували виразну зміну власних позицій, що було підтверджено результати первинного та вторинного опитування. Досвід деліберації став успішним через соціально-історичну готовність населення до подібних дискусій, зумовлену традиційними бесідами «Кентан», що з давніх часів практикувалися громадою для винайдення оптимального рішення щодо спільного блага. Результати деліберації були повномірно прийняті та реалізовані місцевою владою і вплинули на подальше поширення практики деліберацій у провінції і не лише для вирішення публічних проблем соціального кшталту. Аналізований кейс свідчить про те, що деліберативні поли можуть бути результативними не лише за сприятливих демократичних умов, але й у країнах з іншим політичним ладом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dahl R. Democracy and its Critics. Yale University Press, 1989. 397 p. [Демократія та її критики].
2. Fishkin J. When the People Speak, Deliberative Democracy and Public Consultation. Oxford University Press, 2009. 183 p. [Коли говорить народ, деліберативна демократія та публічні консультування].
3. Fishkin J., He B., Luskin R., Siu A. Deliberative Democracy in an Unlikely Place: Deliberative Polling in China. URL: https://doi.org/10.1017/S0007123409990330 [Деліберативна демократія у несприятливому місці: деліберативне опитування в Китаї]
4. French H. China's New Frontiers: Test of Democracy and Dissent. The New York Times. 2005. P. 19 [Нові кордони Китаю: випробування демократії та невдоволення].
5. He B. The Longbiao Group's Deliberative Conversations. URL: https://participedia.net/de/node/4900 [Деліберативні розмови Групи Лонгбяо].
6. McCormick J. It's Their Call. URL: http://cdd.stanford.edu/mm/2006/stanfordmag-call.pdf [Це їхній заклик].

REFERENCES:

1. Dahl R. Democracy and its Critics. Yale University Press. 1989.
2. Fishkin J. When the People Speak, Deliberative Democracy and Public Consultation. Oxford University Press. 2009.
3. Fishkin J., He B., Luskin R., Siu A. (2006). Deliberative Democracy in an Unlikely Place: Deliberative Polling in China. URL: https://doi.org/10.1017/S0007123409990330.
4. French H. China's New Frontiers: Test of Democracy and Dissent. The New York Times. 2005.
5. McCormick J. (2006). It's Their Call. URL: http://cdd.stanford.edu/mm/2006/stanfordmag-call.pdf.

James Fishkin on Applied Experience of Deliberation: a Case from China

Kovalov Andrii Viktorovych

Postgraduate Student at the Department of Public Administration of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine

The article is devoted to the study of deliberative poll case in the Chinese Wenling city, which took place according to the methodology developed by the American scientist James Fishkin. The concept of deliberative democracy by an outstanding scientist and expert as a subject of scientific analysis is characterized by multicomponent and applied significance. The complexity of modern political reality requires broad theoretical and methodological tools for studying relevant processes. J. Fishkin offers a unique methodology, designed to synchronize civil interests and maximize the effectiveness of public dialogue, minimizing social conflicts through public deliberation. A systemic study of deliberative democracy requires proper scientific basis, therefore, the study of the aspect of applied realization of the concept is significant.

A critical analysis of the applied implementation of deliberative tools and techniques is relevant because it allows us to reveal the content and effectiveness of public consultation with a view to deepening the democratization of state bodies and society, their interaction and communication. The purpose of the study is to reveal the features of a particular deliberative case, identify the favorable conditions for its realization and the positive consequences of conducting. In the course of scientific research structural-functional and systematic methods, as well as socio-cultural approach were used.

As a result of the study, conclusions about the constructiveness of deliberative polls were made, even under the conditions of a non-democratic political regime. The features of deliberative poll in Wenling city, which consisted of its scientific, legitimate, and democratic nature, were studied. The participants in the deliberation were selected through the random sampling, well informed by the experts, had the opportunity to discuss the problematic aspects and overcome the contradictions and eventually demonstrated a distinct change in their positions, which was confirmed by the results of the primary and secondary polls. The experience of deliberation has been successful because of the socio-historical readiness of the population for such discussions, due to the traditional Kentan conversations in the region. However, certain deficiencies of the investigated deliberative case are revealed, namely, the delimitation of participants from the formation of the agenda and the possibility of public consciousness manipulating.

Key words: *deliberative democracy, representative democracy, discussion, sample, public decision.*

Філатов Борис Альбертович

Інституційні форми політичного патріотизму в сучасній Україні: динаміка еволюції

УДК 329(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-2-20-25

Філатов Борис Альбертович
кандидат юридичних наук, заслужений журналіст України,
член Опікунської ради Європейської асоціації українців
м. Дніпро, Україна

У статті розглядаються особливості динаміки еволюції патріотичних політичних інститутів, надається увага впливу політичних перетворень від початку незалежності України на рівень патріотичної свідомості та політичної ініціативності і вмотивованості окремих політичних інститутів. Визначаються імпульси демократичних перетворень у процесах формування громадянського суспільства, у контексті забезпечення наявних політичних інститутів зв'язку з новим зовнішнім середовищем. Встановлюються особливості розвитку громадянського суспільства під час Помаранчевої революції та Революції Гідності та їх значення для наявних політичних інститутів в Україні. Аналізуються напрями діяльності патріотичних політичних сил, зокрема громадський контроль як чинник підвищення політичної відповідальності політичних суб'єктів у міжвиборчий період. З'ясовується потенціал політичного патріотизму як чинника посилення зміни внутрішнього змісту конкретних політичних інститутів і їх взаємодії загалом. Встановлюється зміст нової конфігурації політичної системи, яка була спричинена перезавантаженням відносин влади і народу під час Євромайдану. Досліджується відображення демократизації на стані партійної системи, яка є чинником трансляції соціальних вимог на політичний рівень. Оцінюється функціонування політичних партій України в умовах зростання плюралізму і конкурентності. Надається увага динаміці зростання патріотичних політичних інститутів у параметрах кількісного зростання та збільшення різноманіття. Визначаються умови для ініціативного висування і відстоювання власних ідей сучасними патріотичними політичними силами й організаціями. З'ясовується залежність довіри до політичних партій, від закріплення електорального ядра шляхом застосування політичними силами громадських ресурсів. Вивчаються можливості забезпечення підтримки виборців політичними силами, які відповідають потребам громадян. Аналізуються чинники зовнішньої агресії та захисту державності і територіальної цілісності як пріоритети, що можуть переважати соціально-економічні питання та вузькі корпоративні чи територіальні інтереси. Вивчається процес диверсифікації політичних уподобань в умовах кризових явищ, які змушують населення реагувати на політичну дійсність. Розглядається основи оптимального інституційного дизайну патріотичних політичних сил та забезпечення рівня їх максимальної функціональності у вітчизняній політичній системі.

Ключові слова: *політична інституалізація, політична консолідація, громадські рухи, інституційна форма, політична відповідальність.*

Вступ. Неоінституалістська парадигма в сучасній політичній науці пропонує погляд на політичні інститути у розширеному тлумаченні. Крім традиційних та усталених політичних інститутів, до числа політичних зараховуються усталені практики політичної поведінки інститутів, які набувають статусу політичних тимчасово, а також комбінації взаємодій різних інституційних утворень.

Процеси інституалізації виступають чинниками перетворення усталених взаємовідносин у політичній сфері на стійкі і функціональні основи демократичного політичного процесу. Патріотизм як проблема політологічного наукового пошуку тривалий час розглядається у контексті розвитку ідеологій та ціннісних систем, на сучасному етапі дедалі більша частина країн світу перетворюється на арену патріотичного ренесансу, або процесу популяризації патріотичних цінностей на соціальному та управлінському рівнях. Відстоювання інтересів конкретної держави та патріотична мотивація дій різних політичних суб'єктів формує емпіричну картину інституалізації політичного патріотизму. Це явище стає дедалі більш поширеним через формування загроз національній ідентичності в усталеному соціальному порядку та перспективам виживання окремих соціальних груп та цілих етносів.

Інституалізація політичного патріотизму є явищем політичного самовираження певних політичних сил в умовах втрати чинності класичними ідеологіями і доктринами. Загалом політичний патріотизм є явищем ситуативного об'єднання громадян, що стає базою для широкої соціальної інтеграції, оскільки дає основи для об'єднання людей із різним соціальним походженням та різними політичними уподобаннями. Також посилення позицій політичного патріотизму відбувається внаслідок неспроможності діяти і функціонувати тих інститутів, які покликані відповідати за захист національної державності і подолання численних криз.

У сучасній Україні інституалізація політичного патріотизму відбувається у межах загальних процесів соціально-політичної й економічної трансформації, однак ці процеси значно пришвидшилися після 2013 р. Поява нових громадських рухів і партій демократичного спрямування відобразила зростання популярності патріотичних настроїв серед населення, водночас прогнозування подальшого розвитку політичного патріотизму в Україні потребує ідентифікації етапів його зростання, розгляду етапів та інституційних форм політичного патріотизму. Зазначене може дати відповідь на ресурси у забезпеченні успіху демократичних

реформ та європейського вектору розвитку української держави.

У роботах вітчизняних науковців, зокрема Г. Агафонової [1], Р. Вереша [3], О. Проценко [8], П. Струніна [9; 10], розглядалися важливі аспекти інституційної трансформації політичної системи в Україні. Зокрема, вивчалися доцільність використання соціального медіа-маркетингу в оптимізації функціонування політичних партій в Україні, перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій, політична відповідальність влади та громадян в умовах партисипаторної демократії. Також розроблялася специфіка формування виборчих стратегій політичними партіями в Україні. Поряд із цим, мотивація вітчизняних інституційних перетворень патріотичним змістом потребує подальшого розгляду з точки зору стимулювання інституційного забезпечення демократизації з боку патріотичних політичних сил та рухів в Україні.

Мета і завдання. Метою статті є встановлення специфіки еволюції інституційних форм політичного патріотизму у сучасній Україні. Завданням є виявлення механізмів перетворення окремих політичних інститутів на патріотичні та перетворень у зворотному напрямі.

Методи дослідження. У статті використані фахові політологічні підходи та методи. Зокрема, до загальнологічних належать аналіз, синтез (здійснюється розгляд політичної ситуації в Україні після Євромайдану), індукція (формується фактологічна основа інституалізації політичного патріотизму). До фахових методів належать порівняльний та структурно-функціональний. За порівняльним методом порівнюються чинники інституційних форм втілення політичного патріотизму в Україні. За допомогою структурно-функціонального методу визначаються компоненти, які створюють уявлення про значення окремих політичних інститутів як форм прояву політичного патріотизму в сучасній Україні.

Результати. Перетворення політико-інституційної системи в сучасній Україні, пов'язані з низкою чинників, які визначають конфігурацію конкретних інститутів та їх взаємодію, такими чинниками є специфіка пострадянської трансформації, яка здійснювалася не досить послідовно та з певними зворотними тенденціями. Особливості кризового соціально-економічного стану в Україні спричинили потребу у комплексних перетвореннях не лише політичної сфери, але й суспільства загалом, дезінтеграції соціальної структури тощо. За цих умов динаміка перетворень політико-інституційної системи була пов'язана із потребами державного будівництва та внутрішніми чинниками політичної конкуренції. Здобуття Україною незалежності у 1991 р. зумовило початковий етап перетворень і надало їм імпульсу демократизації. Він визначав темп перетворення вітчизняних політичних інститутів до змішаних парламентських виборів в 1998 р. У цей період важливим чинником розбудови політичних інститутів стало прийняття Конституції 1996 р. Однак зниження динаміки перетворення політичних інститутів пов'язане з формуванням балансу сил між парламентськими політичними силами й набуттям українською демократією рис керованої (такої, що має внутрішньо зумовлений, дещо ізольований від решти процесів у світі характер). Новий поштовх демократичним перетворенням також надали процеси формування громадянського суспільства, які забезпечили наявним політичним інститутам певний зв'язок із новим зовнішнім середовищем. Вітчизняна дослідниця Т. Астахова вважає: «Розвинуте громадянське суспільство у змозі обмежити державну владу, на відміну від людини, яка не має влади, а має тільки свободу і тому не може реально вплинути на державу. У цьому разі держава може тільки само обмежити свою владу та визнати пріоритет людини» [2, с. 129].

Інтенсифікація розвитку громадянського суспільства під час Помаранчевої революції та Революції Гідності забезпечила появу нового функціонального значення для наявних політичних інститутів. Однак варто звернути увагу на істотну відмінність динаміки розвитку політичних інститутів в Україні, які мають публічний або непублічний характер діяльності. Зокрема, йдеться про групове політичне представництво в Україні, яке стало наявним ще з пізньоперебудовних часів. Прикметно, що донині вітчизняних лобізм так і не набув легальних форм, що свідчить про різку диспропорцію між впливом формальних і неформальних політичних відносин у нашій країні.

Політичний патріотизм в Україні був однією з провідних рушійних сил демократичних перетворень, як у період проголошення незалежності, так і у період першого та другого Майданів. Однак у постмайданний період динаміка інституційних перетворень знову уповільнювалися. Для якісного перетворення політичних інститутів необхідним є інтенсивне та ініціативне реформування, просування прогресивних політичних питань до порядку денного, що дасть змогу змінити тіньові риси лобіювання в Україні. Вітчизняний науковець О. Віннічук вважає: «Умови проведення лобістської діяльності в будь-якій країні залежать, перш за все, від конституційного ладу, наявності законодавчої бази і тих традицій ведення політичного процесу, що склалися. Та все ж, зважаючи на усі недоліки, це, зрештою, не може затінити ту надзвичайно корисну роль, яку він покликаний виконувати» [5, с. 172]. Зазначене свідчить про значні напрями, які потребують цілеспрямованого впливу у реформуванні політико-інституційної системи.

Посилення взаємозв'язку між суб'єктами відстоювання групових інтересів і громадянським суспільством може істотно розширити сферу лобіювання, вивести його з тіні і змінити його характер спуску корпоративного на суспільно-корисний. Зазначені процеси можуть бути однією з провідних вимог, наявних патріотичних політичних сил, які претендують на провідну роль у демократичних перетвореннях. О. Віннічук зауважує: «Зміст роботи лобістів виявляється у тому, що лобісти відповідають за зв'язки організації з органами державної влади, головним чином відстежують і зважують той вплив, який можуть справити обговорювані законопроекти у разі їх затвердження на життєдіяльність цієї організації» [5, с. 172]. Таким чином, зміна уповільнюючого впливу прихованого та корпоративного лобізму в Україні може відкрити шлях для інтенсифікації політичних перетворень.

Громадський контроль як чинник підвищення політичної відповідальності політичних суб'єктів у міжвиборчий період також може стати об'єктом діяльності патріотичних політичних сил. У період після Євромайдану з'явилось багато неурядових організацій, які виступають своєрідними агентами демократії. Однак їх діяльність потребує законодавчого затвердження та додаткових нормативних важелів, які дадуть змогу відстежувати відповідність наявних практик встановленим правилам політичної гри. Контроль із боку громадянського суспільства може забезпечити встановлення балансу між державами і недержавними політичними силами в Україні. Це буде свідчити про рух вітчизняної демократії до сталості та передбачуваності. О. Віннічук стверджує: «Вищою формою регулювання лобізму є інституціоналізований, законодавчо-врегульований лобізм. Критерій урегульованості надає йому статус легального і перетворює на повноправний інститут суспільства» [5, с. 173]. На прикладі лобізму можна побачити, що окремі інститути політичної системи України ще не пройшли етап конституювання. Це позначиться на динаміці реформування всієї системи: від гілок влади до неприбуткових спільнот і місцевих громад.

Політичний патріотизм у цьому контексті має перспективи стати імпульсом для посилення зміни внутрішнього змісту конкретних політичних інститутів України та їх взаємодії загалом. Наявні політичні інститути – партії, суб'єкти лобіювання, профільні громадські структури – можуть бути задоволені статусом-кво і не виявляти тенденції до якісної видозміни політичних інститутів. Проте ці зміни потребують постійного посування до політичного порядку денного та його відстоювання на рівні всього суспільства.

Поява нової конфігурації української політичної системи у 2005 та 2014 рр. була спричинена перезавантаженням відносин влади і народу. Демократизація в основному відобразилася на стані партійної системи, яка є чинником трансляції соціальних вимог на політичний рівень. Політичні партії України почали функціонувати в межах зростання плюралізму й конкурентності. У межах функціонування патріотичних політичних сил конкуренція значно загострилася, що призвело до появи нових політичних гравців. Загалом утворення партійних суб'єктів політичних відносин в Україні залишилося підпорядкованим принципам персоналізованого лідерства. При цьому даються взнаки й спроби політичної інноваційності та творення нових організаційних форм. Як зазначається у звіті Центру Разумкова, «партійна система України, яка є важливим елементом політичної системи загалом, також зазнала суттєвих змін. Були усунуті від влади і фактично зійшли з політичної арени політичні партії, що до Майдану належали до пропрезидентської коаліції (Партія регіонів, КПУ). Відбулось істотне переформатування серед політичних сил, які представляли нову владу. Так, на старті кампанії з позачергових виборів до Верховної Ради 26 жовтня 2014 р. проєвропейська частина політичного спектру була представлена «старими» партіями («Батьківщина», «Свобода»), партіями, що були утворені внаслідок відокремлення від вже існуючих або злиття з ними («Народний фронт», «Блок Петра Порошенка»), а також партіями, утвореними безпосередньо під час Майдану («Правий сектор»)» [7]. Таким чином, показники динаміки, пов'язані з якісними змінами у партійному будівництві в умовах загрози на сході, засвідчили, що перспективи зростання впливу патріотичних політичних сил істотно розширилися. При цьому кількісні показники неповною мірою відповідають стану організаційної спроможності вітчизняних політичних сил. Партії загалом залишаються ізольованими від широких верств населення і слабко репрезентують суспільство, відповідаючи мінімальним вимогам реєстрації.

Динаміка розвитку патріотичних політичних сил в Україні, як вже зазначалося, почала уповільнюватися у міжвиборчий період. Тенденція до концентрації зусиль партійних структур на виборчих кампаніях істотно обмежує перспективи відображення усього громадського спектру. Згідно з даними експертів, «післявиборчий період ознаменувався гострою боротьбою не лише між новими провладними силами та опозицією, але також і конкуренцією та конфліктами між тими політичними силами, що в період з листопада 2013 р. – лютого 2014 р. виступали «єдиним фронтом» [7]. Далися взнаки протиріччя й конфлікти між політичними лідерами та слабкий рух до досягнення консенсусу. Диспропорція між представництвом і значенням парламентських і позапарламентських політичних сил стає помітною через те, що політичні сили, не представлені у національному пар-

ламенті, намагаються отримати реванш у регіональних і місцевих представницьких органах.

Одним із показників динаміки зростання патріотичних політичних інститутів стало кількісне зростання й посилення різноманіття. Це може свідчити про широкий електоральний простір і достатні умови для ініціативного висування і відстоювання власних ідей. Тенденцією, яка є провідним чинником для прогнозування майбутнього патріотичних політичних сил, є слабкість електоральної бази та неможливість її закріплення за окремими політичними силами на тривалий період. Згідно з інформацією Центру О. Разумкова, «різкі зміни в партійно-політичному спектрі викликали дезорієнтацію електоральних уподобань громадян, особливо тієї їх частини, яка не знайшла серед нових партій відповідників її усталеним партійним симпатіям. Залишаються вільними деякі «політичні ніші», на які можуть претендувати нові партійні структури. Дані досліджень громадської думки засвідчують, що ті політичні сили, які були з ентузіазмом сприйняті суспільством під час позачергових виборів,у подальшому почали втрачати підтримку виборців» [7]. Отже, пошуки нових організаційних форм в Україні призводять до активізації потенціалу непартійних політичних утворень.

На сучасному етапі довіра до патріотичних політичних партій в Україні залежить, передусім, від закріплення електорального ядра і кропіткої роз'яснювальної роботи, для якої більшість політичних сил не має достатніх ресурсів. Тому громадські рухи виглядають більш перспективною формою виразу патріотичних уподобань громадян, оскільки вони не потребують жорстких вихідних ресурсних умов та відповідності нормам формальної реєстрації. Найбільшу підтримку виборців можуть здобути сили, що найбільш відповідають поточним настроям громадян. Серед них в умовах зовнішньої агресії є захист державності, територіальної цілісності і незалежності. Ці пріоритети можуть переважати соціально-економічні питання та вузькі корпоративні чи територіальні інтереси. Каталізатором для диверсифікації політичних уподобань стали кризові явища, які змушували населення певним чином реагувати на політичну дійсність й формулювати свій політичний вибір. Отже, кризова свідомість в Україні стала основою для підтримки рішучих і радикально налаштованих політичних сил. Варто також зауважити, що суспільний запит на такі політичні сили зберігається, оскільки багато із завдань національного будівництва залишаються невирішеними.

Обрання конкретної інституційної форми певними політичними силами залежить, передусім, від рівня громадських структур. У сучасній Україні у постмайданний період важливим чинниками динамізації політичного процесу стали не інституалізовані політичні сили, а конкретні громадяни, які брали участь у буремних політичних подіях і мають відповідний досвід та чітке уявлення щодо власних політичних вимог.

Зростання якісного потенціалу політичних інститутів в Україні пов'язано із проактивною позицією членів політичних сил та їх громадською діяльністю. Разом із тим, перетворення неурядових організацій на партії та виборчі об'єднання і, далі – на парламентські фракції, стало свідченням того, що в Україні немає достатньої кількості кадрів для забезпечення політичних інститутів. Кількісне зростання патріотичних політичних партій може свідчити про спроби окремих представників політичних сил розширювати спектр свого політичного впливу. Водночас різка диспропорція між реальними політичними силами і тими, які мають формальний характер в Україні, не сприяють розбудові ані дієвої партійної системи, ані парламентаризму, ані громадянського суспільства. Як свідчать офіційні дані, в Україні нараховується (станом на початок 2017 р.) 352 партії [4]. Статистичні дані дають змогу уявити, що політична структуризація українського суспільства не є завершеною. Реальні дії політичних сил під час виборів та їх конкуренція дали змогу побачити, що парламентаризм в Україні потребує нових ресурсів для свого розвитку.

Позачергові парламентські вибори 2014 р., які відбулися як наслідок подій на майдані Незалежності, показали, що українське суспільство загалом підтримує політичні сили, які займають проактивну позицію щодо реформування та демократизації країни. Низькою залишилася підтримка тих політичних сил, які представляли колишні правлячі режими. Загалом участь громадян у позачергових парламентських виборах засвідчила здатність нових політичних сил до мобілізації електорату і політичної конкуренції. За даними аналітиків, «позачергові парламентські вибори пройшли в Україні 26 жовтня 2014 р. За партійними списками на них переміг «Народний фронт», отримавши 22,14% голосів виборців. За «Блок Петра Порошенка» проголосували 21,81% громадян, «Самопоміч» отримала 10,97%, «Опозиційний блок» – 9,43%, «Радикальна партія Олега Ляшка» – 7,44%, «Батьківщина» – 5,68%. Інші партії не подолали 5%-й бар'єр» [6]. Як показують ці дані, переважна кількість політичних сил має патріотичну позицію. При цьому лише дві з парламентських фракцій є порівняно старими партіями, давно представленими у політичному спектрі України.

Також потрібно розуміти, що динаміка розвитку вітчизняних політичних сил пов'язана зі станом громадської думки і рівнем задоволеності очікувань громадян від політико-управлінської діяльності. Через два з половиною роки після позачергових парламентських виборів рівень підтримки парламентських політичних сил значно змінився. Це вказує на нездатність партій і вибор-

чих об'єднань підтримати зв'язок з електоратом та нестійкість соціальної бази політичних сил. У цій ситуації патріотичні політичні сили мають здійснювати активні дії щодо консолідації. Як свідчать дані аналітиків, «наприкінці травня 2017 р. рейтинг найбільш популярних політичних сил знаходиться на рівні в 10%» [11]. Таким чином, видозміна політичного ландшафту пов'язана передусім, зі знаковими подіями в Україні. Саме вони відображують сплески політичної активності.

Крім того, якісні перетворення в політичному управлінні й політичному представництві України відбуваються досить повільно через замкненість політичного класу, відсутність поширення громадської ініціативи та слабкі традиції до участі громадян у громадській діяльності. Концентрація важливих політичних подій і процесів на центральному рівні має бути доповнена збільшенням інтенсивності політичних процесів на рівні місцевих громад і регіонів. Політичні процеси децентралізації надають для цього нові можливості, оскільки відкривають шляхи до більш масштабного впливу місцевих лідерів, активістів і політичних сил на життя місцевих громад. Патріотичні політичні сили за умови їх тісної співпраці і консолідації здатні підвищити якість політичної активності населення та сприяти переходу української демократії на новий рівень розвитку.

Висновки. Стратегічні перетворення інституційної системи сучасної України відбувалися у кілька етапів. Першим із них був конституційний, який характеризувався високою динамікою та радикальними перетвореннями. Другим етапом став етап, що передбачав консолідацію ідеологічних правих сил, проте через протидію влади він не відбувся повною мірою. Сучасний етап політичної консолідації правих та патріотичних політичних сил відбувається в умовах підвищення темпів політичних реформ. Перетворення патріотичних політичних сил на дієвих суб'єктів прийняття важливих державних рішень є вирішальним як у контексті загального процесу реформування, так і в межах поточного керівництва державою. Інституалізація патріотичних політичних сил в Україні набула характеру процесу громадянського волевиявлення, однак у подальшому вона стала чинником ідентифікації в умовах політичних трансформацій та загроз. Процеси патріотичної політичної репрезентації здійснювалися на основі перетворення соціальних верств і громадських організацій на потужних лідерів громадської думки та представництва групових інтересів. Перспективою подальшої інституалізації політичного патріотизму в Україні є участь патріотичних громадських рухів у партіях, процесах деолігархізації українського суспільства та забезпечення політичної ініціативи процесу демократизації й державного будівництва. Ознаками інституалізації політичного патріотизму мають стати підвищення політичної відповідальності партії і громадських рухів, подальше укріплення ініціативності у процесах локальної самоорганізації та процесах консолідації громадянського суспільства. Таким чином, інституалізація політичного патріотизму в Україні визначає ресурсні можливості й перспективи забезпечення переходу до консолідованої демократії. Перспективою подальшого розвитку проблеми, порушеної в цій статті, є вивчення ресурсного потенціалу патріотичних політичних сил у сучасній Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агафонова Г.С. Доцільність використання SMM у оптимізації функціонування політичних партій в Україні. Політологічні записки. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_10.

2. Астахова Т.В. Політичні партії в системі інститутів громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 64. С. 128–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_64_18.

3. Вереша Р.В. Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (коментар до ст. 170 КК України). Вісник Академії адвокатури України. 2008. Число 1. С. 43–49.

4. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 18 січня 2017 року. URL: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partiyi

5. Віннічук О.В. Інституційний дизайн лобізму в умовах демократії. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. 2014. Вип. 8. С. 171–174.

6. Вісім українських партій мають рейтинг більше 5%. URL: https://dt.ua/POLITICS/visim-ukrayinskih-partiy-mayut-reyting-bilshe-5-245496_.html.

7. Проект «Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити» здійснюється Центром Разумкова. URL: http://old.razumkov.org.ua/upload/1442416518_file.pdf.

8. Проценко О.В. Політична відповідальність влади та громадян в умовах партисипаторної. Політологічні записки. 2011. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_49.

9. Струнін П.А. Особливості формування виборчих стратегій політичними партіями в Україні. Політологічні записки. 2011. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_50.

10. Струнін П.А. Політико-культурні чинники реалізації електоральної функції політичними партіями України. Політологічні записки. 2012. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_5_42.

11. Як змінювалися електоральні симпатії українців у 2016-му. URL: https://www.slovoidilo.ua/2017/02/01/infografika/polityka/yak-zminyuvalysya-elektoralni-sympatiyi-ukrayincziv-u-2016-mu.

REFERENCES:

1. Ahafonova H.S. Dotsilnist vykorystannia SMM u optymizatsii funktsionuvannia politychnykh partii v Ukraini. Politolohichni zapysky. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_10.

2. Astakhova T.V. Politychni partii v systemi instytutiv hromadianskoho suspilstva: konstytutsiino-pravovyi aspect. Aktualni problemy derzhavy i prava. 2012. Vyp. 64. S. 128–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_64_18.

3. Veresha R.V. Pereshkodzhannia zakonnii diialnosti profesiinykh spilok, politychnykh partii, hromadskykh orhanizatsii (komentar do st. 170 KK Ukrainy). Visnyk Akademii advokatury Ukrainy. 2008. Chyslo 1. S. 43–49.

4. Vidomosti shchodo zareiestrovanykh u vstanovlenomu zakonom poriadku politychnykh partii stanom na 18 sichnia 2017 roku. URL: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partiyi/.

5. Vinnichuk O.V. Instytutsiinyi dyzain lobizmu v umovakh demokratii. Filosofiia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury. 2014. Vyp. 8. S. 171–174.

6. Visim ukrainskykh partii maiut reitynh bilshe 5%. URL: https://dt.ua/POLITICS/visim-ukrayinskih-partiy-mayut-reyting-bilshe-5-245496_.html.

7. Proekt «Partiina systema Ukrainy do i pislia Maidanu: zminy, tendentsii rozvytku, suspilni zapyty» zdiisniuietsia Tsentrom Razumkova. URL: http://old.razumkov.org.ua/upload/1442416518_file.pdf.

8. Protsenko O.V. Politychna vidpovidalnist vlady ta hromadian v umovakh partysypatornoi demokratii. Politolohichni zapysky. 2011. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_49.

9. Strunin P.A. Osoblyvosti formuvannia vyborchykh stratehii politychnymy partiiamy v Ukraini. Politolohichni zapysky. 2011. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_50.

10. Strunin P.A. Polityko-kulturni chynnyky realizatsii elektoralnoi funktsii politychnymy partiiamy Ukrainy. Politolohichni zapysky. 2012. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_5_42.

11. Iak zminiuvalysia elektoralni sympatii ukraintsiv u 2016-mu. URL: https://www.slovoidilo.ua/2017/02/01/infografika/polityka/yak-zminyuvalysya-elektoralni-sympatiyi-ukrayincziv-u-2016-mu.

Institutional forms of political patriotism in contemporary Ukraine: evolution dynamics

Filatov Boris Albertovych

Candidate of Law, Honored Journalist of Ukraine,
Member of the Board of Trustees of the European Association of Ukrainians
Dnipro, Ukraine

The article deals with the peculiarities of the dynamics of the evolution of patriotic political institutions, attention is paid to the influence of political transformations since the beginning of Ukraine's independence on the level of patriotic consciousness and political initiative and motivated individual political institutions. The impulses of democratic transformations in the processes of civil society forming in the context of providing the existing political institutions with the new external environment are determined. The peculiarities of the development of civil society during the Orange Revolution and the Revolution of Dignity and their significance for existing political institutions in Ukraine are set. The directions of patriotic political forces activity, in particular, public control as a factor of political actors` responsibility increasing in the inter-election period, are analyzed. The potential of political patriotism as a factor of strengthening the change in the internal content of specific political institutions and their interaction in general is clarified. The content of the new configuration of the political system, which was caused by a reload of relations between the authorities and the people during the EuroMaydan, is determined. The reflection of democratization on the state of the party system, which is a factor in the translation of social requirements into the political level, is explored. The functioning of political parties of Ukraine in the conditions of growth of pluralism and competitiveness is estimated. The attention is paid to the dynamics of the growth of patriotic political institutions in the parameters of quantitative growth and increase of diversity. The conditions for the initiative promotion and advocacy of own ideas by modern patriotic political forces and organizations are determined. Attention given to the dependence of trust in political parties, from the consolidation of the electoral core through the use of political forces of public resources. The possibilities of supporting voters with political forces that meet the needs of citizens are being explored. The analysis of factors of external aggression and protection of statehood and territorial integrity as priorities that can prevail social and economic issues and narrow corporate or territorial interests. The process of diversification of political preferences in the conditions of crisis phenomena, which compel the population to react to political reality, is being studied. The basis of optimal institutional design of patriotic political forces and ensuring their level of maximum functionality in the domestic political system is considered.

Key words: *political institutionalization, political consolidation, civic movements, institutional form, political responsibility.*

Буря Катерина Миколаївна

Локальна демократія: зарубіжна концептуальність та вітчизняна політична прагматика

УДК 329
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-2-26-30

Буря Катерина Миколаївна
аспірант кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, Україна

У статті розглядаються теоретичні засади концепту локальної демократії в сучасній політичній науці. Приділено увагу дискусіям щодо ролі місцевих спільнот у загальнонаціональному політичному процесі. Аналізується досвід включення концепту локальної демократії до теорій, що пояснюють громадянське суспільство. Здійснюється осмислення проблем сучасної демократії, пов'язане з інституційними аспектами, та з динамікою взаємодії суб'єктів політичних інтеракцій. Розглядається практика відстоювання політчиних інтересів на локальному і регіональному рівнях. Звертається увага на полісемантизм, пов'язаний зі станом законодавства сучасної України та інших пострадянських держав щодо ототожнення понять «місцевий» і «муніципальний». Встановлюється специфіка поєднання суміжних предметних областей публічного адміністрування й аналізу локальних політичних транзитів. Надається увага концептуалізації локальної демократії у вітчизняних і зарубіжних розробках. Вивчається формування уявлення щодо локальної демократії як середовища позитивного розв'язання проблем територіальної громади. Є тенденція перевантаження інституцій локальної демократії, напрямами діяльності, які потребують складного і комплексного впливу багатьох інституцій. Надано увагу визначенню локальної демократії як особливого етапу розвитку процесів демократизації та певного якісного параметру формування консолідованої демократії. Встановлюється зміст локальної демократії не лише як інструменту, але й певного стану подій і процесів, результату певного періоду трансформацій. Враховується різноманіття підходів до визначення локальної демократії у сучасній політичній науці. Формується уявлення щодо сутнісних полюсів пояснення локальної демократії в Україні. З'ясоване інституційне наповнення локальної демократії у межах сучасної територіальної громади. Оцінюється стан вивчення та перспективність громадських організацій та інститутів представництва й способів зосередження громадянської підтримки. Політичний режим та демократичний політичний транзит аналізуються у контексті актуальності концепту локальної демократії для забезпечення перспектив політичного реформування та участі громадян у місцевому врядуванні в Україні. Виокремлено найбільш перспективні напрямки застосування системи понять локальної демократії у взаємодії держави і суспільства.

Ключові слова: *локальна демократія, соціальний капітал, сталий розвиток, місцеві громади, демократичний транзит, партиципаторна демократія.*

Вступ. Концепт локальної демократії плідно розробляється у вітчизняній і зарубіжній політичній науці завдяки стрімкому розвитку кількості розробок, спрямованих на удосконалення теоретичного і практичного розуміння публічної політики. У Сполучених Штатах локальна демократія є невід'ємною частиною розвитку громадянського суспільства, гарантією захисту прав людини, цінностей ліберального суспільства. У 60-ті й 70-ті рр. XX ст. американські вчені звернули увагу на удосконалення поняття демократії, намагаючись встановити її типи та можливості успішного переходу до демократії. Такими концепціями стали концепція електоральної демократії Л. Даймонда, хвиль демократизації С. Хангтінгтона. Непересічні досягнення в удосконаленні поняття демократії спостерігаються у розробників проблеми соціального капіталу та витоків громадянського суспільства Р. Патнама й Дж. Коулмана. Локальна демократія як явище формування стійкої системи політичної презентації на рівні місцевих громад виступає елементом більш широкої концепції якісної демократії, або демократії участі, яка має забезпечити стійкість та незмінність демократичних політичних цінностей у XXI ст. Особливо актуальним поняттям локальної демократії є, з огляду на процеси децентралізації в сучасній Україні, перетворення місцевих громад на реальні політичні розпорядники форм життєдіяльності населених пунктів. Отже, проблема локальної демократії є багатовимірною та пов'язаною з багатьма магістральними напрямами сучасної теорії демократії.

Методи дослідження. У нашій статті використана низка сучасних політологічних підходів і методів. Серед них до загальнонаукових належать аналіз та синтез (здійснюється розгляд стану досліджень локальної демократії в сучасному світі), гіпотетико-дедуктивний (формується теоретична основа дослідної інституалізації локальної демократії). До фахових методів належать компаративний та структурно-функціональний методи. Компаративний застосовується під час порівняння

чинників локальної демократії в Україні й інших трансформаційних країнах. За допомогою структурно-функціонального методу визначаються компоненти, які забезпечують інституційні вимоги до локальної демократії як частини концепції якісної демократії.

Метою статті є встановлення проблем зв'язків концепту локальної демократії з основними напрямами перспективних досліджень демократії в сучасній світовій політичній науці.

Результати. У сучасних політологічних дослідженнях в Україні проблему локальної демократії розглядають у контексті динаміки трансформації вітчизняної політичної системи та політичних систем, подібних до неї. Порядок денний консолідації демократичних перетворень у різних посткомуністичних і постсоціалістичних країнах має різні рівні актуалізації. Для країн Центральної та Східної Європи актуальним є забезпечення якнайбільшої відповідності свого політичного розвитку орієнтирам розвинених демократичних держав. Для країн пострадянського простору досі актуальним залишається відокремлення місцевого врядування від політичного менеджменту центрального рівня. У цьому концепті локальна демократія набуває сенсу лише в умовах цілеспрямованих реформ щодо децентралізації. Як вважає Ю. Бальцій, «процес децентралізації державної влади й управління, створення місцевого самоврядування відбувається в нашій державі досить непросто й супроводжується деякими суперечностями. З одного боку, є спроби абсолютизувати самостійність місцевої влади, відокремити місцеве самоврядування від державного управління, що неминуче призводить на практиці до вседозволеності та порушення нормального функціонування управлінської системи» [1].

Концепт локальної демократії розглядається в сучасній політичній науці з точки зору набуття місцевими спільнотами таких політичних умов свого існування, за яких вони можуть ухвалювати рішення, незалежно від впливу інших рівнів влади або інших чинників функціонування політичної системи. Водночас транзитивні політичні реалії засвідчують, що всередині суспільства можуть існувати сили та інститути, які опираються реальній демократизації місцевих громад. Тому сенс локальної демократії потребує уточнення у кожній перехідній політії (див. І. Головко [3]). Саме на основі методології сучасної політичної науки можна встановити значення, умови та пріоритети національного змісту локальної демократії [4]. На відміну від студій із державного управління й правознавства, політичні науки намагаються встановити реальних суб'єктів ухвалення рішень та впливу на політичний процес. Для сучасної України актуальною є проблема реалізації реформ розбіжності між декларованими цінностями та реальним інституційним наповненням та засадами реформування. Тому вітчизняні вчені звертають увагу на інституційний опір демократизації на локальному рівні. Ю. Бальцій вважає: «Обґрунтовані дії центра зі зміцнення законності й наведенню ладу в системі управління породжують у деякої частини суспільства та державного апарату прагнення істотно обмежити права й можливості органів місцевого самоврядування, фактично звести нанівець їх самостійність у вирішенні певної частини публічних справ» [1, с. 214].

Однією з провідних тенденцій визначення пріоритетів реалізації локальної демократії є пошук чинників забезпечення успіху реформ та розширення практик локальної демократичної політичної дії. У сучасних європейських і північно-американських дослідженнях визначення змісту локальної демократії та її перспектив (зокрема, Х. Бенгтссон та П. Скратон [8], а також зведення аналітиків ALDA-Європа [9]), пов'язується з розвитком громадянського суспільства. Разом із тим воно має власну предметну сферу й проблемну площину. Теза про громадянське суспільство як базове підґрунтя локальної політичної демократизації є спільною для багатьох сучасних розробок. Водночас актуальною є й проблема детермінації локальної демократії розвитком локального соціуму або зворотного впливу демократизації на появу самодостатніх громадських структур. В умовах електоральних демократій, до яких належить і сучасна Україна, поява дієвого громадянського суспільства виступає предметом багатьох теоретичних дискусій у межах концептуалізації процесів інституційного будівництва (наприклад, див. О. Муршин [5]). Ю. Бальцій вважає: «Насущним завданням державного будівництва в цей час є паралельний, одночасний розвиток інститутів громадянського суспільства й місцевого самоврядування, що можна вирішити лише за умови розроблення теоретичної концепції їх співвідношення, а також законодавчого закріплення й практичного втілення основних її постулатів» [1, с. 214].

Осмислення проблем локальної демократії в сучасній політичній науці пов'язане не лише з інституційними аспектами, але й з динамікою взаємодії суб'єктів політичних інтеракцій, які намагаються відстояти свої інтереси на локальному і регіональному рівні. Якщо у сучасних розвинених державах ресурсами розвитку локальної демократії є розширення політичної участі членів місцевих громад, вирішення ними спільних питань і співпраці з державною адміністрацією, то у трансформаційних політичних системах ситуація виглядає набагато більш складною через майже повну неможливість задіяння механізмів соціального капіталу як основи внутрішньо-спільнотної співпраці. Залишається відкритим питання репрезентованості локальних інтересів у наявній політико-інституційній структурі.

Як демонструє приклад сучасної України, через невизначеність суб'єктних ролей між групами інтересів, політичними партіями, неурядовими організаціями, відбувається хаотизація політичного процесу на місцевому рівні. У ньому публічні й непублічні актори здійснюють комбінації дій із метою встановлення контролю над місцевими громадами у недемократичний спосіб. Цим подекуди спотворюється сама ідея локальної демократії, заперечуються перспектива й успіх демократизації. Спроби окремих бізнес-груп і політичних сил маніпулювати представницькими органами влади та її виконавчими органами на місцевому рівні призвели до чисельних конфліктів. Вони, з одного боку, можуть визначатися як свідчення свободи дій політичних акторів, а з іншого боку – як руйнівні протистояння, що сповільнюють сталий розвиток місцевих громад у нашій державі. О. Фісун стверджує: «Демократія виникає зі страху взаємного знищення, який примушує учасників надавати політичні гарантії переможеним, тим самим радикально знижуючи ставки політичної гри. Протиборчі сторони, приймаючи демократичні правила гри, роблять вибір не на користь монопольного привласнення виграшу і «знищення» супротивника, а на користь спільного (кооперативного) користування його плодами, коли ніхто ніколи не залишається в цілковитому програші, просто виграш одних трохи більший за програш інших» [7].

Певний полісемантизм поняття «локальна демократія» пов'язаний із тим, що у законодавстві сучасної України й інших пострадянських держав терміни «місцевий» і «муніципальний» нерідко ототожнюються. Це спричиняє поєднання суміжних предметних областей публічного адміністрування й аналізу політичних транзитів. У сучасному політологічному дискурсі інтегрованим значенням локальної демократії є не її територіальна причетність до певних адміністративних одиниць чи населених пунктів. Більшої ваги набуває наявність самодостатнього локального політичного режиму, а також локального політичного порядку денного. Сучасні політологічні дослідження засвідчують (наприклад М. Рейд [10]), що локальна демократія має невичерпний потенціал для розвитку й стабілізації партисепаторної демократії.

Саме поява локальної демократії і є одним із провідних свідчень успіху демократичного транзиту, що визначає першочерговість демократичного реформування на цьому напрямі.

Концептуалізація локальної демократії на основі вітчизняних реалій і зарубіжних практик формує уявлення щодо локальної демократії як середовища позитивного розв'язання проблем територіальної громади. Самодостатня, самоорганізована й самовідтворювальна політична активність на місцевому рівні може розвиватися лише за умови виконання норм політичної співпраці, взаємоповаги, вироблення прозорих правил політичної гри. За таких умов усі сторони політичної взаємодії матимуть рівні можливості. Також вони не будуть перебувати під загрозою усунення з політичної арени внаслідок електоральної невдачі.

Загалом концепт локальної демократії виступає чинником пояснення шляхів розв'язання проблем системного характеру, які накопичувалися на локальному рівні протягом десятиліть. Вітчизняні вчені вважають, що формування сталої локальної демократії спричинить ланцюгову реакцію щодо глибинних внутрішніх перетворень. А. Некряч вважає: «Проведення реформ суттєво знизило б градус «кипіння» в суспільстві, пов'язаного з анексією Криму, окупацією частини території Донецької та Луганської областей, сприяло б суспільній стабілізації. У цій ситуації можна лише підтримувати рішучі кроки центру, вітчизняної еліти щодо модернізації державного управління, намагання подолати корумповані схеми на всіх рівнях управління, проведення комплексної перебудови чинної територіальної організації влади з метою оптимізації та збалансування регіональних і місцевих інтересів» [6].

Завдяки зусиллям вітчизняних і зарубіжних дослідників концепт локальної демократії набуває усталеного вигляду саме в площині завдань, покладених на місцеву ланку політичного управління. Поряд із цим в Україні, на думку автора, є тенденція перевантаження інституцій локальної демократії напрямами діяльності, які потребують складного й комплексного впливу багатьох чинників.

Визначення локальної демократії як особливого етапу розвитку процесів демократизації та певного якісного параметру формування консолідованої демократії робить її не стільки інструментом, скільки певним станом подій і процесів, результатом певного періоду трансформацій. Для сучасної України локальна демократія через досить короткий період перетворень, починаючи з 2014 р. (у багатьох громадах починаючи з листопада 2015 р.), може розглядатися лише, як певний орієнтир, який потребує системної праці для його досягнення. Водночас складність проблем у сучасній Україні вимагає активізації тих елементів, на яких базується самоврядна політична суб'єктність у громадах. А. Некряч слушно зауважує: «Нові укрупнені територіальні громади як базові ланки оновленої системи місцевого самоврядування зможуть уже найближчим часом заявити про себе як активні суб'єкти місцевого життя, тому що розпочатий процес децентралізації, попри всі прорахунки, все-таки наблизить управління до людей, дозволить зрештою мешканцям територіальної громади отримувати те, що їм потрібно в повсякденному житті. І тут, безперечно, багато чого залежить від того, як швидко нові центри укрупнених територіальних громад зорієнтуються в масиві тих проблем, які нагромадилися за роки, і зможуть від-

найти відповідні механізми для оперативного їх розв'язання» [6]

Конкретні форми реалізації локальної демократії перебувають під пильною увагою дослідників. Для країн сталої демократії необхідним є встановлення механізмів, які будуть визначатися як ознака поширення певних практик на локальному рівні у межах тієї чи іншої держави. Також варто брати до уваги, що емпіричне підґрунтя розвитку локальної демократії дає змогу зрозуміти перспективи її поширення на такі територіальні громади, здійснити прогнозування цього впливу. Попри різноманіття причин і наслідків розвитку локальної демократії, в умовах сталих демократичних держав і трансформаційних країн, в умовах поширення мережних й кібернетичних інформаційних технологій політичний ресурс розвитку локальної демократії, може ґрунтуватися не лише на проактивній позиції громадянського суспільства, але також стрімко розвиватися на основі доступу до електронного волевиявлення та репрезентації власної позиції. Електронні форми висування вимог, демонстрації підтримки та просування певних інтересів є ресурсом, який може продемонструвати інституційну спроможність локальної демократії та навіть сформувати уявлення про її значення для політичних процесів центрального рівня [2]. А. Некряч справедливо зазначає: «Петиції як форма демократії використовуються в багатьох країнах Європейського Союзу, і їх доцільність вже підтвердилася нетривалою вітчизняною практикою. Так, електронні петиції до Президента України досить швидко набрали необхідну кількість (а це 25 000 підписів), для того, щоб застосовувалися жорсткіші заходи покарання до чиновників за хабарі. Йдеться про голів рад, сільських, селищних і міських голів, судів, прокурорів, полісменів, митників» [6].

Таким чином, різноманіття підходів до визначення локальної демократії у сучасній політичній науці формується навколо двох сутнісних полюсів пояснення цього явища. Першим є інституційне наповнення локальної демократії в межах територіальної місцевої громади. Вчені вивчають дієвість і перспективність громадських організацій та інститутів представництва та способів мобілізації громадянської підтримки. Цей рівень осмислення локальної демократії наближає її до методології і предметної області публічного адміністрування. Другим полюсом є практики діяльності та конкретні емпіричні приклади вітчизняної локальної демократії, які містять зміст та значення локальної демократії для проблеми політичної участі. Її стан є ключовим для експертної оцінки перспектив вставлення консолідованої партиципаторної демократії. Обидві предметних площини на сучасному етапі здійснюють опис локальної демократії. Проте ситуацію ускладнюють особливості розвитку перехідних країн, в яких локальна демократія лише починає набувати відповідної ролі та значення.

Висновки. Концепт локальної демократії у сучасній політичній науці переживає процес становлення та набуття нового сенсу в умовах зростання різноманіття громадсько-політичного дискурсу та викликів політичної реальності. Стрімкі зміни в сучасному світі багаторазово вимагали переосмислення значення демократії як політичного режиму та як сукупності соціетальних практик. Тенденцією до встановлення трансформаційного змісту локальної демократії є розробка механізмів участі громадян у політичній діяльності, механізмів представництва міноритарних спільнот, механізмів взаємодії різних за соціокультурними параметрами меншин у рамках порівняно замкнених територій та ареалів мешкання. Одним із плідних втілень зацікавленості в розробках «псевдолокальної» демократії є розробка політичної складової частини концепції сталого розвитку. У цій системі пояснень взаємодії світу, навколишнього середовища та публічної політики локальна демократія набуває визначального статусу основи ухвалення колективних рішень та дотримання ціннісних та ідейних засад природокористування і перетворення місцевих громад на самодостатні колективи з самовідтворенням вільного волевиявлення та свідомої підтримки витратної екологістської програми розвитку.

Значні досягнення в розробці локальної демократії спостерігаються у тематичному розділі Хабітад Адженда, які визначають прикладний характер діяльності інститутів локального розвитку у межах європейської інтеграції та процесів децентралізації й субсидіарності у сучасному ЄС. Локальні демократичні спільноти здебільшого є відповідальним партнером у реалізації багатьох європейських програм та поширення й закріплення європейських цінностей у країнах, які нещодавно отримали статус членства у Європейському Союзі. Для сучасної України та інших транзитивних країн локальна демократія є сукупністю практик, які розкривають подальші перспективи розвитку багатьох сфер політичного реформування. Інституалізація локальної демократії є запорукою незворотності демократичних реформ. Крім того, локальна демократія є чинником формування демократичної політичної культури та забезпечення розвитку громадянського суспільства. Перспективою подальшого розвитку за темою цієї статті є розроблення теми політико-правових колізій на рівні місцевих демократій у країнах перехідного типу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бальцій Ю.Ю. Громадянське суспільство й локальна (муніципальна) демократія. Актуальні проблеми держави і права. 2006. Вип. 29. С. 214–217.

2. Бойчун С.О. Електронна демократія як тенденція глобального політичного розвитку: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. К., 2010. 16 с.

3. Головко І.В. Ліберальна демократія: умови формування та специфіка становлення: автореф.

дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2010. 19 с.

4. Марчак О.М. Демократичний транзит у посткомуністичних країнах: теоретико-методологічні й прикладні аспекти: автореф. дис.... канд. політ. наук: 23.00.02 / Одес. нац. юрид. акад. О., 2007. 17 с.

5. Мурашин О.Г. Акти прямого народовладдя у правовій системі: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2001. 34 с.

6. Некряч А. І. Розвинена місцева демократія – гарант входження України до європейського цивілізаційного простору (політологічний зріз). Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2015. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2015_2_26.

7. Фісун О.А. Демократія і неопатримоніалізм у сучасних теоріях політичного розвитку: автореф. дис.... д-ра політ. наук: 23.00.01 / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф.Кураса НАН України. К., 2009. 34 с.

8. Bengtsson H. and P. Scruton How Europeans are losing trust in local democracy. URL: https://www.theguardian.com/news/datablog/2016/oct/15/how-europeans-are-losing-trust-in-local-democracy.

9. Democracy Support Fact Sheets. URL: http://www.alda-europe.eu/public/publications/168-EPD-Fact-Sheet-Local-democracy-1.pdf.

10. Reid M. Saving local democracy: An agenda for the new government. URL: http://briefingpapers.co.nz/saving-local-democracy/.

REFERENCES:

1. Baltsii Yu.Yu. Hromadianske suspilstvo y lokalna (munitsypalna) demokratiia. Aktualni problemy derzhavy i prava. 2006. Vyp. 29. S. 214–217.

2. Boichun S.O. Elektronna demokratiia yak tendentsiia hlobalnoho politychnoho rozvytku: avtoref. dys. ... kand. polit. nauk: 23.00.04 / Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, In-t mizhnar. vidnosyn. K., 2010. 16 s.

3. Holovko I.V. Liberalna demokratiia: umovy formuvannia ta spetsyfika stanovlennia: avtoref. dys. ... kand. polit. nauk: 23.00.02 / Cherniv. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. Chernivtsi, 2010. 19 s.

4. Marchak O.M. Demokratychnyi tranzyt u postkomunistychnykh krainakh: teoretyko-metodolohichni y prykladni aspekty: avtoref. dys... kand. polit. nauk: 23.00.02 / Odes. nats. yuryd. akad. O., 2007. 17 s.

5. Murashyn O.H. Akty priamoho narodovladdia u pravovii systemi: Avtoref. dys... d-ra yuryd. nauk: 12.00.01 / Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. K., 2001. 34 s.

6. Nekriach A.I. Rozvynena mistseva demokratiia – harant vkhodzhennia Ukrainy do yevropeiskoho tsyvilizatsiinoho prostoru (politolohichnyi zriz). Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia. 2015. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2015_2_26.

7. Fisun O. A. Demokratiia i neopatrymonializm u suchasnykh teoriiakh politychnoho rozvytku: avtoref. dys... d-ra polit. nauk: 23.00.01 / In-t polit. i etnonats. doslidzh. im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. K., 2009. 34 s.

8. Bengtsson H. and Paul Scruton How Europeans are losing trust in local democracy. URL: https://www.theguardian.com/news/datablog/2016/oct/15/how-europeans-are-losing-trust-in-local-democracy.

9. Democracy Support Fact Sheets. URL: http://www.alda-europe.eu/public/publications/168-EPD-Fact-Sheet-Local-democracy-1.pdf.

10. Reid M. Saving local democracy: An agenda for the new government. URL: http://briefingpapers.co.nz/saving-local-democracy/.

Local democracy: foreign conceptuality and domestic political pragmatics

Burya Kateryna Mykolayivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science
of Oles Honchar Dnipro National University
Gagarin Avenue, 72, Dnipro, Ukraine

The article deals with the theoretical principles of the concept of local democracy in contemporary political science. Attention was paid to discussions about the role of local communities in the national political process. The experience of incorporating the concept of local democracy into a theory explaining civil society is analyzed. The comprehension of the problems of contemporary democracy, related to institutional aspects and the dynamics of interaction of subjects of political interactions underlined. The practice of defending political interests at the local and regional levels is considered. Attention is drawn to polysemanticism associated with the state of the legislation of contemporary Ukraine and other post-Soviet states regarding the identification of the concepts of "local" and "municipal". The specifics of the combination of related subject areas of public administration and analysis of local political transit is determined. Attention is paid to the conceptualization of local democracy in domestic and foreign developments. The formation of the idea of local democracy as a medium of positive solution of the problems of the territorial community is studied. There is a tendency to overload the institutions of local democracy, areas of activity that require complex and complex influence of many institutions. The attention was given to the definition of local democracy as a special stage in the development of democratization processes and a certain qualitative parameter for the formation of consolidated democracy. The content of local democracy is determined not only as an instrument, but also for a certain state of events and processes, the result of a certain period of transformations. The variety of approaches to the definition of local democracy in modern political science is taken into account. An understanding of the essential poles of the explanation of local democracy in Ukraine is being formed. The institutional content of local democracy within the current territorial community is determined. The state of study and perspective of NGOs and representative institutions and methods of focusing civic support are assessed. The political regime and democratic political transit are analyzed in the context of the relevance of the concept of local democracy to ensure the prospects of political reform and citizen participation in local government in Ukraine. The most perspective directions of application of system of concepts of local democracy in interaction of the state and society are singled out.

Key words: *local democracy, social capital, sustainable development, local communities, democratic transit, participative democracy.*

Зейналова Эльнара
Ислам кызы

Новые медиа и их влияние на политические процессы

УДК 32.049.5:654
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-31-34

Зейналова Эльнара Ислам кызы
диссертант кафедры международной журналистики
Бакинского государственного университета
г. Баку, Азербайджан

Развитие новых медиа-технологий во всех областях изменило содержание политики. Новые средства массовой информации, особенно социальные медиа, играют незаменимую роль в организации политических процессов, политической деятельности и организации избирательных процессов политических лидеров. СМИ, играющие важную роль в управлении демократической системой в политической среде, обладают большой властью в общественной сфере. Они стали основной силой в формировании общественных организаций и сыграли важную роль в создании нового баланса в обществе.

Ключевые слова: *новые медиа, политика, выборы, скандальная политика, социальные медиа, демократический кризис.*

Введение. Наряду с постоянным увеличением доступа к компьютерам и интернету и развитию социальных сетей, общественные гражданские организации, лидеры, способные повлиять на общественное мнение, и, наконец, акторы, занимающиеся политической деятельностью, группы давления, общественное мнение, входящее в повседневную политику, учреждения и местные жители становятся все более адаптированными к сложившейся ситуации и используют социальные медиа в качестве средств коммуникации. Новые социальные сети, которые мы называем «социальными медиа», – это ежедневная общественная модернизация и расширение сферы влияния, превращение ее в общественную сферу и направление политики.

Цель и задачи исследования. Методы исследования. В данной статье рассмотрены процессы развития социальных медиа, возрастание их роли в общественных делах. С этой целью проанализированы данные многих социальных медиа (СМИ, социальные сети).

Результаты. Средства массовой информации, которые обеспечивают связь между общественным мнением и политическим управлением, с течением времени начали оказывать управляющее и направляющее влияние на эти области. В качестве средства коммуникации средства массовой информации обладают большой властью в социальной сфере и становятся основной силой в формировании статуса общественных организаций, играя важную роль в создании нового баланса в обществе. Этот баланс сформировался вокруг политики и общественного мнения [1].

С этой точки зрения, политика и средства массовой информации рассматриваются как система, обусловленная сообществом и не имеющая себе альтернативы. Таким образом, СМИ и политические организации заявляют, что ведут свою деятельность от имени общества. По этой причине их прочные связи могут усилить друг друга с точки зрения их взаимодействия и влияния в обществе.

В последние годы сила социальных медиа ощущается во всех сферах политики [2]. Массы, которые формируются вокруг идей, выдвинутых социальными медиа, показывают правящей политической власти, что они имеют силу и могут направить общество в нужное им направление. Политическая власть, которая признает силу этой власти влияния, управляет ею и поэтому стремится поддержать людей, показывая нам важность средств массовой информации в том или ином смысле.

Политика медиа и демократический кризис.

Каждый день становится все более и более очевидным тот факт, что правящая власть через свою силу и влияние этой власти для легализации своего положения формируют общественное мнение через социальные медиа и создают политическое и общественное противостояние, которое можно контролировать.

Способность определять содержание общественного мнения со стороны медиа зачастую связано не с тем, чтобы выявить, над чем должен думать человек, а с тем, чтобы сказать, о чем он должен думать. Успех здесь определяется степенью придаваемой важности той или иной тематике со стороны потребителей. При этом следует обратить внимание на значимость для потребителей той или иной информации и то, что оказывает влияние на эти подходы. Другой составной частью успеха социальных медиа является выявление самой важной проблемы в общественном мнении, что должно быть учтено в политических процессах. По этой причине политические лидеры, лица, принимающие решения, группы давления и лоббисты не могут контролировать выбор тематики средствами массовой информации. В последнее время любая проблема, которой занялись СМИ и которая оказывает свое влияние на общество, будь она озвучена отрицательно или положительно, оказывает ускоряющее или замедляющее воздействие на время принятия политического решения, что можно более

четко видеть в моменты политических переворотов. Идея руководства политикой и общественным мнением через социальные медиа является функцией изменения сферы в ее перспективе, на выходе из основной орбиты сферы политики и общественности. Идея о том, что социальные медиа, которые играют эту роль, не могут быть беспристрастными и объективными, является ведущей в политике и общественном мнении, и передается через это учреждение и его сферы элементам политики и общественного мнения.

Другими словами, взаимоотношения между субъектами, которые управляют политической и социальной сферой, основаны на информационной войне через социальные медиа, приемлемой для себя и ненадлежащей для другой стороны. На этом этапе основной целью использования социальных медиа является необходимость подведения под свое влияние определенной массы с их согласия или путем воздействия для получения того же согласия и создания в итоге единодушного отношения к проблеме.

Усиление социальных сетей, увеличение числа пользователей, диверсификация инструментов социальных сетей делает необходимым изменение классических стратегий связей. Первое из этих ограничений заключается в том, что человек или организация, которые хотят существовать и действуют в этой области, должны обладать знаниями и способностью правильно использовать эту информацию для определения отношений в социальных медиа. Люди в политической и социальной сферах всегда пытаются обратить власть социальных сетей в свои собственные интересы.

Поскольку новые средства массовой информации являются относительно прозрачными и доступными, важно, чтобы этот подход рассматривался более серьезно, и деятельность, проводимая в этих условиях, должна быть искусно выполнена. Социальные медиа, которые играют влиятельную роль в формировании общественного мнения и реализации политики, предлагают обратную связь всем организациям, чтобы найти аудиторию и организовать сообщество, через которое можно транслировать свои цели.

Таким образом, на основе главных подходов, формирующихся через изменения в социальных медиа, сообщества могут быстро организовываться и при этом свободно выражают свои мысли в желаемом смысле. Эта форма поведения важна для социальных изменений и трансформации в сознании индивидов, в социальной сфере. Новая модель мышления и организации, предоставленная социальными медиа, всегда способствовала сохранению культуры участия благодаря способности узнать, что думают другие люди.

Каждая отдельная платформа присоединяется к арене социальных медиа через свое собственное мышление, усиливает его функционирование и придает новый импульс политическому и социальному пониманию платформы. Социальные СМИ показали, что социальная среда может быть создана человеком, особенно когда дело доходит до того, что новости по политическим вопросам ложны или неверны. Сети социальных медиа важны с точки зрения манипулирования сообществом политиков, предоставляя им идею медиа всех уровней. Социальные медиа важны для изменения общественной арены и политики, на пути нового руководства для объединения миллионов людей из всех слоев общества, которые невозможно объединить в реальном мире, чтобы управлять структурой, лежащей в основе этой идеи.

Функции медиа в управлении политикой.

Средства массовой информации, играющие важную роль в управлении демократической системой в политической среде, обладают способностью контролировать и управлять этим движением. В отличие от средств массовой информации, новые СМИ не просто передают сообщения политиков общественности, но также реализуют функцию контроля над политической системой. Традиционные и социальные медиа служат обществу средством управления политической информацией и уровнем политических интересов. Эта ситуация находит свое отражение в политической роли СМИ во время выборов. Политика проникает индивидуально со средствами массовой информации и персонализирует человека. Эта ситуация более активна среди групп в социальном контексте, поскольку она направляет их, ведет их и проникает в их чувства. Политики пытаются достичь своей цели, используя эти особенности средств массовой информации. Связь в социальных медиа играет ключевую роль в управлении массами, убеждении и воздействии на них [3].

Этот подход между медиа и политикой был объединен многими исследователями под названием «американизация». Негрин подчеркивает, что понятие «американизация» часто используется в пропаганде медиа и маркетинговых технологий в отношении технологических инноваций [4]. В этом смысле можно сказать, что сильное влияние деятельности американизации превратило СМИ в неотъемлемую часть политики. Другие эффекты американизма – это превращение политики в более личностно-ориентированную структуру. Таким образом, в новой стратегии политических действий понятие человека-лидера стабилизировалось в более высокой точке, чем политическая партия и политические институты. В политике, ориентированной на человека, в сознании гражданина определяющий фактор играет положительное или отрицательное мнение политического деятеля.

Источником этого является восприятие гражданина. Ньюмен подчеркивает, что «впечатляющий лидер» может привлечь внимание масс своей способностью влиять на эмоции и мысли людей [5]. По его словам, политические знания и проекты сформированы, прежде всего, на основе чувства. Чувство восприятия основано на чувствах и эмоциях, которые имеют решающее значение в политическом поведении [6]. Следовательно, сила политических субъектов измеряется способностью действовать на основе как страха, так и надежды.

Медиа-отношения играют важную роль в формировании проектов о политиках. Политический актор создает образ через средства массовой информации и таким образом стремится заручиться поддержкой граждан. Маккомб показывает, что в политических процессах понятие «сильный лидер» и «честный политик» раскрываются на основе изображений концепций и символов, созданных в медиа. В этом процессе, когда стороны становятся все более похожими друг на друга, способы обращения с избирателями различны. Вот почему работа над имиджем еще более предпочтительна [7].

Образ политической персоны перед СМИ – показатель того факта, что он является кандидатом на выборах, и, как «медиа-звезда», личность кандидата выходит на первый план, в сравнении с партийными программами [8]. По мнению Ниммона, влияние СМИ настолько сильное, что политические субъекты, у которых нет необходимой политической базы, могут быть выбраны за их способность просто использовать средства массовой информации и перенаправить их возможности в свою организацию; тем самым они могут занять важную позицию в политике страны [9].

Политические субъекты имеют возможность сообщать о своей деятельности через средства массовой информации и таким образом стремятся повысить свою поддержку и легитимность. По этой причине партии и лидеры уже выбрали способ не работать с людьми напрямую, а обратить на свою сторону медиа. Тот факт, что политика приобрела смысл большего восприятия ее через СМИ, также изменил опыт политической деятельности. С этой точки зрения можно сказать, что политические субъекты находятся в зависимости от СМИ. Массы также формируют свои взгляды на политическую партию через лидера и его представителя в СМИ.

Медиализация политики и роль социальных медиа в политических скандалах.

Термин «скандал» используется для описания действий и событий, которые известны общественности и вызвали большое недовольство, основанное на резком снижении статуса основных ценностей, норм и этических принципов в сообществе. С этой точки зрения можно сказать, что между словом «скандал» и дегенерацией (ухудшением) или злоупотреблением полномочиями, есть определенное сходство, но этим все не ограничивается. Коррупция и злоупотребление властью в политическом лексиконе упоминаются как скандал в медиа-лексиконе. Благодаря этой особенности медиаскандалы можно характеризовать как сообщения о позорных нападках на нравственные ценности общества, доведенные до сведения всех, через которые можно довести до сведения общественности личные протесты, предупредительные меры по всем направлениям социальной жизни, в том числе культурной и идеологической.

По словам Томпсона, скандал − это борьба за доверие и стремление к власти, и это не означает то же самое, что и злоупотребление властью. В этом смысле политические скандалы также включают в себя другие нарушения, которые считаются неэтичными с точки зрения определенных социальных норм. Скандалы, происходящие в области власти и политики, в целом также принесли с собой понятие «скандальной политики».

По словам Кастелльса, опыт политики скандалов представляет собой наивысший уровень действия в совершенно негативной стратегии. Однако политика скандалов не может быть отделена от политики СМИ. Ведь сегодняшние скандалы (в том числе в новых медиа) раскрываются через средства массовой информации и распространяются ими среди общественности. И, самое главное, среди особенностей медиаполитики – использование скандалов как самого мощного оружия политической борьбы.

Ведь политика СМИ есть политика информационной эпохи, политика скандала – это также форма политической борьбы нашего времени. По этой причине Кастелльс признает, что «политика скандалов» и «медиаполитика» взаимосвязаны.

Медиа представляет жизнь политиков гражданам как политическое событие. Политики также постоянно стараются в средствах массовой информации вызвать к себе сочувствие общественности. Согласно Кастельсу, нельзя говорить о «секретности» в отношении политических лидеров. В частности, благодаря социальным медиа, каждый шаг политиков может быть загружен в интернет мгновенно, благодаря портативным устройствам, таким как мобильные телефоны [10].

То есть растущая мощь новых технологий облегчила доступ к любой, ранее недоступной для общественности информации. Поэтому вероятность того, что скандальные новости будут опубликованы напрямую, без какой-либо цензуры, растет. Сегодня в Азербайджане можно увидеть серьезные примеры подобных скандалов. Видеозапись переговоров бывшего депутата Гюляр Ахмедовой и ректора Международного университета Эльшада Абдуллаева (университет пре-

кратил свою деятельность) или скандалы в парламентах (как в местной, так и международной практике) передаются через средства массовой информации благодаря новым средствам массовой коммуникации.

Джахангир Гаджиев, бывший председатель правления Международного банка, который действовал с 30 декабря 1992 г. и является крупнейшим банком в Азербайджане, в 2015 г. был приговорен к 15 годам тюремного заключения; эти факты вошли в повестку дня средств массовой информации и долгое время здесь муссировались. Суд изъял у Джахангира Гаджиева 63 млн 80 тыс. манатов и передал Международному банку, была произведена конфискация принадлежащих ему ценных товаров. Это событие в несколько раз снизило доверие людей к этому банку [11].

В мировой практике скандалы разнообразны. Премьер-министр Италии Сильвио Берлускони 6 апреля 2011 г. в одном из ночных клубов связался с малолетней танцовщицей по имени Карима аль-Магрун, а затем попытался, злоупотребив своими полномочиями, оправдать девушку, которой было предъявлено обвинение в воровстве. Это был не первый скандальный случай в жизни Берлускони, но это стало важным событием, положившим конец его политической карьере.

Обратимся к российскому опыту. Факт, что в мае 2010 г. Государственная Дума как нижняя палата российского парламента характеризовалась как «каучуковая печать», служащая инициативам президента Дмитрия Медведева, вызвал серьезную критику. Еще пример: закон «Об управлении автомобилем в пьяном виде» был принят с согласия 440 из 450 голосов в первом чтении. И здесь была небольшая проблема. В тот день работали только 88 депутатов. Видеоролики Ren TV показали, что депутаты, которые бегали с одного стула на другой, смогли проголосовать более 9 раз за 20 секунд, нажимая кнопки опроса, взамен их отсутствующих коллег. Это видео было увековечено на YouTube и заставило миллионы людей смотреть на использование процедур в российском парламенте отрицательно.

Выводы. Социальные медиа в условиях современных информационных технологий оказывают все усиливающееся влияние на социальные процессы. Основным общим свойством новостей, в том числе скандальных, в современный период является возможность воздействовать на широкие массы через интернет. Порой даже запрет на письменные декларации или телевизионные записи, подобного рода информация все равно различными путями доводится до общественности. Эта информация, накапливаясь в базах интернета, время от времени обновляется, используясь при этом на протяжении длительного времени. Именно поэтому формирование нового медиа – проявление политических процессов и их развитие, причем параллельно происходят коренные изменения в самих политических процессах.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Raşit Kaya. Kitle İletişim Sistemləri, Teori yayınları, Ankara: 1985, səh. 38.
2. Zülfikar Damlapınar. Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı, Ankara: RTÜK Araştırma Geliştirme Daire Başkanlığı, 2007., səh. 113-122-den
3. Mustafa Akdağ, Meya ve Siyaset Üzerine. URL: http://mediaware.erciyes.edu.tr/
4. Oya Tokgöz (1979), Siyasi haberleşme ve Kadın, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, № 429, s. 4.
5. Negrine R.M. The Communication of Politics. London: Sage Publications. 1996, 155 s.
6. Newman, B.I. The Mass Marketing of Politics. London: Sage Publications, 1999, s. 90.
7. Castells M. İletişim Gücü, E. Kılıç (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.2016, s. 185−186.
8. McCombus ve diğerleri. Contemporary Public Opinion İssue and News. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.1991, s. 85.
9. Sartori G. Görmenin İktidarı. B. Ulusoğlu ve G. Batuş (Çev.). İstanbul: Karakutu Yayınları. 2004. S. 87.
10. Nimmo D. The Political Persuaders. New Jersey: Prentice Hall. 1970, s. 68.
11. Castells M. İletişim Gücü. E. Kılıç (Tər.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2016, s. 291.
12. Hajiyev Jahangir is imprisoned for 15 years. BBC Azərbaycan, 14 Oktyabr 2016. URL: http://www.bbc.com/.

New media and its impact on political processes

Zeynalova Elnara Islam kyzy

Dyssertant at the Department
of International Journalism
of Baku State University
Baku, Azerbaijan

The development of new media technologies, has changed the content of the politics the same as it has affected all the other areas. The new media, especially social media, play an indispensable role in the organization of political processes, political activity and organization of electoral processes of political leaders. The media, which play an important role in the management of the democratic system in the political environment, have great power in the public sphere. They have become the main force in the formation of public organizations and played an important role in creating a new balance in the society.

Key words: *new media, politics, elections, scandalous politics, social media, democratic crisis.*

Каменчук Тетяна Олегівна
Гордеева Маргарита

Прийняття політичного рішення як результат здійснення політичної компетентності

УДК 328. 187
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-35-38

Каменчук Тетяна Олегівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська 26,
м. Одеса, Україна
Гордеева Маргарита
студентка факультету початкового навчання
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська 26,
м. Одеса, Україна

Функція прийняття рішень безпосередньо пов'язана з цілеспрямованою діяльністю людини, адже управління соціальними системами здійснюється шляхом прийняття рішень. Саме через них проявляється цілеспрямованість управління, як державного, так й політичного.
Сучасне уявлення про управління передбачає виділення в ньому теорії прийняття політичних рішень. Це, насамперед, дослідження процесу прийняття рішень, основні результати охоплюють формування принципів і критеріїв вибору альтернатив, визначення відповідних способів і методів прийняття рішень. На початку свого становлення теорія прийняття рішень ототожнювалася з дослідженнями операцій і фактично була зорієнтована на вирішення добре структурованих проблем та застосування кількісних методів дослідження. З урахуванням особливостей соціальних систем, яким не притаманні структуровані проблеми, в сучасній теорії прийняття рішень утворився і набув широкого розвитку другий напрям, що базується на врахуванні організаційних, інтелектуальних і психологічних здібностей (досвіду) людей та потребує вирішення в основному не структурованих проблем, за допомогою якісних (експертне оцінювання, змістовний аналіз ситуації, аналіз політики), а за можливості й кількісних методів.
Важко буває цілком відокремити попереднє вивчення природи і системи прийняття рішень, зіставлення його корпоративних традицій і відомчих процедур із прийнятими в аналогічних структурах інших демократичних країн від підготовки практичних рекомендацій для проведення чергової модернізації апарата цього міністерства відповідно до мінливих умов і задач державної політики.
Ключові слова: *політична компетенція, прийняття політичних рішень, політика, влада, держава.*

Вступ. Питання раціонального та ефективного прийняття політичних рішень інтенсивно досліджувались мислителями доби Просвіти (Т. Гоббс, Б. Спіноза, Ж.-Ж. Руссо). Можна виділити низку найбільш розроблених проблем: види державних актів (Т. Гоббс), роль радників при правителях (Т. Гоббс, Н. Макіавеллі), особливості голосування в представницьких органах (Спіноза, Руссо), врахування ресурсів і факторів соціального середовища при прийнятті рішень (Ж. Боден). Поступово науковцями була розроблена теорія прийняття рішень (Бернард, 1938 р. та ін.). Згодом ця теорія була розвинута у теорії раціонального вибору (Г.А. Саймон); обмеженого раціонального вибору (Г.А. Саймон, Марч, Сайєрт). Про важливість рішень Дж. Гордон писав так: «Ухвалення рішень – основа основ державного управління, як і всієї організованої людської поведінки» [7, с. 242].

У західній політичній науці виділяють два основні напрями теорії прийняття рішень – нормативний та описовий, відповідно до того, на якій зі сторін теорії акцентовано. Перша з них зорієнтована на нормативний бік прийняття рішень, в другій виявляється і описується сам процес, тобто як люди в реальності приймають і формують різні рішення. Зазначимо, що обидві частини функціонально взаємодіють між собою.

Сартори у своєму аналізі виходив із категорій «розважливість» і «свідомий вибір». При цьому він відштовхувався від уявлення про те, що існують два типи розумових здібностей людини: теоретична мудрість і практична розважливість, на яких будуються, відповідно, фундаментальне і прикладне знання. Розважливість зв'язана з практичною діяльністю людей (у т.ч. з державним управлінням), і їй мають відповідати людські вчинки, що базуються на щирих судженнях і орієнтовані на досягнення утилітарної користі у формі суспільного або особистого блага [6, с. 84]. Чим же розважливість у політичному управлінні відрізняється від інших її різновидів? Прийняття політичних рішень ґрунтується на практично-політичному (тобто прикладному, у сучасному розумінні) типі знання, що містить постановку мети (те або інше благо) і способи її реалізації (вчинки, дії).

Друга базова категорія – «свідомий вибір» – відображає певну довільність і невизначеність людської діяльності, яка спрямована на пошук шляхів досягнення вже позначених цілей.

«Предмет рішення», як зазначає Аристотель, стосується не стільки кінцевих цілей, скільки засобів їх реалізації. Оскільки людина є суб'єктом дій (вчинків), рішення належить до того, що він сам здійснює у вчинках, вчинки ж відбуваються заради чогось іншого [1, с. 103]. Так, за Аристотелем, прийняття державних рішень – це діяльність, орієнтована, по-перше, на свідомий і розумний вибір засобів, адекватних сформульованим цілям, а по-друге, на виявлення опти-

мальних і можливих дій (вчинків) для досягнення таких цілей в умовах невизначеності ситуації і довільності вільного вибору.

Таким чином, прийняття політичних рішень – це політико-управлінський процес, зв'язаний із розробкою принципів і методів підготовки, прийняттям і здійсненням публічно-державних рішень, що становлять політичний курс, для науково-інтелектуального забезпечення ефективності державного управління у визначених проблемних ситуаціях.

Мета та завдання − дослідити основні підходи щодо трактування поняття «політичне рішення», його змістовну еволюцію та сучасні характеристики.

Методи дослідження. Психологів у прийнятті політичних рішень цікавить, як людина використовує свою свідомість при вирішенні проблем, економістів – як зробити такий вибір, щоб одержати максимум вигоди, філософів – яким чином людина обирає найбільш цінне для неї, фахівців із державного адміністрування – якими способами людям вдається змусити цілу організацію слугувати їх цілям. Звертаючись до ролі політологів, що поєднують вищенаведені і деякі інші питання в єдиний комплекс, Ч. Ліндблом стверджує, що головним у державній політиці є питання про природу «політичних рішень» [4, с. 78]. Іншими словами, центральне питання стосується відносин із приводу влади: що і як одержують від тих або інших рішень пануючі і підвладні, а що – суспільство і держава загалом.

Нині у науковій літературі виділяються три найбільш великих таких напрями: по-перше, дослідження процесів формулювання і вибору проектів політичних рішень; по-друге, аналіз здійснення даних рішень у політичній практиці, нарешті, по-третє, вивчення наслідків і оцінка результатів їх проведення в життя. При цьому останній, галузевий тип явно перебуває на стику фундаментальних і прикладних досліджень.

Політологи досліджують механізми і процеси прийняття рішень у рамках соціальної теорії, керівники накопичують практичний досвід і управлінські навички, що акумулюються на тому або іншому рівні політичного мистецтва. Крім того, вже відбулася професіоналізація осіб, що приймають рішення, – це депутати, які обираються, і посадові особи, які призначаються. Ще М. Вебер в своєї відомій лекції «Політика як покликання і професія» (1918 р.) виділяв, виходячи з професійної ідентифікації, три політичних страти: професійні політики, тобто ті, для яких політика є основною, в матеріальному і духовному плані, справою, відмежовувалися від «політиків із нагоди» (рядових виборців) і «політиків за сумісництвом» (наприклад, партійних активістів у період виборів) [2, с. 652]. У забезпеченні підготовки, прийняття і здійснення державних рішень й укладається професійна діяльність так називаного політичного класу.

У політичній науці утворилося два основних підходи до розуміння процесу прийняття рішень: нормативний та поведінковий. Нормативна теорія трактує його як процес раціонального вибору політичних цілей у складних ситуаціях. Як важливі засоби оптимізації такого вибору пропонуються різні математичні моделі, дослідження операцій та інші інструментальні засоби. Поведінкова теорія, яка розглядає цей процес як специфічну взаємодію людей, зорієнтована на змалювання різних факторів, які впливають на прийняття рішень у конкретній ситуації. Такі підходи відображають двоякий характер управлінського процесу. З одного боку, вони підкреслюють велику роль у прерогативі інститутів і органів управління, регламенту і процедур прийняття рішень, роль технічного персоналу і матеріального забезпечення діяльності всіх, хто задіяний у цьому процесі, тобто значення тих внутрішніх і зовнішніх факторів, які виражають раціональність, технократизм цієї форми діяльності людей . З іншого боку, незважаючи на велику роль, яку відіграють у цій справі регламенти та інститути, як правило, в процесі прийняття рішень панують неформалізовані процедури, які залежать від особистого досвіду осіб, що визначають цілі і засоби їх досягнення, від інтуїції і персональних знань тих, хто керує. Крім того, оскільки в суспільстві, як правило, не існує якоїсь однієї групи, здатної цілком і повністю контролювати прийняття рішень, цей процес завжди є компромісом чи примиренням цінностей, що змагаються між собою. І це посилює вагу суб'єктивізму в цій справі.

Таким чином, варто визнати, що політична влада реалізується через особистий вплив тих, хто керує, і, незважаючи на регламентуючу роль правил і процедур прийняття рішень, цей процес неможливо передбачити чи спрогнозувати. Отже, процес прийняття рішень є симбіозом раціональності та ірраціональності, раціонально організованої взаємодії структур та інститутів влади, та суб'єктивізму тих, хто керує. Ця особливість прийняття рішень вимагає, окрім дослідження управлінських структур та інститутів, аналізу суб'єктів, що беруть безпосередню участь у виробленні, прийнятті та імплементації політичних рішень.

Доцільно детальніше зупинитися на понятті, яке є найменш розробленим у західних джерелах, але є надзвичайно важливим. Це – реалізація (імплементація) рішення, яке є завершальною фазою, кінцевою метою процесу прийняття рішень. Від того, наскільки ефективною буде імплементація рішення, залежить оцінка ефективності процесу прийняття політичних рішень взагалі, правильна реалізація рішення (може, навіть

ідеальний варіант) передбачає гармонізацію сфери політичних цінностей зі сферою методів, засобів, за допомогою яких змінюють політичну дійсність. Але так трапляється, що не завжди оптимальне рішення передбачатиме його гарну реалізацію, яка приведе до позитивних результатів, адже реалізація як поганого, так і хорошого рішення не можлива без підтримки громадян, а вірне рішення ризикує стати помилкою в процесі його виконання. Після аналізу всієї складності реалізації рішень виникає запитання: що ж потрібно для ефективної імплементації політичних рішень? На це запитання спробували відповісти американські дослідники Д. Єдвардс та С. Вайн. Вони намагалися проаналізувати певні умови, за яких політичне рішення, закони чи інші державні акти, що мають метою важливі зміни в політиці, зможуть дійсно досягнути своєї мети. Таких умов вони виділяють п'ять:

– проект має базуватися на глибокій теорії порівняних змін у цільовій групі, яка своїми діями має досягти кінцевої мети рішення;

– статутні чи інші базові політичні рішення мають містити в собі недвозначні політичні директиви. Структура імплементаційного процесу має задовольнити цільову групу, а сам процес − сприйматися як бажаний;

– лідер імплементаційного процесу має бути професійним керівником, відрізнятися певною політичною майстерністю для здійснення встановлених законом цілей;

– протягом імплементаційного процесу активними прихильниками програми мають бути групи виборців і хоча б кілька представників законодавчої влади за умови, що судова влада буде нейтральною або підтримуватиме цей проект;

– важливо, щоб порівняні пріоритети статутних цінностей не руйнувалися появою конфліктної громадської політики чи змінами в соціально-економічній політиці, що, своєю чергою, може призвести до руйнування теорії статуту та політичної підтримки [8, с. 131].

Проблемами ефективної імплементації політичних рішень займався також М. Вебер. Говорячи про різницю між поняттями «керівництва» та «управління», М. Вебер стверджував, що політики керують суспільством, організовують його для виконання політичних рішень, а виконують їх, реалізують професіонали управління: спеціальний апарат, суспільна група, що отримала назву «бюрократія» [9, с. 136]. Для ефективної реалізації політичних рішень бюрократія стає суспільною організацією, що володіє такими рисами:

– ієрархічною організацією чиновників, в якій обов'язково присутній принцип компетентності, певний загальноосвітній та соціальний ценз;

– певним типом поведінки та діяльності, який визначають організаційні владні структури;

– раціональною діяльністю певних суспільних груп і організацій на основі визначених правил та функцій, за якими здійснюється розподіл компетенції і відповідальності;

– присутністю дисципліни, відповідальності і обов'язковості [9, с. 67].

Результати. В чому ж проявляється володіння знанням прийняття політичного рішення в реалізації політичної компетентності?

По-перше, політично компетентний державний службовець повинен мати навички й вміння, пов'язані з контактами з різними категоріями людей і організацій, зокрема комунікативні навички ділового і публічного спілкування, підтримки позитивного іміджу і професійного авторитету.

По-друге, він повинен мати навички аналітичної і технічної роботи з державними документами, законопроектами і підзаконними актами відповідно до формальних регламентів і неформальних процедур.

По-третє, йому потрібні організаційні навички керування людьми, у т.ч. вміння відстоювати і проводити «загальну волю» у тому або іншому її розумінні, а також здатність працювати в колективі.

По-четверте, професіоналізм політика й адміністратора полягає в суворій відповідності визначеним етичним і політичним принципам, що, звичайно, асоціюються з положеннями про доцільність, ефективність, надійність і підзвітність суспільству.

Висновки. Оскільки Україна перебуває на перехідному етапі свого розвитку, коли започатковуються фундаментальні зміни в політичній та економічній системах, здійснюється політична трансформація вищих органів влади, відбувається зміщення центру прийняття політичних рішень, стан перехідності буде як позитивно, так і негативно впливати на процес прийняття та реалізації політичних рішень. Важливим завданням нині є збереження позитивних змін у процесі прийняття та реалізації політичних рішень (активізація діяльності органів місцевого самоврядування, забезпечення об'єктивною інформацією суб'єктів рішень, трансформація еліти, яка формує органи влади, що приймають політичні рішення) та подолання негативних результатів (тривалий процес формування механізмів ефективного прийняття політичних рішень, а особливо механізмів контролю за їх реалізацією, збереження при владі старої правлячої номенклатури тощо). Тому, доки всі негативні особливості (або хоча б частково) в цьому складному процесі не будуть усунені, говорити про повну демократизацію українського суспільства та про ефективне вироблення і реалізацію політичних рішень неможливо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аристотель. Соч.: В 4-х томах. Т. 1. М.: Мысль, 1984. 518 с.
2. Боднар А. Гражданское общество: проблемы интерпретации. Политология вчера и сегодня. Вып. 3. М., 1991. С. 56−81.
3. Вебер М. Избранное. Образ общества. – М.: Юрист, 1994. 704 с.
4. Вебер М. Избранное. Политика как призвание и профессия. М.: Юрист, 1994. 628 с.
5. Линдблом Ч. Политика и рынки. Политико-экономические системы мира. М.: Институт комплексных стратегических исследований, 2005. 448 с.
6. Сартори Дж. Пересматривая теорию демократии. Полис. 1993. № 2. С. 80-89.
7. Gordon G. Public Administration on America. Fourth editoin. New York: St. Martins Press, Inc., 1992.
8. Edwards G.C., Wayne S.J. Presidential Leadership: Politics in the Making. New York, 1998.
9. Weber M. Power, Domination, and Legitimacy. Power in Modern Societies / Ed. by Marvin E. Olsen and Martin N. Marger. Boulder. San Francisco, Oxford: Westivew Press, 1993. 284 p.

REFERENCES:

1. Aristotle. Op: in 4 volumes. Vol. 1. Moscow: Mysl, 1984. 518 s.
2. Bodnar and. Graždanskoe for obŝestvo interpretacii. Politologiâ včera s today. Вып. 3. М., 1991, pp. 56-81.
3. Weber m. Favorites. The image of the society. M.: lawyer, 1994. 704 s.
4. Weber m. Favorites. Policy as prizvanie s occupation. M.: lawyer, 1994. 628 s.
5. Lindblom ch. Policy s rynki. Politiko-economic systems of the world. M.: Институт kompleksnyh strategičeskih, for 2005. 448 p.
6. Sartori. Peresmatrivaâ teoriû demokratii. Polis. 1993. No. 2. S. 80-89.
7. Gordon G. Public Administration on America – Fourth editoin. New York: St. Martins Press, Inc., 1992.
8. Edwards G.C., Wayne S.J. Presidential Leadership: Politics in the Making. New York, 1998.
9. Weber M. Power, Domination, and Legitimacy. Power in Modern Societies / Ed. by Marvin E. Olsen and Martin N. Marger. Boulder. San Francisco, Oxford: Westivew Press, 1993. 284 p.

The adoption of a political solution as a result of the exercise of political competence

Kamenchuk Tetiana Olehivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor
of Political Science and Law
of South Ukrainian national pedagogical
university named after K.D. Ushynsky
Staroportofrankivska Str., 26, Odesa,
Ukraine

Gordeeva Margarita

Student of the Faculty of Initial Training
of South Ukrainian national pedagogical
university named after K.D. Ushynsky
Staroportofrankivska Str., 26, Odesa,
Ukraine

The function of decision-making is directly related to purposeful activity of the person, as the management of social systems is carried out by decision making. It is because of them manifested a sense of control, as the State and the political.

The modern idea of management implies selecting it the theory of political decision-making. First of all, a study of the decision-making process, the main results cover the formation of the principles and criteria for the selection of alternatives, identifying appropriate ways and methods of decision-making. At the beginning of its formation theory of decision making ototožnûvalasâ with research operations and was aimed at solving a well structured and the application of quantitative research. Taking into account the peculiarities of social systems which are not inherent structural problems in the modern theory of decision-making was formed and acquired wide development the second direction, based on the unique organizational, intellectual and psychological aptitude (experience) and requires a solution is basically not structured problems with quality (expert evaluation, meaningful analysis, policy analysis), and if possible, and quantitative methods.

Hard it is quite a separate preliminary study nature and decision-making systems, matching its corporate traditions and departmental procedures adopted in similar structures in other democratic countries from the preparation of practical guidelines for the regular upgrading of vehicle of this Ministry according to changing conditions and tasks of State policy.

Key words: *political competense, acceptance of political decisions, politician, power.*

Ключкович Анатолій Юрійович

Політико-інституційні особливості організації державної влади в Словацькій Республіці

УДК 321.728 (437.6)
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-39-43

Ключкович Анатолій Юрійович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології і
державного управління
Ужгородського національного
університету
вул. Університетська, 14,
м. Ужгород, Україна

В умовах пошуку інституційної рівноваги у системі розподілу влади в Україні актуалізується питання вивчення зарубіжних моделей організації державної влади. Метою статті є з'ясування політико-інституційних особливостей організації державної влади в Словацькій Республіці в аспекті формування та взаємодії парламенту, уряду і президента. Автором використано неоінституціональний, структурно-функціональний і системний підходи для дослідження політико-інституційних особливостей організації та взаємодії вищих органів державної влади в Словаччині.

Словацька модель організації влади містить комбінацію інституційних елементів, які ускладнюють її чітку ідентифікацію. Сучасна словацька конституційна теорія в інтерпретації повноважень вищих державних органів виходить із концепту парламентської форми державної влади. Проаналізовано особливості формування та політичну взаємодію парламенту, уряду і президента. Встановлено, що в рамках чинної інституційної структури вищі органи державної влади демонструють різні форми політичних відносин.

Визначено характеристики, що відображають політико-інституційні особливості організації державної влади в Словаччині: легітимація уряду з боку парламенту, коаліційний формат правління, партійно-політична пов'язаність уряду і парламентської більшості, ситуативний дуалізм виконавчої влади, обмежені повноваження всенародно обраного президента, механізм відкликання президента шляхом всенародного голосування та ін.

Зроблено висновок, що партійно-політичний чинник відіграє ключову роль в організації та функціонуванні законодавчої та виконавчої влади в Словаччині. Вплив партій на державно-владну систему оптимізує взаємодію уряду та парламенту і водночас модифікує конституційний розподіл влади.

Ключові слова: *Словацька Республіка, політична система, парламентська демократія, поділ державної влади, політичні партії.*

Вступ. Досвід постсоціалістичних країн Центральної Європи засвідчує, що оптимальний вибір інституційного дизайну є ключовою умовою успішного переходу до демократії. Словацька Республіка (далі − СР) пройшла доволі складним шляхом інституційних реформ, які дали змогу витворити раціонально організовану систему державного правління. Водночас розвиток демократичних інститутів у Словаччині не обмежувався лінійною траєкторією, а супроводжувалися політичними кризами, недемократичними практиками, протистоянням між органами державної влади, що змушувало політичні еліти шукати консенсусу щодо основних параметрів моделі організації державної влади. На сучасному етапі розвитку для Словаччини, як і для України, не втрачають актуальності питання щодо недопущення конфліктів між владними структурами та подальшого вдосконалення системи державного правління.

Метою статті є з'ясування політико-інституційних особливостей організації державної влади в Словацькій Республіці в аспекті формування та взаємодії парламенту, уряду і президента.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано неоінституціональний, структурно-функціональний і системний методологічні підходи, що дало змогу прослідкувати взаємний вплив інституційних і політичних складових частин у функціонуванні державно-владної системи Словаччини.

Результати. Система державного правління Словаччини базується на нормах і принципах, які відображають національні державотворчі традиції та світові демократичні досягнення і загалом сприяють її раціональному функціонуванню. Пряма і непряма форма народовладдя, структурована система вищих органів державної влади, функціональний розподіл повноважень між ними, розбудований механізм стримувань і противаг – це ті елементи, які формують основи організації державної влади в сучасній Словаччині і є водночас базовими параметрами аналізу її функціонування.

Дискусійним у науково-теоретичному розрізі є питання щодо форми державного правління в сучасній Словаччині – парламентська чи змішана (напівпрезидентська) республіка. Дослідники погоджуються в тому, що в 1993−1998 рр. Словаччина розбудовувала парламентську модель. Але конституційні зміни у 1999, 2001, 2011 рр. і, зокрема, запровадження прямих виборів президента, посилили статус глави держави у політичній системі, що дало підстави говорити про зміну форми правління. В цьому контексті М. Брунцлік і М. Кубат проводять розмежування між англомовними дослідниками (наприклад, Р. Елгі, П. Мегалліс, О. Процюк, Б. Фортес, Ф. Фрісон-Роше), які відносять Словаччину до країн із напівпрезиденталізмом, і центральноєвропейськими авторами (наприклад, В. Глоушек, П. Горват, Л. Копечек,

Л. Орос, П. Спач, Я. Шедо), які вважають Словаччину парламентською республікою. Перша група авторів базується на підході Р. Елгі у визначенні напівпрезиденталізму (насамперед, критерій прямих виборів президента), друга група дотримується критеріїв М. Дюверже та Дж. Сарторі, фокусуючись на обсязі виконавчих повноважень президента [1].

Більшість словацьких політологів і державознавців (зокрема, Л. Орос, П. Горват, П. Спач, Л. Цібулка, І. Канарік), спираючись на правові норми та політичну практику функціонування державних структур, означують форму правління в Словаччині як парламентську, аргументуючи, що «прямі вибори президента самі по собі ще не формують із парламентської моделі напівпрезиденську» [4, с. 240]. Сучасна словацька конституційна теорія в інтерпретації повноважень вищих державних органів також виходить із концепту парламентської форми влади. Водночас відкритим залишається питання: чи не спричинить у майбутньому легітимно сильний мандат словацького президента трансформацію наявної парламентської моделі в напівпрезидентську [3].

Форматні характеристики системи державного правління Словаччини визначаються формуванням і компетенційними взаємовідносинами парламенту, уряду і президента. Безпосередньо громадянами обираються два вищі органи державної влади – парламент і президент, що зумовлює високу легітимізацію їх політичного впливу, а також комбінацію колективної та персоніфікованої політичної відповідальності.

На виборах до парламенту запроваджена пропорційна виборча система з елементами префенційного голосування, що дає виборцю змогу впливати не тільки на представництво партій, але й на персональний склад депутатського корпусу. Запроваджена в 1990 р. пропорційна виборча модель у своїх базових параметрах функціонує і нині, що загалом доводить її дієвість у формуванні легітимного представницького органу. Тим не менш ані порівняно високий прохідний бар'єр (5%), ані загальнонаціональні партійні списки не запобігають значній фрагментації та флуктації політичної структури парламенту, що ускладнює делегаційний зв'язок виборців із партіями, депутатами, урядовцями, а також знижує стабільність і ефективність парламентсько-урядової системи загалом.

Словацький парламент володіє широким спектром законодавчих, контрольних і установчих повноважень, але його центральна роль у системі розподілу влади проявляється у взаємодії з іншими вищими органами влади. Парламент бере безпосередню участь у формуванні уряду, легітимізуючи його склад і подальшу діяльність. Конституційним механізмом стримувань і противаг передбачено процедуру інвеститури, колективну та індивідуальну відповідальність уряду перед парламентом, що ставить уряд у залежність від розстановки партійно-політичних сил. Але водночас, в умовах формування уряду на партійній основі з політичною підтримкою стабільної парламентської більшості інститут парламентської відповідальності уряду набуває формального характеру й уряд концентрує реальну повноту влади в країні. У такому контексті Л. Орос констатує, що йдеться про фактичну еволюцію парламентської форми правління, при якій основна риса парламентаризму – політична відповідальність уряду перед парламентом – нерідко змінює суб'єктів протилежно [3]. В умовах т.зв. «м'якого» поділу влади протиставлення зі сфери «уряд – парламент» перемістилося у площину «правлячі партії – опозиція» і набуло в Словаччині доволі гострих форм. Окрім відповідальності уряду перед парламентом, на тісний зв'язок між виконавчою та законодавчою владою також вказує прив'язка терміну повноважень уряду до терміну функціонування парламенту.

Формування урядових коаліцій, контроль і підтримка їх діяльності – це той ключовий аспект функціонування словацького парламенту, що впливає на стабільність і ефективність всієї державної системи. Всі позачергові вибори в історії самостійної Словацької Республіки (1994, 2006, 2012 рр.) мали в своїй основі кризи парламентсько-урядових коаліцій, що спричиняли ідеологічна різнорідність і організаційна слабкість коаліційних суб'єктів, владні амбіції лідерів і слабка партійна дисципліна.

Словацькому парламенту із фрагментованою та нестійкою політичною структурою часто бракує внутрішньої єдності, наслідком чого є розпад коаліцій, формування нестабільних урядів меншості, проведення позачергових виборів. Водночас механізми, як-от: наявність у парламенту права висловити недовіру уряду та право президента дочасного розпуску парламенту, зокрема у разі незатвердження ним у визначений термін програмної заяви уряду – зумовлюють взаємопов'язаність законодавчої та виконавчої влади, що спонукає їх до пошуку варіантів співпраці за різної партійної розстановки. Як засвідчила політична практика 1993−2016 рр., словацькі уряди опиралися переважно на прагматичний, мінімально виграшний формат коаліційної більшості в парламенті.

Коаліційність є вихідною характеристикою словацької парламентсько-урядової системи. За винятком однопартійного уряду Р. Фіцо в 2012−2016 рр., усі інші уряди були коаліційними. Коаліційний формат правління є відображенням багатоскладовості словацької консенсусної демократії та фрагментованості партійної системи: уряди залежні від підтримки, балансу та співпраці політичних сил у парламенті. Водночас коаліційний характер правління не позбавляє загрози встановлення

антидемократичних варіацій на кшталт «тиранії парламентської більшості» та «переможець отримує все», як це мало місце за прем'єрства В. Мечіара в 1994–1998 рр. З іншого боку, концентрація парламентсько-урядової влади в руках однієї партії «Напрям-СД» і партократичний стиль правління прем'єр-міністра Р. Фіцо не зупинили демократичний розвиток Словаччини в 2012–2016 рр.

В умовах, коли центр тяжіння в системі поділу влади зміщений у бік уряду, зростає політична роль прем'єр-міністра, посаду якого зазвичай обіймає лідер партії-переможця виборів. Конституція СР відводить прем'єр-міністру домінуюче положення всередині кабінету, оскільки: по-перше, персональний склад уряду визначається прем'єром; по-друге, якщо прем'єр-міністр подає у відставку або йому висловили недовіру, то у відставку йде уряд загалом [6]. Також політичний вплив прем'єр-міністра зумовлений особистісним потенціалом, персоніфікованими відносинами з президентом, представниками урядової коаліції та парламентської опозиції [4, с. 242]. Приміром, політична вага і гнучкість Р. Фіцо давала йому змогу залучати до коаліційної співпраці і своїх критиків, і ідеологічно різнорідні партії.

Роль словацького президента (конституційного глави держави) в системі розподілу влади є порівняно «слабкою», зважаючи на те, що чимало його функцій мають формальний і представницький характер, а в багатьох своїх компетенціях він обмежений повноваженнями парламенту та уряду. В аспекті оцінки повноважень президента варто більше зважати на його сильний політичний статус, що відображає «реальність його парадигмального включення в парламентський режим (у парламентську форму правління), при якому президент не має вирішального владного положення» [4, с. 232]. Найвищим джерелом політичного впливу словацького президента є його легітимація через обрання безпосередньо народом.

Спочатку Словаччина апробувала парламентський спосіб обрання президента. Відповідно до Конституції 1992 р. для обрання кандидата президентом була необхідна більшість у три п'ятих складу парламенту, тобто не менше 90 голосів із 150 депутатів. Але практика обрання кандидатів у 1993 та 1998 рр. засвідчила складність і недосконалість виборчих правил, що поглибило конституційну кризу в країні. В 1999 р. до Конституції СР були внесені зміни, відповідно до яких вибори президента здійснюються всенародним голосуванням [6]. Водночас, поряд із всенародними виборами конституційними змінами було впроваджено і механізм відкликання президента з посади на основі народного голосування, що підкреслює політичну відповідальність президента перед безпосереднім джерелом влади – громадянами [4, с. 235]. Рішення про проведення голосування ухвалює парламент більшістю в три п'ятих голосів. Це положення посилює політичну відповідальність не тільки президента, але й парламенту, оскільки останній має бути розпущений у випадку негативного народного голосування. Але, в будь-якому разі, незалежно від переможців, така ситуація свідчить не тільки про деструктивне політико-інституційне протистояння чи конфронтацію між владою та опозицією, але й про засадничий конфлікт у суспільстві [2, с. 54].

Структура глави 6 Конституції СР формально впроваджує дуалізм виконавчої влади, оскільки президент і уряд належать до виконавчої гілки влади [6]. Водночас конституційно уряд визначено верховним органом виконавчої влади з відповідним обсягом повноважень, тоді як більшість повноважень президента мають номінальний характер. У стабільних політичних умовах президент не відповідає за здійснення виконавчої влади. Існування інституту контрасигнації свідчить про певну залежність президента від уряду, але сфера контрасигнування є порівняно вузькою (дипломатичні місії, амністування, збройні сили). Водночас обидва державних органи мають ряд установчих і кадрових повноважень, пов'язаних механізмом стримувань і противаг, що створює можливості для політичної напруги. Приміром, політичний і правовий резонанс мала відмова президента І. Гашпаровича призначити в 2006 р. В. Тварошку на посаду заступника керівника Національного банку СР, а в 2011 р. на посаду Генерального прокурора не затверджено Й. Чентеша, обраного правлячою коаліцією.

Крім того, формально визначений дуалізм виконавчої влади політично ретранслюється в площину «президент – парламент», оскільки уряд і парламентську більшість представляють одні політичні сили [2, с. 53]. В новітній історії СР були періоди політичного загострення відносин президента, з одного боку, та прем'єра і парламентської більшості, з іншого. Наприклад, опозиційністю з партійно-політичних мотивів відрізнялася діяльність президентів Р. Шустера в 2002–2004 рр., І. Гашпаровича в 2004–2006, 2010–2012 рр. Зрештою, всі словацькі президенти, попри декларування своєї партійної нейтральності, в окремі періоди своєї діяльності та з різною інтенсивністю виступали дієвим чинником корекції політики правлячих коаліцій. Можливості для політичного впливу президента відкриті через такі інституційні механізми, як кадрові призначення, політичні заяви, доповіді в парламенті, суспензивне вето, звернення до Конституційного суду СР та ін. Запровадження в 1999 р. прямих виборів глави держави додало легітимності, а отже, і політичної впевненості президентам у своїх діях, інколи й сумнівних із конституційної точки зору (напр. «справа Чентеша» в 2011 р.).

У 2011 р. у зв'язку з парламентсько-урядовою кризою були внесені зміни до Конституції СР щодо врегулювання ситуації зі здійсненням посадових повноважень у разі відставки уряду внаслідок відмови йому в довірі чи висловленні недовіри парламентом. Зокрема, було посилено повноваження президента щодо призначення і функціонування тимчасового (уповноваженого) уряду, і водночас, обмежено обсяг компетенцій останнього (ст. 115 Конституції СР) [6]. Це положення викликало жваві дискусії серед словацьких політиків: одні (зокрема Р. Фіцо) стверджували, що тимчасовий уряд абсолютно втрачає свої повноваження, тоді як інші переконували, що новела не впливає на обсяг повноважень уряду [2, с. 57]. В науково-теоретичному розрізі новела також оцінюється неоднозначно. На думку політолога П. Горвата, посилення повноважень президента обмежується тільки коротким періодом, тому твердження про запровадження напівпрезиденталізму не має достатніх підстав, Словаччина й надалі залишається парламентською республікою [2, с. 57]. Тим не менш, як стверджує конституціоналіст Л. Орос, поправка втрутилася в складний механізм функціонування парламентської системи правління і, все-таки, посунула словацьку конституційну модель до напівпрезидентської форми правління [5, с. 45]. В цьому контексті також варто підкреслити арбітражну та стабілізуючу функцію президента Словаччини, яка покладена на нього Конституцією. Під час суспільних, політичних криз президент виступає як вища посадова особа, що сприяє збереженню наступності влади, підтримці конституційного та суспільного порядку. Показовим у цьому плані можна вважати реагування президента А. Кіски на масові акції протесту в березні 2018 р. у зв'язку з вбивством журналіста Я. Куціака.

Партійно-політичний чинник відіграє ключову роль в організації та функціонуванні законодавчої та виконавчої державної влади в Словаччині, попри мінімальну увагу до інституту політичних партій у тексті Конституції. Інституційні можливості для впливу партій на парламент відриті через партійні списки пропорційної виборчої системи, партійні клуби (фракції) як елементи політичної структуризації парламенту, формування і функціонування парламентсько-урядових коаліцій тощо. Саме партії через своїх представників, по-суті, визначають і реалізують законодавчу й урядову політику. Також простежується зв'язок між партіями та президентами Словаччини: М. Ковач обирався в 1993 р. як партійний кандидат від Руху за демократичну Словаччину; Р. Шустер на виборах 1999 р. спирався на підтримку ним створеної Партії громадянського порозуміння, яка була суб'єктом владної коаліції; І. Гашпарович впродовж двох каденцій заручився тривалою підтримкою партії «Напрям-СД»; тільки А. Кіска був обраний в 2014 р. як позапартійний кандидат і опозиційний до владної партії «Напрям-СД». З огляду на значний вплив партій на державну систему, словацьку парламентську демократію можна визначити і як партійну демократію.

Висновки. Словацька модель організації державної влади містить комбінацію інституційних елементів, які ускладнюють її чітку ідентифікацію в межах парламентської або напівпрезидентської форм правління. В аспекті розподілу влади, організації взаємодії уряду, парламенту та президента конституційна формула спирається на концепт парламентської форми правління з певними особливостями. Конституційні зміни 2011 р. привнесли у парламентську модель елементи, які в нестандартній ситуації посилюють повноваження президента у відносинах із тимчасовим урядом і, відповідно, наближають Словаччину до напівпрезиденталізму.

Легітимація уряду з боку парламенту, коаліційний формат правління, партійно-політична пов'язаність уряду і парламентської більшості, ситуативний дуалізм виконавчої влади, обмежені повноваження всенародно обраного президента, наявність інституту контрасигнації, механізм відкликання президента шляхом всенародного голосування – це ті характеристики, що відображають політико-інституційні особливості організації державної влади в Словаччині. В рамках чинної інституційної структури президент, уряд і парламент демонструють різні форми політичної взаємодії – від протистояння до єдності.

Партійно-політичний чинник відіграє ключову роль у функціонуванні парламентсько-урядової системи Словаччини. Вплив політичних партій на державно-владну систему, з одного боку, оптимізує взаємодію уряду та парламенту, а з іншого – нівелює/модифікує конституційний розподіл влади. В умовах нестабільної та фрагментованої партійної системи загострюється проблема стабільності парламентсько-урядової системи, що підкреслює необхідність подальшого інституційного вдосконалення словацької парламентської демократії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Brunclik M., Kubat M. (2014) Parlamentarismus nebo poloprezidencialismus? Spor o klasifikaci stredoevropských demokratickych rezimu [Parliamentarism or semi-presidentialism? A dispute over classification of Central European democratic regimes]. Central European Political Studies Review. vol. 16, no. 2-3, pp. 118–136.

2. Horváth P. (2017) Dualizmus výkonnej moci na Slovensku [Dualism of the Executive Power in Slovakia]. The journal Political Sciences, no. 1, pp. 47−63.

3. Orosz L. (2013) Prezident Slovenskej republiky a jeho postavenie v systeme delby moci [President of the Slovak Republic and his position in the system of power distribution]. URL: https://www.ustavnysud.sk/

documents/10182/992164/Orosz_final.pdf/51ff00a-0-afc4-4655-bab6-fd8584751cd5.

4. Orosz L. (Ed.). (2009) Ustavny system Slovenskej republiky (doterajsi vyvoj, aktualny stav, perspektivy) [Constitutional system of the Slovak Republic (past development, current state, perspectives)]. Kosice : UPJS.

5. Orosz L. (2012) Dvadsať rokov Ústavy Slovenskej republiky [Twenty years of the Constitution of the Slovak Republic]. Roczniki administracji i prawa. Teoria i praktyka, no. 12, pp. 35−52.

6. Ustava Slovenskej republiky [Constitution of the Slovak Republic]. Aktualne znenie: 01.06.2017. URL: http://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460.

Political and institutional peculiarities of the organization of state power in the Slovak Republic

Kliuchkovych Anatolii Yuriiovych

Candidate of Political Science, Associate Professor at the Department of Political Science and State Administration of Uzhhorod National University
University Str., 14, Uzhhorod, Ukraine

Nowadays the study of foreign models of the organization of state power is very relevant. The aim of the article is to find out the political and institutional features of the organization of state power in the Slovak Republic, in particular the specifics of the formation and interaction among parliament, the government and the president. The author uses neo-institutional, structural-functional and systematic approaches to find out the political and institutional features of the organization and interaction of the highest authorities of Slovakia.

The Slovak model of the organization of state power contains a combination of institutional elements that complicate its clear identification. The modern Slovak constitutional theory is based on the concept of a parliamentary form of government. The peculiarities of formation and political interaction among parliament, the government and the president are analyzed.

The political and institutional peculiarities of the organization of state power in Slovakia are defined: parliamentary legitimacy of the government, the coalitional format of government, party-political link between the government and the parliamentary majority, the situational duality of the executive branch, limited powers of the nation elected president, the presence of the institute of countersignature, the mechanism of recalling the president through popular vote.

It is concluded that the party-political factor plays a key role in the organization and functioning of legislative and executive powers in the Slovak Republic. Political parties influence on the state system, optimize the interaction between parliament and the government, and at the same time, modify the constitutional distribution of power in the Slovak Republic.

Key words: *Slovak Republic, political system, parliamentary democracy, distribution of state power, political parties.*

Луцишин Галина Іванівна
Матковський Іван Йосипович

Виклики та загрози прихованого подвійного громадянства в сучасній Україні

УДК 323.22
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-2-44-49

Луцишин Галина Іванівна
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Митрополита Андрея 5,
м. Львів, Україна
Матковський Іван Йосипович
асистент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Митрополита Андрея 5,
м. Львів, Україна

Досліджено питання подвійного громадянства, яке є важливим елементом політики міждержавних відносин, що впливає на національну і міжнародну безпеку. Проблема подвійного громадянства є актуальною для сучасної України через вплив як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, особливо в умовах агресії Росії проти України. Офіційно законодавство України не передбачає для українських громадян можливості володіти паспортом ще якоїсь країни, однак практика прихованого подвійного громадянства є доволі поширеною.

Сучасний досвід європейських держав в питанні подвійного громадянства свідчить, що більша частина держав дозволяє подвійне громадянство, частина держав дозволяє з певними обмеженнями і лише невелика частина забороняє подвійне громадянство. Ряд центральноєвропейських держав спростили процедуру отримання громадянства особами, які мають етнічне походження з цих країн і проживають за їх кордонами.

Метою статті є дослідження особливостей поширення прихованого подвійного громадянства в сучасній Україні, виклики та загрози подвійного громадянства, його вплив на процес розвитку нації, міжнаціональних та міждержавних відносин.

У статті використано такі наукові методи: порівняльний, системний; емпіричну основу дослідження склали статистичний метод, аналіз документів, що дало змогу доповнити вивчення практичних аспектів втілення подвійного громадянства в Україні.

У результаті проведеного аналізу зазначається, що впровадження сусідніми з Україною державами політики просування власного громадянства і заохочення до отримання подвійного громадянства призводить до напруги в політичних відносинах країн регіону. В Україні питання подвійного громадянства є особливо актуальним для етнічних угорців та румун, які компактно проживають на Закарпатті та Буковині, оскільки Румунія та Угорщина пропонують спрощену процедуру набуття громадянства. Результати недавніх соціологічних досліджень свідчать про те, що нині більшість громадян України виступають проти узаконення подвійного громадянства, що пов'язано з анексію Криму та війною на Донбасі.

Наголошується на ключових проблемах, які породжує подвійне громадянство, зокрема, формування подвійної національної ідентичності, посилення міжетнічних протиріч в окремих регіонах України, загострення міждержавних відносин, неузгодження щодо податкового законодавства, виборчих прав, проходження військової служби тощо.

Ключові слова: *подвійне громадянство, національна ідентичність, міжетнічні конфлікти, національна безпека, міждержавні відносини.*

Питання подвійного громадянства є важливою складовою частиною міжнародного і національного права, елементом політики міждержавних відносин, що впливає на національну і міжнародну безпеку. Громадянство визначає політичний та соціальний статуси людини, змогу користуватися державними гарантіями своїх прав як всередині країни, так і поза її межами.

Останнім часом у національному законодавстві ряду центральноєвропейських країн набрали чинності зміни, що спрощують процедуру отримання громадянства особами, які мають етнічне походження з цих країн і проживають за їх кордонами. Ці зміни призвели до певної напруги в політичних відносинах країн регіону, оскільки сусідні з Україною держави заохочують українських громадян до отримання подвійного громадянства (Румунія, Угорщина, Російська Федерація). Практика показує, що подвійне громадянство окремими державами часто розглядається як спосіб впливу на політику країни або регіону із компактним проживанням діаспори.

Проблема подвійного громадянства для України є актуальною, складною та дискусійною, що пов'язано із впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, особливо загострюється під час виборів у сусідніх державах. До того ж, коли держава перебуває у стані війни, питання подвійного громадянства загострює ситуацію. Негативну реакцію в українському суспільства викликає наявність подвійного громадянства в українських політиків та чиновників. Більшість держав Центральної та Східної Європи, а також пострадянських держав врегулювали проблему подвійного громадянства, однак для України ця проблема залишається відкритою. В Україні питання подвійного громадянства є особливо актуальним для етнічних угорців та румун на Закарпатті, Буковині, Одещині та росіян у східних областях. Україна ратифікувала «Європейську конвенцію про громадянство» [5], хоча це і суперечить Конституції України. Європейська конвенцію про громадянство» – міжнародно-правовому документу, прийнятому Радою Європи у м. Страсбурзі у 1997 р.

Практика показує, що у разі законодавчого оформлення рівноцінного подвійного громадянства його носії опиняються перед нормами і вимогами двох політико-правових систем, які часто супер-

ечать одна одній. Виникають певні неузгодження щодо податкового законодавства, виборчих прав, проходження військової служби тощо. Варто зауважити, що у питанні надання подвійного громадянства не існує загальновизнаних правил – у кожної країни свої традиції, міграційне законодавство, закони про громадянство.

Метою статті є дослідження особливостей поширення прихованого подвійного громадянства в сучасній Україні, виклики та загрози подвійного громадянства, його вплив на процес розвитку нації, міжнаціональних та міждержавних відносин.

У статті використано загальнотеоретичні та емпіричні методи дослідження, зокрема, порівняльний, системний; емпіричну основу дослідження склали статистичний метод, аналіз документів, що дало змогу доповнити вивчення практичних аспектів втілення подвійного громадянства в Україні.

Проблему подвійного громадянства науковці розглядають у різних сферах – право, політика, міжнародні відносини, культура, історія тощо. Вивченню цього питання присвячено ряд праць, зокрема, зарубіжних вчених (Ф. Бербера, А. Давідсон, П. Вейс, Ю. Габермас, М. Говард, М. Ковач, Й. Кунц, Б. Тернер) та українських дослідників (Р.Б. Бедрій, О.В. Журавка, Є.С. Смирнова, О.А. Коломієць, В.С. Крисаченко, С.В. Черниченко).

Науковці найчастіше виділяють такі основні причини запровадження подвійного громадянства, як територіальні зміни, міграція населення, відмінності у законодавстві держав («право крові», «право ґрунту», «змішані шлюби»).

Як зазначає угорська дослідниця М. Ковач, питання про подвійне громадянство для етнічних меншин у країнах Центральної та Східної Європи цілком відрізняється від питання про подвійне громадянство в країнах Західної Європи. Транскордонні етнічні групи становлять значну частку населення деяких держав, з якими Угорщина має давню історію прикордонних суперечок. І тому політика Угорщини щодо поширення не резидентного громадянства для етнічних угорців, які проживають у сусідніх державах Румунії, Словаччини, Сербії, Чорногорії та України є обґрунтованою [11].

Австралійський дослідник А. Давідсон аналізує регіональну політику та розвиток громадянства в рамках Європейського економічного співтовариства в контексті сучасних глобальних процесів [12].

Американський дослідник М. Говард виділяє різні типи подвійного громадянства в країнах Європейського Союзу, визначає історичні підходи до подвійного громадянства, аналізує зміни, які відбулися протягом останніх двох десятиліть. Також він розробив “Citizenshi Policy Index”, який демонструє особливості політики щодо громадянства загалом та політики подвійного громадянства [13].

На переконання українського дослідника О.А. Коломієць, питання подвійного громадянства найчастіше виникає внаслідок: 1) народження дитини у державі, де діє принцип «права ґрунту», від батьків, які мають громадянство держави, де діє принцип «права крові»; 2) натуралізації, якщо законодавство країни, громадянства якої набуває індивід, не вимагає відмови від попереднього; 3) шлюбу жінки з іноземцем, якщо законодавство країни дружини зберігає за нею громадянство, а законодавство країни чоловіка надає їй своє громадянство [2, с. 296].

Практика застосування подвійного громадянства в Україні поширюється роками, хоча Конституція України визнає єдине громадянство. У Законі України «Про громадянство України», прийнятому 2001 р., вказано, що законодавство України про громадянство ґрунтується, відповідно до ст. 4 Конституції України, на принципі «єдиного громадянства» [3]. В Україні також не врегульовано проблеми з подвійним громадянством, набутим особою за певних умов без особистого звернення (автоматично), та з відповідальністю за свідоме приховування подвійного громадянства. Останнім часом на державному рівні було кілька ініціатив про запровадження відповідальності за застосування подвійного громадянства. У 2017 р. Президент України подав до парламенту проект змін до законодавства, спрямованих на боротьбу з подвійним громадянством, однак ці вимоги викликали неоднозначне ставлення як українців, так і політичних лідерів сусідніх держав [7].

Погляди українських політиків на проблему поширення подвійного громадянства є різними: одні вважають це позитивним, сучасним явищем, інші виступають категорично проти. Серед переваг подвійного громадянства найчастіше називають можливість об’єднання українців усього світу, посилення впливу України в країнах другого громадянства та успішності процесу євроінтеграції, приплив до України трудових ресурсів та залучення економічних можливостей країн другого громадянства українців, сприятиме спрощенню ведення бізнесу для підприємців, покра-щить правовий та соціальний захист українців за кордоном [9]. Чимало українських політиків, зокрема, представники правих сил заявляють, що подвійне громадянство є загрозою національній безпеці України, оскільки в окремих регіонах України значна частина населення може бути визнана громадянами сусідніх держав, а це має політичні, правові, національні, культурні та інші наслідки. Негативним є і те, що подвійне громадянство значно гальмує процес формування спільних національних цінностей, пріоритетів розвитку нації та, відповідно, національну консолідацію суспільства.

Маючи негативний досвід із «паспортним тиском» Росії, зокрема, наданням російських паспортів українським громадянам на сході України, знаючи подібні приклади «захисту співвітчизників» у Південній Осетії і Абхазії, агресію Росії проти України, наша держава мусить дуже зважено вирішувати питання подвійного громадянства.

Щоб уникнути додаткових труднощів при подвійному громадянстві, держави нерідко укладають двосторонні угоди, в яких чітко прописані умови, за яких громадяни з подвійним громадянством лише в одній державі (територія фактичного проживання) несуть військову службу, платять податки, беруть участь у виборах. Із пропозицією укласти двосторонню угоду про подвійне громадянство для етнічних угорців в Україні звертався президент Угорщини, однак питання не вирішується з різних причин, зокрема і тому, що угорські чиновники часто виступають із заявами про створення окремих територіальних автономій із компактним проживанням угорців у сусідніх державах, зокрема і на Закарпатті.

За даними соціологічних досліджень соціологічної групи «Рейтинг», у 2017 р. 35% українців хотіли б мати подвійне громадянство і працювати за кордоном; 60% відповіли, що їм це не потрібно. Серед країн, громадянство яких хотіли б мати українські громадяни, − країни ЄС (42%), США (18%), Канади (15%), Росії (12%). Громадянство країн ЄС хотіли б мати однаково мешканці західних, центральних та південних макрорегіонів (близько 40%), дещо менше − східних (31%). Громадянство США більше за інших хотіли б мати мешканці заходу, громадянство Росії – сходу України [8].

Подвійне громадянство найчастіше розглядається як додаткова можливість для роботи, навчання та свободи пересування. Щодо феномена прихованого (потенційного) подвійного громадянства, науковці зазначають, то це, поряд із правовою, є, насамперед, морально-психологічною та національно-патріотичною проблемою.

Багато сучасних розвинутих держав жорстко регламентують процедуру отримання громадянства, яка базується на стратегії збереження етнокультурної ідентичності суспільства і пошанування цінності громадянства власної країни. В. Крисаченко проаналізував моделі запровадження подвійного громадянства на прикладах різних держав. Наприклад, претенденти на отримання громадянства У США складають Присягу відданості, базові положення якої: знання англійської (офіційної мови держави), що засвідчується складанням Присяги цією мовою; проголошення відданості цінностям американського суспільства, насамперед його політико-правовим основам [4, с. 82]. Доволі жорсткою є процедура надання громадянства в Канаді. Хоча ця країна приймає щорічно близько 200 тис. іммігрантів, серед інших обов'язкових умов (наприклад, відсутність кримінальної відповідальності) є вимога до знання мови: англійської – для Канади і французької – для Квебеку. Крім цього, іммігранти, які претендують на громадянство, повинні мати професію, рівень освіти тощо. Такі жорсткі критерії та вимоги ставлять перед новими громадянами й інші країни – Австралія, Нова Зеландія та ін.

Частина держав активно підтримує політику так званого примордіалістського підходу – спільне етнічне походження громадян різних країн і надання внаслідок цього певних преференцій і пільг конкретною державою своїм співвітчизникам за кордоном (тобто етнічній діаспорі). Така політика включає і можливість надання подвійного громадянства не лише де-факто, а й де-юре. Цікавим є приклад Німеччини, яка після Другої світової війни почала активно залучати робочу силу з-за кордону (насамперед з Туреччини), надаючи право мігрантам на постійне проживання і пільгові умови при одержанні німецького громадянства. Сьогодні аналітики дедалі частіше говорять про певні загрози, зокрема, про значні зміни в національній структурі Німеччини. Уже після 2010 р. співвідношення у віковій групі до сорока років у німецькому суспільстві зміщується на користь мігрантів та їх нащадків. Схожа тенденція спостерігається у Франції, Великобританії, Нідерландах, Бельгії та деяких інших європейських країнах. Таку політику реалізує і Ізраїль, створюючи сприятливі умови для повернення представників єврейської діаспори на їхню історичну батьківщину, оскільки всіх їх розглядають як потенційних громадян Ізраїлю. Принцип збереження національної ідентичності є ключовим в Ізраїлі, де тісно взаємопов'язані такі поняття, як держава, релігія, національність. В Ізраїлі, за різними оцінками, проживає понад 50 тисяч власників українського та ізраїльського паспортів/

Нині 17 держав ЄС дозволяють подвійне громадянство, 1 держава (Словаччина) забороняє, 10 держав дозволяє за певних обставин. З 2010 р. окремі країни — Польща, Угорщина, Болгарія, Чехія, Латвія тощо надають певні переваги за принципом етнічного походження (візового режиму, працевлаштування, набуття громадянства тощо) у законах прямої дії, наприклад, «Про зарубіжного співвітчизника» (поляка, словака, чеха, угорця та ін.).

У законодавстві Румунії у ст. 37 її закону про громадянство вказується, що іноземні громадяни й особи без громадянства, котрих було позбавлено румунського громадянства до 22 грудня 1989 р. із різних, незалежних від них причин, а також їхні нащадки мають право на повернення громадянства Румунії. По суті, йдеться про те, що отримати румунське громадянство мають право всі жителі Чернівецької області, чиї батьки чи предки до 28 червня 1940 р. мали паспорт громадянина Румунії. Таким чином, тисячі жителів Чернівецької області одержали свій пропуск до шенгенської зони – ним став паспорт сусідньої Румунії [10].

За різними підрахунками тільки на Буковині п'ятдесят тисяч українських громадян можуть бути одночасно і громадянами Румунії. Ряд науковців наголошує на певних загрозах для національної безпеки, коли третина населення в окремому регіоні отримає паспорти сусідньої держави.

У відповідь на політику Угорщини, Словаччина у 2011 р. заборонила подвійне громадянство, зокрема, йшлося про етнічних угорців, які становлять 10% населення. Тепер, якщо словацький громадянин має паспорт іншої країни, він автоматично позбавляється громадянства словацького та сплачує великий штраф. Нині Словаччина і Угорщина намагаються покращити міждержавні відносини та врегулювати спірні питання з подвійним громадянством.

Негативним аспектом подвійного громадянства можна назвати зміну національної ідентичності або ж просування подвійної національної ідентичності, адже однією з головних умов є доведення приналежності до, наприклад, угорської чи румунської національності. Останні кілька років в архівах Чернівецької, Закарпатської областей справжній аншлаг, адже тисячі українців намагаються отримати документальне підтвердження про свій родовід, зокрема, довести, що їхні родичі колись жили під юрисдикцією Бухареста.

В Україні ще донедавна на сайті консульства Румунії і в газеті «Офіційний вісник Румунії» публікувались списки «румунізованих українців», однак згодом таку інформацію перестали поширювати, оскільки, насправді, кількість таких людей є доволі великою і всі вони, згідно із українським законодавством, є порушниками закону.

Для України загроза також і у тому, що коли хоча б п'ята частина населення регіону отримає іноземні паспорти, можуть виникнути претензії на створення автономії. Наприклад, окремі політичні сили Румунії вже тривалий час виношують ідею відродження Великої Румунії включно з Буковиною та Бессарабією і тому так активно роздають румунські паспорти своїм сусідам.

У 2010 р. парламент Угорщини прийняв закон щодо спрощеної процедури отримання угорського громадянства, але практично цей закон почав діяти з 1 січня 2011 р. Згодом були внесені зміни до Конституції Угорщини, які набрали чинності з початку 2012 р., – вони надають етнічним угорцям або їх нащадкам в різних країнах право отримувати громадянство за «правом крові». Заяву на отримання угорського громадянства можуть подавати іноземні громадяни або їхні нащадки, які були громадянами Угорщини до 1920 р. або у 1940−1945 рр., розмовляють угорською мовою і не становлять загрози національній безпеці [6].

У генеральному консульстві Угорщини в Ужгороді потенційні громадяни складають присягу на вірність Угорській Республіці та отримують документ про повернення їм угорського громадянства. «Документ про повернення угорського громадянства» скріплений підписом президента Угорщини та печатками Міністерства закордонних справ і Міністерства юстиції Угорської Республіки. На документі міститься також текст присяги, в якій людина, що його підписала, визнає Угорську Республіку своєю батьківщиною та присягає її захищати і служити «залежно від сил та здібностей». До того ж, прийняття присяги закарпатцями на вірність Угорщині може стати каталізатором для крайніх правих сил краю і спонукати їх до антиугорських дій та акцій [6].

Також Парламент Угорщини прийняв закон про створення окремого Міністерства у справах закордонних угорців.

Законодавство Угорщини дозволяє створювати виборчі округи за межами Угорщини. Зокрема, у квітні 2018 р. відбулись вибори до угорського парламенту. За інформацією Національного виборчого бюро Угорщини, під цьогорічні парламентські вибори в Угорщині було створено 118 таких виборчих дільниць за кордоном. Найбільше бажаючих проголосувати (16%) виявилось в Лондоні – 8 800, а також у Мюнхені (4 589), Штуттгарті (3 257), Гаазі (2 308), Берні (2 268), Берліні (2 147) та Берегові (1 937) [1]. І хоча зазначалось, що на спеціальних дільницях зможуть проголосувати лише ті угорці, які мешкають в Україні, але мають постійну прописку в Угорщині, проте частина угорців Закарпаття голосувала на дільниці у консульстві в місті Берегове, частина – на території Угорщини, частина надсилала свій заповнений бюлетень поштою. Попередньо усім було направлено листи із запрошенням зареєструватися для участі у виборах. Офіційно Угорщина не оголосила кількість представників угорської меншини в України, які взяли участь у голосуванні, однак дані про інші держави, наприклад, результати голосування закордонних угорців у Румунії, де дозволено подвійне громадянство, оприлюднені.

Виборча кампанія до угорського парламенту на території Закарпаття відбувалась дуже активно, агітаційну діяльність здійснювали як угорські партії (Fidesz-KDNP, «Йоббік»), так і політичні партії, зареєстровані в Україні («Партія угорців України»). Партія угорців України на сторінках своїх видань відкрито агітувала за угорську партію Fidesz (партія Віктора Орбана). Основний наголос робився на тому, що саме Fidesz сприяє об'єднанню угорської нації, дала змогу отримати громадянство закордонним угорцям за спрощеною процедурою. В результаті виборчої кампанії значно загострились відносини між політичними організаціями угорців на Закарпатті, активізувались як українські, так і угорські праві політичні партії.

Як бачимо, ситуація, яка склалась в Україні останнім часом із поширенням прихованого подвійного громадянства свідчить про те, що суспільно-політична ситуація в окремих регіонах України має тенденцію до зростаючої дестабілізації з переходом до загроз територіальній цілісності України. Наявні протистояння в етнічній сфері та намагання інших країн використовувати проблеми діаспори у власних інтересах можуть стати причиною етнонаціональних та міждержавних конфліктів. Серед зовнішньополітичних чин-

ників, які негативно впливають на процес національної консолідації України, можна назвати поширення прихованого подвійного громадянства, оскільки це сприяє формуванню подвійної національної ідентичності, посилює міжетнічні протиріччя в окремих регіонах України, загострює міждержавні відносини.

Аналіз показав, що окреслені питання є доволі складними та неоднозначними у своєму вирішенні і вимагають нових підходів у системі міждержавних, міжнаціональних взаємин. Враховуючи досвід сусідніх держав та визнаючи факт існування прихованого подвійного громадянства в Україні, варто внести законодавчі зміни та врегулювати це питання.

Нині необхідною є публічна дискусія щодо можливостей подвійного громадянства та зменшення загроз та протиріч, які виникають у результаті подвійного громадянства. Багато питань залишаються відкритими та дискусійними, тому пошук науково обґрунтованих складових частин вирішення цієї проблеми, вдосконалення етнонаціональної політики залишається актуальним, своєчасним і необхідним як із точки зору науки, так широкої громадськості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вибори в Угорщині: стало відомо, скільки осіб проголосували на дільницях в Україні. Українська правда. 2018. 11 квітня. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/04/11/7080205/.

2. Коломієць О.А. Інститут подвійного громадянства (біпатризм) у міжнародному праві: проблеми і перспективи. Наукові праці МАУП. 2010. Вип. 1(24). С. 296–301.

3. Конституція України від 28 червня 1996 р. Вісник Верховної Ради України. 1996. № 30.

4. Крисаченко В.С. Етнополітична стабільність України в міжнародному контексті. Стратегічна панорама. 2009. № 4. С. 79−87.

5. Європейська конвенція про громадянство (Конвенція набрала чинності для України з 01.04.2007 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_004/page.

6. Мартин В. «Присягаю на вірність Угорщині…». Дзеркало тижня. Україна». 2017. № 17. 12 травня. URL: https://dt.ua/POLITICS/prisyagayu_na_virnist_ugorschini.html.

7. Сидоренко С. Паспортний удар Порошенка: які загрози несе президентський закон про громадянство. Українська правда. 2017. 15 березня. URL: http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/03/15/7063044.

8. Соціологи оприлюднили вподобання українців. URL: http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=60840].

9. Тарасюк Г. Проблема реалізації принципу єдиного громадянства в Україні. Економіка. Фінанси. Право. 2009. № 8. С. 32−35.

10. Суржинський М.І. Подвійне (множинне) громадянство: світова практика. Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. 2004. Вип. 27. С. 229−235.

11. Kovács M. The Politics of Dual Citizenship in Hungary. Citizenship Studies. 2006. Volume 10. Issue 4, P. 431−451.

12. Davidson Alastair. Regional politics: The European union and citizenship. Citizenship Studies. 1997. Volume 1. Issue 1. P. 33−55.

13. Howard Marc Morjé. Variation in Dual Citizenship Policies in the Countries of the EU. International Migration Review. 2005. Volume 39. Issue 3. September. P. 697−720.

REFERENCES:

1. Vybory v Uhorshchyni: stalo vidomo, skilky osib proholosuvaly na dilnytsiakh v Ukrain. (2018). [Elections in Hungary: it became known how many people voted on polling stations in Ukraine]. Ukrainska pravda. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/04/11/7080205/.

2. Kolomiiets O.A. (2010). Instytut podviinoho hromadianstva (bipatryzm) u mizhnarodnomu pravi: problemy i perspektyvy. [Institute of dual citizenship (bipatrism) in international law: problems and perspectives]. Kyiv: Naukovi pratsi MAUP. #1(24). P. 296−301.

3. Konstytutsiia Ukrainy. [Constitution of Ukraine]. Visnyk Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996.

4. Krysachenko V.S. Etnopolitychna stabilnist Ukrainy v mizhnarodnomu konteksti [Ukraine's Ethnopolitical Stability in the international context]. Kyiv. Stratehichna panorama. 2009. #4. P. 79−87.

5. 5.Ievropeiska konventsiia pro hromadianstvo (2007). [European Convention on Nationality]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_004/page.

6. Martyn V. (20011). Prysiahaiu na virnist Uhorshchyni [I swear allegiance to Hungary]. Dzerkalo tyzhnia. URL: https://dt.ua/POLITICS/prisyagayu_na_virnist_ugorschini.html.

7. Sydorenko S. Pasportnyi udar Poroshenka: yaki zahrozy nese prezydentskyi zakon pro hromadianstvo. [Poroshenko Passport blow what threats include the presidential law on citizenship]. Ukrainska Pravda. 2017. URL: http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/03/15/7063044.

8. Sotsiolohy opryliudnyly vpodobannia ukraintsiv (2017). URL: http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=60840

9. Tarasiuk H. Problema realizatsii pryntsypu yedynoho hromadianstva v Ukraini. [The problem of realization of the principle of uniform citizenship in Ukraine]. Ekonomika. Finansy. Pravo. 2009. № 8. P. 32−35.

10. Surzhynskyi M.I. Podviine (mnozhynne) hromadianstvo: svitova praktyka [Dual (plural) citizenship: world practice]. Derzhava i pravo. 2004. № 27. P. 229−235.

11. Kovács M. The Politics of Dual Citizenship in Hungary. Citizenship Studies. 2006. Volume 10. Issue 4. P. 431−451.

12. Davidson Alastair. Regional politics: The European union and citizenship. Citizenship Studies. 1997. Volume 1. Issue 1, P. 33−55.

13. Howard Marc Morjé. Variation in Dual Citizenship Policies in the Countries of the EU. International Migration Review. 2005. Volume 39. Issue 3. September. P. 697−720.

Challenges and threats of the hidden dual citizenship in the modern Ukraine

Lutsyshyn Halyna Ivanivna

Doctor of Political Science, Professor,
Head at the Department of Political
Science and International Relations
of Lviv Polytechnic National University
Metropolitan Andrey Str., 5, Lviv, Ukraine

Matkovskyi Ivan Yosypovych

Assistant at the Department of Political
Science and International Relations
of Lviv Polytechnic National University
Metropolitan Andrey Str., 5, Lviv, Ukraine

It was investigated the issue of dual citizenship, which is an important element of the policy of intergovernmental relations affecting the national and the international security. The problem of dual citizenship is relevant to modern Ukraine, because of the influence of both external and internal factors, especially in Russia's aggression against Ukraine. Officially, the Ukrainian legislation does not provide the possibility for Ukrainian citizens to hold a passport of another country, but the practice of latent dual citizenship is quite widespread. In Ukraine, the punishment of the concealment of the fact of obtaining foreign citizenship is a fine, but the procedure for its collection is quite complicated.

The modern experience of European states in the issue of dual citizenship shows, that the most states allow dual citizenship, some states allow dual citizenship with some restrictions, and only some countries prohibit dual citizenship. The number of Central European countries have simplified the procedure for obtaining citizenship by people of ethnic origin from these countries and living abroad.

The article aims are to study the characteristics of the spread of hidden dual citizenship in the modern Ukraine, challenges and threats of dual citizenship, its influence on the process of the nation development, interethnic and international relations.

Comparative, systematic methods are used in the article. The empirical basis of the study includes a statistical method, analysis of documents; this allowed to complement the study of practical aspects of the implementation of dual citizenship in Ukraine.

The implementation by neighboring countries with Ukraine a policy of promoting their own citizenship and encouraging the acquiring of dual citizenship leads to some tension in political relations between countries in the region, as it was noticed. In Ukraine, the question of dual citizenship is especially relevant for ethnic Hungarians and Romanians, which are compactly living in Transcarpathia and Bukovina, because Romania and Hungary offer a simplified procedure for acquiring citizenship. Also more than 350 thousand Ukrainians have Russian passports, in particular, they are residents of Donbass and southern regions. The results of sociological research indicate that today most Ukrainian citizens oppose the legalization of dual citizenship, it is connected with the annexation of the Crimea and the war in the Donbass. There are highlighted the key problems that cause dual citizenship, for example: the formation of a dual national identity, increasing interethnic contradictions in some regions of Ukraine, aggravation of intergovernmental relations, disagreement with tax law, election rights, military service etc.

Key words: *dual citizenship, national identity, interethnic conflicts, national security, intergovernmental relations.*

Maharramov Rashad

Concept of national innovation systems. Role of government in innovation policy: practice of Azerbaijan

UDC 321
DOI https://
doi.org/10.24195/2414-9616-2018-2-50-54

Maharramov Rashad
Doctorant at the Department
of Political Science and Political
Management
in the Academy of Public Administration
under the President of the Republic
of Azerbaijan,
Senior Specialist of the Training and
Methodical Center in the Azerbaijan
State University of Economic (UNEC)
Istiglaliyyat Str., 6, Baku, Azerbaijan

The key topicality of the article is involved in what is the key role of the Concept of National Innovation Systems in the government's innovation policy, and actions that are considered necessary to be taken by the government in this sphere are involved in analysis.
The article broadly discusses drafting of new development strategies and concepts, determination of fundamental development pillars, and making of the conceptual approach to economic and political events a political necessity in order to realize the national targets planned for the modern postindustrial stage in developing countries, including Azerbaijan by considering rapid development trends taking place globally, and to establish a modern society. It has become the key goal of the article.
The empirical and theoretical-conceptual approaches and the methods of comparative and systematical analysis of scientific materials available in this sphere are applied in studying of the problem.
The key finding in the article is that the National Innovation System may be considered a sum of the full available 'capital' of the government, which is used in implementation of the innovation process. The harmony of the government, business and science is a foundation that ensures the operation of the NIS itself in this system. It should be pointed out that namely the government plays the leading role in this political-legal process.
And in Azerbaijan, the national innovation system should not only ensure development of the knowledge-based economy, but also making of the country an equal participant of the global innovation process.
Generally, solution of the following questions may be considered necessary to form the national innovation system and realize the strengths of the innovational development: there is a need for establishment of legal framework for formation of a relevant technological economic environment for innovational development; elaboration of state programs for protection and management of intellectual property; development and implementation of state programs for development of the material and technical bases for science; and development of state programs for protection and management of intellectual property.
Key words: *National Innovation System, Innovative Development, National Economy, Strategic Government Documents, Human Capital, Innovation –based Development Model, 'Education-Science-Production' Triangle.*

It should first be pointed out that the Concept of National Innovation Systems is considered a key approach to studying of the government innovation policy.

Current demands of the postindustrial world have forced scientific societies to think about the character of technical development. Information and knowledge have become one of the most important and necessary factors of development. It is not surprising that in such environment, the concept of national innovation systems (NIS) started to shape and develop in the 1980s. Increase in the number of scientific researches and of written scientific articles on this topic show that the concept has become extremely popular at the present time and its representatives have started to research the innovation process in general as a system including many components, which has made the NIS an important and complex tool in scientific and theoretical researches. And political scientific approaches contribute to determination and analysis of the relations system between various actors here, as well as the features of mutual relations and activity between them.

Establishment of the national innovation system is accompanied with at least two interrelated processes completing each other at the government level, which ultimately has an impact on the political system itself. On the one hand, as an appearance of implementation of the national policy and an appearance of national interests. And on the other hand, all spheres of the society filled with innovational "components". These components are as follows: in economic sphere – increase in production of innovational products; in social sphere – ensuring of the quality of human capital (improvement in healthcare, education and etc. spheres); in political sphere – active civic participation in political life; in environmental sphere – search for new interrelation principles with the environment; in foreign policy – integration in the global innovation complex, and etc.

One of the key conditions for effective activity of the NIS is explained with this point that whether innovation values can be created for all members of a society [6, p. 40−45]. The impact of the NIS on political processes should be first assessed for these factors.

However, we may face contradictions here, although innovations are accepted positively in general sense, the level of trust of some societies to the actors that are related with innovations is low. In other

words, the attitude of population groups to the capacity of innovations to contribute to the life of society is at the desired level. The trust level of the population groups to many government institutions and the entrepreneurship sector is assessed quite low [10]. The solution of this problem should be comprehensive and be focused on changing of the attitude of population to the government institutions.

In other words, the NIS may form as a result of a joint effective action of the actual network of public and private structures operating in the public and private sectors leading to creation and dissemination of new technologies. Thus, the "triangle" which is the symbiosis of the public, private and science sectors may play the key role in creation, application and dissemination of innovations. Researches point out that the effectiveness of the innovation process depends not only on operation of these structures and their components on their own, but also interrelation of these components as a united system. As for me, while studying individual parts of the NIS in this or other manner, we can see that although individual components act effectively on their own, the general result may not be always at the desired level. In other words, the sum of parts does not always reflect the quality and characteristics of the integrity. For this purpose, improvement of legal framework is the key objective in ensuring the government's innovation process. The legal framework can determine not only the 'game' rules between the gamers, but also their rights and obligations. No doubt, it is an issue that is at the sole discretion of the government, and of its functions is just development, adoption and enforcement of relevant legislation.

As mentioned above, the government plays the key role in operation of the national innovation system. Various government institutions, and private structures and scientific associations have a special role in dissemination of innovations.

In any case, the NIS development strategy is determined by the macroeconomic policy implemented through the government; normative legal guarantee; direct and indirect government regulation; scientific technological and industrial capacities; domestic commodity market; labor market; and historical and cultural traditions and characteristics.

Competitive development of the national economy based on establishment of the NIS requires first of all transition to knowledge economy. And its key characteristics is a dynamical growth of hi-tech areas, a rapid increase in investments in researches and development, enhancement of scientific capacity of goods and services and innovational activity of enterprises, and achievement of increase in innovational profit in economy. The key role in operation of the NIS belongs to information supply of the innovation activity based on scientific-technical information system, information communication technologies (ICTs), creation of an electronic environment for the activity of the public and private sectors, and use of an internet network [8].

As regards to the basic spheres of the national economy, which forms the foundation of the NIS, the followings may be examples: knowledge generation (science and its segment in other spheres); knowledge dissemination and application, scientific-technical and innovation activity, commercialization of novelty (production of and service to research and development products); education and professional training of human resources; innovation-finance guaranteed infrastructure; government and regulation (legal framework, government macroeconomic and innovation policies, corporative management, market mechanism).

Today, there is no common definition of national innovation systems and its common forming methodology. A range of scientists even conclude that it is impossible to describe the universal model of the innovation system [2]. However, if we try to give a general definition to the NIS, we can describe it as follows: "A national innovation system means 'sum of interrelated organizations (structures) (large and small companies, universities, public laboratories, technical parks and incubators), engaging in production and commercial sale of scientific knowledge and technologies" [5, p. 13−14].

Summarizing the above stated we can state that the National Innovation System (NIS) is sum of components and objects developing the interaction of governmental and non-governmental actors implementing the innovation activity based on forming economic mechanisms.

Within the framework of this common model, the national characteristics of the NIS are shaped. These characteristics are reflected in the role of the public and private sectors, as well as large and small businesses in application of the mentioned forms; relation of fundamental and applied researches and development; development dynamics, and sectoral and regional institutions of the innovation activity.

Any government combines not only the characteristics of the action components of the NIS structure, but also historical traditions and cultural specifications influencing the innovation process in the government in any manner, as a unique case. Furthermore, the NIS has various targets depending on countries, such as today the key objective in France is creation of additional jobs; creation of more effective innovative technologies and using and applying of them effectively in Germany, and etc.

After transition to the modern market economy, the modern Azerbaijan government's key economic goals are to establish a strong economic system, ensure development of the non-oil sector of the country, develop various spheres of the economy, increase the production capacity of the country, stimulate the export

capacity and etc. In order to achieve these goals, no doubt, creation of a strong and flexible National Innovation System has become important. In this regard, very intensive activities are implemented in the country, a relevant legal framework and infrastructure are developed, and the process of creation of industrial parks, technical parks and industrial zones continues rapidly. At this time characterized by implementation of all of these processes and creation of the National Innovation System of Azerbaijan, exploration of the forms of National Innovation Systems in various countries and study of their practices surely has a great importance for us, in order to improve the organizational structure of its components. Research of the National Innovation Systems of the countries representing various forms of National Innovation Systems, determination of the key strengths and weaknesses of them and determination of opportunities for application of their practices in our National Innovation System are among important issues.

In developed countries, the key part of the national resources is human capital and intellectual work has a special prevailing weight. In Azerbaijan, formation of human capital to ensure sustainable development of the country and use of this capital effectively are also considered key priorities and any steps taken in this regard are always supported by the government. Over the past years, some actions for development of the human capital were determined and implemented, and it is reflected in a range of currently implemented strategies, state programs and concepts.

As regards to the strategical government documents of Azerbaijan, the innovative policy and establishment of an innovative economy should be assessed as key priorities here. In the documents already prepared and currently being implemented in this regard, such as the Development Concept of Azerbaijan 2020: A Look into the Future; State Strategy for Development of Education in the Republic of Azerbaijan; National Strategy for Development of Science in 2009-2015 in the Republic of Azerbaijan, and Strategic Roadmaps for National Economy Perspective, development based on knowledge and innovations is set as a priority. And an active participation of the experts trained at higher education facilities in management of the government and private companies, economic growth and increasing of the labor productivity are determined as priorities.

The key point of each document is that for development of an innovation-based model, it should be supplied with physical, institutional and social capital.

Establishment of the NIS structure in the country and the Development Concept of Azerbaijan 2020: A Look into the Future developed to ensure a competitive development of the national economy is very interesting from this point of view.

In the Concept, directing available resources to supply the demands of the non-oil industries by using these resources maximally and further developing the production based on the latest achievements of the scientific-technical development to realize this factor, as well as implementing the process of organization of comprehensively formed modern industries, are considered necessary conditions to ensure transition to knowledge economy in light of rapid development tempos [3, p. 109]. In other words, the innovation activity should be increased and strengthening of a long-term stainable economic development of the country and ensuring of production of new innovative and competitive products should be made a requirement.

In the Development Concept, enhancing of the innovational activity is considered important for the key pillars for Support of Scientific Capacity & Innovational Activity, that is, ensuring of a long-term sustainable economic development, forming of knowledge economy and accelerating development of scientific technologies and products (works, services) [3, p. 18].

In the National Strategy for Development of Science in 2009−2015 in the Republic of Azerbaijan, adopted yet by the Presidential Decree dated May 4, 2009 in order to ensure increasing and enhancing of the innovational activeness [4], development of the innovational activity, enhancement of the business incubators network and financing of the activity of technological centers, technical parks and the innovational activity are determined as the key pillars of the government's scientific-technological and innovational policy. These actions are determined more specifically in the Concept then.

It should first be pointed out that the provisions related to development of human capital are underlined as the key factor in the Development Concept of "Azerbaijan 2020: A Look into the Future" and is described as follows: Development of human capital is one of the priorities of the Concept. Increasing of the quality in education and healthcare, strengthening of the social protection of the population, ensuring of the gender equality and development of families, and development of youth capacity and sport are key pillars under this priority [3, p. 12].

In this document, the idea of further increasing of the quality of the process of development of the human capital as one of the most important and key pillars of improvement in light of calls for transition to the innovation-based development model is already reflected.

These ideas more comprehensively offer encouragement of development in the format of 'Education-Research-Innovation' at higher education facilities in the Strategic Roadmap: Establishment of university clusters proposes conducting of researches and improvements, stimulating of application of scientific results in production, increasing of the effectiveness of the "Education-Science-Production" relations [9, p. 87].

It is not surprising that at the universities in Azerbaijan, training of experts with abilities to organize production processes and work with innovative technologies are conducted at available science-based industrial facilities based on the current growth rate of the economy.

The current reforms being made in education are reflected in annual reports of the Ministry of Education. Improvement of the teaching quality at IT Departments of universities and enhancement of education of youth abroad and establishment of IT vocational schools, as well as foundation of a regional IT University are focused on creation of human resources that is critical for development of ICT as a priority and may be considered vital steps in this sphere.

It is not surprising that the Part titled Support of Enhancement of R&D and Building of Knowledge Based Society of the Strategic Roadmap for National Economy Perspective includes actions for development of science, increasing of the quality of R&D and encouragement of application of the R&D results in production in Azerbaijan: 'Development of science will be encouraged and stimulating actions will be conducted to ensure investment in researches and improvements by the private sector' [9, p. 88].

Improvement of the physical and technological infrastructure participating in development of the human capital encourages development of the material and technical bases in science, education and production to the level of modern standards, conducting, testing and applying of scientific researches, optimization of the "Science-Production-Market" relations, and establishment of supporting institutions. In order to improve financial status to optimize the Education-Science-Production' relations train qualified human resources for these institutions and conduct market oriented R&D, development of the financial and loan infrastructure (budgetary and extra-budgetary funds, commercial banks) is considered. In order to establish a flexible operation mechanism of the "Education-Science-Production" infrastructure, the activities for establishment of regional and functional university and production clusters should be encouraged and a continued education system, university complexes, R&D institutions and development of the production and service spheres increasing the economic effectivity should be supported [9, p. 90].

"Encouragement of investment in innovational activity" is reflected in this document as follows: The country proposes creation of a wide-range knowledge network by granting awards and loans for production of hi-tech products for scientific researches and improvements, in order to stimulate the innovational activity while development of action plans and state programs that will stimulate encouragement of innovation in Azerbaijan [9, p. 92].

In order to ensure an active participation of the Azerbaijan National Academy of Sciences (ANAS), the Hi-Tech Park of the Academy has been already established under the Executive Order of President Mr. Ilham Aliyev, dated November 8, 2016. The goal of the establishment of ANAS's Hi-Tech Park (ANAS HTP) is explained as follows: It supports implementation of successful projects by focusing on enhancement of the national innovation system and strengthening of investment flow to this sphere to contribute to the national economic development through sustainable development of economy, increasing of competitiveness, enhancement of innovation and hi-tech spheres based on the latest scientific and technological achievements, and science, technology and innovation. It cooperates with relevant public, private or international institutions for development of science, R&D activities and innovation projects in the country within the framework of its goals and conducts necessary works for technology transfer and commercialization of science. It is planned to implement projects for conducting of R&D and practical design works and applying of their results in industrial, service and other spheres. As for us, it may be hopefully said in terms of the issues that the ANAS HTP has set for it that the Park will give its great contribution to the participation of Azerbaijan in the global production chain in the near future.

Today, ANAS takes steps to create a "Science-Education-Production" chain and research university, which may increase the weight of the private sector in financing of science by improving the business environment and stimulating investments in researches and improvements by private companies [7].

It is worth to say that the implementation of the Strategic Roadmap has taken under a strict control by our government and the general leadership and control over the works being implemented in this context are conducted by the Administration of the Presidential Office of the Republic of Azerbaijan. And monitoring, assessment and communication actions in relation to the activities included in the Strategic Roadmaps are implemented by the Center for Analysis of Economic Reforms in Azerbaijan & Communication.

As shown, the only way to achieve the goals underlined in strategic documents is related to transition of the society to the innovation-based development model. For transition to this way the process of formation of a national innovation system of the country which is competitive at the global level and an infrastructure supporting the innovational activity in all spheres of the social life has been already started.

As a result of the goal-oriented policy being currently implemented in Azerbaijan, the country has started to take its specific well-deserved place in a range of prestigious rating schedules. For instance, according to the Human Capital Index made by the World Economic Forum (2015), Azerbaijan was the 63th among 124 countries, and the 15th among 30 countries with high-medium income for the human capital [9, p. 25]. And in the Global

Competitiveness Report that Azerbaijan declared for 2016−2017, the country reached to the 37th place among 138 countries [9, p. 82]. Such a dynamical increase in these indicators shows that the country already has formed human capital and opportunities to increase its competitiveness. We may definitively say that Azerbaijan will increase its competitiveness in future by using these opportunities effectively and further developing the human capital.

REFERENCES:

1. Aliev I.H., Mammadov Y.A. Application of the "Azerbaijan 2020: Look into the Future" Development Concept: "Non-Oil Industry Development Program in the Republic of Azerbaijan": Monograph Baku, Publishing House 'Europe', 2014, p. 134.
2. Amable B. The diversity of Modern Capitalism. Oxford: Oxford University Press, 2004.
3. "Azerbaijan 2020: Look into the Future" Development Concept / Approved by the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan dated December 29, 2012. URL: https://www.president.az/files/future_en.pdf .
4. Executive Order of the President of the Republic of Azerbaijan "On Approval of the National Strategy and the State Program for Development of Science in the Republic of Azerbaijan in 2009−2015". URL: https://translate.google.az/translate?hl=ru&sl=az&u=http://www.mdi.gov.az/files/uploader/milli_strategiya.doc&prev=search.
5. Huntington S. Political Order in Changing Societies. M: Progress-Traditsiya, 2004. 480 c. ISBN 5-89826-194-X
6. Lundvall B.A. National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. London: Pinter 1992, 342 p.;
7. Official Website of the Hi-Tech Park of Azerbaijan National Academy of Sciences. URL: http://www.ameaytp.az/Default.aspx?lng=en
8. Rahimli R.Z. Civil Servant-Citizen Relations in Ensuring the Effectiveness of Public Administration. Public Administration: Theory & Practice, 2014. N 3(47), p. 163.
9. Strategic Roadmap for the National Economy Perspective of the Republic of Azerbaijan. URL: http://azertag.az/store/files/untitled%20folder/_STRATEJI%20YOL%20XERITESI_.pdf.
10. URL: http://www.levada.ru/2012/11/02/doverie-institutam-vlasti/.

Поняття національної системи інновацій. Роль уряду в інноваційній політиці: практика Азербайджану

Рашад Магаррамов

докторант кафедри політології та політичного управління
Академії державного управління при Президентові Азербайджанської Республіки,
старший спеціаліст Навчально-методичного центру
Азербайджанського державного економічного університету (АДЕУ).
вул. Істіглаліят, 6, м. Баку, Україна

Актуальність статті пов'язана із сутністю ключової ролі національних систем інновацій в інноваційній політиці уряду, також проаналізовано заходи, які вважаються необхідними для прийняття урядом у цій сфері.

У статті широко обговорюється питання розроблення нових стратегій та концепцій розвитку, визначення основних компонентів розвитку та формування концептуального підходу до економічних та політично необхідних подій для реалізації національних цілей, запланованих на сучасному постіндустріальному етапі в країнах, що розвиваються, в тому числі Азербайджані, з урахуванням тенденції швидкого розвитку, що відбуваються в усьому світі, а також для зміцнення сучасного суспільства. Вищезазначене і стало головною цілю статті.

У процесі вивчення проблеми застосовувався емпіричний і теоретико-концептуальні підходи та методи порівняльного і систематичного аналізу наукових матеріалів, доступних у цій сфері.

Головний висновок статті полягає в тому, що національна система інновацій може вважатися прикладом повно доступного «капіталу» уряду, який використовується для реалізації інноваційного процесу. Гармонія влади, бізнесу та науки – це фундамент, який забезпечує функціонування НСІ у цій системі. Варто зазначити, що саме уряд відіграє провідну роль у цьому політико-правовому процесі.

І в Азербайджані національна система інновацій має не тільки забезпечити розвиток економіки, заснованої на знаннях, а й зробити країну рівноправним учасником глобального інноваційного процесу.

Як правило, вирішення наступних питань може вважатися необхідним для формування національної системи інновацій та усвідомлення сильних сторін інноваційного розвитку: існує потреба у встановленні законодавчої бази для формування відповідного технічно-економічного середовища для інноваційного розвитку; розроблення державних програм для захисту та управління інтелектуальною власністю; розроблення та впровадження державних програм для розвитку матеріальної-технічної бази для науки; та розвиток державних програм захисту та управління інтелектуальною власністю.

Ключові слова: *Національна система інновацій, інноваційний розвиток, національна економіка, стратегічні державні документи, людський капітал, модель інноваційного типу розвитку, трикутник «Освіта−Наука−Виробництво».*

Marcel Martinkovič

Phenomenon of independent candidates in the regional elections in Slovakia from 2001 to 2017

UDC 342(1-32)(437.6)«2001/2017»:342.843.1
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-55-60

Marcel Martinkovič
PhD in Political Sciences,
Head at the Department
of Political Science
at Trnava University,
Hornopotočná 23, Trnava,
Slovak Republic

The constant growth of support for independent candidates in regional and local elections in the Slovak Republic can be called the manifestation of the current crisis in the functioning of political parties in Slovakia. Such a tendency to support the so-called public and independent candidates has several legitimate reasons. They still hinder the effective functioning of political parties, especially at the level of regional self-government. Factors which negatively limit the process of decentralization of public administration in the Slovak Republic are the following ones: the creation of a single constituency at the level of parliamentary elections, the further undevelopment of regional and local party structures and low voter turnout. The following risk factors at the regional level of large territorial units are the low level of voter awareness, the ownership structure of regional media and its impact on media content, low level of professionalism of regional resources and the lack of effective public control over representatives of local self-government bodies. The oligarchic structure of parties, as well as the low level of party members' base, combined with the high level of corruption behavior of political elites, in the future, leads to greater support for so-called independent candidates. Paradoxically, but the risk of increasing support for so-called independent candidates is the reduction of public control, the low level of predictability of political decisions and the spread of non-transparent and corrupt behavior of representatives of large territorial units.

Key words: *regional elections in Slovakia, decentralization, political parties, oligarchization, independent candidates.*

Introduction. Decentralization of self-government structures is an important aspect in increasing the opportunities for improving the quality of citizens' participation in the management of political institutions. The process of decentralization and the creation of regional self-government structures in the Slovak Republic was carried out by a broad coalition government, Mikulas Dzurinda (SDK, SDĽ, SMK, SOP; 1998–2002)[1]. His goal was to improve and bring regional and local authorities closer to citizens and to increase the transparency and effectiveness of the functioning of public administration. The emergence of regional self-government bodies and their parliaments (higher territorial units, the so-called «VUC», or also «administrative districts»), had to deal more tangibly and effectively with the specific problems of certain regions of Slovakia. At the same time the process of decentralization had to bring decision-making for citizens and increase final civilian control over political decisions. However, the problem of the decentralization of public administration \during the first government of Dzurinda was based on the already implemented changes concerning the administrative-territorial division of Slovakia, carried out by the previous third government, Vladimir Meciar (HZDS, SNS, ZRS; 1994–1998)[2]. The government of Meciar in this process of decentralization of public administration was first to ignore the boundaries of natural historical regions. The distribution of some towns and villages between Zemplin and Spis in Eastern Slovakia is an example of it. This first major change in the territorial division of Slovakia, which resulted in the creation of 8 territories, also negatively limited other processes of decentralization during the first government of Dzurinda. The Slovak experience of regional decentralization, which was carried out from the «top», from the political center, however, reveals its limitations and possible political risks in 16 years.

Currently, the biggest disadvantage of the process of decentralization is the low level of legitimacy of these regional structures. Their creation was the result of a political agreement between the intention of the government majority (the parties SDK, SDĽ, SMK, SOP) to create more regions that copied the historically established regions and the requirements of the then parliamentary opposition (HZDS, SNS). The opposition proposed to divide the self-governing regions in accordance with the already adopted model of the 8 edges. The previous project of the representative of the Slovak government on public administration reform in the first government of Dzurindu Viktora Niznanskeho was based on the idea of decentralization at the level of 16, and later 12 regional municipalities. However, the governmental project of decentralization with the number of 12 regional municipalities first met with disapproval from the coalition party of the Party of Left Democrats, and later the parties of the parliamentary opposition (HZDS, SNS). The reason for their negative attitude to the presented model of territorial regions was the intention to create the so-called Komarnansky administrative district. Despite the fact, that he took into account this historical aspect, it was unacceptable for them, since

[1] The SDK (Slovak Democratic Coalition) was in fact a party coalition of such parties as the Christian Democratic Movement (KDH), the Democratic Union (DU), the Democratic Party (DS), the Social Democratic Party of Slovakia (SDSS) and the Green Party of Slovakia. A large constitutional coalition was formed: SDĽ – Left Democrats Party, SMK-MKP – Hungarian Coalition Party, SOP – Public Consent Party.

[2] HZDS – Movement for Democratic Slovakia, SNS – Slovak National Party and Society of Workers of Slovakia.

most of the Hungarian speaking residents of the Slovak Republic were concentrated on its territory. Thus, within the framework of the growing nationalist split in the Slovak party system, the government's decentralization project, precisely because of concerns about the dominance of the Hungarian minority in the Komarnansky district, was not politically possible. In the end, parliament through the disunity of government deputies in 2001 adopted a model that the opposition preferred – 8 VUC. He confirmed the scatteredness of the Hungarian-speaking SMK voters in several self-governing regions (Bratislava, Nitra, Banska Bystrica and Kosice regions). Thus, this model of decentralization was based on the administrative boundaries of the eight edges (1994–1998), existing since the third government of Meciar.

Goal and tasks. The reminder of the genesis of the emergence of regions is of great importance in the context of the modern search for an answer to the question why regional elections had the lowest level of voter participation (after the elections to the European Parliament). After 16 years of experience, we can, from a longer distance, think of the positive and especially negative consequences and risks of decentralization without taking into account the natural boundaries of the regions.

To the risk factors of decentralization and the emergence of regional municipalities (after the last regional elections on November 4, 2017), we can primarily attribute the fact that citizens do not identify themselves according to this regional structure. Until today, they do not realize the importance and influence of political decisions of self-government in the sphere of primary and secondary education, medical and social institutions, transportation and the like. Low interest in regional elections and further decision-making that takes place at the level of regional self-government also affects the decrease in the legitimacy of regional bodies decisions of the local self-government. An integral part of this development in Slovakia is also the loss of public and civil control over the adoption of decisions in regional parliaments.

At the beginning, the main objective of our investigation was to find out how the participation in the regional elections (VUC) is connected and the support of the so-called independent candidates is increasing. To find out whether there is a closer relationship between these factors and what are the consequences of increasing support for independent candidates.

Results of the Investigation. The growth of state support for non-partisan candidates in local elections in local elections has been noticeable since 2005. The trend of public support for independent candidates has several reasons. This led to the fact that more than twice as many candidates were elected to the regional municipalities as regional representations during the latest regional elections, compared to the last elections of this type of 2013 (73 independent candidates' seats). In general, in the regional elections with local self-government in 2017, historically, the largest number of independent candidates was chosen, in particular 161 mandates. This number corresponds to 39.42% of the mandates of the total number of 416 deputies of all VUC [10]. It's a paradox, however, the parliamentary level of party politics has the greatest impact on this growing trend of supporting independent candidates, since it is most evident from the point of view of the public. The centralization of political parties, which was caused by the change in the electoral law to the Slovak Parliament by the third Meciar government before the elections in 1998, led to the introduction of deforming aspects that hitherto negatively affect the functioning of political parties in the Slovak Republic. We have in mind, in particular, the introduction of one national party candidate and the creation of one constituency of 150 seats during the parliamentary elections. This change led to an increase in the elitization of parties and the creation of parties with a strong charismatic or populist leader. In general, such a change in Meciar electoral legislation in the Parliament of Slovakia has a negative impact on the development of the structured political system[3] [3, s. 50] and the process of consolidation of political parties in the Slovak Republic.

The existence of a single electoral district at the parliamentary elections for the moment also negatively limits the development of party structures at the local and regional levels. Parties are not required to systematically develop their activities at the local and regional levels. To function in parliament, they have enough of a narrow circle of party elites and regional structures. The motivation to actively develop party structures from below has thus disappeared from the activities of political actors in Slovakia. As a result, there is a noticeable crisis of confidence and activity of parties, often interrelated at the national level with separate groups of economic interests through party elites. In the present situation of the oligarchization of politics in the Slovak Republic, the fact that the number of parties that were definitely established in the party system were clearly separated from the initial, already entrenched subjects, have even smaller membership base and a narrower party leadership than the original parties (e. g. SaS, OĽaNO, NOVA, Sieť, Kotleba – ĽS Naše Slovensko and so on). This would be natural for the new parties, but some of the mentioned parties exist in the Slovak party system for more than a term and, despite this, have not yet advanced in the development of the lower party structures. The risk factor in this situation, when parties across the country are represented mainly by one leader and a narrow

[3] The main criterion for the consolidation and stabilization of the party system, according to G. Sartori, which is related to the extent to which programming parties are created regarding parties with a charismatic leader.

group of his supporters, is that they quickly become an oligarchic structure[4] [4, s. 150–153], in which the influence of locally lower levels is minimized. In the process of developing the internal democratic environment of the parties there are no primary elections, inner-party referendum on the main issues of party orientation and state cooperation. This fact proving the low level of participation and competence of local and regional party structures in the activities of political actors in general subsequently affects the reduction of the functionality of parties. This is reflected in their inability to unite public interest, communicate with citizens, ensure the organization of management and its effective control, and, in particular, generate enough professional and experienced political leaders. In a situation where, in the Slovak party system for a long time, parties lose their personnel resources, in particular, their functionality is reduced, which is necessary for the quality management activities. This fact is also reflected in the increase in citizens' distrust of political parties. In such an environment, the negative trends that affect the oligarchization of party structures are further exacerbated. Thus, the cycle of loss of confidence in parties as the organizational structures necessary for the functioning of institutions of modern democracy and at the regional level is coming to an end. The legality of the established parties is also reduced by the reluctance of the leaders to display political responsibility on suspicion of corrupt behavior of party representatives. This actual failure of the leaders and leadership of the parties leads to a loss of confidence in the entire democratic regime and its institutions. The reason why such a situation occurs in all established parties in Slovakia (ĽS-HZDS, SNS, KDH, SDKÚ-DS, Smer-SD, Most-Híd, SaS, etc.), who have executive responsibility is a quantitatively narrow party leadership and had number of active parts. At this stage of development of parties there are just a few experienced people who want to enter party politics at a lower regional and local levels. As a result of these development tendencies, at the level of the national party system, there are customers of the party spirit, leading to the so-called «clientelistic parliamentarism» and «defective democracy» [1, s. 215–216]. This model of democracy is characterized, besides a number of corruption cases, by a high degree of instability in the executive branch. The further instability of political parties affects the permanent party demarcation and the emergence of new participants capable of making themselves known in the elections (for example, in the 1998 elections SMK, SOP; 2002 – Smer, ANO; 2010 – Most-Híd, SaS; 2012 – OĽaNO; 2016 – Kotleba – ĽS Naše Slovensko, SME RODINA – Boris Kollár, Sieť).

This negative trend in the development of parties is expressed in the reduction of confidence in them by the results of public opinion research. An attempt to change this trend, in which politics turns into a theater for populists, is observed in regional and local elections. At the above-mentioned levels of self-government, with the lack of trust in parties, the spread of the idea is associated with so-called "non-political policy". Such an idealistic view subsequently generates the already mentioned increase in the number of independent candidates. The efforts of individual groups of citizens to improve the functioning of decision-making processes at these levels are reflected in the creation of local political organizations. Such development can be regarded as a certain positive differentiation of the forms of political participation. In contrast, there is a tendency to increase the state support of independent candidates (NEKA). This leads to a lot of political risks, especially in the sphere of lobbying and corruption. The reason is that their decisions and relations with target groups are much more difficult to control compared to candidates from political parties. Thus, in the process of constant strengthening of their representation in self-government bodies, the policy becomes more and more non-transparent both for the public and for the media. Therefore, the opportunity for the public to effectively monitor their activities is actually decreasing. This development of the growing support of independent candidates since 2001 is confirmed by the statistical results of individual regional elections.

In the first regional elections in large territorial units in 2001 with a total participation of 22.61% of voters in all major territorial units, only 18 independent candidates were elected. In the Bratislava region, 1 independent candidate was elected as a deputy, 3 independent candidates in the Zhilinsky district, 1 in the Bansko-Bystrica region, 5 in the Presov district and 8 independent candidates in the Kosice region. The final result for independent candidates was 4.48% of all elected candidates for self-government in the Slovak Republic. In the Trnava, Trencin and Nitra regions, independent candidates did not receive a single mandate.

In the second election in large territorial entities in the year 2005, due to the low voter participation of 18.02%, 39 independent candidates were elected in all major territorial units. In the Bratislava region, 2 deputies were elected, Trnava – 5, Trencin – 3, Zilina – 5, Banska Bystrica – 5, Presov – 12 and Kosice regions – 7 independent candidates. This amounted to 9.46% of all elected candidates for self-government bodies. In the Nitra region, independent candidates have not received a single mandate again. Despite the decrease in voter turnout in regional elections, the positions of independent candidates in all regions of the government increased, with the exception of Nitra and Kosice regions,

In the third election in large territorial units in 2000 with a higher participation in the elections (compared to

[4] «The Iron Law of the Oligarchy» in the context of the functioning of democracy and party structures.

the 2005 elections), the number of voters was 22.90%. In total, 55 independent candidates in all major territorial units were elected to the regional self-government bodies. This was significantly more than the regional elections in the year 2005 and it was 13.48% of the total number of elected deputies of regional self-government bodies. In the Bratislava region, there was a recession, since only one independent candidate was elected as a deputy. At the same time, 6 independent candidates won in the Trnava region, in Trencin – 10, Nitra – 3 independent candidates, in Zilina edge – 11 Banska Bystrica – 5, Presov regions – 6, and in Kosice region deputies became 13 independent candidates. Thus, with this election, there has been a recession in the number of elected independent candidates, namely in the Bratislava region by 1 independent candidate and in the Presov region by 6 independent candidates compared to the 2005 elections. In Banska Bystrica region, the number of independent candidates who won in the elections in comparison with the above-mentioned elections did not change and remained at the level of 5 deputies.

In 2013, there was again a recession in participation in regional elections compared to the elections in 2009. Participation reached the level of 20.11% of the total number of voters. A large number of independent candidates were elected in the elections to regional self-government bodies. In all large territorial units, the total number of independent candidates who were elected by the deputies was 73 mandates. So, on the whole, the number of independent deputies increased by 17.89% of all deputies elected to the local government. In the Bratislava region, the number of independent candidates increased by 6 deputies, in the Trnava region the situation did not change, that is, independent candidates received 6 deputy seats; in the Trencin region, independent candidates received 11 seats; in the Nitra region, 4 independent candidates were elected, in Zilina region – 16, in the Banska Bystrica region – 13 deputies. In Presov region, compared to the elections in 2009, the situation did not change, that is, 6 independent candidates got into the Chamber of Deputies. Only in the Kosice region the number of successful independent candidates compared to the 2009 elections decreased from 13 to 11.

In the last regional elections in 2017 there was an increase in the number of voters compared to the elections in 2013. Participation reached 29.95% of the total number of voters, mainly because of an intensive information campaign concerning the competencies of large territorial units in national socio-political media. The second factor of higher participation compared to the long-term average at the level of 20.91% by 2013 was due to the mobilizing campaign of the majority of parliamentary parties against candidates antisystemic and extremist[5] [2, s. 78] of the party "Kotleba – ĽS Naše Slovensko". Despite this, there were more independent candidates for the regional self-government bodies, namely 161 mandates. In the Bratislava region, the number of independent candidates increased by 25 deputies, independent candidates received 14 seats in the Trnava region, in the Trencin region – 27, in the Nitra region of the parliament 15 independent candidates were elected, in the Zilina region – 25, in the Banska Bystrica region – 22. In Presov region independent candidates received 22 seats, and in Kosice region the number of elected independent candidates increased to 16 mandates. Thus, the total number of independent candidates was 39.42% of all deputies elected to regional self-government bodies.

The above mentioned information on participation in regional elections in the Slovak Republic from 2001 to 2017 confirms the growth of the success trend of independent candidates, in contrast to candidates from parliamentary parties approved at the national level [5–10][6]. This development also applies to parties that are considered stabilized at the local level as well (for example, KDH, SNS, Smer-SD, SMK-MKP, Most-Híd)[7]. From the above mentioned results, we can state that the participation of citizens in five local government elections is sinusoidal and does not copy the constantly growing trend of supporting independent candidates. Elections regularly alternate with maximum and minimum participation, with voters' participation not exceeding 22.9%. The exception is the last election in November 2017. However, before these elections, a short-term media campaign was held in most of the national media, aimed at disseminating awareness of the competence and activities of large territorial units. One of the factors that led to an increase in the participation in the elections in 2017 to 29.95% is, in particular, the pre-election efforts of opposition parliamentary parties to create a unified political approach to Smer-SD. Their combination consisted of publicly presenting themselves at the regional level as a significant political alternative. No less important reason was the mobilization activity of all pro-democratic parliamentary parties against the efforts of the anti-system party "Kotleba – ĽS Naše Slovensko" secretly get into the municipal policy organs.

Despite the fact that the electoral system in the Parliament of the Slovak Republic and the electoral system in the regional municipalities is not the same (the first is a proportional electoral system of party

[5] This value is used by us in the context of the analysis of antisystemic parties, and this political force has attributes of ideological antisystemic nature.

[6] The ↓ vector tends to recession of independent deputies of large territorial units in the total % of the representatives of self-government – the province in comparison with the previous term of office. Vector ↑ expresses the growing share of independent deputies of large territorial units in the total number of votes of the self-government representatives – the region in comparison with the previous term of office.

[7] The only exception is SMK-MKP, which, after the section of the initial voter base of the primary «Strany maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja» for the elections in 2010 (between «Most-Híd» and «Stranu maďarskej komunity – Magyar Közösség Pártja») is capable of receiving the necessary support within the southern districts and municipalities of Slovakia, but so far could not exceed 5% of the barrier to the Parliament of the Slovak Republic.

documents with a high level of proportional influence due to a low quorum for joining the parliament, and the second – with a broad proportion with the broad possibility of the participation of independent candidates); we can make a conclusion that there is a correlation between the crisis in the functionality of established parties at the parliamentary level and the increase in support for independent candidates at the level of self-government. Despite the mentioned above differences between two types of elections, it can be argued that these development processes are interrelated. The growth of public distrust of the established parties at the national level correlates at the level of regional elections with an increase in the support of independent candidates, regardless of voter turnout. This phenomenon can be reflected as another risk in the development and consolidation of the party system in Slovakia.

The results of the analysis of participation in elections to regional self-government bodies are based on the level of self-government of the regions as the one, which significance and the positive impact on the opportunities for regional development citizens do not realize yet. This is due to the fact that a certain level of self-government was created primarily by the decision of the central political elites, namely from the top without special demand from citizens and taking into account historical regional features. As a result, citizens are still not guided by the competence of large territorial units and do not have adequate political abilities for meaningful organized participation in regional local self-government. After the abovementioned deforming change in the law on parliamentary elections by the coalition of HZDS, SNS and ZRS before the elections of 1998, after which Slovakia became a single electoral district, an important legal criterion was removed, which creates pressure on the development of the lower structures of political parties.

In contrast to this deforming law and criticism from the opposition in 1998 (KD, DÚ, DS, SMK, SDĽ) at this stage the law was not changed even after the creation of the first government of M. Dzurinda (SDK, SDĽ, SMK, SOP). A partial amendment to the Election Law has become an obstacle to an integrated and effective decentralization of public administration. Although institutionalized decentralization was implemented first, the broad government coalition of M. Dzurinda did not change the electoral law, which still limits the development of important organizational structures of parties by the existence of one constituency. For this reason, political elites, after 16 years of self-government existence, once again face the question of the significance of decentralization implemented in this way, decentralization, which the citizens have hardly perceived. This indicates a low participation of voters in regional elections.

So, the Slovak model of decentralization is an example of the fact that decentralization should not be a solution to optimize the activities of political institutions, but should provide better civil and political control. The reason is that for a long time there is no real interest of the elites in order to conduct it in a comprehensive manner, and from the public there is no demand and awareness of the significance of such a regional interdepartmental body of local self-government.

Conclusions. The constant decline in trust in political parties that are established at the level of the state party system is displayed at the level of regional elections, increasing the support of independent candidates. Today we are witnessing that many members of parliamentary parties eventually decide to participate in elections to regional missions as independent candidates. The reason for this is the desire to avoid suspicion about the opacity and corrupt behavior of party elites. However, the negative result of this development is shown by the public in the form of reducing the transparency and manageability of regional policies. At the beginning of the decentralization of public administration and self-government, the above-mentioned tendency to increase the support of independent candidates seemed to be one of the possible ways out of the crisis of the party system that began in Slovakia.

However, nowadays, even after 25 years after the regime change in Slovakia, there is no law on lobbying in Slovakia, an effective and efficient law on the financing of political parties, and other independent monitoring institutions, it may happen that an increase in support for independent candidates and an institutional crisis parties can significantly help stabilize political inequality and even more closely interrelate the interests of economic pressure groups and make political decisions. The reason for such practical risks for the functioning of democratic institutions is that the behavior of individuals at the level of self-government often remains outside the public interest and effective control. This fact allows more effective promotion of interests of influential groups. In case the above mentioned development will be continued, the Slovak Republic may be among the countries with the so-called «defective democracy».

REFERENCES:

1. Klíma M. Od totality k defektní demokracii. Praha : SLON, 2015. 368 s.
2. Kubát M. Politická opozice v teorii a středoevropské praxi. Praha: Dokorán, 2010. 200 s.
3. Sartori G. Srovnávací ústavní inženýrství. Praha : Slon, 2001. 238 s.
4. Sartori G. Teória demokracie. Bratislava: Archa, 1993. 512 s.
5. Štatistický Úrad SR. URL: http://volby.statistics.sk/osk/osk2001/webdata/slov/obsah.htm.
6. Štatistický Úrad SR. URL: http://volby.statistics.sk/osk/osk2005/slov/results/tab2.jsp.htm.

7. Štatistický Úrad SR. URL: http://volby.statistics.sk/osk/osk2009/sr/tab2.jsp@lang=sk.htm.
8. Štatistický Úrad SR. URL: http://volby.statistics.sk/osk/osk2013/VUC/Tabulka1_sk.html.
9. Štatistický Úrad SR. URL: http://volby.statistics.sk/osk/osk2017/sk/data01.html.
10. Štatistický Úrad SR. URL: http://volby.statistics.sk/osk/osk2017/sk/data03.html.

Феномен незалежних кандидатів на регіональних виборах у Словаччині (2001–2017 рр.)

Марцел Мартинкович

доктор політології, завідувач кафедри політології
Трнавського університету
вул. Горнопоточна, 23, м. Трнава, Словацька Республіка

Актуальність дослідження зумовлена характером електоральних процесів у Словацькій Республіці, починаючи з 2000-х рр. Постійне зростання підтримки незалежних кандидатів на регіональних та місцевих виборах у Словацькій Республіці можна назвати проявом нинішньої кризи у функціонуванні словацьких політичних партій. Така тенденція зростання підтримки так званих громадських і незалежних кандидатів має кілька причин. Мета та завдання статті полягають у визначенні політологічного змісту феномена незалежних кандидатів на словацьких регіональних виборах. Під час дослідження було застосовано компаративний, інституційний, емпірико-статистичний методи.

Основним результатом статті став політологічний аналіз факторів, які дотепер перешкоджають ефективному функціонуванню політичних партій, особливо на рівні регіонального самоврядування. До інституційних чинників, які обмежують процес децентралізації громадського управління у Словацькій Республіці, належать такі фактори: створення єдиного виборчого округу на рівні парламентських виборів, нерозвиненість регіональних і місцевих партійних структур та низький рівень явки виборців. Похідними факторами ризику на регіональному рівні великих територіальних одиниць є низький рівень поінформованості виборців, власницька структура регіональних ЗМІ та її вплив на медіа-контент, низький рівень професіоналізму регіональних ресурсів і відсутність ефективного громадського контролю за представниками органів місцевого самоврядування. Олігархічна структура партій у поєднанні з високим рівнем корупційної поведінки політичних еліт у подальшому зумовлюють більшу підтримку електоратом так званих незалежних кандидатів. Парадоксально, але ризиком збільшення підтримки так званих незалежних кандидатів є зменшення громадського контролю, низький рівень передбачуваності прийняття політичних рішень та поширення непрозорої і корупційної поведінки представників великих територіальних одиниць.

Ключові слова: *регіональні вибори у Словаччині, децентралізація, політичні партії, олігархізація, незалежні кандидати.*

Самуйлік Микола Миколайович

Інститут політичної відповідальності держави та його сучасні гібридні деформації

УДК 321.01/02
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-61-65

Самуйлік Микола Миколайович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, історії і політології
Одеського державного аграрного університету
вул. Пантелеймонівська, 13, м. Одеса, Україна

У статті надається теоретичний аналіз інституту політичної відповідальності держави та розглядаються його гібридні деформації в сучасних умовах. Досліджено гібридні чинники впливу на механізм політичної відповідальності в Україні. З'ясовано, що гібридні деформації політичної відповідальності є причиною виникнення кризи існуючого механізму влади та створюють умови для ведення гібридної війни, є загрозою в процесі трансформації авторитарної політичної системи країни до демократичної. Їх подолання й попередження нових таких деформацій у нашій державі є життєвою необхідністю.

Ключові слова: *політична відповідальність держави, гібридні деформації, змішана форма політичної відповідальності (парламентсько-президентська, президентсько-парламентська).*

Вступ. Актуальною у світовому політичному процесі стала проблема гібридних деформацій політичної відповідальності. Вона є першочерговою в Україні. Побудова самостійної державності, що не має сучасного дієвого механізму політичної відповідальності, є суперечливою й небезпечною для демократичного шляху розвитку. Проблема набула своєї гостроти після 2010 р., коли розпочалось активне повернення України до авторитарного політичного режиму. Це зумовлено значним розривом між проголошеними цілями політичного розвитку України та реальною практикою. Головною метою політичної влади стало повернення до старої президентсько-парламентської форми правління та відповідного механізму політичної відповідальності, який уже отримав певні гібридні деформації. На відміну від революції 2004 р., що сприяла демократизації країни, подальший політичний режим за президентства В. Януковича був поверненням до авторитаризму.

Вектор розвитку нашої держави знову змінив Євромайдан. Однак запровадження парламентсько-президентської форми правління ще не означає автоматичне створення парламентсько-президентської форми політичної відповідальності. Її необхідно будувати. Без її вирішення неможливий подальший демократичний розвиток України. Вітчизняні та зарубіжні науковці розглядають це як стадію переходу від авторитарного до демократичного режиму з постійними коливаннями в один чи інший бік. Відсутність у суспільстві необхідного рівня політичної відповідальності призвела до її гібридної деформації, виникнення кризи існуючого механізму політичної влади та створення на цій основі умов для гібридної війни. Аналіз гібридних деформацій політичної відповідальності в процесі політичного транзиту, що полягає в трансформації авторитарної політичної системи країни до демократичної, з'ясування передумов і сприятливих факторів, виявлення сучасних загроз для демократії, їх подолання та попередження нових у нашій державі зумовлюють актуальність обраної теми дослідження та її значимість як для політичної теорії, так і для практики.

Мета та завдання. Метою статті є розгляд інституту політичної відповідальності держави та його гібридних деформацій у сучасних умовах.

Для її досягнення необхідно виконати такі завдання дослідження:

– визначити форми діяльності інституту політичної відповідальності держави в сучасних умовах;

– розкрити основні чинники впливу на рівень політичної відповідальності в Україні.

Методи дослідження. Основою дослідження є такі методи, як структурно-функціональний, інституційний, порівняльний, історичний та емпіричний. Метод структурно-функціонального аналізу дав змогу вивчити функції й місце політичної відповідальності в політичній системі суспільства. Інституційний метод дав можливість проаналізувати специфіку інституціоналізації політичної відповідальності, визначити її гібридні деформації в сучасному суспільстві. Історичний метод використовувався під час аналізу світового та вітчизняного досвіду демократичних і недемократичних переходів та змін політичної відповідальності, а також факторів, що їм сприяють. Порівняльний метод дав змогу дослідити закономірності та специфічні риси гібридних деформацій у різних регіонах під час трансформаційних процесів.

Дослідженню політичної відповідальності присвячені роботи таких учених, як С. Андреєв, С. Балан, Н. Гедікова, І. Кресіна, Г. Малкіна, В. Мельніченко, В. Торяник, І. Черленяк,

Г. Терещенко, О. Черниш та інші. Проблемами вивчення гібридних деформацій політичних режимів займалися такі видатні зарубіжні вчені, як А. де Токвіль, С. Хантінгтон та інші [5; 6]. Серед вітчизняних науковців, які розглядали окреслені питання, варто назвати Ю. Дзюбенко, С. Наумкіну та інших [2; 4].

Результати. Історично політична відповідальність виникає в системі соціальної відповідальності, де суб'єкти суспільства мають право вільно вибирати в будь-яких умовах оптимальний варіант поведінки, що відповідає суспільному прогресу та пов'язана з контролем і відповідними санкціями за наслідки своєї діяльності перед суспільством і його інститутами. Специфіка політичної відповідальності зумовлена своєрідністю політичних відносин, що виникають у зв'язку з діяльністю соціальних суб'єктів та індивідів у процесі одержання, утримання й використання політичної влади на всіх рівнях (державному, регіональному, місцевому). Отже, політична відповідальність цих суб'єктів завжди зумовлена владними функціями та виникає під час вироблення й проведення ними в життя тієї чи іншої політичної діяльності. У змісті політичної відповідальності розрізняють об'єктивний і суб'єктивний складники, а під час функціонування – суб'єкт, об'єкт та інстанції [3, с. 12]. Суб'єктами політичної відповідальності є органи державної влади, політичні партії та організації, політичні лідери, тобто всі безпосередні учасники політичного процесу, усі, хто виробляє політику й проводить її в життя.

Об'єктом політичної відповідальності є діяльність тих чи інших суб'єктів, які пов'язані з організацією, здійсненням і розвитком політичної влади, з виробленням та проведенням у життя політичних програм, що відображають напрями й цілі розвитку суспільства. Суб'єкти звітують за свої дії перед іншими суб'єктами, так званими інстанціями. Інстанціями можуть бути окремі особи, соціальні групи та верстви населення, певне суспільство, людство загалом, політичні організації й установи в процесі виконання ними функцій контролю та санкціонування певної політики.

Дослідження політичної відповідальності передбачає насамперед розгляд її структури. Вона являє собою сукупність елементів та їх стійких, закономірних зв'язків, що забезпечують збереження основних властивостей системи за різних зовнішніх і внутрішніх змін. Залежно від суб'єкта – носія політичної відповідальності її структурними компонентами є політичні потреби, інтереси, політичні погляди, уявлення, переконання й ідеали, політичні способи та форми спілкування соціального суб'єкта, які розглядаються з позицій відповідальності результатів їх політичної діяльності. З позиції об'єктивних відносин відповідальної залежності, а також місця й ролі в системі зазначених елементів у політичній відповідальності видимі її основні рівні – державний, громадянський (рівень громадянського суспільства) та індивідуальний. У кожному з них можна виділити певні підструктури. На державному рівні – підструктури президента, уряду, парламенту, регіональних і місцевих органів влади, а також політичних організацій та установ; у політичній відповідальності громадянського суспільства – підструктури політичних партій, суспільно-політичних рухів, класових, етнічних, релігійних та інших утворень, що входять завдяки своїй діяльності до сфери політичних відносин; на індивідуальному рівні – підструктури політичної відповідальності громадянина, виборця, чиновника, члена політичної партії, професійного політика, політичного лідера тощо. У реальній суспільно-політичній практиці всі структурні компоненти політичної відповідальності перебувають у взаємному зв'язку, взаємодіють і розвиваються. При цьому кожен компонент у свою чергу є системним та має власну структуру. Сутнісні компоненти визначають змістові. У своїй діалектичній єдності вони складають системну цілісність, рівень досконалості якої визначає ефективність усього політичного життя країни. Реалізація політичної відповідальності здійснюється через політичну систему суспільства. Центральним її інститутом є держава, яка утворює державний рівень політичної відповідальності, є головним суб'єктом та інстанцією відповідальності як для всього суспільства, так і для окремих осіб. Її роль визначається основним функціональним призначенням – володінням публічною владою щодо здійснення управління суспільством від імені народу за допомогою правових норм і монопольним правом на використання силових засобів. Таким чином, політичною відповідальністю держави є відповідальність її організацій та установ за розподіл і здійснення політичної влади на всій території країни, за вироблення й проведення в життя політичних програм розвитку, визначення шляхів їх реалізації [3, с. 26].

На інститут політичної відповідальності держави впливають різні фактори, найбільш суттєвими з яких є форма правління, організаційно-територіальний устрій, політичний режим. Насамперед політична відповідальність держави є найбільш специфічною «формою правління», тобто способом організації влади, порядком її створення й дії. Історично першою була монархічна форма правління, за якої влада монарха була одноосібною, спадковою, необмеженою або частково обмеженою та відповідально не залежала від підданих. Деякі із сучасних країн збері-

гають таку форму правління, як парламентська монархія. Однак сам механізм політичної відповідальності зазнав суттєвих змін, що зумовили розширення кількості інстанцій відповідальності для глави держави в сучасних Великобританії, Японії, Бельгії та інших країнах.

У республіці політична відповідальність є колегіальною. Вона зумовлена розподілом влади на законодавчу, виконавчу й судову. Кожна з гілок влади – суб'єкт політичної відповідальності. Їх специфіка багато в чому визначається формами правління (президентською, парламентською та змішаною).

У президентській республіці вищим суб'єктом та інстанцією політичної відповідальності є президент. Він має право відставки уряду або окремих його членів, припинення законодавчої функції парламенту шляхом накладення вето на прийняті останнім закони. Парламент не є інстанцією відповідальності щодо уряду. Вважається, що прикладом такої системи політичної відповідальності є нині США.

У парламентській республіці вищою інстанцією політичної відповідальності є парламент. Він обирає главу держави – президента, формує та призначає уряд. Парламент має право відправити у відставку весь уряд чи окремих його членів.

За змішаної форми правління в республіках центральні органи функціонують за парламентською схемою, владні повноваження регулюються законодавством, за яким парламент є інстанцією відповідальності для президента, і навпаки. У змішаній республіці розрізняють дві форми політичної відповідальності – президентсько-парламентську та парламентсько-президентську. Визначаються вони залежно від функцій, які покладені на вищих суб'єктів політичної відповідальності. Так, за президентсько-парламентської форми правління президент є главою держави, обирається на всенародних виборах та очолює виконавчу владу, особисто пропонує прем'єр-міністра й формує уряд, який обов'язково повинен затверджуватись парламентом. Поряд із президентом діють прем'єр-міністр та уряд, відповідальний перед парламентом і підконтрольний президентові. Президент може розпустити законодавчий орган після консультації з прем'єр-міністром і головами палат. Парламентсько-президентська форма політичної відповідальності виникає, коли главою держави є президент, виконавча влада належить уряду на чолі з прем'єр-міністром. Президент обирається на всенародних виборах, проте уряд призначає не на свій розсуд, а з представників партій чи коаліції партій, які мають більшість місць у парламенті.

Полігоном для випробувань змішаної форми політичної відповідальності стала Україна. Саме в цьому разі змішана форма політичної відповідальності має гібридний характер. Тобто вона поєднує ознаки парламентської та президентської форм. Пошуки дієвого механізму політичної влади не дали очікуваних результатів. Трансформація політичної відповідальності в межах запропонованих форм привела до гібридної деформації. Після прийняття Конституції України в 1996 р. наша держава отримала першу гібридну президентсько-парламентську форму політичної відповідальності. Її застосування мало як позитивні, так і негативні наслідки.

Після тривалих консультацій різних політичних сил було розпочато політичну реформу, яка не завершилась донині. Зміни до Конституції України в 2004 р., які ухвалила Верховна Рада України 403 голосами «за», запровадили парламентсько-президентську форму політичної відповідальності на вищому рівні. Президент став призначати уряд із представників партій, які сформували більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Однак політична реформа на регіональному рівні була загальмована. Зміни до Конституції України стосовно реформування системи місцевого самоврядування не були ухвалені. Україна отримала гібридне «двовладдя», тобто гібридну деформацію політичної влади. Механізм політичної відповідальності також був заблокований. Незважаючи на новий статус президента, а отже, і новий обсяг політичної відповідальності, повноваження місцевих державних адміністрацій не змінилися. Вони продовжили функціонування за старим механізмом. Це тривало до чергових виборів.

З метою повернення повноважень президента нова влада продовжила політичну реформу «по-новому». 30 вересня 2010 р. Конституційний Суд України скасував зміни до Конституції України 2004 р., визнавши їх неконституційними. Знову почала діяти Конституція України 1996 р. Було повернено президентсько-парламентський механізм політичної відповідальності, проте з урахуванням інтересів нової влади. Його застосування в нових умовах і привело до нової політичної кризи й гібридної війни.

21 лютого 2014 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України», за яким чинною стала Конституція України зі змінами й доповненнями від 8 грудня 2004 р. [1]. Україна знову отримала парламентсько-президентську форму політичної відповідальності та розпочала запровадження принципу децентралізації влади. З березня 2015 р. Президент України П. Порошенко створив Конституційну Комісію щодо розробки змін до Основного Закону. У результаті роботи комісії було підготовлено та прийнято Верховною Радою України законопроект щодо децентралізації влади

в Україні. Цей законопроект передбачає, що територія України поділяється на громади, скасовується інститут голів місцевих державних адміністрацій, утворюються виконавчі органи місцевого самоврядування, запроваджується інститут префектів. Таким чином, повинен запрацювати новий механізм політичної відповідальності держави з новими політичними акторами як суб'єктами політичної відповідальності. Україна, як і більшість пострадянських країн, оголосила про перехід до демократії та запровадження перехідного політичного режиму. Через відсутність необхідних умов стадія консолідації демократії не відбулась у більшості країн, що стало основою для повернення елементів авторитаризму та становлення гібридних режимів.

Висновки. Теоретичний аналіз інституту політичної відповідальності держави, розгляд його деформацій у сучасних умовах і дослідження гібридних чинників впливу на механізм політичної відповідальності в Україні дають змогу сформулювати деякі висновки та практичні рекомендації з проблеми:

1) у системі політичної відповідальності суспільства центральним її інститутом є держава. Вона є головним суб'єктом та інстанцією відповідальності як для всього суспільства, так і для окремих осіб. Її роль визначається основним функціональним призначенням – володінням публічною владою щодо здійснення управління суспільством від імені народу за допомогою правових норм і монопольним правом на використання силових засобів. Політична відповідальність держави – це відповідальність її організацій та установ за розподіл і здійснення політичної влади на всій території країни, за вироблення й проведення в життя політичних програм розвитку, визначення шляхів їх реалізації;

2) на інститут політичної відповідальності держави впливають такі найбільш суттєві фактори, як форма правління, організаційно-територіальний устрій, політичний режим. Політична відповідальність держави – це найбільш специфічний феномен, який залежить від способу організації влади, порядку її створення й дії;

3) Україна на початок XX ст. отримала гібридне «двовладдя», тобто гібридну деформацію політичної влади. Механізм політичної відповідальності також був заблокований. Реформування системи місцевого самоврядування не було ухвалене. І хоча в 2014 р. Україна знову отримала парламентсько-президентську форму правління, сам механізм політичної відповідальності все-таки не став більш досконалим і потребує значних змін;

4) до загроз демократичних перетворень в Україні належать такі явища: незавершеність політичної реформи; відсутність дієздатної системи розподілу гілок влади; суперечливість і недосконалість існуючого законодавчого процесу; відсутність потужного середнього класу; низький рівень розвитку економіки; несформованість в Україні основних інститутів громадянського суспільства; відсутність єдиної політичної нації; регресивний напрям розвитку процесу демократизації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-ВР (зі змінами й доповненнями) / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Дзюбенко Ю. Феномен гібридних режимів в сучасному політичному просторі: автореф. дис. … канд. політ. наук: 23.00.02. О., 2016. 24 с.
3. Самуйлік М. Політична відповідальність суспільства: монографія. О.: ВМВ, 2010. 172 с.
4. Наумкіна С. «Третя хвиля» демократизації: підсумки і перспективи. Аналіз зарубіжних концепцій. Політичний менеджмент. 2004. № 2. С. 162–170.
5. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. М.: Прогресс-Традиция, 2004. 480 с.
6. Токвиль А. де. О демократии в Америке / пер. с франц. М.: Прогресс, 1992. 560 с.

REFERENCES:

1. (1996) Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254/96-VR (zi zminamy y dopovnenniamy) [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No 254/96-VR (with amendments and supplements)]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no 30, art. 141.
2. Dziubenko, Yu. (2016) Fenomen hibrydnykh rezhymiv v suchasnomu politychnomu prostori [The phenomenon of hybrid regimes in the modern political space]. Author's abstract. Odesa [in Ukrainian].
3. Samuilik, M. (2010) Politychna vidpovidalnist suspilstva: monohrafiia [Political responsibility of society: monograph]. Odesa: VMV [in Ukrainian].
4. Naumkina, S. (2004) "Tretia khvylia" demokratyzatsii: pidsumky i perspektyvy. Analiz zarubizhnykh kontseptsii ["The third wave" of democratization: results and prospects. Analysis of foreign concepts]. Politychnyi menedzhment, No 2, pp. 162–170 [in Ukrainian].
5. Khantington, S. (2004) Politicheskiy poryadok v menyayushchikhsya obshchestvakh [Political order in changing societies]. Moscow: Progress-Traditsiya [in Russian].
6. Tokvil, A. (1992) O demokratii v Amerike [About democracy in America]. Moscow: Progress [in Russian].

Institute of political responsibility of the state and its modern hybrid deformations

Samuilik Mykola Mykolaiovych

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy, History and Political Science of Odessa State Agrarian University
Panteleimonivska Str., 13, Odesa, Ukraine

The article gives a theoretical analysis of the institute of political responsibility of the state and examines its hybrid deformations in modern conditions. It is shown that various factors influence the institute of political responsibility of the state, the most significant of which are the form of government, the organizational-territorial structure, the political regime. First of all, the political responsibility of the state is the most specific "form of government", that is, the way of organizing power, the order of its creation and action.

A mixed form of government has own-hybrid nature. It combines signs of both a parliamentary republic and a presidential one. Therefore, its varieties are the presidential-parliamentary mechanism of political power and the parliamentary-presidential one. Accordingly, this form has a political responsibility. On its basis, a presidential-parliamentary institution of political responsibility of the state or a parliamentary-presidential one is formed.

The search for an effective mechanism of political power in Ukraine did not give the expected results. Transformation of political responsibility within its proposed forms led to hybrid deformation. The hybrid deformation of the Institute of Political Responsibility in Ukraine is the clan of the political elite, political corruption, the orientation of political "actors" solely on the leaders of the political parties that are their founders, the loss of communication between political forces and voters, and late and ineffective economic and social reforms.

It is found out that hybrid deformations are the cause of the crisis of the existing mechanism of power and create conditions for conducting a hybrid war, are a threat in the process of transformation of the authoritarian political system of the country into a democratic one.

The threats of democratic transformation in Ukraine include: the absence of a formed political nation; incompleteness of political reform; controversy and imperfection of the existing legislative process; lack of a powerful middle class; low level of economic development; lack of formation in Ukraine of the main institutions of civil society.

Key words: *political responsibility of the state, hybrid deformations, mixed form of political responsibility (parliamentary-presidential, presidential-parliamentary).*

Сімонян Анна Врамівна

Громадські ради у політичному процесі сучасної України

УДК 323.21+328.181]:352.075.1(477)(045)
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-65-71

Сімонян Анна Врамівна
аспірант кафедри політології
та міжнародних відносин
Східноукраїнського національного
університету
імені Володимира Даля
проспект Центральний 59-а,
м. Сєвєродонецьк, Україна

У статті визначені поняття та мета, констатується завдання, склад та роль громадських рад у процесі прийняття політичних рішень, розглянуто розвиток нормативно-правової основи їхнього функціонування в Україні. Також проведено аналіз функціонування громадських рад, шляхом емпіричного дослідження описано процедуру їхнього формування та доведено необхідність підвищення ефективності цього консультативно-дорадчого органу.

Актуальність вибраної теми зумовлена тим, що в сучасному українському суспільстві важливими є вплив суспільної думки на конкретні політичні, економічні та соціальні процеси та взаємодія громадськості та держави, зокрема, у формі громадського контролю, що здійснюється громадськими організаціями, трудовими колективами, органами громадської самодіяльності та населенням.

Основна мета громадських рад, згідно з законодавством, полягає у сприянні врахуванню громадської думки під час формування та реалізації державної політики. Однак у ЗМІ представники інститутів громадянського суспільства систематично висловлюють занепокоєння щодо легальності та прозорості формування громадських рад. Зокрема, антикорупційними організаціями були помічені випадки хабарництва, змови у процесі підготовки до установчих зборів для формування громадської ради та під час самих установчих зборів. З огляду на це, автором цієї статті були проведені експериментальні дослідження, в результаті яких була виявлена роль громадських рад у політичному процесі України та виокремлені основні принципи формування громадських рад.

Мета роботи полягає у визначенні впливу громадських ради на політичний процес та методів їхнього формування.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких дослідницьких завдань:

- *провести аналіз функціонування громадських рад;*
- *визначити завдання та основні проблеми в діяльності громадських рад;*
- *виявити механізми формування громадських рад.*

З огляду на це, були проведені теоретичні та емпіричні дослідження, в результаті яких була виявлена роль громадських рад у політичному процесі України та виокремлені основні принципи формування громадських рад.

Ключові слова: *громадська організація, політичний процес, органи державної влади, громадська рада, місцеве самоврядування, громадські слухання, громадський контроль.*

Вступ. Актуальність теми наукової роботи зумовлена тим, що громадянське суспільство показало позитивну динаміку зросту і в сучасних умовах його інститутам належить значна роль у формуванні державної політики. Громадські ради як інституціолізована форма політичної участі стають дієвим чинником розвитку інститутів громадянського суспільства, сприяють реалізації законних інтересів громадян та створюють умови для незалежного громадського контролю над законотворчою діяльністю органів державної влади.

Однак ставлення до громадських рад в Україні є неоднозначним: одні називають їх чинником становлення громадянського суспільства, інші – «кишеньковими організаціями», загрозою для державної політики. Неодностайним є і підхід науковців до розуміння ролі, що відіграють громадські ради у політичних процесах, їхнього місця у політичній системі. Можемо також констатувати низький рівень інформованості громадян України про існування та діяльність громадських рад, що і породжує міфи навколо громадського сектору [1, с. 36]. Таким чином, є необхідність виправлення деформованого уявлення про українські громадські ради, що можна зробити лише за умови проведення детального аналізу їхньої діяльності. Для вітчизняної політичної науки важливо з'ясувати реальні та перспективні можливості громадських рад у сучасній політичній системі, дослідити вплив, який вони здійснюють на політичні процеси та механізми їх формування.

У сучасному науковому дискурсі питання функціонування громадських рад досліджують Т. Андрійчук, О. Бабінова, В. Биковець, Т. Березовець, К. Вінцункевич, А. Дідух, П. Манжола, Г. Щедрова. Також громадським радам при центральних органах державної влади присвячені наукові праці Ю. Шайгородського, Т. Андрійчука, А. Дідуха, А. Мішина, К. Меркотана, Н. Романова, О. Ярошенка.

Мета та завдання. Мета роботи полягає у визначенні впливу громадських ради на політичний процес та методів їхнього формування.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких дослідницьких завдань:

– провести аналіз функціонування громадських рад;

– визначити завдання та основні проблеми в діяльності громадських рад;

– виявити механізми формування громадських рад.

Методи дослідження. З метою виконання поставлених завдань в основу дослідження були покладені теоретичні та емпіричні дослідження. В результаті інституційного аналізу та аналізу соціологічних досліджень були визначені основні проблеми функціонування громадських рад. Спостереження, вибіркове дослідження та експеримент використовувалися для виявлення ролі громадських рад у політичному процесі України та виокремлення основних принципів їхнього формування [6].

Результати. Констатовано, що громадські ради – це консультативно-дорадчий орган, завданням якого є доведення до органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування ставлення, погляду щодо тих чи інших політичних процесів, та засіб впливу інститутів громадянського суспільства на владу задля суспільної користі. Також громадські ради – це органи, що утворюються для погодженого вирішення питань реалізації державної політики у певній сфері чи галузі, координації діяльності центральних і місцевих органів державної влади [2].

Правовою основою утворення та діяльності таких органів є Конституція України, Постанова Кабінету Міністрів України, від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [1, с. 36]. Статус консультативно-дорадчого органу, повноваження, основні напрями та форми діяльності визначаються положенням про конкретний орган чи спеціальним актом відповідного державного органу – постановою, розпорядженням, наказом тощо. Варто зазначити, що надання права на утворення консультативно-дорадчих органів центральними органами виконавчої влади передбачається відповідним положенням про центральні органи виконавчої влади [2].

Метою діяльності консультативно-дорадчих органів є організація виконання актів органів виконавчої влади; координація діяльності суб'єктів із питань, вирішення яких входить до їх компетенції; виконання конкретних доручень і завдань від органу виконавчої влади [3].

Основними завданнями Громадських рад є:

– створення умов для реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами;

– здійснення громадського контролю за діяльністю органів державної влади України;

– сприяння врахуванню органом державної влади громадської думки під час формування та реалізації державної політики в питаннях компетенції конкретного державного органу;

– співпраця з органом державної влади у підготовці та проведенні громадських слухань із питань, що належать до його компетенції;

– підготовка пропозицій до проектів нормативно-правових актів із питань формування державної політики, розробником яких є центральний орган державної влади [2].

Основна проблема функціонування громадських рад полягає у низькій активності громадян, про це свідчать дані соціологічних досліджень. За даними опитування «Ким ми себе вважаємо і хто ми є?», проведеного Міжнародним фондом «Відродження» разом із Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, фіксується розрив у питанні контролю влади громадянами. 44% опитаних вважають, що така участь зростає, проте особисто лише 16% респондентів готові контролювати владу. За даними цього опитування, 43% вважають, що готовність громадян до участі у політичному житті зросла у суспільстві, а особисто – 12% вбачають у собі таку готовність, 19%, навпаки, вважають, що вона знизилась [3].

Таку ж негативну динаміку демонструє дослідження Міжнародного центру перспективних досліджень (МЦПД), яке визначає головною проблемою, що гальмує розвиток громадянського суспільства, пасивність та патерналізм громадян на місцях (ці показники коливаються від 75% до 87%) [5, с. 344]. При тому, що кількість людей, які готові впливати на місцеву владу, за даними Міжнародного республіканського інституту, дорівнює приблизно 42% [8].

Отже, можна зробити висновок, що хоча у респондентів утворилося оптимістичне уявлення про суспільство та його активність, але суспільство повною мірою ще не готове об'єднуватися та впливати на державну політику. З іншого боку, держава визначає необхідність підвищити присутність інститутів громадянського суспільства у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, відповідно, Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016−2020 рр. [4].

З огляду на це, розглянемо склад громадських рад. Громадські ради викликали інтерес абсолютно різних інститутів громадянського суспільства: від «традиційних» громадських організацій (зокрема сервісних, молодіжних, правозахисних, екологічних, моніторингових) до бізнесових асоціацій, релігійних організацій, профспілок та навіть недержавних пенсійних фондів.

Згідно з даними, які були надані Кабінетом Міністрів України відповіддю на запит, на рівні центрального органу виконавчої влади 39% членів громадських рад складають представники громадських організації, 32% – професійних й бізнесових асоціацій (до 54% на рівні централь-

ного органу виконавчої влади – не міністерств), 7% – благодійних організацій. На рівні облдержадміністрацій представниками громадських організацій є 67% членів громадських рад, представниками благодійних організацій та професійних спілок – по 9%. Таким чином, різні сектори громадянського суспільства вперше зійшлися на єдиному діалоговому майданчику і почали процес вироблення спільних позицій.

Для дослідження ролі громадських рад у політичних процесах України, було проаналізовано інформацію 80 органів виконавчої влади (16 міністерств, 40 інших центральних органів виконавчої влади, 23 обласних і Київської міської держадміністрацій) про їхню взаємодію протягом II кварталу 2016 р. з громадськими радами.

Відповідно до пункту 8 Порядку проведення консультацій із громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів 3 листопада 2010 р. № 996, та підпункту 5 пункту 5 Типового положення, орган виконавчої влади має обов'язково надавати громадській раді проекти нормативно-правових актів, щодо яких проводяться консультації з громадськістю, та матеріали до них [2].

Водночас, згідно з наданою Кабінетом Міністрів України інформацією, протягом II кварталу 2016 р. проекти нормативно-правових актів громадським радам надали для обговорення лише 40 органів виконавчої влади:

– по 10 і більше проектів нормативно-правових надали 7 органів виконавчої влади (Міністерство фінансів України (11), Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства (11), Міністерство інфраструктури (10), Державна фіскальна служба (10), Вінницька (20), Львівська (14) обласні та Київська міська (16) державні адміністрації України);

– по 3−9 проектів нормативно-правових актів надали 14 органів виконавчої влади (Міністерство молоді та спорту, Полтавська обласна державна адміністрація, Державна авіаційна служба, Чернігівська, Івано-Франківська, Рівненська, Херсонська обласні державні адміністрації, Міністерство освіти і науки, Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Міністерства оборони, Міністерство соціальної політики, Державна служба з питань праці, Міністерство культури, Державна служба геології та надр України;

– по 1−2 проекти нормативно-правових актів надали 19 органів виконавчої влади.

Констатовано, що 35 органів виконавчої влади (у тому числі ті, в яких протягом звітного періоду проходили установчі збори з формування громадської ради) не надали громадській раді для розгляду жодного проекту нормативно-правового акта протягом II кварталу 2016 р.

Крім того, виявлено, що не розглянули жодного проекту нормативно-правового акта на своїх засіданнях громадські ради при Міністерстві екології та природних ресурсів, Міністерстві регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, Міністерстві юстиції, Державній авіаційній службі, Державній архівній службі, Державній фіскальній службі, Національній державній службі з питань державної служби, Київській, Кіровоградській, Львівській, Полтавській, Херсонській, Черкаській. Чернігівській обласній, Київській міській державних адміністраціях, хоча відповідні органи виконавчої влади надавали їм проекти таких актів.

Таким чином, спираючись на дані, аналізуючи кількість ініціатив, які просуваються громадськими радами, можна зробити висновок, що третина громадських рад або не виконують свою основну, консультативно-дорадчу функцію (зокрема, підготовку пропозицій до проектів нормативно-правових актів із питань формування державної політики), або виконують її частково.

З огляду на аналіз ініціатив, які просуваються громадськими радами, визначено, що громадські ради мають змогу долучитися до політичного процесу та вплинути на характер його протікання на таких стадіях:

1. первинна стадія (розробка нормативно-правового документа, підготовка та ініціювання);
2. пасивна стадія – стадія громадського обговорення, взаємодія між основними елементами політичної системи;
3. оцінююча стадія (протест, оскарження, підтримка, контроль за виконанням).

При цьому, як і громадські ради в європейських країнах та, зокрема, Європейській Комісії, основними механізмами впливу громадських рад України на політичний процес залишається механізм контролюючий, механізм ініціювання або розробки пропозицій, а також механізм блокування [7].

Для аналізу механізмів формування громадських рад в 2016 р. проведено нами емпіричне дослідження – включене спостереження під час формування громадської ради при Міністерстві регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (далі – Мінрегіон). Процедура включеного спостереження складалася з етапів: постановка проблеми, безпосередня участь у діяльності об'єкта дослідження, участь у формуванні об'єкта дослідження. В результаті проведення емпіричних досліджень у Міністерстві регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, спостережено такі процедури, коротко описані в таблиці 1.

Таблиця 1

Хронологія формування громадської ради при Міністерстві регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України в 2016 р.

Період	Процедура формування громадської ради згідно з Постановою № 996
За 60 днів до установчих зборів	Утворюється ініціативна група, починається прийом заяв для участі в установчих зборах
За 55 днів до установчих зборів	Державний орган оприлюднює склад ініціативної групи
За 30 днів до установчих зборів	Припиняється приймання заяв для участі в установчих зборах
За 15 днів до установчих зборів	У разі виявлення невідповідності документів, поданих інститутом громадянського суспільства, ініціативна група інформує про це інститут громадянського суспільства з пропозицією щодо їх усунення (протягом 7 днів)
За 7 днів до установчих зборів	Ініціативна група складає список учасників установчих зборів
За 3 дні до установчих зборів	Оприлюднення списку учасників установчих зборів на сайті державного органу
День проведення установчих зборів	Склад громадської ради формується на установчих зборах шляхом рейтингового голосування за осіб, які особисто присутні на установчих зборах та кандидатури яких внесені інститутами громадянського суспільства. Кількісний склад громадської ради визначається установчими зборами та не може становити більш як 35 осіб

Більш детально опишемо внутрішні процеси та фактичну процедуру формування громадської ради при Мінрегіоні:

1. Під час появи повідомлення про створення ініціативної групи з підготовки установчих зборів Громадської ради при Мінрегіоні виявлено, що лобісти, які мали на меті здобути більшість місць у складі громадської ради вже на цьому етапі консолідуються з представниками різних громадських організації (таку групу назвемо «коаліція»), які мають увійти до складу ініціативної групи та готують підґрунтя для здобуття більшості в громадській раді. Інститут громадянського суспільства, який делегує свого представника до складу громадської ради, згідно цієї схеми, має домовитися із 3 до 5 громадськими організаціями, сфера яких відповідає діяльності органу державної влади.

2. Перше засідання ініціативної групи з підготовки установчих зборів для формування Громадської ради при Мінрегіоні проходить за участю представників кількох «коаліцій», які складають більшість ініціативної групи.

3. Під час голосування за секретаря та голову ініціативної групи та визначення дати, часу, місця, порядку проведення установчих зборів, порядку подання заяв для участі в установчих зборах група інтересів голосує за визначеного голову та секретаря ініціативної групи. Їх роль у цьому процесі – підписувати стратегічно важливі протоколи.

4. На другому та третьому засіданні ініціативної групи, групи інтересів, які зацікавлені у створенні більшості в громадській раді, так звана «коаліція» використовує прогалини в законодавстві для усунення делегованих представників від громадських організацій, які не входять в коаліцію, зокрема:

– використовуючи пункт 6 Постанови КМУ № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», ініціативна група виключає до 10% кандидатів до складу громадської ради;

– посилаючись на невідповідність документів (відсутність одного з документів або надання неповної інформації), ініціативна група проявляє лояльність до організацій, які входять до «коаліції», та прискіпливість до решти кандидатів.

У разі невідповідності документів громадським організаціям пропонується їх усунути протягом 7 днів, деякі громадські ради не встигають це зробити, таким чином, вони не потрапляють до списку кандидатів.

5. Аналіз списку кандидатів до складу громадської ради та списку тих, кому відмовлено в участі із зазначенням підстави для відмови, який був опублікований на сайті органу державної влади, показав, що до громадської ради при Мінрегіоні подали документи більше 214 організацій. В установчих зборах узяли участь лише 187, тобто 12,6% громадських організацій отримали відмову і не брали участь в установчих зборах. Така тенденція простежується в більшості громадських рад при центральних органах державної влади.

Констатовано, що на цьому етапі «коаліція» розподіляє ролі та зони відповідальності: лічильна комісія, голова установчих зборів, секретар установчих зборів, особа, яка пропонуватиме кандидатів. Також на цьому етапі готуються списки для голосування, в яких вказані 35 кандидатів до складу громадської ради, які входять в одну з «коаліцій».

6. На установчих зборах було виявлено, що кілька «коаліцій», які мають на меті увійти більшістю до складу громадської ради, голосують за завчасно підготовленими списками.

Дані включеного спостереження показали, що за результатами рейтингового голосування до складу громадської ради увійшли 35 представників від інститутів громадянського суспільства. 33 члена створеної ради входили в одну з коаліцій, що становить 94,3% від всього складу. Решта, тобто 5,6% (2 людини), склала так звану «внутрішню опозицію».

Висновки. Таким чином, провівши аналіз функціонування громадських рад, спираючись на кількість ініціатив, які ними просуваються, доведено, що третина рад або не виконують свою основну консультативно-дорадчу функцію (зокрема, підготовку пропозицій до проектів нормативно-правових актів із питань формування державної політики), або виконують її частково.

У рамках наукового дослідження виявлені основні механізмами впливу громадських рад на політичний процес, а саме: механізм контролю, механізм ініціювання або розробки пропозицій, а також механізм блокування. В результаті проведення емпіричних досліджень (включене спостереження) для виявлення механізмів формування громадських рад ми зробили висновок, що до складу громадської ради потрапляють групи інтересів, які попередньо шляхом змови утворюють так звану «коаліцію».

Отже, громадські ради, які мали стати ще одним механізмом для висловлення думки громадськості владним органам, не виконують свого основного призначення, вони ще не стали засобом вироблення стратегічних політичних рішень та, за певними винятками, не відіграють помітної ролі у політичних процесах нашої держави.

Однак, незважаючи на недостатню ефективність громадських рад, предметом для подальшого дослідження можуть стати питання вироблення пропозицій та механізмів підвищення їхньої ефективності, методи створення прозорих умов формування та розширення напрямків діяльності громадських рад та залучення різних секторів громадянського суспільства до процесу вироблення спільних позицій та політичних рішень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вінцукевич К.В. Механізми співпраці громадських організацій з органами державної влади. Трибуна. 2009. № 3/4. С. 34−36.
2. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF.
3. Як змінюється суспільство Нової України? / Громадський порядок денний для Нової України. 2016. URL: https://www.slideshare.net/UAReforms/ss-57055855.
4. Руденко А.Ф. Основні форми та напрями взаємодії органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в Україні на регіональному рівні / Національний інститут стратегічних досліджень. 2017. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Rudenko_region-0c8fe.pdf.
5. Щедрова Г.П. Самоорганізація громадянського суспільства: теоретичні засади і практичні реалії. Гілея: науковий вісник. 2016. № 114. С. 341−345.
6. Box-Steffensmeier J. Political Science Methodology / J. Box-Steffensmeier, H. Brady, D. Collier. Online Publication Date. 2008. URL: http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199286546.001.0001/oxfordhb-9780199286546-e-1.
7. The Commission and Non-Governmental Organizations: Building a Stronger Partnership / The European Commission. URL http://ec.europa.eu/transparency/civil_society/ngo/intro_en.htm
8. Ukrainian Municipal Survey. March 2-20, 2015 / International Republican Institute, 2015. 167 p. URL: http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-05- 19_ukraine_national_municipal_survey_march_2-20_2015.pdf

REFERENCES:

1. Vintsukevych K.V. (2009). Mekhanizmy spivpratsi hromadskykh orhanizatsii z orhanamy derzhavnoi vlady Kyiv [Mechanisms of cooperation of public organizations with state authorities]. Trybuna, no. 3/4, pp. 36.
2. Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 996 (2010). [The resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine about ensuring public participation in the formation and implementation of state policy no. 996]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%B.F.
3. Yak zminiuietsia suspilstvo Novoi Ukrainy? (2016). [How does the society of New Ukraine change?]. Hromadskyi poriadok dennyi dlia Novoi Ukrainy. URL: https://www.slideshare.net/UAReforms/ss-57055855.
4. Rudenko A.F. (2017) Osnovni formy ta napriamy vzaiemodii orhaniv derzhavnoi vlady z orhanizatsiiamy hromadianskoho suspilstva v Ukraini na rehionalnomu rivni [The main forms of interaction between the authority of the state and civil society in Ukraine at the regional level]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Rudenko_region-0c8fe.pdf.
5. Shchedrova H.P. (2016). Samoorhanizatsiia hromadianskoho suspilstva: teoretychni zasady i praktychni realii [Self-organization of civil society: theoretical foundations and practical realities]. Hileia: naukovyi visnyk. no. 114, pp. 341−345.
6. Box-Steffensmeier J. (2009). Political Science Methodology. URL: http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199286546.001.0001/oxfordhb-9780199286546-e-1.
7. The Commission and Non-Governmental Organizations: Building a Stronger Partnership The European Commission. (2018). URL: http://ec.europa.eu/transparency/civil_society/ngo/intro_en.htm.
8. Ukrainian Municipal Survey. (2015). International Republican Institute, URL: http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-05-19_ukraine_national_municipal_survey_march_2-20_2015.pdf.

Public councils in the political process of modern Ukraine

Simonian Anna Vramivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science and International Relations
of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
pr. Central 59-a, Severodonetsk, Ukraine

The analysis in the article is conditioned by the fact that the influence of public opinion on specific political, economic and social processes as well as interaction between civic society and state is crucially important in modern Ukraine. Particularly, in the form of public control which is carried out by public organizations, labor collectives, public initiatives and other stakeholders.

This was revealed as the attitude to public councils in Ukraine is ambiguous: some call them the factor of civil society in Ukraine, others — «pocket organizations», a threat to public policy. The scholars' approach of understanding the role-played by public councils is laid in the political processes and their place in the political system, which is uneven as well. We can also state that the low level of citizen's awareness on the existence and functioning of public councils also generates myths among civic sector in this regard.

Thus, there is a need in correction of the deformed idea of the Ukrainian public councils, which can be primarily done by conducting a detailed analysis of their activities.

Taking into account these facts, the concepts, goals, tasks, composition and role of public councils in the political decision-making process as well as development of legal framework for their functioning in Ukraine are defined in this article. An analysis on the functioning of public councils has been carried out and the formation process of public councils and mechanisms of its establishment have been described by using empirical research. Also, this article proves the need of increasing the efficiency of public councils.

Considering the above-mentioned information, the role played by public councils in the political process of modern Ukraine requires further study.

Key words: *public organization, political process, public authorities, public advisory councils, local self-government, public hearing, public control.*

Федоренко
Володимир Володимирович

Чинники політичної консолідації місцевих громад в Україні: внутрішні та зовнішні детермінанти

УДК 329(477)Політичні інститути та процеси
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-72-76

Федоренко Володимир Володимирович
аспірант кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, Україна

У статті розглядається співвідношення внутрішніх і зовнішніх чинників політичної консолідації місцевих громад в Україні. Вивчаються ключові виклики та перспективи консолідації місцевих громад в умовах децентралізації. Оцінюється спроможність суспільства забезпечити політичну консолідацію. Мета статті полягає у встановленні впливу зовнішніх та внутрішніх детермінант політичної консолідації місцевих громад в Україні. Розглядаються ознаки цілісності місцевих громад та наявності основних компонентів політичного співіснування і розвитку. Встановлюється потенціал політичної консолідації як конститутивної умови існування територіального об'єднання на самоврядних засадах. Аналізується значення рівня соціальної згуртованості як чинника внутрішньої детермінації процесів політичної консолідації. Визначаються детермінації політичної консолідації як результату дій агрегованих інтересів соціальних груп. З'ясовуються прояви соціетального виміру політичної консолідації в Україні. Встановлюються шляхи забезпечення конституювання політичних механізмів узгодження та ухвалення рішень місцевих громад. Визначаються способи легітимації та дотримання внутрішнього порядку денного протягом тривалого періоду. Надається увага підходам і досвіду зарубіжних країн як чинників політичної консолідації місцевих громад в Україні. Встановлюються розбіжності між місцевими імпульсами управління, та тими, які надходять із політичного центру країни. Розглядається осмислення досвіду політичної консолідації в експертній. Виокремлюється специфіка децентралізації як чинник самостійного обрання місцевими громадами своєї власної моделі консолідації. Визначаються ознаки свідомого політичного вибору місцевої громади, який здійснений на засадах політичної консолідації. Оцінюється здатність громад відігравати певну роль у взаємодії між центральною і регіональною владою. Аналізується вплив рівня трансформації всієї країни на можливість внутрішньої консолідації. Визначаються способи проникнення й конституювання принципів демократичного врядування і представництва на національному рівні. Надається увага оптимальним умовам функціонування локальної політики з огляду на процеси демократизації та європейської інтеграції. Оцінюється значення політичної консолідації місцевих громад у контексті загальнонаціональної політичної інтеграції.

Ключові слова: *локальні політичні актори, політична консолідація, політична інтеграція, соціальна згуртованість, місцева громада, політична конкуренція.*

Вступ. Розгортання процесу децентралізації місцевого самоврядування та регіонального управління в сучасній Україні спричиняє масштабні зміни у системі взаємодій суспільства і політико-адміністративних інститутів. Утворення дієздатних об'єднаних територіальних громад створює можливість не лише для соціально-економічної модернізації, але й для виникнення й розвитку реформ політичного представництва, які раніше були лише у зародковому стані або мали формальний характер. Поява місцевих громад як самостійних та самодостатніх політичних одиниць у структурі державного устрою сучасної України розкриває важливі перспективи та висуває значну низку викликів. До перспектив належить перетворення громад на спільноти, які можуть взаємодіяти з подібними утвореннями не лише на регіональному, національному, але й на міжнародному рівні. До викликів належить спроможність місцевих громад ухвалювати консенсусні рішення, спрямовані на забезпечення сталого розвитку та формування місцевої громадсько-політичної інфраструктури у контексті формування локальної політики. В Україні є розбіжність між чинниками консолідації місцевих громад та їх детермінанти, які пов'язані із впливом зовнішніх обставин (державного устрою, специфіки взаємодії між центром і регіонами, загальнонаціональною політичною ситуацією) та внутрішніми (спроможністю місцевих громад ухвалювати рішення та повнотою представництва населення місцевої громади, здатністю реагувати на кризові ситуації та розв'язувати внутрішні конфлікти). Політична консолідація в сучасних дослідженнях розглядається не лише як локальне явище, але й як вагомий чинник політичної інтеграції українського суспільства у період після Євромайдану. Також є потреба у визначенні перспектив політичної консолідації сучасної України, як у локальному, так і міжнародному вимірах.

Особливості формування умов для політичної консолідації місцевих громад вивчала низка зарубіжних науковців. Зокрема, Дж. Александр [4], С. Кларк та В. Тішо [5], Л. Даймонд [6], Р. Кітчин [7], С. Ледаф [8], Дж. Манк та Дж. Веркулен [9], М. Уркіла та Дж. Шелтон [10], Л. Вела, Е. Бокчіолезі, Г. Ломбарді, Р. Уркхарт [11]. Ними розглянуті джерела демократичної консолідації, процеси ухвалення політичних рішень на місцевому рівні, чинники консолідації демократії, урбаністичні засади розвитку місцевої політичної громади,

питання політичної довіри, залучення громадян до оцінки перспектив місцевих громад та багато інших аспектів. Водночас наявна потреба комплексного оцінювання внутрішньої і зовнішньої детермінації політичної консолідації на місцевому рівні.

Методи дослідження. Для вирішення важливих проблем за напрямом статті використовується низка методів, притаманних для політичної науки. Зокрема, структурно-функціональний метод дав змогу виокремити суб'єктів, що визначають специфіку консолідації місцевих громад та встановити спосіб взаємодії із зовнішнім місцевим політичним середовищем в умовах динамічної взаємодії. З огляду на парадигму системного підходу, консолідація місцевих громад розглядається як динамічна система, яка здатна підтримувати власний сталий розвиток. Порівняльний метод дав змогу врахувати специфічні політичні процеси, характерні для зовнішніх та внутрішніх чинників політичної консолідації місцевих громад.

Мета і завдання. Мета статті полягає у встановленні впливу зовнішніх та внутрішніх детермінант політичної консолідації місцевих громад в Україні. Завданням статті є визначення попередніх вимог оптимальної стратегії політичної консолідації для місцевих громад на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Результати. Процеси політичної консолідації виступають базовим рівнем демократичних перетворень політичної системи в умовах сучасної України, ці питання актуалізуються у контексті процесів націотворення, політичної інтеграції та забезпечення спроможності політичних інститутів. Здатність суспільства забезпечити політичну консолідацію є однією з провідних ознак його цілісності та наявності основних компонентів політичного співіснування і розвитку, на рівні місцевих громад політична консолідація має значення конститутивної умови існування територіального об'єднання на самоврядних засадах. Як зауважують сучасні вчені, зокрема О. Оржель, «основою соціального згуртування є взаємодія в межах однієї соціальної групи та між різними групами; між елітами та широким загалом, між політикумом та електоратом, громадянським суспільством тощо» [1, с. 32]. Вказане свідчить про велике значення консолідації у контексті процесів макрополітичного рівня.

Концепт соціального згуртування, який є однією з передумов політичної консолідації, активно розглядається вітчизняними вченими. Однак в сучасній Україні, на нашу думку, доречніше розглядати політичну консолідацію як передумову соціальної інтеграції. Соціальна структура сучасної України є досить фрагментованою, лише набуває сталих форм. На цій основі політична консолідація місцевих громад є чинником підвищення дієвості інститутів управління. Але, передусім, вона є чинником процесів забезпечення самоорганізаціїі вряду локальних спільнот на основі власного порядку денного та внутрішніх інтересів і потреб. Як вважає О. Оржель, «соціальне згуртування в контексті завдань консолідації українського суспільства можна тлумачити як зближення у процесі взаємодії різних представників українського соціуму (громадян, об'єднань громадян, територіальних громад, соціальних груп, об'єднаних за професійними, релігійними, політичними, етнічними та іншими ознаками), посилення їхньої спроможності до суспільно значущих дій та акцій, до мобілізації та досягнення спільних цілей, утвердження спільних цінностей, захисту себе або інших представників спільноти» [1]. Таким чином, принципове значення політичної консолідації на місцевому рівні дає відповідь на питання про існування політичної нації як такої та її життєздатності у майбутньому.

Відображення рівня соціальної згуртованості у процесах консолідації потребує подальшого вивчення. Однак політична консолідація може виступати не лише результатом агрегованих інтересів соціальних груп. Тому в Україні не відображений соціетальний вимір політичної консолідації. Він, імовірно, буде забезпечуватися на основі конституювання політичних механізмів узгодження та ухвалення прийнятих рішень, їх легітимації та дотримання протягом тривалого періоду. Крім внутрішнього порядку денного, який спонукає до політичної консолідації місцевих громад, консолідація має бути забезпеченою й низкою зовнішніх чинників. Вони мають різний зміст залежно від досвіду державного будівництва та політичного розвитку різних країн світу. О. Оржель вважає: «Внаслідок соціального згуртування твориться соціальний капітал та інфраструктура для соціальної взаємодії: постає громадянське суспільство, з'являються мережі, платформи, форуми, засновуються рухи, фонди, програми» [1]. Отже, консолідація місцевих громад є базовою передумовою їх інфраструктурного зростання у сенсі ускладнення й модернізації громадської участі та залучення громадян.

Зовнішні чинники політичної консолідації місцевих громад в Україні формуються, передусім, у межах національного законодавства, яке відображає задум загальнонаціональних еліт щодо устрою конкретних держав на місцевому рівні. На цій основі місцеві громади у прагненнях своєї внутрішньополітичної консолідації нерідко перебувають в умовах, які зобов'язують їх не лише консолідуватися, але й коригувати свою діяльність із діями інших територіальних самоврядних спільнот. На думку О. Попової, «консолідація громад шляхом міжмуніципального співробітництва проводиться добровільно зі стимулами, а також з елементами примусу. Обов'язковість міжмуніципального співробітництва має місце у Фінляндії, Угорщині, Великій Британії» [2]. Отже, внутрішньополітична консолідація громад є вагомою переду-

мовою зовнішньої співпраці з такими громадами. Спроможність місцевих громад є вимогою до їх повноцінної та ефективної ролі, виконання їх ролі у загальній будові політичного управління країною.

Регламентація та обов'язковість політичної консолідації місцевих громад визначається стратегічними напрямами розвитку конкретних держав та тенденціями міжнародної інтеграції. Спроможність місцевих громад є однією базових передумов політики субсидіарності ЄС, менеджменту проектами, цілеспрямованого забезпечення розвитку територій та вирівнювання їх спроможності. О. Попова вважає: «В Угорщині законом стимулюється створення спільних муніципальних офісів, один офіс має покривати, принаймні, сім громад. У Нідерландах міжмуніципальне співробітництво передує об'єднанню. Якщо ж процес об'єднання заходить у глухий кут, то з 2013 р. регіональний орган влади може ініціювати формалізацію об'єднання муніципалітетів» [2].

Перетворення місцевих громад України на спроможні самоврядні територіальні об'єднання передбачається в межах програм уряду, розрахованих на довготерміновий розвиток. Політична консолідація місцевих громад у цьому контексті передбачає формування, передусім, дієвої політичної інфраструктури, спроможної відповідати завданням щодо реалізації урядових програм, зокрема щодо розбудови інфраструктури й забезпечення сталого розвитку. В умовах загальної демократизації в Україні політична консолідація місцевих громад може проходити на засадах захисту прав людини і громадянина та реалізації усіх політичних позицій у рамках обговорень. О. Попова слушно зазначає: «Кабмін може визнати ОТГ спроможною у разі, якщо кількість її населення становить не менш як половину тієї кількості населення громад, які мали би увійти до її складу відповідно до перспективного плану формування територій громад. У подальшому за механізмом приєднання громад територія ОТГ нарощуватиметься і буде доведена до запланованих меж» [2].

Реалізація адміністративно-територіальної реформи також передбачає вплив на процеси політичної консолідації місцевих громад. Однак концепція адміністративно-територіального поділу України ще проходить свою апробацію. Водночас формування об'єднаних територіальних громад покликане сформувати територіальні самоврядні колективи шляхом знизу до гори. При цьому значення обласних центрів політико-адміністративного управління зберігається. Також зберігається значення міст обласного підпорядкування. У цих населених пунктах політична консолідація набуває характеру гострої конкурентної боротьби через розвиненість політичної інфраструктури, наявність підготовлених кадрів та значні фінансові ресурси. У цій ситуації політична консолідація місцевих громад можлива за умови усвідомлення значення територіальними спільнотами свого місця не лише у політичній структурі всієї держави, але й соціально-економічному розподілі праці на регіональному та національному рівнях.

Політична консолідація місцевих громад в Україні спирається не лише на імпульси управління, які надходять із центру, а також на підходи і досвід зарубіжних країн. Осмислення цього досвіду в експертній спільноті активно триває в Україні на різних рівнях. Водночас специфікою децентралізації є те, що місцеві громади можуть самостійно обрати свою власну модель і це буде ознакою їх свідомого політичного вибору, здійсненого на засадах політичної консолідації. Таким чином, внутрішня політична консолідація місцевих громад є не лише чинником їх зростання, але й визначенням моделі розвитку на тривалий період. С. Сидоренко зауважує: «Після реформи в Латвії залишилися 118 громад, тобто об'єднання відбулося в пропорції приблизно 1 до 5. А ще під час реформи були ліквідовані райони та прирівняні до районів міста – в них просто зникла потреба, їх повноваження перейшли «вниз», до громад» [3].

Важливим зовнішнім чинником політичної консолідації місцевих громад є прагнення центральних та регіональних установ передавати якомога більшу кількість повноважень на локальний рівень. У рамках процесів деконцентрації в цьому контексті місцеві громади мають проявити певну політичну консолідованість для того, щоб обрати для себе ту кількість повноважень, які вони спроможні реалізувати на основі своєї ресурсної бази. Отже, політична консолідація є чинником суб'єктності місцевих громад у процесі реформування адміністративно-територіального поділу та децентралізації. Аналізуючи зарубіжний досвід, С. Сидоренко зазначає: «Естонія тривалий час «проштовхувала» добровільне об'єднання громад. Та за 18 років (з 1996 по 2014) кількість муніципалітетів скоротилася лише на 16%, з 254 до 213. Та нещодавно там зважилися на добровільно-примусову реформу. Як підсумок, за рік кількість громад скоротилася до 79. Райони тут також ліквідують – вже наступного року. Більшість їх функцій перейде «вниз», і лише окремі послуги (передусім, пов'язані з охороною здоров'я) керуватимуться на рівні держави» [3]. Зменшення кількості муніципальних утворень є загальною тенденцією реформування адміністративно-територіального устрою багатьох країн, у цьому контексті відповідно як до національних пріоритетів, так і згідно із загальноєвропейськими і світовими тенденціями.

Політична консолідація місцевих громад у цьому процесі є вирішальною для збереження самої громади як такої, що передбачає певний рівень її ініціативності та здатності до активних дій

із відстоювання своїх прав і представництва інтересів. Як свідчить зарубіжний досвід, імперативність зменшення муніципальних утворень істотно обмежується проактивною позицією консолідованих місцевих громад. Згідно з С. Сидоренком, найрадикальніше зменшення кількості муніципалітетів відбулося в Греції: «Після кризи, що розпочалася у 2008–2009 рр., ця держава відчувала гостру потребу в економії коштів… На першому етапі реформи, у 1999 р., кількість муніципалітетів скоротилася вп'ятеро, з 5 825 до 1 033. Другий етап продовжив скорочення: кількість муніципалітетів зменшилася з 1 033 до 325, а регіонів – з 50 до 13. Деякі функції, що раніше здійснювалися на регіональному рівні, були передані укрупненим муніципалітетам» [3]. Таким чином, формування оптимальної конфігурації місцевих громад, із точки зору політичної активності її населення впливає на довгострокові плани їх розвитку.

Також рівень політичної консолідації визначає можливість і здатність громад відігравати певну роль у взаємодії між центральною і регіональною владою. Водночас можливість внутрішньої консолідації визначається рівнем трансформації всієї країни і темпами проникнення та конституювання принципів демократичного врядування й представництва на рівні всієї країни. Процес створення об'єднаних територіальних громад у рамках децентралізації в Україні показав, що прагнення до політичної консолідації не є однаковим для всіх територіальних утворень. У зв'язку з цим, українське суспільство потребує загальної типової дорожньої карти політичної консолідації, яка має бути запропонована громадам як шлях до розбудови інфраструктури та взаємовигідної співпраці на місцевому рівні.

Висновки. Політична консолідація місцевих громад в умовах децентралізації лише розпочалася. Внутрішніми чинниками, які спонукають до неї, є потреби місцевих громад у побудові власної системи «Good-Governance», яка може відповідати на запити перехідного періоду. Також важливим внутрішнім викликом для політичної консолідації є формування локальної політики у значенні «Politics». Це передбачає появу значної кількості публічних політичних суб'єктів місцевого рівня, чого раніше не спостерігалося. Бажаною вимогою щодо консолідації місцевих громад є формування системи політичної конкуренції, яка створить умови для рівноправної співпраці тих політичних сил, які отримують підтримку населення без зловживань та маніпуляцій. Зовнішні чинники політичної консолідації місцевих громад в Україні визначаються пріоритетами комплексного реформування держави та її євроінтеграційними прагненнями. Це визначає певний тиск з боку уряду щодо підвищення інституційної спроможності місцевих громад та швидкої модернізації місцевої інфраструктури, забезпечення нових стандартів якості життя громадян. Ключовими процесами політичної консолідації місцевих громад в Україні мають стати публічна презентація всіх наявних політичних акторів та налагодження взаємодії між ними з метою вироблення стійких правил локальної політики. Потребують свого втілення принципи публічного політичного лідерства та прозорої конкуренції з метою забезпечення довготривалого існування місцевих громад та підвищення рівня самоідентифікації громадян. За умови внутрішньої політичної консолідації місцеві громади зможуть забезпечувати стійкість перед зовнішніми впливами та відстоювання власних інтересів у взаємодії з іншими рівнями врядування. Перспективою подальшого розвитку теми, порушеної в цій статті, є вивчення зарубіжного досвіду політичної консолідації місцевих громад.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Оржель О. Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи й обмеження (з точки зору європейського досвіду). URL: http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-2-6.pdf.

2. Попова О. Реформування громад: «добровільність» без альтернативи. URL: https://dt.ua/macrolevel/reformuvannya-gromad-dobrovilnist-bez-alternativi-_.html.

3. Сидоренко С. Реформа, якої не уникнути Україні: 10 прикладів об'єднання громад у країнах Європи. URL: http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/27/7075538/

4. Alexander G. The Sources of Democratic Consolidation. Ithaca, NY, and London: Cornell University Press, 2002. 292 p.

5. Clark S. Slow Democracy: Rediscovering Community, Bringing Decision Making Back Home / S. Clark, W. Teachout. Chelsea: Green Publishing, 2012. 244 p.

6. Diamond L. Developing Democracy: Toward Consolidation. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1999. 362 p.

7. Kitchin R. The real-time city? Big data and smart urbanism. GeoJournal. 2014. 79(1). P. 1–14.

8. Leduff C. Flint and America's corroded trust. URL: http://www.motherjones.com/environment/2016/04/flint-water-lead-crisis-snyder-mad-max.

9. Munck G. Conceptualizing and Measuring Democracy: Evaluating Alternative Indices / G.L. Munck and J. Verkuilen. Comparative Political Studies. 2002. 35.1. P. 5–34.

10. Urquilla M. Bridging communities and government through data / M. Urquilla, J. Shelton. Stanford Social Innovation Review: Informing and Inspiring Leaders of Social Change. URL: http://ssir.org/data_for_community_driven_solutions/entry/bridging_communities_and_government_through_data.

11. Vela L.A. The social function of citizen science: Developing researchers, developing citizens / L. Vela, E.Bocciolesi, G.Lombardi, R. Urquhart, Ceccaroni & J. Piera (Eds.). Analyzing the Role of Citizen Science

in Modern – 2017. Hershey, PA: IGI Global Research. P. 89–116.

REFERENCES:

1. Orzhel O. Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva na osnovi natsionalnoi idei: perspektyvy y obmezhennia (z tochky zoru yevropeiskoho dosvidu). URL: http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-2-6.pdf.
2. Popova O. Reformuvannia hromad: «dobrovilnist» bez alternatyvy. URL: https://dt.ua/macrolevel/reformuvannya-gromad-dobrovilnist-bez-alternativi-_.html.
3. Sydorenko S. Reforma, yakoi ne unyknuty Ukraini: 10 prykladiv obiednannia hromad u krainakh Yevropy. URL: http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/27/7075538.
4. Alexander G. The Sources of Democratic Consolidation. Ithaca, NY, and London: Cornell University Press, 2002. 292 p.
5. Clark S. Slow Democracy: Rediscovering Community, Bringing Decision Making Back Home / S. Clark, W. Teachout. Chelsea: Green Publishing, 2012. 244 p.
6. Diamond L. Developing Democracy: Toward Consolidation. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1999. 362 r.
7. Kitchin R. The real-time city? Big data and smart urbanism. GeoJournal. 2014. 79(1). P. 1–14.
8. Leduff C. Flint and Americas corroded trust. URL: http://www.motherjones.com/environment/2016/04/flint-water-lead-crisis-snyder-mad-max.
9. Munck G. Conceptualizing and Measuring Democracy: Evaluating Alternative Indices / G.L. Munck and J. Verkuilen. Comparative Political Studies. 2002. 35.1. P. 5–34.
10. Urquilla M. Bridging communities and government through data / M. Urquilla, J. Shelton. Stanford Social Innovation Review: Informing and Inspiring Leaders of Social Change. URL: http://ssir.org/data_for_community_driven_solutions/entry/bridging_communities_and_government_through_data.
11. Vela L.A. The social function of citizen science: Developing researchers, developing citizens / L. Vela, E. Bocciolesi, G. Lombardi, R. Urquhart, Ceccaroni & J. Piera (Eds.) Analyzing the Role of Citizen Science in Modern – 2017. Hershey, PA: IGI Global Research. P. 89–116.

Factors of political consolidation of local communities in Ukraine: internal and external determinants

Fedorenko
Volodymyr Volodymyrovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
of Oles Honchar Dnipro National University
Gagarin Avenue, 72, Dnipro, Ukraine

The article considers the relation between internal and external factors of political consolidation of local communities in Ukraine. The key challenges and perspectives for consolidating local communities in a decentralized environment are explored. It assesses the ability of society to ensure political consolidation. The purpose of the paper is to determine the influence of external and internal determinants of the political consolidation of local communities in Ukraine. The features of the integrity of local communities and the main components of political coexistence and development are considered. The potential of political consolidation as a constitutive condition for the existence of a territorial association on a self-governing basis is established. The significance of the level of social cohesion as a factor of internal determination of the processes of political consolidation is analyzed. Determination of political consolidation as a result of actions of aggregated interests of social groups. Manifestations of the societal dimension of political consolidation in Ukraine are revealed. There are ways to ensure the constitution of political mechanisms for the coordination and decision-making of local communities. The ways of legitimation and observance of the internal agenda for a long period are determined. Attention is paid to the approaches and experience of foreign countries as factors of political consolidation of local communities in Ukraine. The discrepancy between local impulses of governance and those coming from the political center of the country are observed. The comprehension of the experience of political consolidation in the expert is considered. The specificity of decentralization as a factor of self-election by local communities of its own model of consolidation is singled out. The signs of a conscious political choice of the local community, which are based on the principles of political consolidation, are determined. The ability of communities to play a role in the interaction between central and regional authorities is assessed. The influence of the level of transformation of the entire country on the possibility of internal consolidation is analyzed. The ways of penetration and constitution of the principles of democratic governance and representation at the national level are determined. Attention is given to the optimal conditions for the functioning of local policy in view of the processes of democratization and European integration. The importance of political consolidation of local communities in the context of national political integration is estimated.

Key words: *local political actors, political consolidation, political integration, social cohesion, local community, political competition.*

Худик Ганна Олександрівна

Завдання політичної іміджевої стратегії

УДК 321
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-77-81

Худик Ганна Олександрівна
аспірант кафедри політології
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, Україна

Стаття присвячена дослідженню функціонування політичної іміджевої стратегії та характеристиці її завдань, оскільки без вдало застосованого її механізму неможливо сформувати бажане ставлення суспільства до політичного діяча чи партії, а також створити відповідне уявлення про них.

За сучасних умов політична іміджева стратегія, яка покликана задовольняти потреби як її творців, так і певну аудиторію, на яку вона поширюється, має ефективно функціонувати, а саме виконувати низку властивих їй завдань, які виходять з її мети. Тому перш, ніж охарактеризувати завдання, було визначено мету політичної іміджевої стратегії. Наступним кроком був аналіз завдань, що виходять із відповідної мети, для вже наявних типів іміджевої стратегії (передвиборча, виборча, підтримуюча стратегії, стратегія спокою, географічно-кліматична, внутрішня та зовнішня стратегії, стратегія засобів масової інформації та комунікації й суспільна стратегія). Це дало змогу чітко виокремити та дати характеристику як завданням політичної іміджевої стратегії, так і завданням, які мають різні її типи.

У результаті з'явилася змога виявити та схарактеризувати повний механізм функціонування політичної іміджевої стратегії і представити його у вигляді схеми: на «вході» – первісний імідж політичного актора, а на «виході» – його скомпонований (бажаний) імідж. Це універсальна схема, що може відображати цикл іміджетворення будь-якого політичного актора. Незважаючи на те, що представлена схема має вхідну і вихідну позиції, це не означає, що, досягаючи останньої, робота з іміджем закінчена. Розробка іміджу може лише припинятися на той період часу, під час якого він викликає бажану реакцію суспільства. Як тільки вона змінюється на протилежне, імідж політичного актора можна знову провести через запропоновану автором схему й отримати очікуваний результат. Безсумнівно, ця схема може слугувати допоміжним елементом у розробці політичного іміджу.

Ключові слова: *політичні актори, політична іміджева стратегія, мета, завдання, механізм, схема.*

Створення політичного іміджу формує певні властивості і якості політичного актора, що роблять його привабливим для громадськості та дають змогу вирішити конкретну політичну задачу з його участю (перемогти на виборах, підвищити легітимність влади, закріпити свій авторитет тощо) [5, с. 472]. Ця розробка зводиться до визначення основної мети та завдань, що зумовлюють результативність іміджу політичного актора й відбору інструментів впливу на них. Ефективність залежить від того, наскільки вдало політичний імідж, що формується чи коригується, виконує основні завдання, тим самим виправдовуючи очікування електорату. Передусім, імідж формує бажане уявлення про політичного актора. Це означає, що завдяки іміджу політичного актора можна:

1) задовольняти інформаційні потреби суспільства / електорату;

2) виконувати ціннісну функцію – імідж політичного діяча / партії дає людям певну систему цінностей;

3) здійснювати пізнавальну функцію – відтворювати відповідну «картину світу».

Саме ці функції іміджу дають політичним іміджевим стратегіям змогу детермінувати соціально-політичну поведінку та здійснювати певний вплив на електоральний вибір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що основні завдання політичної іміджевої стратегії визначаються шляхом постійного вдосконалення механізмів формування іміджу в політичному процесі. Дослідження окремих аспектів функціонування політичної іміджевої стратегії висвітлено в працях багатьох вчених, що дало змогу в повному обсязі окреслити завдання, які притаманні не тільки їй, а й її типам.

Так, праця І. Купцової відіграла значну роль під час визначення завдань передвиборчої стратегії, оскільки вона запропонувала п'ять показників, які слугували підґрунтям для розкриття завдань «передвиборчої стратегії». Дослідження Д. Гаврилюка, в якому він встановив ступінь посередництва каналів передачі інформації для суспільства, вплинуло на визначення завдань стратегії засобів масової інформації та комунікації. Спільна праця науковців М.І. Горлач, В.Г. Кремень та М.І. Грибан, в якій вони висвітлили роль формального та неформального спілкування, а також його вплив на чинний суспільно-політичний режим дали змогу виявити характерні завдання для суспільної стратегії. Послуговування цими працями в результаті дало змогу окреслити механізм функціонування політичної іміджевої стратегії та представити його у вигляді схеми.

Подальші дослідження та робота з працями Ю.О. Яковлєвої та І.А. Єремєєвої, в яких було висвітлено стратегічні аспекти політичного іміджу та дослідження політичного ринку, дали змогу охарактеризувати механізм функціонування політичної іміджевої стратегії.

Отже, опрацьований невеликий, проте науково вагомий масив літератури свідчить про те, що зазначена проблематика є новою, проте наукомісткою областю досліджень. Це сприяє новим відкриттям на наявних ґрунтовних дослідженнях.

Метою статті є окреслити ключові завдання політичної іміджевої стратегії.

Як і будь-який механізм, політична іміджева стратегія містить у собі безліч завдань. Насамперед, завдання – це заздалегідь запланований для реалізації обсяг роботи. У цьому разі необхідно визначити об'єкт та виявити мету, до якої прагнуть.

Як результат, політична іміджева стратегія має здійснювати формування, коригування та занесення в масову свідомість найвигіднішого уявлення про політичного діяча чи організацію. Одночасно необхідно створювати певний комплекс дій для реалізації розробленого іміджу. Це далеко не весь перелік завдань. Передусім, головною метою політичної іміджевої стратегії виступає супровід політичного актора, а точніше, підтримка ефективності його іміджу упродовж його діяльності. Відповідно до мети з'являються такі загальні завдання:

1) створення та корегування іміджу;
2) підтримка іміджу політичного актора;
3) визначення можливих для загроз іміджу й засоби їх подолання;
4) подолання кризових явищ для іміджу;
5) аналіз та оцінка іміджу конкурентів;
6) виявлення та застосування каналів передачі інформації й засобів взаємодії з конкурентами;
7) застосування каналів і засобів взаємодії для спілкування із суспільством;
8) дослідження суспільної думки щодо іміджу політичного актора;
9) зміна суспільної думки щодо певного іміджу політичного актора.

Проте не варто забувати про інші завдання, що включає в себе політична іміджева стратегія. Оскільки вона містить різні типи (передвиборча, виборча, підтримуюча стратегії, стратегія спокою, географічно-кліматична, внутрішня й зовнішня стратегії, стратегія засобів масової інформації та комунікації й суспільна стратегія), пропонуємо розглянути характерну мету та відповідні завдання для цих типів.

Метою «передвиборчої стратегії» виступає пропагування іміджу політичного актора. Так, основними завданнями в «передвиборчій стратегії» виступають нагадування про політичного актора, з'ясування положення його справ у суспільно-політичному житті, побудова іміджу згідно з очікуванням суспільства (якщо ставки робляться на перемогу), або ж викликати певну реакцію суспільства (якщо перемога не є основною ціллю політичного актора), визначення положення конкурентів, розробка та впровадження агітаційних матеріалів. Щоб виконати зазначені завдання, на думку І.І. Купцової, політична іміджева стратегія, насамперед, має визначати:

– вид та рівень виборів (президентські, вибори народних депутатів; загальнонаціональні, регіональні тощо);
– тип виборчої системи (мажоритарна, пропорційна, змішана);
– електоральну історію округу;
– конфігурацію політичних сил;
– рівень загальної зацікавленості електорату в процесі виборів [4, с. 435], інакше кажучи, рівень політичної участі.

Своєрідна «виборча стратегія» має таку мету: активне привертання уваги до певного іміджу. Відповідно, з'являються такі завдання: активне, проте латентне (яке б не порушувало законні норми) застосування інформації, привертання уваги суспільства до власного або певного іміджу політичного актора, адже виборчі стратегії мають короткий термін функціонування, оскільки мають часові рамки залежно від рівня виборів.

Метою «підтримуючої стратегії» є корегування іміджу політичного актора під час його звичайної політичної діяльності, у період після виборів або до передвиборчої кампанії, коли відповідний імідж політичного актора вже закріпився в певному вигляді в суспільній думці. Тож, необхідно ненав'язливо та постійно виконувати такі завдання:

– створювати нові зв'язки між якостями політичних акторів;
– акцентувати на наявних ефективних якостях та якостях, які відповідали б очікуванням суспільства (використання інформації про політичних акторів у такий спосіб, щоб підкреслити їхні вигідні характеристики);
– модифікувати напрями діяльності, які стали негативними або які втратили актуальність, на ті, які б задовольняли потреби суспільства та відповідали його уявленням, тобто нові якості;
– трансформувати недоліки політичних акторів у їхні переваги;
– змінювати ставлення публіки до політичного актора, згідно із заданими параметрами;
– удосконалювати імідж політичного актора, з огляду на поточну ситуацію.

Залежно від мети «стратегії спокою» (термін, на який припиняється діяльність політичного актора) можна виділити такі завдання: мінімізація уваги до політичного актора, через обмеження спілкування політичного актора із суспільством, його інертність на політичному полі, пасивні стосунки із засобами масової інформації та комунікації. Інакше кажучи, непомітне зникнення політичного актора з поля зору суспільства, у зв'язку з припиненням політичної діяльності на певний час.

Специфічну мету мають «географічна» та «кліматична стратегія». Це визначення впливу геогра-

фічних та кліматичних показників на потреби суспільства. Завданнями у цьому разі є: визначення території, на яку стратегія буде поширюватися; здійснення умовного поділу території на відповідні округи; виявлення території діяльності конкурентів; визначення характеру населення, яке проживає на певній території; аналіз клімату, ландшафту; дослідження архетипів, а після – оцінка їхнього впливу на політичні уявлення, інтереси, участь та вибір досліджуваного суспільства. Інформацію про географію та клімат потрібно застосовувати одночасно, позаяк за умов відсутності інформації про потреби та вподобання населення немає сенсу здійснювати розподіл сфер впливу на тій чи тій території. У такий спосіб політико-географічне положення може бути як сприятливим, так і несприятливим, воно схильне до змін. Клімат певною мірою залишається постійним, зі свого боку здійснюючи однотипний вплив на суспільство, яке проживає на відповідній території. Тож, «географічно-кліматичну стратегію» цілком доречно розглядати комплексно, не розділяючи окремо на географічну та кліматичну стратегії.

Метою «внутрішньої стратегії» виступає дослідження функціонування політичних механізмів у країні. Тому завдання «внутрішньої стратегії» зосереджуються на виявленні ключових елементів системи на мікрорівні, їх місця в системі, застосування засобів взаємодії елементів системи з політичними акторами, застосування каналів комунікації політичних акторів та відповідних елементів системи, з'ясування функцій вибраних елементів системи, їхнє ставлення до певного політичного актора. Зі свого боку, метою «зовнішньої стратегії» є взаємодія політичних елементів країни з елементами інших країн. Так, «зовнішня стратегія» включає в себе аналогічні завдання: досліджує особливості взаємодії політичних елементів країни з іншими елементами та політичною іміджевою стратегією інших країн; виявляє функціонування певних елементів. Інакше кажучи, ці завдання розглядаються на макрорівні.

«Стратегія засобів масової інформації та комунікації» має на меті застосування оптимальних засобів та каналів комунікації та передачі інформації. Відповідно, вона має такі завдання: встановлення комунікації та застосування провідних засобів масової інформації в суспільстві, виявлення каналів передачі інформації суспільству, підбір інформації, яка здійснить результативний вплив на суспільство. Здійснення цих завдань можуть бути реалізовані як на мікрорівні, так і на макрорівні. Варто усвідомити, що засоби масової інформації та комунікації є інструментом досягнення цілей не тільки для політичної іміджевої стратегії, а також, завжди можуть впливати й на неї, а точніше, на політичний імідж актора. Адже засоби масової інформації та комунікації є основним посередником між політичною сферою й суспільством; засоби масової інформації та комунікації (ідеально, коли вони об'єктивні та незалежні), так само як і суспільство, прагнуть бачити у владі прагматиків та реформаторів, які розуміють першочергове місце народу в державній політиці, економіці, інших важливих для соціуму сфер життя [1]. У такий спосіб не тільки стратегія засобів масової інформації та комунікації здійснюють свій вплив на суспільство, а й за умов, якщо вони незаангажовані, здійснюють вплив на політичних акторів. Водночас завдяки своїм публікаціям вони змушують політичних акторів змінити притаманну їм поведінку чи вектор діяльності.

Зі свого боку, метою «суспільної стратегії» є дослідження комунікації суспільства. Тож, її завдання здебільшого поширюються на внутрішнє середовище. Насамперед, це: визначення рівня й типу спілкування людей у суспільстві, з'ясування рівня суспільної свідомості, виявлення особливостей взаємозв'язку людей у суспільстві, на основі цього – застосування специфічних технологій під час комунікації як людей між собою, так і політичних акторів із суспільством та окремими індивідами, електоральними групами. Відповідно, спілкування являє собою необхідний початковий акт влади. У будь-яких формах спілкування означає вплив, обмін (думками, поглядами тощо), погодження або політичний потенціальний чи актуальний конфлікт. Легкість, частота, активність спілкування характеризує політичні відносини в суспільстві, їх відкритість, політичну і громадянську культуру. Співвідношення формального й неформального спілкування дають змогу судити про стан демократії в суспільстві. Розвиток міжнародного спілкування свідчить про важливість і вагу держави в міжнародних відносинах, її авторитет, активність. Взаємозв'язок формальних, офіційних і неформальних видів політичного спілкування свідчать про політичний вигляд суспільства, який може варіюватися від відомостей спілкування до легалізованих форм, а неформальні – забороненим, підпільним або дисидентським (у тоталітарному суспільстві) спілкуванням до вільного поєднання всіх видів, формальних і неформальних, що і є найефективнішим. В історії політичних відносин спілкування еволюціонувало від примітивних форм (зібрань, віче, страйків, авторитарних форм, зведення рахунків тощо) до цивілізованих [2, с. 226–227] (голосування, референдуми, мітинги).

У такий спосіб очевидно, що кожному типу політичної іміджевої стратегії притаманна відповідна мета та завдання. Водночас, і сама вона має низку загальних завдань.

Щодо загального вигляду завдань, які має виконувати політична іміджева стратегія під час розробки іміджу політичного актора, автором запропоновано власний алгоритм її покрокових дій (Схема 1):

На «вході»: політичний актор (політичний діяч, чи організація) з іміджем, який потребує коригування.

1. Досліджуються думка електорату, настрої населення. Проводиться соціологічне опитування, або ж оцінка ситуації в країні, чи ключових події, які будуть вимагати того чи іншого образу політичного актора. На основі цих досліджень іміджологи створюють маркетинговий портрет із метою визначення цільової групи виборців. На цьому етапі виявляються преференції (психологічні, демографічні, соціальні, професійні та ін.), потреби (політичні, соціальні інтелектуальні тощо), мотиви поведінки (мотиви підтримки того чи іншого політичного діяча або організації – цілеспрямовані, імпульсивні, випадкові) і вподобання цільової аудиторії [6, с. 260].

2. Досліджується імідж конкурентів та інших політичних акторів, виявляється, що саме в їхньому іміджі є привабливішим для суспільства, а що відштовхує. У результаті, здійснюється відхід від уже наявних помилок, схожих та подібних характеристик. На цьому етапі можуть допомогти найсучасніші методи опитування виборців, наприклад, дослідження їхньої безпосередньої (негайної) реакції. Ці методи застосовують під час телевізійних дебатів. За допомогою телефону, натискаючи відповідну кнопку на апараті, анкетовані повідомляють про своє ставлення (позитивне чи негативне). Аналогічно використовується й інтернет [6, с. 260]. На цьому етапі також здійснюється визначення потенційного електорату, інакше кажучи, виявлення цільових груп. Необхідність охоплення максимально великої аудиторії не звільняє творців політичного іміджу від цього процесу. Вважається, що потрібно звертати увагу, передусім, на ті соціальні групи, інтереси яких виражає кандидат, шукати серед них прихильників; виявляти супротивників; приділяти більше уваги тим, хто ще не визначився з вибором.

3. На основі першого і другого пунктів формується необхідний імідж за допомогою різних методів, прийомів та принципів. Це можуть бути позиціонування та маніпулювання, міфологізація та деталізація, емоціоналізація та вербалізація, акцентування інформації та інші формування характеристик, що в сумі становлять імідж. Саме на цьому етапі здійснюється конструювання іміджу за такими напрямами: зовнішня привабливість, комунікативна механіка, ділова риторика. Для цього етапу важливим має стати не тільки визначення сильних, але і визнання слабких сторін політичного актора [3]. Як результат, на цьому етапі політичний актор має вже повноцінний імідж. Він має найбільшою мірою відображати очікування електорату. Адже необхідність відповідати іміджу, яким наділяється політичний актор, очікуванням аудиторії, на яку він проектується, вважається однією з основних вимог до нього від фахівців зі створення політичного іміджу (іміджмейкери).

4. Апробація сформованого іміджу на електораті. Визначається враження електорату. Якщо воно небажане, то здійснюється коригування (репозиціювання) іміджу, здійснюється повернення до 3 пункту. У цьому разі здійснюється корекція основних параметрів іміджу відповідно до потреб та очікувань суспільства. Якщо бажане – відбувається перехід до наступних пунктів. І.А. Єремєєва вважає, що апробація може здійснюватися у два кроки: перший – апробація через посередників, другий – особиста апробація, коли політичний актор виступає в новій ролі [3]. Потім вибрані та апробовані дієві характеристики застосовують в іміджі політичного актора. Головне гасло політичних акторів на цьому етапі проголошує: «Якщо ви не сприймаєте мене таким, який я є насправді, я стану таким, яким ви хочете мене бачити».

5. Дослідження реакції конкурентів та інших політичних акторів. На цьому етапі здійснюється аналіз публікацій засобів масової комунікації та інформації, можливе повторне опитування суспільства. Інакше кажучи, визначення інформації про політичного актора-конкурента (за необхідності − і про його опонентів), яку отримує суспільство, що представляє собою ця інформація, за допомогою яких каналів вона постачається, чи є вона дієвою, які канали трансляції певної інформації є результативними.

6. На основі реакції електорату, політичних конкурентів та інших політичних акторів, а також з урахуванням інших чинників, що можуть вплинути на імідж політичного актора, за допомогою політологічних методів прогнозуються можливі кризові явища та загрози для іміджу.

7. Після виявлення можливих негативних чинників, які можуть суттєво нашкодити іміджу політичного актора, створюється відповідна стратегія, в якій розробляється відповідний план дій, який спрямований на запобігання, мінімізацію та усунення загроз. На цьому ж етапі здійснюються стратегії з плануванням майбутньої діяльності на політичній арені та вдосконалення політичного іміджу діяча чи організації.

На «виході»: політичний актор (політичний діяч, чи організація) з іміджем, який створений із метою досягнення певної реакції відповідної аудиторії. Тобто на цьому етапі шляхом виконання відповідних завдань імідж політичного актора досягає тієї мети, яка була задана, щоб у конкретний час, у конкретному місці вплинути певною мірою на конкретну аудиторію. Імідж у такому вигляді існує на цьому етапі стільки, скільки потребує того суспільство. Відповідно до зміни політичних настроїв суспільства коригується й імідж політичного актора. Для цього здійснюється новий цикл конструювання іміджу політичного актора за вже наявною схемою (Схема 1).

Як наслідок, одним із дієвих інструментів, що зумовлює поліпшення функціонування політич-

ної іміджевої стратегії, є схема, яка містить алгоритм покрокових дій, що дає змогу якісно розробити імідж для будь-якого політичного актора, який бажає отримати певну реакцію суспільства або відповідної аудиторії. Ця схема містить початкову й кінцеву точки, проте це не означає, що отриманий імідж політичного актора «на виході» залишиться в такому вигляді назавжди та не буде змінюватися. Навпаки, процес корегування іміджу політичних акторів безперервний, найчастіше він відтворюється тоді, коли змінюються вподобання суспільства та наявний імідж втрачає свою ефективність.

Отже, політична іміджева стратегія, як загалом, так і у властивих їй типах виконує відповідні завдання, чим забезпечує дієве керування іміджем політичного актора, що проявляється у високій результативності взаємозв'язку політичних діячів та/чи організацій із суспільством, електоратом та конкурентами. Виявлені мета та завдання дали змогу окреслити повноцінний механізм функціонування політичної іміджевої стратегії, а саме здійснити поетапний алгоритм кроків, які допоможуть виявити її сильні та слабкі сторони і відповідно до цього здійснити низку заходів, що будуть сприяти підвищенню ефективності бажаних елементів іміджу політичних акторів. Це слугуватиме допоміжним засобом у створенні іміджевої стратегії, зокрема під час детальної розробки іміджу політичних діячів чи організацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаврилюк Д. Роль ЗМІ у формуванні політичного іміджу. ХайВей. 2009. URL: http://h.ua/story/225547/ (Дата звернення: 05.02.2017).
2. Горлач М.І., Кремень В.Г., Грибан М.І. Політологія: наука про політику. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 840 с. URL: https://clck.ru/CtceY.
3. Єремєєва І.А. Стратегічні аспекти формування політичного іміджу. Наука в информационном пространстве – 2012: VIII Международная научно-практическая конференция (4–5 октября 2012 г.). Дніпро, 2012. С. 1–2. URL: https://clck.ru/CtcqE.
4. Купцова І.І. Імідж-технології у виборчих кампаніях: формування електоральної стратегії. Гіллея: науковий вісник. 2013. № 75. С. 435–437.
5. Соловьёв А.И. Политология: Политическая теория, политические технологии. Москва: Аспект Пресс, 2003. 559 с.
6. Яковлєва Ю.О. Іміджологічні дослідження політичного ринку. Вісник Дніпропетровського університету. 2005. № 12. С. 257–261.

REFERENCES:

1. Havryliuk D. Rol ZMI u formuvanni politychnoho imidzhu. KhaiVei. 19.9.2009 Web. 5.2.2017. URL: http://h.ua/story/225547/.
2. Horlach M.I., Kremen V.H. & Hryban M.I. (2008). Politolohiia: nauka pro polityku. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. Retrieved from: https://clck.ru/CtceY.
3. Yeremieieva I.A. (2012). Stratehichni aspekty formuvannia politychnoho imidzhu. VIII Mezhdunarodnaia nauchno-praktycheskaia konferentsyia «Nauka v ynformatsyonnom prostranstve – 2012» (4–5 oktiabria 2012 h.), (1–2). Dnipro. Retrieved from https://clck.ru/CtcqE.
4. Kuptsova I.I. Imidzh-tekhnolohii u vyborchykh kampaniiakh: formuvannia elektoralnoi stratehii. Hilleia: naukovyi visnyk. 2013. 75, 435–437.
5. Solov'yov A.I. Politologiya: Politicheskaya teoriya, politicheskie texnologii. Moskou: Aspekt Press. 2003.
6. Yakovlieva Y.O. Imidzholohichni doslidzhennia politychnoho rynku. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. 2005. 12, 257–261.

Objectives of the political image strategy

Khudyk Hanna Oleksandrivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science
of Oles Honchar Dnipro National University
Gagarin Avenue, 72, Dnipro, Ukraine

The paper is devoted to the study of the political image strategy functioning and the characterization of its objectives, since it is impossible to form the desired attitude of society towards a political figure or party, as well as to create an appropriate vision of them without the successful application of its mechanism.

Under current conditions, the political image strategy, designed to meet the needs of both its creators and a particular audience whereto it is distributed, shall function effectively, namely, fulfilling a number of inherent tasks that proceed from its goal. Therefore, the goal of the political image strategy has been determined before describing its objectives. The next step was to analyze the objectives that are arising from the goal for existing types of the image strategy (pre-election, election, supportive strategies, tranquility strategy, geo-climatic, internal and external strategies, mass media and communication strategy and public strategy). This made it possible to distinguish clearly and characterize both the objectives of the political image strategy and the objectives inherent with its various types.

As a result, it became possible to identify and characterize the full mechanism of the political image strategy functioning and present it in the form of a scheme: an original image of a political actor "at the input", and his arranged (desired) image "at the output". This is a universal scheme that can reflect the image-building cycle of any political actor. Despite the fact that the presented scheme has input and output positions, this does not mean that work with the image is over upon reaching the latter. The development of an image can be suspended only for a period when it causes the desired reaction of society. As soon as it changes in the opposite direction, an image of a political actor can be re-arranged according to the scheme proposed by the author in order to obtain the expected result. Undoubtedly, this scheme can serve as an auxiliary element in the development of a political image.

Key words: *political actors, political image strategy, goal, objectives, mechanism, scheme.*

Ярош Ярослав Богданович

Особливості трансформації партійної системи України

УДК 329(477)
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-82-86

Ярош Ярослав Богданович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та
державного управління
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
вул. Шопена 24, м. Луцьк, Україна

Розглядається трансформація партійної системи України. Партійна боротьба має різний характер і залежить від рівня фрагментації політичних партій. Зазначається, що рівень партійної конкуренції залежить від ідеологічного фактору, який впливає на інтенсивність політичної боротьби. Наголошується на тому, що важливим критерієм дослідження специфіки трансформації партійної системи України є індекс ефективної кількості партій для вимірювання кількості впливових політичних партій. Підкреслюється, що індекс ефективної кількості партій вказує на кількість партій, їх порівняну вагу й обчислюється на підставі визначення розміру підтримки, яку має кожна партія під час парламентських та місцевих виборів в Україні. Для аналізу ефективної кількості політичних партій та розуміння локального політичного процесу важливо враховувати частку голосів виборців, які проголосували за місцеві осередки політичних партій на виборах до органів влади. Партійна система України характеризується існуванням тенденцій до зростання політичної конкуренції та збереженням значної фрагментації.

Ключові слова: *виборчий процес, партійна система, політична партія, політичний процес, ефективна кількість партій, трикутник Нагаями.*

Вступ. Важливим маркером та елементом демократії є роль політичних партій у політичному процесі. Методи і функції діяльності політичних партій відмінні в різних політичних режимах, але будь-яке демократичне суспільство передбачає можливість здобуття політичної влади легальним шляхом. Стабільне функціонування партійної системи дає змогу громадянам засвоювати демократичні принципи та зразки поведінки. Через політичні партії окремі особи та соціальні групи мають змогу впливати на інші групи, на суспільство загалом відповідно до своїх інтересів, перетворюючись на важливі суб'єкти політики. Нині партії залишаються найбільш впливовими учасниками політичного процесу. Тому інтерес політичної науки є значним до цих суб'єктів політики.

Останнім часом активізувалося проведення досліджень щодо діяльності політичних партій серед українських вчених. Цю проблематику досліджують М. Михальченко, В. Полохало, О. Жданов, А. Романюк, В. Лебедюк, Ю. Морозюк, О. Якубовський, І. Когут, Р. Павленко, С. Рябов, Г. Постригань, М. Примуш, Ю. Шведа, В. Якушик та інші. Однак стан наукової розробленості цієї проблеми залишається невисоким.

Мета та завдання. Досліджуючи напрацювання зарубіжної та вітчизняної науки, ставиться мета проведення комплексного аналізу партійної системи України. З огляду на поставлену мету визначено такі дослідницькі завдання:

– виявити рівень довіри до політичних партій;

– порівняти показники індексів ефективної кількості партій;

– проаналізувати результати парламентських виборів в Україні (1998−2012 рр.);

– дослідити результати місцевих виборів 2006 р. і 2015 р. (на прикладі Волинської області).

Методи дослідження. У роботі використано методи системного та структурно-функціонального аналізу. Системний метод дав змогу розглянути партійну систему як складне утворення, що виконує певну роль у політичній системі. Застосування такого підходу дало змогу розкрити цілісність політичного процесу, виявити різноманітні типи його зв'язків стосовно прямих та непрямих учасників.

Структурно-функціональний метод застосовувався з метою визначення ролі політичних партій в умовах переходу суспільства до демократичного політичного режиму, що забезпечило розкриття основних характеристик та змісту їх участі.

Емпірична частина дослідження включає дані щодо частки отриманих голосів політичними партіями на місцевих виборах до Луцької міської ради та Волинської обласної ради у 2006 р., 2010 р. і 2015 р.

Результати. Попри значну кількість існуючих визначень політичних партій, класичним вважається визначення, запропоноване ще в 1966 р. М. Вайнером та Дж. Ла Паломбарою, згідно з яким партія − це: 1) життєздатна організація, тобто така, середня тривалість політичного життя якої довша за тривалість життя її керівництва; 2) місцева, добре впорядкована і життєздатна організація, підтримує регулярні й різноманітні зв'язки з іншими організаціями країни; 3) тверде бажання державних та місцевих керівників організації взяти в свої руки і здійснювати владу, а не лише впливати на неї; 4) прагнення отримати підтримку народу через вибори чи якимось іншим способом. З огляду на це визначення, можна стверджувати, що українські політичні партії мало відповідають окремим критеріям [7].

Становлення партійної системи України передбачає інституційний розвиток політичних партій,

які трансформуються, виходячи із «суспільного запиту». Варто констатувати, що серед політичних партій України знайдемо мало тих, які мають чітку та зрозумілу світоглядну позицію та ідеологію, якої вони намагаються дотримуватися у політичних процесах. Нерідко можна зустріти суперечності у назвах, програмах та діяльності політичних партій. Звичним явищем української політики залишаються переходи політиків із однієї політичної партії в іншу. Як зазначає Ю. Шведа, це показує, що ідеологічна складова частина в діяльності українських політичних партій має, швидше, інструментальне, аніж засадниче значення. Політичні партії України є переважно партіями лідерського типу, на симпатії (антипатії) до яких й формується ставлення пересічного українця до партії. Віра у політичних лідерів зумовлена панівним типом політичної культури населення, коли партійні ідеології, за зауваженням М. Дюверже, починають перебирати на себе риси релігії, привносячи таким чином у політику значний компонент ірраціонального (віри). За умови пропорційної виборчої системи з закритими списками виборець фактично голосує за політичних лідерів і не впливає на список кандидатів у депутати. Незначний, тільки опосередкований вплив на формування списку мають і рядові члени самих партій. Зрештою, на цьому зв'язок між виборцями і їх партією закінчується. Це підриває довіру як до політичних партій, так і до тих органів влади, до яких обираються їхні представники [4].

Важливою складовою частиною, яка легітимізує партійну систему України, є довіра громадян до діяльності політичних партій. Рівень довіри свідчить про готовність суспільства загалом до формування стосунків відкритого типу та співробітництва на основі демократичних принципів. Нині в Україні існує проблема із довірою, насамперед, із довірою до політичних партій. Є. Головаха зазначає, що таких низьких показників довіри до влади, які має Україна, в Європі просто не спостерігається. Ті країни, які ідуть по сусідству з Україною в рейтингу недовіри до політиків і політичних партій – Болгарія і Греція, перебувають у глибокій кризі. «З цього можна зробити висновок, – каже соціолог, – що Україна, на перший погляд, перебуває у цій самій глибокій кризі. Хоча для України це зовсім не несподіванка, як для Греції, а такий собі природний стан» [2].

За показниками довіри до інститутів влади та політичних партій Україна, за даними Європейського соціального дослідження, посідає останні місця серед європейських країн. Зокрема, довіра українців до парламенту становить 1,99 бала за 10-бальною шкалою (останнє місце серед 26 європейських країн), довіра до судово-правової системи становила 2,26 бала (останнє місце). За довірою до політиків (1,85 бала) Україна випереджає лише Грецію, а за довірою до політичних партій (1,99 бала) випереджає лише Грецію і Хорватію і розміщується на одному рівні з Болгарією. Порівняння чотирьох хвиль дослідження засвідчує, що найвищі показники рівня довіри до політичних партій були у 2005 р., а найнижчі – у період кризи 2009 р. [2].

Порівняємо ефективну кількість партій на національному та регіональному рівні (на прикладі Волинської області). В аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень наводяться дані ефективного числа партій за результатами виборів на пропорційній основі в Україні. Досліджуючи кілька електоральних циклів, можемо простежити динаміку фрагментації політичних партій [1].

Таблиця 1

Показники індексів ефективного числа партій за результатами парламентських виборів в Україні

	1998 р.	2002 р.	2006 р.	2007 р.	2012 р.
Лааксо-Таагепера	5,0	4,7	3,4	3,3	4,3

Для аналізу ефективної кількості політичних партій та розуміння локального політичного процесу було враховано частку голосів виборців, які проголосували за місцеві осередки політичних партій на виборах до Волинської обласної ради у 2006 р. і у 2015 р. [*Я.Б.* – автор].

Таблиця 2

Показники індексів ефективного числа партій за результатами виборів до Волинської обласної ради

	2006 р.	2015 р.
Лааксо-Таагепера	3,08	7,63

Підрахунок індексу ефективної кількості партій вважають некоректним, коли одна партія отримала більше ніж 50% мандатів і, відповідно, домінує над рештою партій, як це відбулося під час виборів у 2006 р. до обласної ради. ENP становив 3,08 для всіх партій на виборах до Волинської обласної ради, але фактично Блок Юлії Тимошенко отримав більшість голосів виборців і сформував керівні органи представницького органу області. Таким чином, 2006–2010 рр. характеризуються домінуванням Блоку Юлії Тимошенко у Волинській обласній раді.

Результати місцевих виборів засвідчили кардинальну зміну у розстановці політичних сил після місцевих виборів 2010 р. і вихід на політичну арену молодих політичних партій, які формувалися з громадянських активістів, представників бізнес-структур та політиків, які або вийшли з лав колишніх політичних партій або торували власний шлях у політиці. Характер симпатій волинських виборців

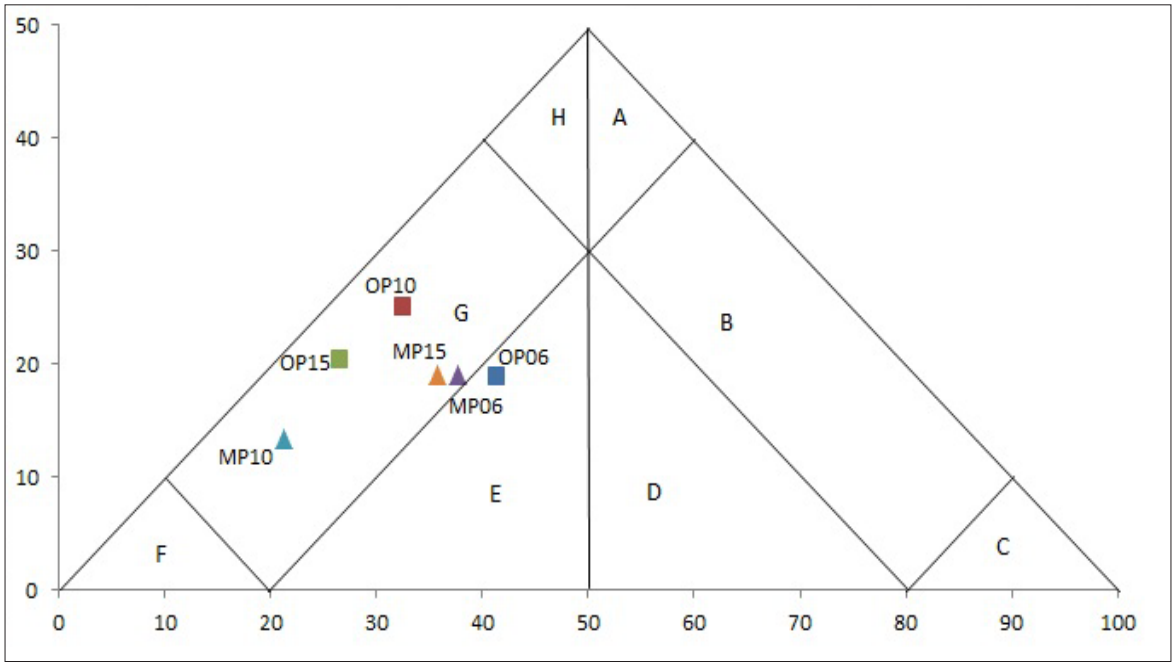

Рис. 1. «Трикутник Нагаями» за результатами виборів до Волинської обласної ради та Луцької міської ради (2006 р., 2010 р., 2015 р.)

до партій та виборчих блоків яскраво засвідчують результати виборів до Волинської обласної ради.

Зокрема, інша ситуація склалася у 2015 р. і до Волинської обласної ради потрапило сім політичних партій, а саме: УКРОП (17 депутатів), БПП «Солідарність» (13 депутатів), ВО «Батьківщина» (12 депутатів), ВО «Свобода» (7 депутатів), Радикальна партія Олега Ляшка (6 депутатів), «Об'єднання «Самопоміч» (5 депутатів), «Наш край» (4 депутати) [3].

Ще вісім суб'єктів виборчого процесу не потрапили до представницького органу Волинської області (Аграрна партія України, політична партія «Громадянська позиція», політична партія «Громадський Рух «НАРОДНИЙ КОНТРОЛЬ», політична Партія «Опозиційний блок», політична партія «Європейська партія України», Партія Зелених України, політична партія «Нова держава», політична партія «СОЦІАЛІСТИ») [3].

Цей статистичний показник використовують переважно для виявлення двопартійних чи багатопартійних систем. М. Дюверже класифікував партійні системи за кількісними показниками із простим підрахунком партій, які конкурують між собою: безпартійні, однопартійні, двопартійні і багатопартійні. Двопартійну систему потрібно розглядати не як систему з двох партій, а як систему, в якій владні повноваження почергово переходять від однієї до іншої партії. Отже, запропонована автором класифікація виокремлює лише дві партійні системи, що зустрічаються в демократичних країнах – двопартійна і багатопартійна. Стан фрагментації партійної системи дає змогу зрозуміти, наскільки політична влада є розсіяною чи сконцентрованою. Своєю чергою, кількість політичних партій впливає на політичну конкуренцію та тактику під час парламентських виборів, а також на формування більшості.

Індекс ENP показує, яка кількість політичних партій має вплив на політичні процеси та ступінь фрагментації партійної системи. Кількість ефективних партій завжди нижча від кількості партій, які беруть участь у виборах. Разом із тим ENP не показує ключові особливості партійних систем у категорії взаємодії партій між собою. Завдяки індексу ENP можемо констатувати, що фрагментація партійної системи України на парламентських (2012 р.) і місцевих виборах (2015 р.) зросла.

Динаміку функціонування політичних партій у Волинській області можна дослідити за допомогою «трикутника Нагаями». На рисунку 1 наведені візуалізації авторських розрахунків для результатів виборів до Волинської обласної ради (2006 р., 2010 р., 2015 р.) та Луцької міської ради (2006 р., 2010 р., 2015 р.). Квадратом позначені вибори до обласної ради, де OP06, OP10 і OP15 є результатами виборів до Волинської обласної ради у зазначених роках, а в трикутнику позначені вибори до міської ради, де MP06, MP10 і MP15 є результатами виборів до Луцької міської ради у відповідних роках.

На виборах до Волинської обласної ради 2006 р. у Волинській області найбільше голосів здобув Блок Юлії Тимошенко (41,34%): характерно, що її підтримка в міських округах (37,73%), розташованих в обласному центрі (м. Луцьк), була нижче від сільських округів області. Друге місце в міських округах м. Луцька здобула партія «Наша

Україна» (19,05%), а в сільських округах за межами обласного центру підтримка партії «Наша Україна» була меншою і становила 18,85%. Розміщення «міських» точок у нижній частині сегменту G характеризує стан партійної конкуренції як такий, при котрому домінуюча партія не має абсолютної більшості (підтримки > 50%), при цьому вона конкурує з іншими політичними силами. В округах за межами м. Луцька партія (Блок Юлії Тимошенко) значно переважає всі інші, але набирає менше 50% голосів. На виборах у 2006 р. до Волинської обласної та Луцької міської ради сума голосів, поданих за перші дві партії, перевищила 50% та становила, відповідно, 60,19 % і 56,78 % [*Я.Б.* – автор].

За П. Майром, партійна система наблизилася до системи середніх партій (якщо дві найбільші партії мають 65% голосів, а 35% голосів розподілено між рештою партій). Система великих партій − якщо дві найбільші партії набирають 80% голосів. Мала система партій має місце, якщо дві найбільших партії отримують 42% голосів, 58% належить решті партій [8].

На місцевих виборах у 2010 р. перемогла ВО «Батьківщина», але втратила 8,84% голосів (результат – 32,5%). У м. Луцьку ВО «Батьківщина» перемогла, але втратила 16,53% (результат – 21,2%). В м. Луцьку друге місце в більшості округів посіла ВО «Свобода» (13,3%). Підтримка ВО «Свобода» у сільських округах була меншою і становила 7,5%. Друге місце на обласному рівні отримала Партія Регіонів (25%). Однак у «міських» округах (м. Луцьк), рівень її підтримки становив лише 7,5%. На виборах у 2010 р. до Волинської обласної сума голосів, поданих за перші дві партії, перевищила 50% та становила 57,5%. Однак сума голосів, поданих за перші дві партії в обласному центрі, не перевищила 50% та становила 34,5%. Відповідно, це система малих партій за П. Майром [8].

На виборах до Волинської обласної ради 2015 р. у Волинській області найбільше голосів здобув УКРОП (26,56%): характерно, що його підтримка в міських округах (35,71%), розташованих у обласному центрі (м. Луцьк), була вищою від сільських округів області. Друге місце в міських округах м. Луцька здобув БПП «Солідарність» (19,05%), а в сільських округах за межами обласного центру підтримка БПП «Солідарність» була більшою і становила 20,31%. На виборах у 2015 р. до Волинської обласної ради сума голосів, поданих за перших дві партії, не перевищила 50% та становила 46,87%. Своєю чергою, сума голосів, поданих за перші дві партії в обласному центрі, перевищила 50% та становила 54,76% [3].

Висновки. У сегментованому «трикутнику Нагаями» спостерігаємо, що тільки у 2006 р. результати виборів до Волинської обласної ради, знаходяться в сегменті E, а це свідчить, що між двома лідерами обласних перегонів немає інтенсивної електоральної боротьби. Цей сектор − це проміжна зона між тенденціями формування одно-, дво- та багатопартійної системи. На виборах у 2010 р. та 2015 р. результати двох лідерів обласних перегонів знаходяться в сегменті G і характеризується станом партійної конкуренції як такої, за якої домінуюча партія не має абсолютної більшості. Ця область вважаться конкурентною, і в ній відбувається інтенсивне змагання між суб'єктами виборчого процесу.

Отже, партійно-політична структуризація в Україні та Волинській області віддзеркалювала складні процеси, що відбувалися у суспільно-політичному житті українського суспільства. Структура політичних партій на Волині загалом пройшла еволюцію, притаманну партійній систем країни загалом. Вибори до місцевих органів влади і до Волинської обласної ради зокрема у досліджуваний період показали, що відбулися помітні зміни в структурі електоральних переваг виборців. За принципових змін, що відбулися у політичній системі країни після падіння режиму В. Януковича, певну сталість засвідчують такі політичні партії, як ВО «Батьківщина», ВО «Свобода» тощо. В електоральному циклі 2010–2015 рр. обґрунтовані претензії на представництво інтересів волинян здобули нові політичні партії «УКРОП», Об'єднання «Самопоміч», «Народний контроль» та «Наш Край», але їм треба ще працювати над розбудовою партійних осередків на місцях.

За відсутності сталої соціальної бази мінливість процесу політичної структуризації зумовлена й тим, що загальнодержавні і місцеві організації політичних партій переважно не є виразниками інтересів соціальних груп, а є прагматичними проектами фінансово промислових груп, зростання кількості яких корелює з початком чергової електоральної кампанії.

Варто зазначити, що найбільшу можливість знайти кошти, необхідні для виборчої кампанії, а отже, бути представленими владі, мають парламентські партії, які перебувають при владі. Натомість політичні сили, які не володіють значними фінансовими ресурсами, фактично опиняються у ролі аутсайдерів виборчих перегонів. Цікаво, що такий стан речей має місце в Україні за відсутності традиції державного фінансування партій та розвиненої системи членських внесків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити (Аналітичні доповідь Центру Разумкова). Національна безпека і оборона. 2015. № 6–7. С. 2–67.
2. Фонд Демократичні ініціативи. URL: http://www.dif.org.ua/ua/commentaries/.../djowjdgowopgipwergprihgp.htm.
3. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 2015. URL: http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM05

7?PID112=12&PID102=455&PF7691=455&PT001F01=100&rej=0&pt00_t001f01=100#190.

4. Шведа Ю. Чи не є «закон диспаритету» М. Дюверже «розетським каменем» української партології. Політичний менеджмент. 2012. № 4–5. С. 57–64.

5. Golosov G. The Effective Number Of Parties: A New Approach [Text]. Party Politics. 2009. Vol. 10. P. 1–22.

6. Kitschelt H. European Party Systems: Continuity and Change [Text] / M. Rhodes, P. Heywood, V. Wright. Developments in West European Politics. London: MacMillan Press, 1997. 363 p.

7. La Palombara J. The Origion and Developments of Parties. Political Parties and Political Development / Ed. by J. La Palombara, M. Weiner. Princeton, 1996. 487 p.

8. Mair P. The Problem of Party System Change [Text]. Journal of Theoretical Politics. 1989. Vol. 1. P. 251–276.

REFERENCES:

1. Partiina systema Ukrainy do i pislia Maidanu: zminy, tendentsii rozvytku, suspilni zapyty (Analitychni dopovid Tsentru Razumkova). Natsionalna bezpeka i oborona. 2015. № 6–7. S. 2–67 [in Ukrainian].

2. Fond Demokratychni initsiatyvy. URL: http://www.dif.org.ua/ua/commentaries/.../djowjdgowopgipwergprihgp.htm [in Ukrainian].

3. Tsentralna vyborcha komisiia. Mistsevi vybory 2015. URL: http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM057?PID112=12&PID102=455&PF7691=455&PT001F01=100&rej=0&pt00_t001f01=100#190 [in Ukrainian].

4. Shveda Yu. Chy ne ye «zakon dysparytetu» M. Diuverzhe «rozetskym kamenem» ukrainskoi partolohii. Politychnyi menedzhment. 2012. № 4–5. S. 57–64 [in Ukrainian].

5. Golosov G. The Effective Number Of Parties: A New Approach [Text]. Party Politics. 2009. Vol. 10. P. 1–22 [in English].

6. Kitschelt H. European Party Systems: Continuity and Change [Text] / M. Rhodes, P. Heywood, V. Wright. Developments in West European Politics. London: MacMillan Press., 1997. 363 r [in English].

7. La Palombara J. The Origion and Developments of Parties. Political Parties and Political Development / Ed. by J. La Palombara, M. Weiner. Princeton, 1996. 487 p. [in English].

8. Mair P. The Problem of Party System Change [Text]. Journal of Theoretical Politics. 1989. Vol. 1. P. 251–276 [in English].

Features of transformation of the system of parties of Ukraine

Yarosh Yaroslav Bohdanovych

Candidate of Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Science and Public Administration of Lesya Ukrainka Eastern European National University
Chopin Str. 24, Lutsk, Ukraine

The transformation of the system of parties of Ukraine is explored. The party struggle has a different character and depends on the level of fragmentation of political parties. It is noted that the level of political competition depends on the ideological factor that affects the intensity of the political struggle. It is noted that an important criterion to study the specifics of the transformation of the party system of Ukraine is the index of the effective number of parties to measure the number of influential political parties. It is emphasized that the index of effective number of parties indicates the number of parties, their relative weight and is calculated based on the determination of the amount of support that each party has during the parliamentary and local elections in Ukraine. For the analysis of effective number of political parties and understanding that, the local political process it is important to consider the proportion of voters who voted for the local branches of political parties in the elections to the authorities. The party system of Ukraine is characterized by trends of increased political competition and preservation of significant fragmentation.

Key words: *electoral process, party system, political party, political process, effective number of parties, Nagayama triangle.*

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Агафонова Ганна Сергіївна

Бєлєнко Іван Володимирович

Вплив політичної кризи 2000–2013 рр. на конституційний процес у Зімбабве

УДК 342:323.2-044.372] (689.1)«2000/2013»
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-2-87-92

Агафонова Ганна Сергіївна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
проспект Центральний 59-а, Сєвєродонецьк, Україна
Бєлєнко Іван Володимирович
аспірант кафедри політології та міжнародних відносин
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
проспект Центральний 59-а, Сєвєродонецьк, Україна

Політична криза в Зімбабве протягом 2000–2013 рр. суттєво відбилася на конституційному процесі в державі. Своєю чергою, чинна Конституція республіки Зімбабве, прийняттям якої завершилася криза, вплинула на результати політичної кризи листопада 2017 р., оскільки саме завдяки цій Конституції Емерсон Мнангагва зміг отримати президентську посаду. Наявні дослідження політичної системи Зімбабве не розглядають конституційний процес у країні як боротьбу за владу між політичними силами. Саме тому в цій статті було поставлено мету – виявити зв'язки між впливом, який здійснювала на політичний процес опозиція, і змінами, що були внесені до Конституції з метою зміцнення позицій влади. З огляду на це, було сформульовані завдання: проаналізувати передумови політичних криз 2000–2013 та 2017 рр., визначити роль основних політичних фігур у цих подіях, відстежити еволюцію основних політичних сил сучасного Зімбабве та дослідити внутрішньо- та зовнішньополітичний вплив на конституційний процес. Заради досягнення цієї мети були використані такі дослідницькі методи: системний, критично-діалектичний, структурно-функціональний, порівняльний, нормативно-ціннісний підхід, історичний і цивілізаційний методи, принцип наукового об'єктивізму, а також загальнонаукові методи: аналіз і синтез, індукція і дедукція. Також дослідження базується на даних вторинного соціологічного аналізу.

У результаті виявлено, що політична криза 2000–2013 рр. була боротьбою між владою та опозицією, головним важелем якої стало внесення змін до Конституції. Результатом цієї боротьби став перерозподіл повноважень та обмеження особистої влади Президента, відображені в новій Конституції, яка була прийнята в 2013 р. Разом із тим криза 2000–2013 рр. вплинула на внутрішнє та зовнішнє становище Зімбабве, перетворивши її на країну-вигнанця. Під час аналізу подій, що передували кризі 2017 р., виявлено, що вона має докорінно іншу природу, оскільки була викликана, перш за все, боротьбою між поколіннями політичної еліти всередині правлячої партії. У підсумку подій, що відбувалися в листопаді 2017 р., Зімбабве отримала нового Президента, який, однак, є представником старого політичного класу, та новий політичний курс, спрямований на те, щоб зробити країну відкритою для світу та побороти наслідки зовнішньополітичної ізоляції часів Р. Мугабе.

Ключові слова: *Зімбабве, політична криза, конституційний процес, президент, переворот, Конституція, ЗАНУ-ПФ, МДС-М.*

Вступ. 15 листопада 2017 р. у Зімбабве відбулося фактичне усунення від влади Роберта Мугабе – людини, яка з 1980 р. незмінно керувала країною. Лідерами, що очолили військовий переворот, стали Емерсон Мнангагва, колишній Перший Віце-президент, та Костянтино Чивенга – головнокомандувач «Сил оборони Зімбабве». Для Зімбабве, на відміну від багатьох країн Африки, це перший досвід військового заколоту. Переворот став підсумком боротьби між старою політичною елітою, що перебувала при владі з 1980 р. та яку уособлює Е. Мнангагва, та новою фракцією в складі правлячої ЗАНУ-ПФ «Покоління 40», неформальним лідером якої є Грейс Мугабе. У результаті стара еліта лишилася при владі, проте дії влади свідчать про те, що вона прислухалась до прагнень опозиції.

Поточний стан дослідження проблем політичного розвитку півдня Африки взагалі та Зімбабве зокрема є незадовільним. Основний внесок у вивчення політичних систем та режимів країн регіону зробили іноземні дослідники: П. Бонд (Elite transition: from Apartheid to neoliberalism in South Africa), Х. Мараіс (South Africa: Limits To Change: The Political Economy of Transition), А. Фоулер (The Role of NGOs in Changing State-Society Relations: Perspectives from Eastern and Southern Africa), М. Лендж (British Colonial Legacies and Political Development). Окремі аспекти проблем політичного розвитку африканських держав розглядають Т. Карозерс, Дж.П. Платтеау, І. Філатова, Т. Дейч. В їхніх роботах висвітлюється проблеми трансформації режимів, динаміки політичних процесів та вплив зовнішніх факторів на політику. Однак, у цих працях не приділяється увага впливу міжрасових відносин на політичний процес.

Значна увага дослідженню політичних процесів у країнах Африки приділяється в Російській Федерації. У країні з 1959 р. функціонує Інститут Африки

при Російській Академії наук, що має спеціалізоване фахове видання «Азія й Африка сьогодні», аспірантуру та дві спеціалізовані ради із захисту дисертацій за відповідними напрямами (історія й економіка). Провідними дослідниками можна вважати А. Токарєва, Ю. Скубка, Д. Зеленову, В. Шубіна, Е. Салахетдінова, В. Сидорова тощо. Також потужна наукова школа сформована в Інституті держав Азії та Африки при Московському державному університеті, історія якого сягає ще часів імператриці Єлизавети Петрівни, яка вже в наказі про створення університету передбачала відділення по дослідженню країн Сходу. Серед вчених варто виділити І. Абилгазієва, М. Мейєра, Н. Громову, Н. Ульченко. Таке детальне вивчення політичного розвитку Африки, на нашу думку, пов'язано з тим, що правлячі партії ПАР, Намібії, Мозамбіку мають історичні зв'язки з Російською Федерацією, що автоматично підвищує її роль у цьому важливому регіоні світу та, зрештою, допомагає просувати власні інтереси на міжнародній арені.

Серед українських дослідників проблематика Африки загалом і південної її частини зокрема не користується популярністю. Певною мірою висвітлюють відносини України з африканськими країнами Г. Музика, К. Каймашнікова, О. Мішин, М. Олійник-Дьомочко. Проте ці дослідження майже не стосуються політичних систем африканських країн, а політична аналітика сучасних процесів здійснюється переважно волонтерами громадських організацій дослідницького характеру, що певним чином знижує ефективність подібних досліджень.

Мета та завдання. Метою цієї статті є визначення впливу політичних криз 2000−2013 рр. та 2017 р. на процеси державотворення в Зімбабве. З огляду на поставлену мету, сформульовані дослідницькі завдання: виявити передумови політичної кризи, що розпочалася у 2000 р., її провідних політичних акторів; розкрити вплив зовнішньополітичних чинників на конституційний процес у Зімбабве; простежити еволюцію провідних сучасних політичних партій; проаналізувати конституційний процес та вплив на нього внутрішніх та зовнішніх факторів; визначити передумови та наслідки політичної кризи 2017 р.

Методи дослідження. Заради досягнення цієї мети були використані такі дослідницькі методи: системний, критично-діалектичний, структурно-функціональний, порівняльний, нормативно-ціннісний підхід, історичний і цивілізаційний методи, принцип наукового об'єктивізму, а також загальнонаукові методи: аналіз і синтез, індукція і дедукція. Також дослідження базується на даних вторинного соціологічного аналізу.

Результати. Конституційний процес у Зімбабве почався ще до офіційного оголошення незалежності. 10 вересня 1979 р. у Лондоні розпочалась конституційна конференція за участю міністра закордонних справ Великобританії лорда Каррінгтона, лідерів ЗАПУ (Zimbabwe African People's Union) і ЗАНУ(Zimbabwe African National Union) – Джошуа Нкомо та Роберта Мугабе, а також урядової місії з Солсбері, столиці невизнаної Зімбабве-Родезії, що складалась з Абеля Музореви та Яна Сміта. В результаті конференції, що отримала назву Ланкастерхауської, був погоджений проект конституції, згідно з яким Зімбабве ставала парламентською республікою. Конституція надавала виборчі права усьому населенню країни, встановлювала квоту у 20 місць зі 100 у парламенті, а також гарантувала збереження майнових прав на землю для білошкірої меншості. На період загальних виборів влада в країні передавалась від невизнаного уряду А. Музореви до британського генерал-губернатора. В результаті виборів, що відбулись у лютому 1980 р., впевнену перемогу одержала ЗАНУ, отримавши 63% голосів, що давало їй 57 з 80 закріплених за чорношкірими місць. Ще 20 місць отримала ЗАПУ, 3 місця дісталися Національній африканській раді колишнього прем'єра Зімбабве-Родезії А. Музореви. Всі 20 місць, закріплені за білими, отримав Родезійський фронт на чолі з Яном Смітом [7]. 18 квітня 1980 р. Зімбабве офіційно стала незалежною державою. Президентом був обраний представник ЗАНУ Кнаан Банана, прем'єр-міністром став лідер ЗАНУ Роберт Мугабе.

Вже у 1981 р. до Конституції були внесені перші поправки, що зменшували кваліфікаційні вимоги до юристів для того, щоб посади суддів стали доступними чорношкірим адвокатам. Було створено Верховний Суд. У 1984 та 1985 рр. були прийняті поправки, що розширювали повноваження президента – він отримував право призначати губернаторів провінцій та створювалась Комісія юридичної служби, головував в якій президент.

У цей час на внутрішньополітичній арені тривала боротьба між ЗАНУ та ЗАПУ як партіями-представниками інтересів шона та матабеле, двох найбільших етнічних груп у країні. На нашу думку, саме той факт, що ЗАНУ була репрезентантом шона (що кількісно переважали у складі населення), призвів до їхньої перемоги на парламентських виборах 1980 та 1985 рр. У 1982 р. у Матабелеленді були проведені етнічні чистки, під час яких загинуло понад 10 тис. представників цієї народності. Процес боротьби ЗАНУ – ЗАПУ тривав до 1987 р., коли була досягнута угода з поглинання ЗАПУ. Утворився блок ЗАНУ-ПФ (Zimbabwe African National Union – Patriotic Front). Таким чином, Роберт Мугабе посилював свою особисту владу.

У тому ж 1987 р. було прийнято дві суттєві зміни до Конституції. Вони стосувались відміни квот парламентських місць для білих та запровадження президентської форми правління. При цьому

посада прем'єр-міністра скасовувалась. Президентом ставав Роберт Мугабе, віце-президентом – Джошуа Нкомо.

Поправки 1989−1990 рр. створювали посаду другого віце-президента, скасовували верхню палату парламенту – Сенат, але одночасно збільшували кількість депутатів у парламенті до 150, 120 з яких обирались в одномандатних округах, 8 – губернатори провінції, окрім міст Хараре та Булавайо, 10 обирались провінційними Асамблеями, а ще 12 призначав президент. Також була розпочата земельна реформа, тобто перерозподіл сільськогосподарської землі від білих фермерів до чорношкірих селян. Спочатку планувалось прийняти акт, що дав би змогу націоналізувати землю, але тодішній генеральний секретар Співдружності Націй нігерієць Емека Аньяоку вмовив Р. Мугабе не вносити таку поправку в Конституцію з огляду на те, що в ПАР проходив процес демонтажу системи апартеїду і це могло б бути зірвано націоналізацією землі у білих фермерів у сусідньому Зімбабве. Натомість прийняли поправку, що зобов'язувала фермерів продавати землю за умов належної компенсації.

В 1990-х рр. у країні поступово наростала економічна криза. Це було пов'язано з неефективністю економічних реформ, націлених на створення вільного ринку, на яких наполягав МВФ. Також загострювалось земельне питання, оскільки селяни не мали власних коштів на відшкодування вартості землі, а Велика Британія, яка за усними домовленостями мала виділяти гроші на викуп землі у фермерів, такі кошти майже не надавала. У 1997 р. лейбористський уряд взагалі відмовився від цього. На цьому фоні в країні з'явилась нова впливова сила – Асоціація ветеранів боротьби за визволення Зімбабве. Ця організація добилася виплати кожному з 50 тис. її членів по 50 тис. зімбабвійських доларів одноразово та ще по 2 тис. щомісяця [9]. Це призвело до дефіциту бюджету та підвищенню інфляції. Керівництво Зімбабве стрімко втрачало довіру, що призвело до кризи легітимності.

У таких умовах у 1999 р. з'являється партія МДС (Movement for Democratic Change), яку очолив впливовий лідер профспілок Морган Цвангіраї. Партія об'єднала всі опозиційні ЗАНУ-ПФ елементи. Щоб збільшити свою підтримку серед електорату, ЗАНУ-ПФ виносить на референдум проект Конституції, одним із ключових положень якого є націоналізація землі, компенсацію за яку має сплатити Великобританія. За підсумками референдуму, що відбувся у лютому 2000 р., проект сенсаційно для влади не був прийнятий. «Проти» проголосувало понад 54% виборців. Такий результат не влаштовував ЗАНУ-ПФ, оскільки влітку того ж року мали пройти парламентські вибори і партія влади могла програти на них. Тому до чинної Конституції була внесена поправка про конфіскацію земель без відшкодування. В короткі терміни кількість комерційних фермерських господарств зменшилось з 4,5 тис. до менш ніж 300. Проте такий крок не допоміг ЗАНУ-ПФ втримати свої позиції. На виборах, що відбулись у липні 2000 р., МДС набрав 47%, а ЗАНУ-ПФ − лише на 1,6% більше [7].

Конфіскація земель призвела до падіння сільськогосподарського виробництва, що тільки поглибило економічну кризу, та введення санкцій країнами ЄС та Сполученими Штатами. Також фінансову підтримку Зімбабве перестали надавати МВФ та Світовий Банк [1].

На протидію режиму Р. Мугабе, західні неурядові організації надавали МДС фінансову та інформаційну підтримку. Це було пов'язано з непідтримкою М. Цвангіраї конфіскації землі та його загалом прозахідною орієнтацією. Р. Мугабе, натомість, проголосив політику «Дивись на Схід», орієнтовану, насамперед, на Китай. Така політика була зумовлена давніми зв'язками ЗАНУ з КНР ще з часів визвольної війни та китайськими інвестиціями в економіку Зімбабве без втручання у внутрішню політику. Також КНР надавала підтримку Зімбабве на міжнародній арені, наприклад, разом із Російською Федерацією заблокували рішення Ради Безпеки ООН про введення санкцій проти Зімбабве у 2008 р. Таким чином, протистояння ЗАНУ-ПФ – МДС, Мугабе – Цвангіраї відбувалося ще й по лінії «схід» – «захід» [2].

Набравши на президентських виборах 2002 р. 56% голосів (проти 83% на виборах 1990 р.) [7], Р. Мугабе ініціював чергові зміни до конституції. Так, у 2005 р. приймається поправка, згідно з якою знов створюється Сенат, що складався з 66 сенаторів, 50 з яких обирались у 10 провінціях, по 5 від кожної провінції, 8 – представники, що обрані провінційними Асамблеями, окрім Хараре і Булавайо, Президент Національної ради керівників (ради традиційних лідерів, тобто племінних вождів) та його заступник, а 6 призначаються Президентом. Це мало зміцнити позиції президента у законодавчий гілці влади.

На виборах до Асамблеї, що відбулись у березні 2005 р., ЗАНУ-ПФ значно покращила свої результати, отримавши 78 зі 120 місць, що були виборними у нижній палаті. На виборах у Сенат у листопаді того ж року ЗАНУ набрала 73,71% голосів, що дало їй 43 з 50 виборних місць у Сенаті. Таким чином, за допомогою механізмів конституційної інженерії позиції правлячої партії та особисто Президента дещо зміцнились, особливо у новоствореному Сенаті.

Отримавши таку підтримку, влада здійснила «Операцію Мурамбатсвіна» («Очищення від бруду»), під час якої в столиці країни, місті Хараре, були знесені нетрі бідноти. Офіційно було заявлено, що це зроблено з метою припинення нелегальної торгівлі валютою та продуктами, що про-

цвітала в таких місцях, а також зменшення ризику поширення інфекційних захворювань. Проте є неофіційна версія, відповідно до якої це було зроблено задля того, щоб не допустити використання опозицією бідноти з таких кварталів для організації протестів. Ця акція викликала серед країн Заходу бурхливу реакцію, що призвело до посилення санкцій проти правлячої еліти Зімбабве [8].

Економіка країни стрімко падала. В березні 2007 р. була зафіксована інфляція на рівні 22 000%. На цьому фоні підтримка опозиційної МДС зростала, незважаючи на те, що в 2005 р. вона розпалась на дві фракції МДС-Т із лідером Морганом Цвангіраї та МДС-М, очільником якої став Артур Мутамбара. Опозиція домагалась збільшення свого представництва у владі. Для політичного врегулювання на Хараре також здійснювала тиск сусідня ПАР та САДК (Southern African Development Community) – Співтовариство розвитку півдня Африки. Тож сторони пішли на компроміс та прийняли нові поправки до Конституції, що розширювали склад Асамблеї та Сенату, зменшували строк президентських повноважень із 6 до 5 років та синхронізували парламентські вибори з президентськими. Кількість депутатів нижньої палати парламенту зростала до 210, що обирались у 210 одномандатних округах. Президент більше не мав права призначати членів Асамблеї. Сенат збільшувався до 93 членів, 60 з яких обирались у 60 одномандатних округах, по 6 у кожній із провінцій, 10 – губернатори провінцій, 16 були обрані провінційними Асамблеями, по 2 від кожної, окрім Хараре та Булавайо, Президент Національної ради керівників та його заступник, ще 5 призначав президент [5].

У березні 2008 р. одночасно відбулись парламентські та президентські вибори. Партія влади, ЗАНУ-ПФ отримала 97 мандатів у Асамблеї, а обидві фракції МДС разом – 109. Президентські вибори влада також фактично програла, оскільки Р. Мугабе набрав 43,2%, а М. Цвангіраї – 47,9% [7]. Оскільки жодна зі сторін не набрала необхідної кількості голосів, мав відбутися другий тур. У період підготовки до другого туру на опозиційного кандидата намагалися впливати представники силових структур, що підпорядковувались особисто Р. Мугабе, і М. Цвангіраї був заарештований. Щоб його відпустили, довелося втручатись Президенту ПАР Табо Мбекі. За кілька днів до голосування М. Цвангіраї зняв свою кандидатуру, мотивувавши це тиском на себе та родину. 27 червня 2008 р. вибори виграв Р. Мугабе на безальтернативній основі, отримавши 85,5% голосів. Проте на політичній арені ситуація не стабілізувалася, що дедалі більше впливало на економіку.

У вересні 2008 р. за посередництва Табо Мбекі між ЗАНУ-ПФ, з одного боку, та МДС-Т і МДС-М, з іншого, відбулись переговори, під час яких було підписано Глобальну політичну угоду. Вона передбачала створення уряду національної єдності, вироблення проекту нової конституції, проведення конституційного референдуму та загальних виборів. Коаліційний уряд мав складатися з Президента, двох Віце-президентів, Прем'єр-міністра, двох його заступників та 31 міністра, 15 з яких мали бути представниками ЗАНУ-ПФ, 13 – МДС-Т, а ще 3 – МДС-М. Прем'єр-міністром мав стати М. Цвангіраї, а А. Мутамбара – одним із його заступників. Проте минуло ще кілька місяців, поки були прийняті відповідні зміни до Конституції, тож країна отримала новий уряд лише у лютому 2009 р. [6].

З огляду на прийняття Глобальної політичної угоди ЄС та США почали поступово знімати санкції проти економіки Зімбабве, залишивши санкції проти вищого керівництва країни. На фоні досягнутого політичного компромісу та зняття санкцій економіка почала зростати. Вже у 2009 р. приріст становив 5,7%, а у 2010 – 9% [4].

Незважаючи на підписання угоди, жодна зі сторін не довіряла одне одній. Так, посаду ключового міністра внутрішніх справ отримав і представник ЗАНУ-ПФ, і МДС-Т. Однак на перший план почали виходити внутрішньопартійні проблеми. В рядах МДС-М відбулась зміна лідера, ним став Велшмен Нкубе, а партія, відповідно, стала називатись МДС-Н. Проте А. Мутамбара за підтримки Р. Мугабе залишився на посту Віце-прем'єра. У лавах МДС-Т також зростало невдоволення діяльністю М. Цвангіраї, якого звинуватили у занадто великій поступливості Р. Мугабе. Проблеми не оминули і ЗАНУ-ПФ, де розгорнулася боротьба між можливими наступниками Р. Мугабе – Першим Віце-президентом Джойс Муджуру та спікером Асамблеї Емерсоном Мнангагвою.

Проект нової Конституції був готовий вже у 2011 р., але його узгодження тривало до кінця 2012 р. Проект передбачав розширення повноважень парламенту, обмеження президентства двома каденціями, встановлення квот для представництва жінок в Асамблеї, зменшення кількості сенаторів і встановлення квот для представництва інвалідів у Сенаті. Також у проекті Конституції визначались засади державної політики, надавались розширені повноваження місцевим органам влади, знімалось право вето президента на законотворчу діяльність парламенту. Також проект не передбачав посади прем'єра [10]. Всі сторони, що підписали Глобальну політичну угоду, підтримали цей проект.

Конституційний референдум відбувся 16 березня 2013 р. 94,49% виборців проголосували за підтримку цього проекту. Західні неурядові організації не були допущені як наглядачі у день голосування, проте ЄС визнав референдум таким, що відбувся без фальсифікацій.

Після проведення референдуму мали відбутися загальні вибори, проте сторони довго не могли

узгодити дату. ЗАНУ-ПФ заявляла, що МДС-Т намагається відтягнути вибори якомога далі, аби довше протриматись при владі.

Вибори відбулися 31 липня 2013 р. Роберт Мугабе набрав 61,9%, Морган Цвангіраї – 33,94% голосів виборців. ЗАНУ-ПФ отримала 160 з 210 місць у Асамблеї, МДС-Т – 49. У Сенат пройшло 37 представників ЗАНУ-ПФ та 21 представник від МДС-М [11]. Кризу довіри до ЗАНУ-ПФ і Роберта Мугабе було подолано.

З 2013 р. Морган Цвангіраї та МДС-Т не відігравали якоїсь значної ролі в політичному житті Зімбабве, хоча і мали доволі велике представництво у законодавчій владі. Натомість уся внутрішньополітична боротьба точилася навколо фігури наступника Р. Мугабе [3]. У процесі цієї боротьби у 2014 р. відбулась заміна Першого Віце-президента Дж. Муджуру на Емерсона Мнангагву, який став вважатися найбільш вірогідним наступником. Проте заміна Першого Віце-Президента не означала, що ця боротьба завершилася, оскільки свої владні амбіції стала висувати дружина Р. Мугабе Грейс. Саме вона була союзницею Е. Мнангагви у боротьбі з Дж. Муджуру.

Прагнення Грейс Мугабе стати наступним лідером Зімбабве, на нашу думку, є головною причиною звільнення Емерсона Мнангагви із займаної ним посади, що призвело до нової політичної кризи та спочатку фактичного, а пізніше − і конституційного усунення Роберта Мугабе з посади Президента. Фактично протистояння Грейс Мугабе з Е. Мнангагвою, окрім особистісного рівня, мало рівень протистояння різних поколінь політичної еліти – «старої», що боролася з колоніалізмом, та «нової», що прагне до політичних змін та виведення Зімбабве з вузького кола «країн-вигнанців».

Завдяки правовій колізії, що має місце в Конституції Зімбабве, посаду Президента у разі відставки чинного голови держави отримує людина, яка визначається правлячою партією. Саме тому 19 листопада 2017 р. Е. Мнангагва став лідером ЗАНУ-ПФ, а вже 24 листопада – Президентом Зімбабве.

Зміна вищого керівництва країни позначила прагнення до відновлення співпраці з країнами заходу. Так, у січні 2018 р. Е. Мнангагва підтвердив проведення президентських та парламентських виборів у липні 2018 р. та допущення західних наглядачів. Також було задекларовано прагнення до повернення до Співдружності Націй, з якої Р. Мугабе вивів Зімбабве в 2003 р. після критики результатів виборів. У країні тривають певні економічні зміни. Так, білошкірим дали змогу брати землю в оренду строком до 99 років, як і чорношкірим, який із 2000 р. для білошкірих становив лише 5 років. Проте про відшкодування вартості землі поки не йдеться. Триває процес формування законодавства, що має зробити Зімбабве більш привабливим для інвесторів.

Висновки. Таким чином, стверджуємо, що внутрішньополітична криза 2000−2013 рр. суттєво вплинула на конституційний процес у Зімбабве, аж до прийняття нової Конституції, що суттєво обмежила особисту владу президента. Саме політична криза, посилена кризою легітимності, та боротьба між владою та опозицією стали тим фактором, що спричинив прийняття змін до попередньої конституції. Політична криза листопада 2017 р. мала докорінно інші природу, це була боротьба за владу між різними поколіннями політичної еліти всередині правлячої партії. Розвиток подій призвів до падіння одного з найбільш довготривалих режимів особистої влади Африки, проте влада залишилася в руках старої еліти, яка перейняла прагнення молодих лідерів до намагання зробити Зімбабве більш відкритим для світу, особливо країн Заходу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Салахеддинов Э.Р. Влияние внешних факторов на кризис в Зимбабве в начале XXI века: автореф. дис. … канд. ист. наук: спец. 07.00.15. «История международных отношений и внешней политики. Москва, 2015. 19 с.
2. Харитонова Е.В. Зимбабве на перепутье / Е.В. Харитонова, С.М. Тищенко. Азия и Африка сегодня. 2011. № 3. С. 34−38.
3. Шубин В.Г. Выбор Зимбабве. Азия и Африка сегодня. 2014. № 1. С. 29−33.
4. Шубин В.Г. Зимбабве: кризис преодолен? Азия и Африка сегодня. 2012. № 5,6. С. 21−25, 44−47.
5. Constitution of Zimbabwe as amended at 1st February, 2007. URL: http://www.refworld.org/docid/4a-1e9c2d2.html.
6. Constitution of Zimbabwe as amended at 13th February, 2009. URL: http://www.refworld.org/docid/4a1ea0df2.html.
7. Elections in Zimbabwe. URL: http://africanelections.tripod.com/zw.html#1980_House_of_Assembly_Election.
8. Masunungure E. Zimbabwe's Militarized, Electoral Authoritarianism. Journal of International Affairs. 2011. № 1. P. 47−64.
9. Obituary: War Veterans leader 'Hitler' Hunzvi 4th June, 2001. URL: http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/1369182.stm
10. Zimbabwe's Constitution of 2013. URL: https://constituteproject.org/constitution/Zimbabwe_2013?lang=en 7.
11. Zimbabwe's MDC Challenges Robert Mugabe Election Victory. 9th August, 2013. URL: http://www.bbc.com/news/world-africa-23637580.

REFERENCES:

1. Salakheddinov, E.R. (2015) Vliyaniye vneshnikh faktorov na krizis v Zimbabve v nachale XXI veka [Influence of External Factors on the Crisis in Zimbabwe at the Beginning of the XXI Century]: avtoref. dis. na soiskaniye uch. stepeni kand. ist. nauk: spets. 07.00.15. «Istoriya mezhdunarodnykh otnosheniy i vneshney politiki». Moskva. 2015. 19 p.

2. Kharitonova, E.V. (2011) Zimbabve na pereputye [Zimbabwe at the crossroads]. Asia and Africa today, no 3, pp. 34−38.

3. Shubin, V.G. (2014) Vybor Zimbabve [The choice of Zimbabwe]. Asia and Africa today, no 1, pp. 29−33.

4. Shubin, V.G. (2012) Zimbabve: krizis preodolen? [Zimbabwe: crisis overcome?]. Asia and Africa today, no 5,6, pp. 21−25, 44−47.

5. Constitution of Zimbabwe as amended at 1st February, 2007. URL: http://www.refworld.org/docid/4a-1e9c2d2.html

6. Constitution of Zimbabwe as amended at 13th February, 2009. URL: http://www.refworld.org/docid/4a1ea0df2.html.

7. Elections in Zimbabwe. URL: http://africanelections.tripod.com/zw.html#1980_House_of_Assembly_Election.

8. Masunungure, E. (2011) Zimbabwe's Militarized, Electoral Authoritarianism. Journal of International Affairs, N.Y., no 1, pp. 47−64.

9. Obituary: War Veterans leader 'Hitler' Hunzvi. 4th June, 2001. URL: http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/1369182.stm

10. Zimbabwe's Constitution of 2013. URL: https://constituteproject.org/constitution/Zimbabwe_2013?lang=en 7.

11. Zimbabwe's MDC Challenges Robert Mugabe Election Victory. 9th August, 2013. URL: http://www.bbc.com/news/world-africa-23637580.

Influence of the Political Crisis of 2000−2013 on the constitutional process in Zimbabwe

Ahafonova Hanna Serhiivna

Ph.D. in Political Science, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Political Science and International Relations,
Volodymyr Dahl
East Ukrainian National University
pr. Central 59-a, Severodonetsk, Ukraine

Bielienko Ivan Volodymyrovych

Post-Graduate Student at the Department of Political Science and International Relations,
Volodymyr Dahl
East Ukrainian National University
pr. Central 59-a, Severodonetsk, Ukraine

The political crisis in Zimbabwe during the years 2000−2013 has significantly reflected on the constitutional process in the state. In turn, the current constitution of the Republic of Zimbabwe, with the help of the adoption of which ended in crisis, influenced the results of the political crisis of November 2017, because it was thanks to this Constitution that Emerson Mnangagwa was able to obtain a presidential post. Existing research on the political system of Zimbabwe does not consider the constitutional process in the country as a struggle for power between political forces. That is why the purpose of this article was to identify the relationship between the influence exercised by the opposition on the political process and the changes made to the Constitution in order to strengthen the positions of the authorities. In view of this, the task was formulated: to analyze the preconditions of the political crises of 2000−2013 and 2017, to determine the role of the main political figures in these events, to trace the evolution of the main political forces of modern Zimbabwe and to study the internal and external influence on the constitutional process. In order to achieve this goal, the following research methods were used: systematic, critical-dialectical, structural-functional, comparative, normative-value approach, historical and civilization methods, the principle of scientific objectivism, as well as general scientific methods on which any -any research: analysis and synthesis, induction and deduction. Also, the study is based on secondary sociological analysis data. As a result, it was discovered that the political crisis of 2000−2013 was a struggle between the government and the opposition, the main lever of which was the introduction of amendments to the Constitution. The result of this struggle was the redistribution of powers and restrictions on the personal power of the President, reflected in the new Constitution, which was adopted in 2013. However, the crisis of 2000−2013 has affected the internal and external situation of Zimbabwe, turning it into an expatriate country. In analyzing the events that preceded the crisis of 2017, it was found that it has a radically different nature, since it was primarily caused by the struggle between generations of the political elite within the ruling party.

As a result of the events that took place in November 2017, Zimbabwe received a new president, who is still a representative of the old political class, and a new political course aimed at making the country open to the world and overcoming the effects of the foreign policy isolation of the time of R. Mugabe.

Key words: *Zimbabwe, political crisis, constitutional process, president, coup, constitution, ZANU-PF, MDS-M.*

Билалова Самира Яшар кызы

Стратегические интересы Турции и западных держав на Южном Кавказе

УДК 32.112
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-93-96

Билалова Самира Яшар кызы
докторант кафедры международных отношений
Бакинского государственного университета
г. Баку, Азербайджан

Современный мир геополитически достаточно изменчив. Глобальные изменения в конце XX века, вызванные перестройкой биполярной системы, стали причиной появления в Евразии новых международно значимых геополитических регионов и резко изменили геополитическую карту мира. Будучи расположенным между Черным и Каспийским морями, Кавказский регион стал точкой пересечения военных и политических интересов соседних держав.

Более того, этот регион приобрел стратегическое значение после установления транзитных путей между Ираном, Турцией, Россией и Средней Азией. Более того, природные ресурсы также усиливают политическое значение Южного Кавказа. В целом, вышеупомянутые факты, а также влияние, которое процессы на Южном Кавказе оказывают на соседние регионы, представляют интересы для таких государств, как Россия, США, европейские страны, Турция, Израиль, Иран, Китай и Индия, а также такие организации, как НАТО, ЕС, СНГ, ОИК, ОБСЕ, ОЧЭС.

В статье раскрывается геостратегическое и геоэкономическое значение региона и дается научно-политическое исследование ситуации, анализируется суть его геостратегического баланса. Автор анализирует стратегию геостратегического баланса Азербайджана, проводимую по линии нефтяной дипломатии и международным связям, которая позволила бы региону, расположенному в центре мирового внимания, не жить судьбой Ближнего Востока. Важно подчеркнуть, что стратегический баланс в регионе зависит от совпадения позиций великих держав.

Ключевые слова: *Южный Кавказ, Каспийский бассейн, Азербайджан, США, Россия, Турция, Иран, геостратегия, безопасность, энергетическая дипломатия, политический анализ.*

Важнейшие перемены, охватившие мир в конце XX века, не обошли и Южный Кавказ, находившийся под покровительством России более двух столетий. В начале 90-х гг. в Южном Кавказе образовалось три независимых государства в лице Азербайджана, Армении и Грузии. С обретением независимости закавказские республики в XX веке второй раз (первый раз в начале XX века) получили шанс интегрироваться в международное сообщество, присоединиться к мировой экономической системе, отвечающей их насущным интересам и в целом региона.

Южный Кавказ в течение XVIII века был международной ареной борьбы между Россией, Ираном и Турцией, в конце концов, входил в состав России. После приобретения независимости южнокавказские республики стали самостоятельными участниками мировой политики, однако регион превратился в арену жесткой конкуренции мировых сил. К традиционным конкурентам в регионе (Турция, Иран, Россия) прибавились новые геополитические игроки, такие как Великобритания, США, Франция, Германия и другие государства, у которых сталкиваются геополитические цели и стратегии.

В сложившихся обстоятельствах в регионе расширялись этнополитические конфликты, и относительная стабильность, бытовавшая при Советском Союзе, осталась позади. Значение региона связано с двумя факторами: 1) путь, который связывает Европу с Азией, – Великий Шелковый путь – проходит через Южный Кавказ; 2) огромные энергетические запасы – нефть и газ Каспийского моря, значительная часть которых находится в азербайджанском секторе этого моря. Согласно данным аналитических центров мира, разведанные запасы нефти региона составляет около 5 млрд тонн [3, с. 665]. Российский исследователь Ю. Федоров не случайно отмечал, что Азербайджан может превратиться в заметного на мировом рынке экспортера нефти, сопоставимого, например, с нынешним Оманом [8, с. 52−53].

Исследование и анализ собранных фактов, документов и материалов, а также результаты исследований в ряде монографий и научных работ показывают, что энергетические ресурсы Каспия являются основными факторами противостояния мировых держав в регионе. Один из лидеров Чечни У. Авторхонов впоследствии написал: «Не будь у нас проклятой трубы, не будь Каспийской нефти, не будь интересов различных дельцов, то войны бы в Чечне не было» [7, с. 159].

Кавказ всегда находился на торговых магистралях, как с Севера на Юг, так и с Запада на Восток. Поэтому США и Турция преследуют определенную цель в кавказской политике. Представитель американской политической мысли, один из исследователей фонда «Heritage», А. Коэн описал цели и задачи своей страны на Южном Кавказе более детально: обеспечение территориальной целост-

ности и независимости Азербайджана, Армении и Грузии; контроль над политикой Ирана в регионе; обеспечение доступа к энергоресурсам; препятствование попыткам России подчинить своему влиянию весь регион. Автор считает, что для защиты своих интересов в регионе США должны, в первую очередь, усилить гражданские институты и экономические рынки стран Южного Кавказа, а также способствовать усилению блока Грузия-Азербайджан, поддерживаемого Турцией и Израилем.

Если быть более точными, для защиты своих интересов в регионе США должны претворить в жизнь следующие условия: усиление политической поддержки нефтепровода Баку-Джейхан; расширение сотрудничества с Грузией по проблемам безопасности; оказание экономического давления на Россию с целью предотвращения поддержки ею сепаратистских движений в республиках Южного Кавказа; разрешение замороженных конфликтов, наносящих урон как развитию стран региона, так и экономическим вложениям Запада здесь; поддержание диалога с лидерами этнических образований Южного Кавказа, для обеспечения мира и стабильности на Северном Кавказе [15]. Российский стратег А. Гушер расценивает Каспийский регион как первостепенный для экономических, энергетических и геостратегических интересов США, посредством которого они могут добиться глобальной гегемонии над пятью морями (Черное, Средиземное, Каспийское, Аравийское море и Персидский залив) и всем Евразийским континентом [6, с. 128].

Азербайджанский автор А. Гасанов считает основными направлениями американской политики в Каспийском бассейне следующие: добиться разрешения конфликтов в регионе; более интенсивно использовать энергетические ресурсы региона в связи с увеличением потребности стран мира в энергоресурсах; сохранить независимость и суверенитет стран прикаспийского бассейна; отстранить Иран как от региона, так и от мирового сообщества [3, с. 670−671].

Логическими последствиями продвижения такого политического курса являются: отстранение и выдворение России из региона; увеличение объемов использования каспийской нефти и газа, дабы уменьшить зависимость от российской нефти; поиск и поддержка альтернативных путей транспортировки энергоресурсов на Запад, взамен российским трубопроводам; поддержка глобальных проектов касательно стран Южного Кавказа. И, более того, автор считает, что эти события уже реальны, а в сложившейся ситуации Россия не собирается мириться с ролью зрителя [14, с. 67−69; 2]. Статистика указывает на верность этих рассуждений, так как доля российской нефти в мировом производстве упала с 16% на 13%, а что касается газа, то с 30% до 19%, что отражается на экономическом положении страны [11, с. 26].

В годы существования Советского Союза доступ к ресурсам Южного Кавказа для стран Запада был закрыт, после распада СССР ситуация изменилась. Началась борьба «не на жизнь, а на смерть» за каспийскую нефть. Мировые СМИ стали распространять противоречащие друг другу данные об энергетическом потенциале региона. Ясность в ситуацию внесло Министерство энергетики США. Согласно проведенным исследованиям, энергетическим ресурсам Каспийского бассейна была дана следующая оценка: нефтяные залежи Азербайджана, Казахстана и Туркменистана составляют 18−34 млрд баррелей, а потенциально возможные около 260 млрд. баррелей, что приравнивается к 25% мирового запаса. Что же касается залежей природного газа, то предполагается объем примерно 16−19 трлн м^3 и это составляет 11−12% всего мирового запаса [3, с. 655−657]. Значимость этих ресурсов, несомненно, увеличится с уменьшением нефтяных запасов Америки и Северного моря. Анализ эксплуатации каспийской нефти за последние 25 лет наглядно показал, что Azeri Light успешно удовлетворяет потребности Запада в качестве альтернативного источника энергии.

Английская газета “Financial Times” пишет о «новой семерке» («новые семь сестер»), которая на сегодняшний день контролирует весь нефтяной рынок. Это не те гиганты, которые контролировали рынок в 70-х гг. XX века («старые семь сестер»: BP, Exxon, Gulf Oil, Mobil, Royal Dutch Shell, Chevron и Texaco) [13, с. 610]. В «новую семерку» входят саудовская «Saudi Aramco», российский «Газпром», Китайская Национальная Нефтяная Компания «CNPC», Иранская Национальная Нефтяная Компания «NIOC», Нефтяная компания Венесуэлы «PDVSA», бразильская «Petrobras» и малазийский «Petronas». Эти компании контролируют 1/3 мировой добычи, а также более 1/3 мировых запасов нефти и газа, тогда как, доля «старых сестер» в мировой добыче нефти и газа составляла 10%, а контролировали они всего лишь 3% мировых запасов [9; 10].

Бросив взгляд на географические границы, можно составить геостратегическую карту противостояния за владение богатствами Каспийского бассейна. По степени потребления нефти исследователи делят государства на четыре группы: первая – страны Северной Америки (США и Канада); вторая – страны Западной Европы; третья – страны Юго-Восточной Азии (Япония, Южная Корея, Тайвань); четвертая – многочисленные развивающиеся страны. Если обратить внимание на участников подписанных до сих пор нефтяных контрактов, то нетрудно заметить, что делят ресурсы Каспийского бассейна самые сильные государства из вышеупомянутых групп.

Политика Евросоюза, который занимает важное место среди центров силы в современном мире, в Каспийском регионе опирается на два основных принципа: энергетическая безопасность европейских стран и предупреждение опасности со стороны, и в данном случае ЕС выступает и как самостоятельная сила, и как союзник США. Известно, что экономика стран ЕС во многом зависит от импорта энергоресурсов. Таким образом, для Евросоюза, который поставляет 40% потребляемых нефти и газа с Ближнего Востока, Каспийский бассейн и Кавказский регион имеют важное стратегическое значение с точки зрения поиска альтернативных путей поставки и обеспечения энергетической безопасности. Общая цель западных стран (США и ЕС) в данном случае заключается в контроле поставок и обеспечении безопасности нефтяных трубопроводов [4, с. 102].

Обращаясь к истории присутствия ЕС на Южном Кавказе, замечаем возрастание его влияния в регионе по восходящей линии, начиная с гуманитарной помощи странам региона и заканчивая претворением в жизнь глобальных проектов. Тем не менее, отношение стран Евросоюза к региональным конфликтам, безопасности и расширению двусторонних отношений весьма субъективно и опирается на политику «двойных стандартов», что вызывает справедливое недовольство Азербайджанской Республики. В сложившуюся ситуацию в «классической форме» внес ясность член парламента Швейцарии Карл Гамильтон. По его мнению, ни одно из государств Южного Кавказа не должно надеяться на возможности ЕС в самостоятельном разрешении региональных конфликтов, в том числе и армяно-азербайджанского, Нагорно-Карабахского конфликта [12].

В настоящий период, несмотря на относительную стабильность на Южном Кавказе, напряженность и противоречия между странами внутри региона и вне его продолжают существовать. Экономическое, политическое, военное и демографическое развитие Азербайджана, а также превращение Турции и Ирана в весомую региональную силу еще более усугубило геополитическую обстановку в регионе. Превратившись в активного регионального актора, Турция демонстрирует свои далеко идущие планы, пользуясь ролью моста между Западом и Востоком. Партнерство NATO – Турция, юго-восточное «крыло» показало свое влияние на Ближнем и Среднем Востоке, а также на Кавказе и в Средней Азии, и превратило Турцию в региональную господствующую силу. Неслучайно военный баланс сил на Черном море и на Южном Кавказе изменился в пользу Турции [5, с/ 101-109].

Как уже отмечалось, Турция играет роль связующего звена между Европой и Ближним Востоком. Необходимо учитывать и то, что именно этническая и языковая близость Турции с тюркскими народами Кавказа и Средней Азии простимулировали ее быстрый выход на местные рынки, одновременно дали возможность каспийской нефти попасть на европейские рынки. Ведя свою политику с учетом интересов России, Турция очень осторожна и уравновешенно ведет себя со своим северным соседом, что дает ей возможность еще больше укрепиться на Кавказе и в Средней Азии.

Этническая и культурная близость с новыми независимыми государствами Кавказа и Центральной Азии, наличие у них достаточных запасов нефти и газа, освоение и использование все новых и новых залежей создало выгодные условия для экспорта энергоресурсов в Турцию. Турецкий политический и государственный деятель Ахмет Давутоглу считает, что, если Азербайджан не займет лидирующую позицию в Кавказском регионе, для Турции будет невозможным усилить свое влияние на Южном Кавказе и распространить его на весь Каспийский бассейн. Согласно его мнению, захват азербайджанских земель со стороны Армении – самая большая стратегическая потеря для Турции [1, с. 125].

В целом современные политологи считают, что, несмотря на то, что Южный Кавказ, являющийся «музеем народов», отделен от Центральной Азии Каспийским морем, неотделим от нее и рассматривается как стратегически важный регион в целом, и он считается одним из «уязвимых» точек международных отношений. Проведенный научно-исследовательский анализ показывает, что Южный Кавказ находится в центре внимания и региональных, и внерегиональных, транснациональных мировых гигантов, именно благодаря такому расположению. Благодаря созданной здесь стратегии относительного баланса, регион со столь сложной политической мозаикой «не превратился в Ближний Восток», автором же этой стратегии стал Общенациональный лидер азербайджанского народа, выдающийся государственный деятель и дипломат тюркского мира Гейдар Алиев. С подписанием «Нового контракта века» в сентябре 2017 г. в истории Южного Кавказа начинается новая эпоха.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Davudoğlu Əhməd. Strateji Dərinlik. İstanbul: 2009. 584 s.
2. Gamze Güngörmüş Kona. Rusya Federasyonunun Kafkasya Politikası http://gamzegungormuskona.blogspot.com/.
3. Гасанов А. Современные международные отношения и внешняя политика Азербайджана. Баку, 2005. 751 с.
4. Stratejik Öngörü. Tasam Stratejik Araştırmalar Dergisi, may 2004, № 1.
5. Батиащвили З. Теория Хантингтона и Турецко-Кавказские отношения. Центральная Азия и Кавказ. 2003, 2 (24).

6. Жильцов С.С. Политика России в Каспийском регионе. М.: Аспект Пресс, 2016. 240 с.
7. Зонн С.В., Зонн И.С. Природа и обшество Чеченской Республики. М.: 2001. 350 с.
8. Исмаилов Э., Полухов Э. Противостояние старых и новых игроков на политической карте Кавказа. Центральная Азия и Кавказ. 2004. № 4 (34).
9. Карола Хойос. «Семь сестер» в новом составе: нефтегазовые гиганты обгоняют западных конкурентов. The Financial Times. 2007. 12 марта.
10. BP Statistical Review of World Energy. 2004, London, June 2005.
11. Мировые рынки нефти и природного газа: ужесточение конкуренции / Отв. ред. С.В. Жуков. М.: ИМЭМО РАН, 2017. 192 с.
12. Не стоит ожидать, что ЕС самостоятельно сможет решить конфликты на Южном Кавказе (Carl Hamilton). URL: http://ru.trend.az/.
13. Современные международные отношения. М.: Аспект Пресс, 2014. 688 с.
14. Шаклеина Т.А. Россия и США в мировой политике. М.: Аспект Пресс, 2018. 336 с.
15. Cohen A. Ethnic Interests Threaten U.S. Interests in the Caucasus. URL: http://www.heritage.org/

REFERENCES:

1. Davudoğlu Əhməd. Strateji Dərinlik [Strategy Variety]. İstanbul: 2009. 584 s.
2. Gamze Güngörmüş Kona. Rusya Federasyonunun Kafkasya Politikası [Caucasus Policy of the Russian Federation]. URL: http://gamzegungormuskona.blogspot.com/
3. Gasanov A. Sovremennye mezhdunarodnye otnoshenija i vneshnjaja politika Azerbajdzhana [Modern international relations and foreign policy of Azerbaijan]. Baku, 2005. 751 s.
4. Stratejik Öngörü [Strategic Foresight]. Tasam Stratejik Araştırmalar Dergisi, may 2004, № 1.
5. Batiashhvili Z. Teorija Hantingtona i Turecko-Kavkazskie otnoshenija [Huntington's Theory and Turkish-Caucasian Relations]. Central'naja Azija i Kavkaz. 2003, 2 (24).
6. Zhil'cov S.S. Politika Rossii v Kaspijsk regione [Russia's policy in the Caspian region]. M.: Aspekt Press, 2016. 240 s.
7. Zonn S.V., Zonn I.S. Priroda i obshestvo Chechenskoj Respubliki [Nature and Society of the Chechen Republic]. M.: 2001. 350 s.
8. Ismailov Je., Poluhov Je. Protivostojanie staryh i novyh igrokov na politicheskoj karte Kavkaza [Confrontation of old and new players on the political map of the Caucasus]. Central'naja Azija i Kavkaz. 2004, № 4 (34).
9. Karola Hojos. «Sem' sester» v novom sostave: neftegazovye giganty obgonjajut zapadnyh konkurentov ["Seven Sisters" in a new composition: oil and gas giants overtake Western competitors]. The Financial Times. 2007, 12 marta.
10. BP Statistical Review of World Energy, 2004, London, June 2005.
11. Mirovye rynki nefti i prirodnogo gaza: uzhestochenie konkurencii [World oil and natural gas markets: toughening competition] / Otv. red. S.V. Zhukov. M.: IMJeMO RAN, 2017. 192 s.
12. Ne stoit ozhidat', chto ES samostojatel'no smozhet reshit' konflikty na Juzhnom Kavkaze (Carl Hamilton) [Do not expect that the EU alone will be able to resolve conflicts in the South Caucasus (Carl Hamilton)]. URL: http://ru.trend.az/
13. Sovremennye mezhdunarodnye otnoshenija [Modern international relations]. M.: Aspekt Press, 2014. 688 s.
14. Shakleina T.A. Rossija i SShA v mirovoj politike [Russia and the United States in world politics]. M.: Aspekt Press, 2018. 336 s.
15. Cohen A. Ethnic Interests Threaten U.S. Interests in the Caucasus. URL: http://www.heritage.org/.

Strategic interests of Turkey and the Western powers in the South Caucasus

Bilalova Samira Yashar kyzy

Doctoral Student at the Department of International Relations
of Baku State University
Baku, Azerbaijan

The modern world is the point of view quite geopolitically. Global changes at the end of XX century that were caused by the restructuring of bipolar system became the reason of emergence of new internationally important geopolitical regions in Eurasia and changed dramatically the geopolitical map of the world. Being located between the Black and Caspian seas, the Caucasian region became a point of intersection of military and political interests of adjoined powers.

Moreover, this region got a more strategic significance after the establishment of transit ways between Iran, Turkey, Russia and Middle Asia. Besides that, natural resources also add to political importance of South Caucasus. All in all, above mentioned facts and also the impact that processes in South Caucasus have on neighboring regions pose an interests for the states like Russia, USA, European countries, Turkey, Israel, Iran, China and India, as well as the organizations like NATO, EU, CIS, OIC, OSCE, BSEC.

The Article explains geostrategic and geo-economic importance of the region and suggests scientific-political investigation of the situation, addressing the core of its geostrategic balance. Author proposes an analysis of strategic balance policy of Azerbaijan, conducted on oil diplomacy and international communications that enabled the region, located in the center of world attention, not to live the destiny of Middle East. It is important to stress that, strategy balance in the region depends on the coincidence of the positions of the great powers.

Key words: *South Caucasus, Caspian basin, Azerbaijan, USA, Russia, Turkey, Iran, geostrategic, security, energy diplomacy, political analysis.*

Долженко
Олександр Олександрович

Роль та місце неурядових організацій в умовах ведення «гібридної війни»

УДК 342
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-2-97-101

Долженко Олександр Олександрович
здобувач
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна

Актуальність теми. «Гібридна війна» як складне суспільно-політичне явище постала однією з найгостріших проблем і загроз для світової спільноти з кінця XX – на початку XXI ст. Агресивна зовнішня політика Російської Федерації призводить до ескалації конфлікту на Сході України, що зумовлюється новими формами й методами використання неурядових організацій в умовах гібридизації конфлікту.
Метою дослідження є встановлення ідейно-політичної сутності «гібридної війни», визначення об'єктивних умов і чинників ескалації, особливостей та тенденцій залучення неурядових організацій для досягнення поставлених завдань суб'єктами ведення війни.
Завданнями дослідження є концептуальний і теоретико-методологічний аналіз підходу до дослідження «гібридної війни» та особливостей її ведення з використанням неурядових організацій; визначення ролі й місця неурядових організацій в умовах ведення Росією «гібридної війни» проти України; дослідження політико-правової сутності загроз і викликів національній безпеці України з боку функціонерів неурядових російських організацій.
Методологічна основа дослідження. Специфіка предмета дослідження зумовлює поєднання наукових принципів, методів і методологічних підходів задля здійснення системного аналізу феномена «гібридної війни», особливостей поширення цього явища в сучасному світі на прикладі військової агресії Російської Федерації проти України. Неупередженість і незалежність наукових суджень забезпечують принципи науковості, об'єктивності, багатоаспектності, всебічності, ідейного плюралізму, соціального детермінізму, діалектики, конкретності, історизму, цілісності, системності, комплексності тощо. Поєднання таких методів наукового пошуку, як аналіз, синтез, абстрагування, аналогія, узагальнення, індукція, дедукція, створило загальнологічну композицію дослідження.
Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні авторської концепції осмислення світоглядних, ідейних та політико-правових основ феномена «гібридної війни». Основні положення дослідження можуть стати теоретико-методологічною базою для поглиблення наукових пошуків, пов'язаних із поширенням різноманітних політичних аномалій у сучасному світі. Матеріали статті можуть бути використані в процесі розроблення лекційних курсів і спецкурсів із соціально-політичних дисциплін, реалізації науково-дослідницьких проектів тощо. Матеріали дослідження можуть використовуватись у науково-експертній та аналітико-прогностичній діяльності під час формування й реалізації державної політики у сфері профілактики, запобігання та протидії загрозам національній безпеці України з боку суб'єктів ведення «гібридної війни».
Ключові слова: *гібридна війна, неурядові організації, національна безпека, суспільно-політичний конфлікт.*

Вступ. Сучасна ситуація у світі характеризується багатьма взаємопов'язаними процесами, що впливають на стан національної безпеки. Серед них домінуючу роль відіграють процеси глобалізації, які справляють величезний вплив на всі сфери людського буття. Серед розмаїття тлумачень поняття глобалізації вітчизняними й зарубіжними політологами увагу привертає ототожнення ними цього загальноцивілізаційного процесу з політичною практикою, зорієнтованої на розв'язання локальних суспільних проблем, тісно пов'язаних із зовнішніми проблемами, із суперечливими та неоднозначними наслідками. Так, процеси глобалізації супроводжує виникнення нових загроз глобального, регіонального й національного характеру, політизація етнічності та активізація міжетнічного й міжконфесійного протистояння, що спричинює громадянські конфлікти, сепаратизм, політичний екстремізм і релігійний фундаменталізм, а також неконтрольована масова міграція, міжнародний тероризм та діяльність міжнародних злочинних угруповань тощо. У багатьох країнах глобалізація призвела до погіршення якості життя людини та скорочення його тривалості, до зростання безробіття, деіндустріалізації, занепаду сфери соціального обслуговування та зубожіння значної частини населення, зростання смертності й захворювань. Водночас глобалізація створила умови для формування світового (глобального, транснаціонального) громадянського суспільства, у якому діє розгалужена мережа глобальних асоціативних форм громадської самоорганізації.

Мета та завдання. Метою статті є встановлення ідейно-політичної сутності «гібридної війни», визначення об'єктивних умов і чинників ескалації, особливостей та тенденцій залучення неурядових організацій для досягнення суб'єктами ведення війни поставлених завдань.

Результати. З 2013 р. відбувається трансформація сучасного українського суспільства в умовах глобалізації, що зумовлює появу й поширення принципово нових суспільно-політичних загроз і викликів національній безпеці. Рівень захищеності національних інтересів від різних загроз та

викликів визначає реальний стан національної безпеки держави. Об'єктивно її забезпечення потребує вироблення науково-експертних оцінок значущості потенційних і реальних суспільно-політичних загроз та викликів, серед яких вагоме місце посідає поширення в українському суспільстві екстремістських ідей і практик як одного з найефективніших елементів сучасної «гібридної війни».

Російський сценарій ведення «гібридної війни» проти України полягав в аналізі регіональних і локальних соціально-політичних конфліктів та їх штучному, контрольованому загостренні в конкретно визначеному місці й проміжку часу. Із цією метою з 2010 р. на територіях Донецької й Луганської областей, а також Автономної Республіки Крим почали діяти близько 50 громадських об'єднань політичного спрямування, основна мета діяльності яких – конспіративний збір інформації щодо джерел соціальної напруги в регіоні та ескалація локальних конфліктів. У період 2010–2013 рр. відбулась трансформація діючих на зазначених територіях України громадських організацій у проросійські політичні проекти, які сповідують ідеї політичного екстремізму. Аналіз наявних даних свідчить про те, що Росія робить акцент на неурядових і громадських структурах, оскільки останні найбільш схильні до проявів екстремізму. У зв'язку із цим Росією було сформовано концептуальну засаду ведення «гібридної війни» в Україні шляхом поширення на її території політичного екстремізму.

Воєнна доктрина Російської Федерації містить визначення сучасних воєнних конфліктів, які визначаються як комплексне застосування воєнної сили, політичних, економічних, інформаційних та інших заходів невійськового характеру, що реалізуються за допомогою протестного потенціалу населення та сил спеціальних операцій [1, с. 7–8].

Також американська військова концепція визначає «гібридну війну» крізь призму класичного ведення війни з використанням нерегулярних збройних формувань. З огляду на викладене країна, яка веде «гібридну війну», укладає змову з недержавними виконавцями (групами місцевого населення, неурядовими організаціями), зв'язок із якими формально повністю заперечує [2].

Отже, важливими елементами ведення сучасної «гібридної війни» є міжнародні неурядові організації та мережа їх осередків у різних державах світу, організації з міжнародним статусом, що діють на національному рівні. Відразу ж зазначимо, що в сучасному міжнародному праві відсутня правова норма щодо міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій та інститутів громадянського суспільства загалом, а також немає єдиної відпрацьованої наукової термінології, що дає змогу виділити з різновидів громадських організацій міжнародні неурядові організації як позатериторіальні об'єднання громадськості різних країн.

Щодо визначення власне міжнародних мережевих громадянських ініціатив, то такими дослідники вважають міжнародні неформальні мережі громадянської дії (сукупність інституціоналізованих неурядових організацій, спільнот і неформальних ініціатив), у яких відсутні внутрішні ієрархічні відносини, наявна кооперація ресурсів та певною мірою спільна ідеологізована мета [3].

Основним механізмом діяльності міжнародних неурядових організацій на сучасному етапі є мобілізація міжнародної громадської думки. Основним методом досягнення цілей – здійснення тиску на міжурядові організації, безпосередньо на ті чи інші держави.

Крізь призму національної безпеки проблема політичної заангажованості громадських об'єднань полягає в підмінюванні інтересів, коли інтереси певної групи людей (прошарку еліти чи псевдоеліти) видаються за цілісні національні інтереси, нав'язуються й закріплюються відповідними політико-правовими та політико-економічними механізмами. Зумовлюване такими процесами розшарування суспільства є серйозним викликом національній безпеці, що у свою чергу спричинює політичну корупцію, настрої протесту, соціальну напругу та соціально-політичний нігілізм. Зазначена проблема широко використовується суб'єктами ведення «гібридної війни».

Очевидно, що мережі громадських ініціатив мають значний потенціал впливу на процес формування громадської думки, а тому потенційно становлять інтерес для зовнішніх сил, які намагаються здійснювати через них вплив на перебіг подій у конкретній країні. Іноземні «інвестори» й далі вкладають чималі кошти в суто спеціалізовані проекти: захист свободи слова, моніторинг етнополітичних процесів, підтримку національних меншин тощо. Така інструменталізація інститутів глобального громадянського суспільства тісно пов'язана з концепцією «гуманітарної інтервенції», яка набула поширення в міжнародних відносинах у другій половині XX ст. Ґрунтується така аргументація на тому, що держави, які усвідомлюють свою відповідальність за підтримку миру в певних регіонах, мають правообов'язок завдавати силового удару або втручатись у внутрішні справи інших держав. Однак легітимність їх дій має бути забезпечена саме на рівні глобального громадянського суспільства за допомогою мереж громадських ініціатив. Проте суб'єкти глобального громадянського суспільства самі опиняються у фінансовій залежності від грантодавців, пов'язаних із державами, що мають певні інтереси в цьому регіоні. Звідси – наявність непрямого взаємозв'язку, а точніше, прихована детермінація «права-обов'язку» на гуманітарне втручання провідних західних країн у внутрішні справи держав через наявність своїх інтересів у зонах конфлікту. Фактично в цій схемі мережеві громадські ініціативи виступають як інструментарій для досягнення

окремими країнами власних прагматичних цілей. Після війни в Південній Осетії 2008 р., як стверджує В. Кулик, концепція «гуманітарної інтервенції» стала складовою частиною зовнішньополітичної доктрини Російської Федерації [4].

Російський політтехнолог Г. Павловський переконаний: «Ми (Росія) повинні звикати до того, щоб бути не тільки одержувачем, а й спонсором розвитку демократії. Ми повинні поширювати наш досвід побудови державності, незалежності на інші території». Ця місія, на його думку, зумовлена тим, що «виникають інші світові регіони, і Росія має своє бачення архітектури майже кожного з них, своє бачення їх складу, своє бачення їх стабільності. Росія повертається. Росія має намір бути присутньою та втручатися в процеси створення й побудови світових регіонів» [5]. Власне, такі міркування є ідеологічним обґрунтуванням формування проросійської мережі громадських ініціатив на території України. Через громадські структури, метою яких є «сприяння демократизації суспільства», «підтримка свободи слова», «побудова руського миру», правозахисна діяльність, сприяння діалогу третього сектора в межах Співдружності Незалежних Держав тощо, певні політичні сили в Росії фактично просувають свої інтереси, намагаються впливати на перебіг подій у сусідніх державах, формують у них сприятливу для себе громадську думку. Хоча характерні особливості функціонування проросійських мереж громадських ініціатив вказують на їх обмеженість для застосування. Сама мережа проросійських громадських ініціатив почала вибудовуватися за сприяння окремих російських політиків та організацій, зокрема, як відповідь західній «організаційній зброї» (за визначенням О. Дугіна, С. Кургіняна та інших російських експертів). У російській політичній думці «організаційна зброя» розглядається як система взаємодії державних органів, інститутів громадянського суспільства, корпорацій та інших структур для досягнення військово-політичних цілей окремими політичними суб'єктами. За висновком Д. Ловцова, сучасний рівень розвитку «організаційної зброї» дає змогу в результаті певних системних дій переносити фронт «холодної війни» (а якщо необхідно – і «гарячої») з міждержавного рівня на внутрішньонаціональний. До таких дій учений відносить формування передумов для керованих ззовні екологічних катастроф, інспірування міжнаціональних зіткнень, економічних криз, продаж (поставки) застарілих, потенційно шкідливих і «тупикових» технологій, неякісної продукції, нав'язування нежиттєздатних організаційних форм та структур, що зумовлюють принципово невирішувані конфліктні ситуації, упровадження у свідомість людей моделей поведінки, що суперечить національним традиціям і світогляду, нівелює історичну пам'ять народу, викликає духовну порожнечу, моральну й фізичну деградацію [6].

Похідною від концепції «організаційної зброї» є концепція так званої парадигмальної війни – ідеологічної війни в сучасних умовах. За цієї концепції трактування певних історичних подій російські ідеологи розглядають як певні ідеологічні конструкти (у постмодерністській філософській парадигмі), відірвані від соціально-економічного та об'єктивного історичного контексту. А оскільки ми маємо справу з ідеологією, то при цьому вступає в гру інструментальний, або політтехнологічний, підхід. Зміст такого підходу розкриває М. Попов: «Цивілізаційна конкуренція між Заходом та Росією як чинник парадигмальних конфліктів у постбіполярному світі набуває характеру конструювання нових ідеологічних просторів, висування альтернативних проектів націоналізму у сфері колективної безпеки та будівництва посттрадиційних ідентичностей» [7, с. 53].

Специфічною відмінністю проросійських мережевих громадських організацій, «нових соціальних рухів» від традиційних інститутів громадянського суспільства є відсутність єдиного центру прийняття рішень (що зумовлює їх множинність), мобілізація можливостей і ресурсів мережевих осередків. Водночас єдність мережевих громадських ініціатив забезпечується ідеологічними конструктами та спільною конкретною метою діяльності. Усередині осередків мережі можуть співіснувати найрізноманітніші способи управління (ієрархічні, демократичні, аморфні, комбіновані тощо). Звичайним для мереж громадських ініціатив є створення тимчасових структур, спрямованих на вирішення конкретного завдання. Після його виконання вони самоліквідуються. Мережеві структури можуть широко послуговуватись легальними методами роботи та можливостями традиційних суспільних інститутів, аж до використання парламентських методів боротьби. Держава часто не в змозі оцінити ступінь загрози, а також сферу діяльності громадських формувань, які постійно виникають чи розпадаються. Простежити взаємозв'язки, фінансові потоки, інші складники громадської самоорганізації за мережевим принципом досить складно.

Яскравим прикладом російської міжнародної неурядової структури є Росспівробітництво – Федеральне агентство в справах Співдружності Незалежних Держав, співвітчизників, які проживають за кордоном, і з міжнародної гуманітарної співпраці. Організацію було створено у вересні 2008 р. відповідно до Указу Президента Російської Федерації від 6 вересня 2008 р. № 1315.

Росспівробітництво підвідомче Міністерству закордонних справ Російської Федерації. Діяльність Росспівробітництва та його закордонних установ спрямована на реалізацію державної політики міжнародного гуманітарного співробітництва, сприяння поширенню за кордоном уявлення про сучасну Росію. На сьогодні Росспівробітництво представлене у 81 країні світу 96 представ-

ництвами: 72 російські центри науки й культури в 62 країнах, 24 представники агентства в складі посольств у 22 країнах.

Пріоритетним напрямом діяльності Росспівробітництва є держави – учасниці Співдружності Незалежних Держав, де в кожній країні є російські центри науки й культури. Розроблено перспективний план відкриття нових російських центрів науки й культури та представництв до 2020 р. Ведеться активна робота щодо просування російських освітніх послуг та розширення співробітництва між освітніми установами країн-партнерів. Представництва Росспівробітництва сприяють набору іноземних студентів у російські вищі навчальні заклади. Приділяється велика увага також роботі з випускниками російських (радянських) вищих навчальних закладів, яких у всьому світі налічується більше 500 тисяч.

Важливим напрямом діяльності Росспівробітництва є робота зі співвітчизниками за кордоном. Спільно з Міністерством закордонних справ Росії, іншими міністерствами й відомствами, адміністраціями регіонів Росії воно бере безпосередню участь у реалізації планів Урядової комісії по роботі зі співвітчизниками за кордоном, в інформаційному забезпеченні Державної програми сприяння добровільному переселенню співвітчизників до Російської Федерації.

Одним із головних напрямів діяльності Росспівробітництва є сприяння міжнародному розвитку, яке здійснюється відповідно до Концепції державної політики Російської Федерації у сфері сприяння міжнародному розвитку (затверджена Указом Президента Російської Федерації від 20 квітня 2014 р. № 259). Російське сприяння міжнародному розвитку спрямоване на підтримку сталого соціально-економічного розвитку держав, вирішення глобальних і регіональних проблем, сприяючи стабільності й безпеці в системі міжнародних відносин.

На території України Росспівробітництво представлене Російським центром науки та культури в Києві. Діяльність організації спрямована на проведення освітніх, культурно-масових заходів, реалізації на території України міжнародних проектів тощо.

Аналіз діяльності вищезазначених структур в Україні в період з 2012 р. й донині свідчить про їх деструктивний вплив на національну безпеку з огляду на такі моменти:

– заплановані заходи на офіційних сайтах не містять конкретної інформації щодо місця проведення, часу, учасників заходу, джерел фінансування тощо;

– справжня мета заходу (семінару, круглого столу, літературного вечора) не відповідає задекларованій. Так, більшість проведених заходів спрямовані на популяризацію «руського миру» та домінації російської культури над українською;

– спікерами заходів є представники провладних політичних сил Російської Федерації, представники правоохоронних і спеціальних служб, які діють під прикриттям журналістів, публіцистів, блогерів, науковців тощо;

– під час заходу від учасників у прихований спосіб отримуються персональні дані, а також дані щодо місць роботи родичів, їх політичної орієнтації;

– проведення олімпіад, конкурсів та інших заходів спрямоване на створення умов «інтелектуальної міграції» молоді, насамперед представників гуманітарних сфер знань;

– виїзні заходи на території Російської Федерації та інших «дружніх держав» (Білорусі, Казахстану, Молдови) супроводжуються представниками спеціальних служб із метою конспіративного вивчення делегатів, здійснення вербувальних операцій із подальшим агентурним проникненням до органів державної влади й управління (агенти впливу).

Висновки. З огляду на викладене можна зробити висновок, що уряд Російської Федерації використовує власні неурядові організації з метою збору тенденційної інформації щодо суспільно-політичних процесів в Україні, нав'язування невигідних курсів гуманітарного, економічного, військового та політичного розвитку, дискредитації влади тощо. Враховуючи відому тактику, а також сучасні форми й методи ведення «гібридної війни», можна констатувати, що неурядові організації відіграють важливу роль в умовах гібридизації конфлікту, а недосконалість чинного законодавства України дає змогу агресору легально використовувати зазначений елемент «гібридної війни» на всіх етапах її ведення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Военная доктрина Российской Федерации. URL: http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf.
2. Каппен Ф. Путін веде в Україні гібридну війну. URL: http://geostrategy.org.ua/ua/komentari/item/409-putin-vede-v-ukrayini-gibridnuviynu-–-general-kappen.
3. Кулик В. Вплив міжнародних мережевих громадянських ініціатив на безпекову політику України. URL: http://www.politika.org.ua/?p=982.
4. Кулик В. Бумеранг гуманитарной интервенции. URL: http://politics.in.ua/index.php?go=News&in=view&id=10537.
5. Якушев Д. Россия вооружилась американским методом информвойны. URL: http://comments.com.ua/?art=1194542509.
6. Ловцов Д. «Организационное оружие» в современном мире. URL: http://www.nasledie.ru/oboz/N06_00/06_14.HTM.
7. Попов М. Российская идентичность в сфере «безопасности»: к деэскалации «парадигмальных конфликтов». Этнические проблемы современности. Ставрополь: Изд-во СГУ, 2008. Вып. 13. С. 53–66.

REFERENCES:

1. Voyennaya doktrina Rossiyskoy Federatsii [The Military Doctrine of the Russian Federation]. Retrieved from: http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf.
2. Kappen, F. Putin vede v Ukraini hibrydnu viinu [Putin conducts a hybrid war in Ukraine]. Retrieved from: http://geostrategy.org.ua/ua/komentari/item/409-putin-vede-v-ukrayini-gibridnuviynu-–-general-kappen.
3. Kulyk, V. Vplyv mizhnarodnykh merezhevykh hromadianskykh initsiatyv na bezpekovu polityku Ukrainy [Impact of international networking civic initiatives on Ukraine's security policy]. Retrieved from: http://www.politika.org.ua/?p=982.
4. Kulik, V. Bumerang gumanitarnoy interventsii [Boomerang of humanitarian intervention]. Retrieved from: http://politics.in.ua/index.php?go=News&in=view&id=10537.
5. Yakushev, D. Rossiya vooruzhilas amerikanskim metodom informvoyny [Russia armed with the American method of information warfare]. Retrieved from: http://comments.com.ua/?art=1194542509.
6. Lovtsov, D. "Organizatsionnoye oruzhiye" v sovremennom mire ["Organizational weapons" in the modern world]. Retrieved from: http://www.nasledie.ru/oboz/N06_00/06_14.HTM.
7. Popov, M. (2008) Rossiyskaya identichnost v sfere "bezopasnosti": k deeskalatsii "paradigmalnykh konfliktov" [Russian identity in the sphere of "security": towards the de-escalation of "paradigmatic conflicts"]. Etnicheskiye problemy sovremennosti, vol. 13, pp. 53–66.

The role and place of non-governmental organizations in the context of the "hybrid war"

Dolzhenko Oleksandr Oleksandrovych

Applicant
of National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov
Pyrogova Str., 9, Kyiv, Ukraine

Actuality of theme. "Hybrid War", as a complex socio-political phenomenon, was one of the most acute problems and threats to the world community from the end of the XX – the beginning of the XXI century. The aggressive foreign policy of the Russian Federation leads to an escalation of the conflict in the East of Ukraine, conditioned by new forms and methods of using non-governmental organizations in the context of hybridization of the conflict.

The purpose of the article is to establish the ideological and political essence of the "hybrid war", to determine the objective conditions and factors of escalation, the peculiarities and tendencies of the involvement of non-governmental organizations in achieving the objectives set by the subjects of warfare.

The objectives of the study are conceptual and theoretical and methodological analysis of the approach to the study of "hybrid war" and the peculiarities of its conduct with the use of non-governmental organizations; definition of the role and place of non-governmental organizations in the context of Russia's "hybrid war" against Ukraine; the study of the political and legal nature of threats and challenges to Ukraine's national security by the functionaries of non-governmental Russian organizations.

Methodological basis of the study. The specificity of the subject of the study leads to a combination of scientific principles, methods and methodological approaches for the systematic analysis of the phenomenon of the "hybrid war", the peculiarities of the spread of this phenomenon in the modern world, for example, of the military aggression of the Russian Federation against Ukraine. The impartiality and independence of scientific judgments provide the principles of scientific, objectivity, multidimensionality, comprehensiveness, ideological pluralism, social determinism, dialectics, concreteness, historicism, integrity, systemicity, complexity, and others. The combination of such methods of scientific research as analysis, synthesis, abstraction, analogy, generalization, induction, deduction, formed the general composition of the study.

The theoretical and practical significance of the results obtained is the development of the author's conception of comprehension of ideological, ideological and political-legal foundations of the phenomenon of the "hybrid war". The main provisions of the study can become a theoretical and methodological basis for deepening research related to the spread of various political anomalies in the modern world. The materials of the article can be used in the process of developing lecture courses and special courses on socio-political disciplines, realization of research projects, etc. Materials of the research can be used in scientific-expert and analytical and forecasting activities in the formation and implementation of state policy in the field of prevention, prevention and counteraction to threats to the national security of Ukraine by the subjects of the conduct of the "hybrid war".

Key words: *hybrid war, non-governmental organizations, national security, social and political conflict.*

Загурська-Антонюк
Вікторія Францівна

Інформаційно-комунікативний ресурс як сучасна форма політично-ідеологічного лобіювання інтересів в українських реаліях

УДК 327.5
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-2-102-106

Загурська-Антонюк Вікторія Францівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри гуманітарних і соціальних наук
Житомирського державного технологічного університету
вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, Україна

Новітні форми модернізації та трансформації сучасних політичних систем безпосередньо узалежнені від інформаційно-комунікативних ресурсів, які стали не лише засобами для зібрання, обробки, поширення інформації, але й стали найбільш масовими способами маніпуляції як особистісною, так і колективною свідомістю. За останнє десятиліття ці ресурси стали маштабно використовуватися для лобіювання різноманітних суспільних інтересів, серед яких провідне місце займають політичні. Новітні комунікативні процеси, завдяки їх пріоритету в усіх видах діяльності, спричинили кардинальні зміни в ціннісно-комунікативних орієнтаціях людей сучасної цивілізації.
Групи інтересів та групи тиску існують упродовж всієї історії людства, відтоді, як почали складатись системи влади. Проте основоположниками лобізму та офіційного його визнання вважаються політичні групи тиску у США, які використовували такий специфічний спосіб комунікації у взаємодії із законодавцями, починаючи з середини XIX ст.
У сучасних реаліях лобізм є більшою мірою не його класичною моделлю, притаманною усталеній демократії, а інструментом зворотного зв'язку між державою і групами інтересів у суспільстві. У багатьох країнах світу діяльність лобістів легалізовано і вони відіграють значну роль у формуванні політики.
Незважаючи на порівняну новизну для політичного лексикону терміна «лобізм», це явище існувало і в радянській політичній системі. У цей час сформувалися традиції лобіювання, які були прийняті, практично без змін, новою українською політичною системою. Донедавна саме поняття лобізму в українському суспільстві мало негативний відтінок, а нині лобізм став невід'ємною складовою частиною сучасного політичного технократизму. Тим більше тоді, коли Україна переживає складний період своєї історії – військово-дипломатичний конфлікт із Росією, економічна криза, війна на Донбасі, анексія Криму, складна соціально-політична ситуація усередині країни, діяльність груп тиску, лобі відіграють вийняткову роль. А ключовою формою взаємодії або протидії лобістів є інтернет-простір, де виникають і поширюються різноманітні ідеї різного ступеня складності, чиї образи полегшуються для запам'ятовування за допомогою політичних інтернет-мемів.
Ключові слова: *гібридна війна, групи тиску, інтернет-меми, інформаційно-комунікативні ресурси, лобі, лобіювання.*

Вступ. Сучасні політичні системи переживають складні часи, які пов'язані не стільки з їх локальним перетворенням, скільки з глобальними світовими транформаціями. Новітні форми модернізації та трансформації безпосередньо узалежнені від розвитку і використання інформаційно-комунікативних ресурсів, які використовуються не лише як засоби для зібрання, обробки, поширення інформації, але й стали найбільш масовим засобом маніпуляції як особистісною, так і колективною свідомістю. Протягом останнього десятиліття ці ресурси стали масово використовуватися для лобіювання різноманітних суспільних інтересів, серед яких провідне місце займають політичні. Групи інтересів та групи тиску існують упродовж усієї історії людства, відтоді, як почали складатись системи влади. Проте основоположниками лобізму та офіційного його визнання вважаються політичні групи тиску у США, які використовували такий специфічний спосіб комунікації у взаємодії із законодавцями, починаючи із середини XIX ст.

Лобізм є одним із важливих суспільно-політичних інститутів у сучасних демократичних системах, проте й досі немає єдиного підходу в трактуванні цього поняття. Теоретично-методологічні засади у дослідженні проблеми лобізму висвітлювали у своїх працях такі науковці, як Ю. Зущик, П. Кислий, Ч. Вайз, М. Лопата, В. Нестерович, В. Сумська, Є. Тихомирова, А. Одінцова, О. Гросфельд, Р. Мацкевич [4].

Спираючись на теорію груп інтересів, розроблену А. Бентлі, лобізм можна розглядати як сукупність протиріч та взаємодію зацікавлених груп, які допомагають зберігати баланс та рівновагу у розподілі політичних сил у супільстві і представленні інтересів різних груп та спільнот. На думку М. Олсона та Р. Селсбері, лобіювання розглядається як постійна конкуренція зацікавлених груп, які висувають одне до одного вимоги, фільтруючи їх і намагаючись зберегти баланс у суспільстві [10].

У сучасних реаліях лобізм є більшою мірою не його класичною моделлю, притаманною усталеній демократії, а інструментом зворотного зв'язку між державою і групами інтересів у суспільстві. У багатьох країнах світу діяльність лобістів легалізовано, і вони відіграють значну роль у формуванні політики. Зокрема, професор В. Согрін зазначає, що роль груп інтересів в американській політиці протягом останньої третини XX ст. зросла. На відміну від електорату, який реалізує свої політичні права лише під час виборів,

групи інтересів беруть участь у політичному процесі безперервно, використовуючи інформаційно-комунікативні ресурси. Таким чином, лобізм можна розглядати, на думку дослідника О. Шестакової, як вид політичної комунікації – інформаційний лобізм [8, с. 99].

Незважаючи на новизну для політичного лексикону терміна «лобізм», це явище існувало і в радянській політичній системі. А на сучасному етапі сформувалися традиції лобіювання, які були прийняті, практично без змін, новою українською політичною системою. Серед них – широке використання особистих зв'язків і незаконних методів, відсутність реальної конкуренції інтересів, абсолютна непрозорість механізму лобіювання. Донедавна саме поняття лобізму в нашому суспільстві мало негативний відтінок, а нині лобізм став невід'ємною складовою частиною сучасного політичного технократизму. Особливо нині, коли Україна переживає складний період своєї історії – військово-дипломатичний конфлікт із Росією, економічну кризу, війну на Донбасі, анексію Криму, складну соціально-політичну ситуацію всередині країни, діяльність груп тиску, лобі відіграють виняткову роль. А прогресивною формою взаємодії або протидії лобістів став інтернет-простір, де виникають і поширюються різноманітні ідеї різного ступеня складності, створюються віртуальні образи, які стають основою для розширення або, навпаки, для обмеження, сприймання реальної політичної дійсності.

Новітні комунікативні процеси, завдяки їх пріоритету в усіх видах діяльності, спричинили кардинальні зміни в ціннісно-комунікативних орієнтаціях людей сучасної цивілізації: «Інформація, знання в постіндустріальному суспільстві, форми і темпи їх творення та передачі стають основними чинниками випуску нової продукції, підтримання її конкурентноспроможності та виводу країни на орбіту інноваційного розвитку не лише в економічній, технологічній, а й в соціальній, етнокультурній, духовній та інших соціогуманітарних сферах» [7, с. 172].

Символічною формою просування своїх інтересів лобістами стали політичні інтернет-меми. У всесвітній мережі меми стали елементами, з якими легше зрозуміти картину світу. Ми сприймаємо їх як смішні картинки із влучними написами, цитатами чи гаслами, які вірусно поширюються в інтернеті та є чимось на зразок осучасненої версії народної творчості. Меми допомагають акцентувати увагу аудиторії, вдало пожартувати чи вирізнитися влучною метафорою.

Насправді мем – не лише смішна картинка. Це поняття зафіксував англійський етолог, еволюційний біолог, вчений та популяризатор науки Річард Докінз у 1976 р., коли людство ще не знало ні Facebook, ні Instagram. У своїй теорії він порівнював еволюцію генів з еволюцією ідей. Докінз стверджував, що провідна роль у цьому процесі належить реплікатору, причому те, чи входить до його складу нуклеїнова кислота, вагоме в останню чергу. Своє правило він сформулював так: «Кожна форма життя розвивається завдяки різній спроможності реплікаторів до виживання». Де є життя, там неодмінно мають бути присутні реплікатори [1]. «Я стверджую, що на нашій планеті віднедавна виник цілком новий тип реплікаторів», заявив Р. Докінс у 1976 р. на останніх сторінках своєї книжки «Ген-егоїст» (The Selfish Gene). «Мусимо це визнати. Так, він ще слабкий і незрілий, він поки що вариться у своєму «первинному супі», але саме від нього залежать революційні зміни, що дадуть сто очок уперед старому типу генів». «Первинний суп», про який казав учений, – це людська культура, вектор передачі даних – мова, а ґрунт, що в нього кидається, зерно інформації, наш мозок. І для цього безтілесного й безформного реплікатора Докінс вигадав назву – мем. Це стало найвизначнішим його відкриттям, значно відомішим і потужнішим за «гени-егоїсти» чи пізнішу критику релігійного світогляду. «Меми усталюються й множаться, перетікаючи з одного мозку в інший – процес, що можна назвати імітацією в найширшому розумінні цього слова», писав учений [1]. Вони воюють один з одним за обмежені ресурси людського мозку, за повторюваність і частоту вживання та нашу увагу. Меми народжувалися в людському мозку й виходили назовні, увічнюючись на папері, плівці, кремнії та будь-яких інших носіях інформації. Нині це інструмент, яким оперують журналісти, письменники, ведучі та інші гравці медійної культури. До мемів апелюють у словесних конфліктах.

Тема дослідження є актуальною й дискусійною, вона привертає увагу багатьох науковців. Нині вивчення науки «меметика» зацікавило велику кількість науковців, серед яких варто згадати американського філософа Д. Деннета, відомого програміста, який тривалий час працював у «Microsoft», Р. Броуді, філософа, математика, який реалізувався як інженер компанії «Fermilab», А. Лінча, письменницю, філософа і психолога, С. Блекмор [2, с. 116]. Незважаючи на спад, який дослідники відзначають у розвитку «меметики» з 2005 р., концепція мему продовжує використовуватися в наукових дослідженнях і публіцистиці [2, с. 114].

У словниковому визначенні мем тлумачиться як одиниця культурної інформації, поширювана від однієї людини до іншої за допомогою імітації, навчання тощо. Для нас особливий інтерес становить визначення Д. Деннета. У своїй роботі «Пояснена свідомість» він визначає мем як складну ідею, що змогла отримати характерний і легкий для запам'ятовування образ.

Мета та завдання. Метою нашого дослідження є аналіз впливу на людську свідомість та громадську думку ідей у сучасних українських реаліях, особливо у період збройного конфлікту на сході України, що втілюються в створенні політичних інтернет-мемів.

Результати. Меми, які виникають у складні і переломні моменти у житті суспільства, викликають особливий інтерес. Відбиваючи ідеї, що хвилюють масову свідомість, вони, безсумнівно, здійснюють на неї свій вплив. Автор трактату про військову стратегію «Мистецтво війни» Сунь-цзи писав: «Найгірше для воєначальника це брати в облогу фортецю. Кращим стратегічним рішенням є розбити війська супротивника. Ще краще – розбити його союзи. І найкраще – розбити задуми противника, тобто оволодіти територією його сенсів» [6].

Що ж таке політичні інтернет-меми у сучасному суспільно-інформаційному просторі? Під цим терміном ми розуміємо «специфічний жанр інтернет-комунікації; у цій якості ми розглядаємо окремі повідомлення в нових медіа, що являють собою реакцію на ту або іншу політичну подію, мають різну семіотичну природу (візуальну, аудіальну, вербальну), відрізняються змістом та оформленням, зазнають численного копіювання користувачами та спонтанно поширюються в мережі, а тому здатні бути зарахованими до феноменів меметичної природи» [9, с. 35]. Таким чином, інтернет-меми є найбільш поширеним і швидким способом лобіювання суспільно-політичних інтересів.

Для ефективної реплікації інтернет-меми, незалежно від їх тематичної спрямованості, мають володіти рядом особливих характеристик. Володіючи вірусною природою (тобто здатністю швидкого «зараження» аудиторії, легкістю переходу від одного «господаря-комунікатора» до іншого), такий мем не просто «інфікує» свідомість людини, але, що є важливим, у контексті політичної комунікації змінює його поведінку та ідеологічну спрямованість. У наш час поширення мемів стало потужним, хоча й прихованим чинником формування громадської думки та сучасної ментальності загалом, інакше кажучи, соціально-культурним явищем, на яке не можна не зважати [5].

Природно, що інтернет-меми стали невід'ємною частиною діалогів та суперечок, які точаться навколо російсько-українського конфлікту. За допомогою ряду соціальних мереж, як-от Facebook, Twitter, ВКонтакті та Instagram, сучасні меми поширюються миттєво серед населення та зацікавлених груп тиску, використовуються навіть під час словесних баталій на політичну тематику.

Використовуючи дослідження Б. Віггінса з Вебстерського університету (Відень, Австрія) основну частину мемів у російсько-українському конфлікті можна поділити на три категорії:

1) російські за походженням та спрямовані на прихильників Росії;

2) українські за походженням та спрямовані на прихильників України;

3) нейтральні чи без чіткого посилання на сторону.

У тематиці російських мемів переважають такі образи:

– характеристика українського керівництва як гомосексуального (отже, слабкого та неефективного). Тут варто згадати видатного психоаналітика З. Фройда – такими мемами додається впливовість образу виключно гетеросексуального В. Путіна, а його супротивники виставляються гомосексуалами, що є для масової свідомості синонімом слабкості;

– прозахідні та проєвропейські політики часто зображені як зомбі, фашисти, вампіри;

– путіноцентристські (із позитивним ухилом): Лавров знущається над Дж. Кері, Путін втирає носа Меркель, Путін у сонцезахисних окулярах, де відбивається американський прапор, Путін-месія.

Тематика мемів українського походження більшою мірою є відповіддю на російські меми та реакцією на агресію Російської Федерації на сході України та анексію Криму. Вони насичені гумором та сарказмом: починаючи від порівнянь російського президента з Гітлером (Путлер), аж до бездоганного обмундирування «самооборони» Донбасу:

– позиціонування російської влади як неефективної та провальної: висміювання культу особи Путіна − Путін у гамівній сорочці, Путін-Гітлер, Медведєв-терорист, а Янукович – герой «Сімпсонів»;

– критика інтервенції Росії на Україну: пінгвіни на Алясці з плакатами «Единая Россия», мем із військкоматом («Хочеш у Крим – приходь до військкомату»), гумконвой;

– мем із зображенням найвідомішого пропагандиста російського ТБ Дмитра Кисельова та його «Совпадение? Не думаю»;

– «ватнік» – досить популярне в наш час зображення псевдопатріота-маргінала.

Ряд українських мемів посилається на західні фільми («Матриця», «Хрещений батько», «Остін Пауерс», «Маска»), що не спостерігається у російських відповідниках. Російські меми спираються тільки на фантастичні та епічні фільми-катастрофи («Війна Світів», «Володар перстнів»), відображаючи апокаліптичні сценарії, розруху та катастрофи.

Створення нейтральних мемів використовуються обома сторонами:

– одним із найбільших трендів стала «Няш-Мяш», або прокурор Криму Наталія Поклонська. Усе почалося із прес-конференції новопризначеної прокурора у березні 2014 р. про події на Євромайдані у Києві. Відео, опубліковане на «Ютубі», потрапило на один з японських каналів, де інтернет-юзери його сильно популяризували. Звідси і пішла «анімізація» образу Поклонської та створення серії реміксів та мемів із «Няш-Мяш»;

– невизначені посилання на українсько-російську війну: Крим у вигляді надкушеного пирога, активісти Євромайдану у вигляді персонажів із World of Warcraft [6, с. 10].

Особливість політичних інтернет-мемів ґрунтується на тому, що вони відбивають не просто ідеї, а ще й оцінюють або характеризують певні політичні події, політичну силу, політичного лідера. Так, наприклад, збройний конфлікт передбачає створення образу ворога, що знайшло своє відображення

в численних інтернет-мемах. За допомогою мемів часто здійснюється ідентифікація «свій–чужий». У період збройного протистояння на сході України інтенсивно розвивався своєрідний мемо-неймінг, взаємний пошук найменувань для політичних опонентів. Таким чином, прихильники «російського світу» в протистоянні диванних інтернет-військ називаються «ватниками» і «колорадами», на протилежному боці з'явилися «вишиватники» й «укропи». Прихильників Євромайдану презирливо йменують «майдаунами», своєю чергою, прихильники «Новоросії» отримали титул «даунбасівці».

У віртуальному протистоянні сходяться образи й меми. Українські війська представлені таким нейтральним поняттям, як «ЗСУ», а на інших ресурсах постають негативні поняття «карателі», «бендерівці», «бандерівці», «бандерлоги», «прихильники хунти», «свідомити» тощо. Поширене історично поняття «хохол» уже не визнається достатньо експресивним для вираження всієї глибини протистояння, як і відповідне «москаль». У прихильному дискурсі війська самопроголошених ДНР і ЛНР виступають як «ополченці», «захисники Новоросії», у менш прихильному – як «сепаратисти», «терористи», «бандити», навіть у нецензурній формі. Показові й поширені серед українських патріотів назви самопроголошених республік – «Луганда» і«Донбабве», а Росія постає як «Рашка», «Кацапія», «Кацапстан», «Путляндія» тощо. Це породжує мемотворчість «у відповідь», внаслідок якої Україна постає як «Уркаїна», «Руїна», «Укруанда», «Хохляндія», «країна 404» тощо.

Коли люди починають ідентифікувати один одного за допомогою мемів-ярликів, їхнє спілкування найчастіше втрачає гуманістичну складову частину. Опонент позбавляється людських якостей, перетворюючись на втілення образу «ворога» і «супротивника». Крім того, вживаючи стосовно опонента зневажливі ярлики, учасники дискусії отримують певні переваги у своїх очах, уявляючи, що мають перевагу у владі та силі.

Відбиваючи в мемах ситуацію соціального й національного роз'єднання, яка, безперечно, часто травмує психіку, сили супротивників направляють деструктивну енергію у сферу віртуальної боротьби образів і символів. Протистояння з поля реальної битви переноситься у віртуальний простір, захоплюючи дедалі нові ресурси, як електронні, так і людські. Здавалося б, символічне протистояння не може супроводжуватися реальними жертвами, тому його значимість не можна порівнювати зі збройним протистоянням. Проте наслідками символічних баталій є цілком реальне зростання міжнаціональної ненависті, ескалація взаємної агресії та справжні приклади припинення відносин − не тільки дружніх, але навіть родинних і подружніх. Адже в підсвідомості розвивається бажання отримати реванш, нехай не на полі бою, так у віртуальному світі. Ворожі меми завдають болю почуттям власної гідності, деструктують самоідентифікацію, як національну, так і політичну. Послідовники ідеї «російського світу» та прихильники європейського вибору і національної єдності України обмінюються образливими символами, зовсім не прагнучи порозумітися, а сподіваючись відстояти власну точку зору або переконати супротивника, який перебуває в полоні таких оманливих ідей.

Висновки. Інтернет-меми є особливим інструментом комунікації, оскільки несуть своєрідне інформаційне навантаження за допомогою емоційної реакції, впливаючи тим самим на співрозмовника. Вони стають своєрідним озброєнням для лобістів із протилежних груп інтересів та тиску, забезпечуючи роль збереження і поширення інформації про сучасну культуру, формування та деформацію традиційних цінностей. Політичні інтернет-меми мають певні особливості порівняно зі звичайними мемами, що проявляється в їхньому тенденційному та оцінювальному характері. Адже найпопулярніші політичні меми у формі символів перетворюються на своєрідну «зброю» у боротьбі між опонентами у віртуальному просторі. Найбільша відповідальність у період конфлікту лежить на тих інтелектуальних силах, які здатні створювати інтернет-меми.

Усі − від простих користувачів до відомих політиків − мають нести відповідальність за вплив і маніпулювання масовою свідомістю за допомогою інформаційно-комунікативних ресурсів. І лише об'єктивний та неупереджений погляд на події та явища, що можуть знайти відображення в інтернет-мемах як найбільш популярній та поширеній формі лобіювання політичних інтересів сучасності, може забезпечити адекватне осмислення політичної реальності України в її подальших дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Докинз Р. Эгоистичный ген. М.: Мир, 1993. 318 с.
2. Гарнцева Н.М. Сознание как комплекс мемов. Философия сознания: классика и современность: Вторые Грязновские чтения. М.: Издатель Савин С.А. 2007. С. 114−120.
3. Зущик Ю. Лоббизм в Украине. URL: http://www.ucipr.kiev.ua/publications/lobbizm-v-ukraine-chastina-ihttp://www.twirpx.com/file/853273/.
4. Лопата М. Лобіювання: світова практика та українські реалії. URL: http://postua.info/lopata.htm.
5. Нестерович В.Ф. Основні підходи до визначення поняття «лобіювання». URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc-Gum/Vlduvs/2010_1/10_1_1_6.pdf.
6. Савицкая Т.Е. Интернет-мемы как феномен массовой культуры / Российская государственная библиотека. URL: http://infoculture.rsl.ru/NIKLib/althome/news/KVM_archive/articles/2013/03/2013-03_r_kvm-s3.pdf.
7. Терещук В.І. Трансформація домену влади держави під впливом ІКТ. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». 2010. № 6(74). С. 170–174.
8. Шестакова О. Информационный лоббизм как особый тип коммуникативных связей. Власть. 2008. № 11. С. 98–101.
9. Шомова С.А. Политический интернет-мем: сущность, специфика, разновидности. Бизнес.

Общество. Власть. 2015. № 22. С. 28–41. URL: https://www.hse.ru/mag/27364712/2015--22/148970323.html.

10. Joos K. Lobbying in the new Europe. URL: http://www.wiley-vch.de/books/sample/3527505970_c01.pdf.

11. Zetter L. Lobbying: The Art of Political Persuasion. URL: http://www.lobbying.ru/Dokuments/Lobbying%20The%20Art%20of%20Political%20Persuas.

REFERENCES:

1. Dokinz R. (1993). Egoistichnyi gen [A selfish gene]. M.: Mir. [in Russian].

2. Garntseva N.M. (2007). Soznanie kak kompleks memov [Consciousness as a complex of memes]. Filosofia soznania: klassika i sovremennost: Vtoryie Griaznovskie chtenia. M.: Izdatel Savin S.A. [in Russian].

3. Zuschik Yu. Lobbizm v Ukraine [Lobbyism in Ukraine]. URL: http://www.ucipr.kiev.ua/publications/lobbizm-v-ukraine-chastina-ihttp://www.twirpx.com/file/853273/ [in Russian].

4. Lopata M. Lobiyuvannia: svitova praktyka ta ukrainski realii [Lobbying: world practice and Ukrainian realities]. URL: http://postua.info/lopata.htm [in Ukrainian].

5. Nesterovych V.F. (2010) Osnovni pidhody do vyznachennia poniattia “lobiyuvannia” [Basic approaches to the definition of “lobbying”]. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc-Gum/Vlduvs/2010_1/10_1_1_6.pdf [in Ukrainian].

6. Savitskaia T.Ye. (2013) Internet-memy kak fenomen massovoy kultury. [Internet memes as a phenomenon of mass culture]. Rossiyskaia gosudarstvennaia biblioteka. URL: http://infoculture.rsl.ru/NIKLib/althome/news/KVM_archive/articles/2013/03/2013-03_r_kvm-s3.pdf [in Russian].

7. Tereschuk V.I. (2010) Transformatsia domenu vlady derzhavy pid vplyvom IKT. v. 6(74). [Transformation of the state power domain under the influence of ICT] / Naukovo-teoretychnyi i hromadsko-politychnyi almanah “Hrani” [in Ukrainian].

8. Shestakova O. (2008). Informatsionnyi lobbizm kak osobyi tip kommunikativnykh sviazey. v.11. [Information lobbyism as a special type of communication links]. Vlast [in Russian].

9. Shomova S.A. (2015). Politicheskii internet-mem: suschnost, specifika, raznovidnosti v. 22. [Political internet meme: essence, specificity, varieties]. Biznes. Obschestvo. Vlast. URL: https://www.hse.ru/mag/27364712/2015--22/148970323.html [in Russian].

10. Joos K. Lobbying in the new Europe. URL: http://www.wiley-vch.de/books/sample/3527505970_c01.pdf.

11. Zetter L. Lobbying: The Art of Political Persuasion. URL: http://www.lobbying.ru/Dokuments/Lobbying%20The%20Art%20of%20Political%20Persuas.

Information and communicative resources as a modern form of political and ideological lobbying of interests in modern Ukrainian realities

Zagurska-Antoniuk Victoria Frantsivna

PhD in Political Sciences, Associate Professor at the Department of Humanities and Social Sciences of Zhytomyr State Technological University
Chudnivska Str., 103, Zhytomyr, Ukraine

Modern political systems are experiencing difficult times, which are connected not so much with their local transformations, but with global ones. And the newest forms of modernization and transformation are directly dependent on information and communication resources. They became not only means for gathering, processing, disseminating of information, but also the most massive ways of manipulating of both personal and collective consciousness. Over the past decade, these resources have become widely used to lobby for a variety of public interests, among which the political ones take the lead. The newest communicative processes, due to their priority in all kinds of activities, caused radical changes in the values and communicative orientations of people of modern civilization.

Groups of interests and groups of pressure exist throughout the history of mankind, since the beginning of the formation of a government system. However, the founders of lobbyism are political groups in the United States that have used this specific method of communication in co-operation with legislators since the mid-nineteenth century.

In modern realities, lobbyism is to a greater extent not its classical model, inherent in established democracy, but an instrument of feedback between the state and groups of interests in society. In many countries, the activities of lobbyists are legalized and they play a significant part in shaping policy.

Despite the relative novelty of the term “lobbyism” for the political vocabulary, this phenomenon existed in the Soviet political system as well. At that time, the lobbying traditions were formed, which were adopted, virtually unchanged, by a new political system in Ukraine. Until recently, the very concept of lobbyism in the Ukrainian society had a negative shade, but today lobbyism has become an integral part of modern political technocracy. Especially when Ukraine is experiencing a difficult period of its history – the military-diplomatic conflict with Russia, the economic crisis, the war in the Donbass, the annexation of the Crimea, the complex socio-political situation within the country, the activity of pressure groups − lobbies play an exclusive part. And a key form of interaction or counteraction to lobbyists is the Internet space, where various ideas of varying degrees of complexity arise and spread, whose images are facilitated for memorizing with the help of political internet memes.

Key words: *hybrid war, pressure groups, internet memes, information and communication resources, lobby, lobbying.*

Кан Ден Сик

Корейский полуостров в свете последних событий

УДК 327.56(519.5)
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-107-109

Кан Ден Сик
кандидат политических наук,
профессор,
заведующий кафедрой корейской
филологии
Киевского национального
лингвистического университета
ул. Большая Васильковская, 73,
г. Киев, Украина

После длительного ракетно-ядерного кризиса на Корейском полуострове мир − в ожидании резких перемен в сторону разрядки. Ким Чен Ин завершил непростой план по национальному ядерному вооружению, и де-факто Северная Корея стала девятой ядерной державой. Конечно, жесткие санкции со стороны мирового сообщества и изоляция от внешнего мира повлияли на изменение стратегии Ким Чен Ина. Ким Чен Ун, достигнув желаемого результата, теперь все усилия направляет на освобождение от санкций и сосредоточение внимания на достижении экономических результатов путем привлечения иностранных инвестиций и инновационных технологий. США и Дональд Трамп тоже понимают, что санкции, какими бы они ни были, являются процессами долгосрочными, а решение вопроса военным путем – тоже далеко не самый лучший выход. Поэтому предстоящие саммиты РК – КНДР, США – КНДР должны сыграть ключевую роль в развязывании сложнейшего узла корейской проблемы. В преддверии саммита РК – КНДР 27 апреля 2018 г. и США – КНДР в конце мая 2018 г. бурно проходят неофициальные консультации РК – США, США – Япония, КНР – КНДР, КНДР – Россия. Все факторы говорят об архиважности предстоящих саммитов. Естественно, немаловажную роль в предстоящих переговорах на высшем уровне играют такие страны, как Китай, Россия, Япония, которые, как и прежде, являются главными акторами корейской проблемы.

Ключевые слова: *саммит, ракетно-ядерная проблема Северной Кореи, ядерная держава, гарантия существования режима, кризис, санкции.*

Как известно, одной из самых горячих точек в мире является Корейский полуостров, в связи с обострением ракетно-ядерного кризиса. Но уже в новогоднем поздравлении Ким Чен Ина речь отличалась содержанием, структурой, формой и тоном. Особенность состояла в том, что основное внимание уделялось поиску изменений в межкорейских отношениях с помощью демонстрации активных жестов к примирению. Поэтому чувствовалось, что саммит РК – КНДР неизбежен, но никто не ожидал, что это так быстро произойдет.

Если саммит РК–КНДР еще как-то прогнозировался, то такой скорой встречи Трампа и Ким Чен Ина, учитывая перепалки, которые еще совсем недав, что может произойти так скоро. Таким образом, после Олимпийских игр в Пхенчане начался сдвиг в кризисе на корейском полуострове. Конечно, такая резкая метаморфоза в межкорейских отношениях вызывает много вопросов, но ясно одно: начался новый виток в корейской проблеме.

Причина такой метаморфозы еще долго будут обсуждаться специалистами и последователями, но уже сегодня ясно, что отчасти это результат расчетливой стратегии лидера Северной Кореи Ким Чен Ина и политика стремления к нормализации отношений лидера Южной Кореи Мун Чже Ина, отсутствие выбора подходящего варианта у Трампа, и, конечно же, нельзя сбрасывать со счетов и стечение обстоятельств, которые сложились в мировой политической жизни.

Безусловно, Северная Корея перед началом переговоров имеет сильнейший аргумент и показала всему миру, что она обладает ядерным оружием и межконтинентальными ракетами, способными достичь американского континента. Ни для кого не секрет, что Северная Корея ценой огромных усилий и затрат, несмотря на все санкции, достигла поставленной цели и поэтому в ближайшее время может не проводить новые испытания. Многих экспертов удивляет, что, несмотря ни на что, Юг и Север поставили предварительные условия, при выполнении которых были возможны двусторонние переговоры, и все же пришли к соглашению о проведении третьего саммита.

Южная Корея потребовала прекращения ракетно-ядерных испытаний и денуклеризации, а Северная Корея выступает против проведения военных совместных военных учений РК–США. Кроме того, Северная Корея настаивает на решении проблем самими корейцами без вмешательств извне.

Одной из причин потепления отношений являются уступки со стороны Южной Кореи, также как перенесение срока проведения учений США–РК, оплата расходов в размере 2 млн 652 тыс. долларов олимпийцев Северной Кореи, прием сестры Ким Чен Ина – Ким Е Чжона и председателя президиума Верховного собрания КНДР – Ким Ен Нама. Таким образом, Олимпиада в Пхеньяне стала ареной для диалога между Югом и Севером. Не случайно на Олимпиаду приехала сестра Ким Чен Ина – Ким Е Чжон в качестве спецпосланника, которая передала Мун Чже Ину послание, в котором выражалось желание улучшить межкорейские отношени,я и приглашение. Президент Мун Чже Ин дал согласие на встречу при условии, если будут созданы соответствующие условия.

Как известно, президент Мун Чже Ин отправил в Пхеньян делегацию во главе со специальным посланником Чон Ый Ёном – начальником управления национальной безопасности при прези-

денте РК, и 5 марта в ходе встречи с Ким Чен Ином был обсужден широкий круг вопросов.

В результате визита договорились провести третий саммит в конце апреля 2018 г. в пограничном пункте Пханмунджоне. Кроме того, в ходе переговоров была достигнута договоренность о создании горячей линии связи между лидерами Юга и Севера, о создании подготовительной группы для проведения саммита. Согласно заявлению главы делегации Чон Ый Ёна, Ким Чен Ин выразил готовность к денуклеризации при условии предоставления международным сообществом гарантии безопасности режиму, а также он выразил желание начать диалог с США для установления двусторонних отношений и обсуждении ракетно-ядерной проблемы. Кроме того, Северная Корея обещала на период проведения переговоров не проводить ракетно-ядерных испытаний и выразила понимание относительно обязательства Южной Кореи в проведении соответственного военного учений с США, перенесенных на более поздние сроки в связи с проведением Олимпийских игр в Пхеньяне. Президент Мун Чже Ин положительно оценил результаты переговоров в Пхеньяне и отправил главу делегации Чон Ын Ёна и директора национальной службы разведки Со Хуна в США для проведения консультации.

Планируется также визит делегации в Китай, Россию и в Японию с целью информирования о результатах переговоров и обсуждения перспектив в межкорейских отношениях. В результате визита делегации обсуждалась возможность встречи Дональда Трампа и Ким Чен Ина в конце мая. Возможная встреча лидеров США и КНДР стала неожиданностью и предметом горячего обсуждения в современной мировой политике в течение нескольких недель. Политиков, ученых, журналистов волнуют вопросы: сумеют ли разрубить сложнейшие узел корейской проблемы, будет ли нынешний виток нормализации устойчивым, перерастет ли он действительно в процесс денуклеризации Корейского полуострова и станет ли одним из этапов мирного воссоединения Кореи?

Конечно, сегодня никто не знает, чем закончился саммит США – КНДР, но предположить можно: скорее всего, договорятся о денуклеризации в целом, а на первом этапе − о приостановлении ракетно-ядерных испытаний и прекращении совместных военных учений США – РК.

Вся мировая общественность обсуждает встречу Трампа и Ким Чен Ина. В чем же заключается уникальность этой встречи? Очевидно, уникальность заключается в следующем.

1. До сих пор США и КНДР не имеют дипломатических отношений и практически не имеют никакого сотрудничества.

2. Никогда в истории США президент не встречался с лидером Северной Кореи. Кроме того, до недавнего времени Трамп и Ким Чен Ин обменивались взаимными нападками и не изъявляли желания встретиться друг с другом.

Президент Мун Чже Ин дал согласие на проведение саммита при условии, если на встрече будет достигнут консенсус по ключевому вопросу – денуклеризации Корейского полуострова. При этом Мун еще раз подчеркнул важность саммита США-КНДР в решении корейской проблемы.

Мировая общественность не ожидала, что Дональд Трамп так быстро даст согласие на проведение саммита с Ким Чен Ином.

Известный российский эксперт по Северной Корее и кореевед Андрей Ланьков утверждает, что жесткая санкционная политика и международная изоляция вынудила Ким Чен Ина пойти на такой шаг.

Мнение же другого российского ученого К. Асмолова несколько иное: «<…> если санкционное давление сыграло какую-то роль, то отнюдь не решающую». Кроме того, некоторые российские эксперты считают, что саммит и вовсе может не состояться.

Премьер-министр Японии Синдзо Ябэ считает, что Трампу, как и прежде, следует оказывать на Ким Чен Ина максимальное давление до тех пор, пока Северная Корея не пойдет к полной и необратимой денуклеризации.

Министр иностранных дел Китая Ван И считает, что переговоры состоятся, но будут очень непростыми и вряд ли Ким Чен Ин откажется от ядерного оружия, потому что то, чего он хочет взамен, получить будет непросто. Хотя Китай приветствует заявление о саммите между Трампом и Ким Чем Ином. Следующей неожиданностью стал неофициальный визит Ким Чен Ина в Китай в конце марта 2018 г.

Визит Ким Чен Ина в Китай и встреча с Си Дзинь Пинем показывают, что стратегия Ким Чен Ина отнюдь непроста. Северная Корея уже к началу Пхеньянской олимпиады получила комфортную позицию для ведения переговоров с Китаем, РК, США. И в этой цепочке стратегии Ким Чен Ин далеко не просто посетил прежде Китай. Ясно, что Ким Чен Ин, который после восхождения на престол в 2011 г. ни разу не покидал предела Северной Кореи, посетил Китай, преследуя цель наладить прежние отношения с КНР, получить поддержку Китая и выработать тактику в переговорных процессах с РК и США.

Следует подчеркнуть, что после саммита КНР – КНДР не было опубликовано совместного коммюнике. На предыдущих встречах, официальных и неофициальных в количестве 9 раз, тоже не было совместных заявлений.

Также не исключен и вариант официальных или неофициальных встреч с союзником – Россией. Так, встреча министров иностранных дел РФ и КНДР уже состоялась. Необходимо отме-

тить и учитывать тот факт, что РК и США приступили к совместному военному учению, которое было отложено в связи с проведением олимпиады. Все эти события говорят о том, что лед тронулся, но какими будут результаты, пока трудно предугадать. Ясно одно: 2018 г. обещает быть жарким и пока не стоит впадать в эйфорию, поскольку переговоры будут непростыми в связи со сложнейшими проблемами, которые предстоит решать. Но самым сложным вопросом, конечно же, остается проблема денуклеризации Корейского полуострова.

На наш взгляд, следует решать проблему следующим образом:

1) заключение мирного договора между двумя Кореями. Ведь до сих пор существует только лишь перемирие, подписанное США, КНР и КНДР;

2) установление дипломатических отношений КНДР – РК, КНДР – США;

3) разработка эффективного способа предоставления гарантии режиму Северной Кореи.

4) пересмотр действующей системы международного договора по нераспространению ядерного оружия;

5) разработка долгосрочной стратегии воссоединения Кореи, которая удовлетворит не только КНДР и РК, но и КНР, США, РФ, Японию, то есть все заинтересованные великие державы, причастные к проблеме Кореи;

6) разработка стратегии всеобщей консолидации корейцев, проживающих не только в РК и КНДР, но и за рубежом.

Естественно, в ходе разрешения всех этих проблем возникнут огромные препятствия, однако, без сомнения, необходимо четко разработать план и приложить максимум усилий для достижения консенсуса в решении сложнейших вопросов.

ЛИТЕРАТУРА:

1. 중앙 일보 문대통령 «북 완전한 비핵차» 의지 포명, 2018.4.20

2. 통일 시대. 긴밀한 한미 공조 통채 비핵화 인도할 압박과 유인책 강구. Vol. 138, 2018. 04, p.24–25

3. 통일 시대. «역사적 돌파주» 통해 대부제재 완하 기대 Vol. 138, 2018. 04, p.18

REFERENCES:

1. Jungang Ilbo (2018.4.20). Mun Tethonneon “buk vandjonhan pihekcha” yidji phomeon [Moon President’s willingness to free North Korea’s complete nuclear cooperation], [in Korean].

2. Thonil shide (2018.04). Kinmilhan hanmi kongdjo thonche pihekhwa indohal’ ambakgwa yuinchek kanggu [Close USA-RK cooperation for denuclearization pushing and an incentive plan]. Vol. 138, p. 24–25.

3. Thonil shide (2018.04). “Yoksadjok tol’phadju” thonge tebudjedje vanha kide. [Expectation of easing of credit sanctions through «Historical breakthrough week»]. Vol. 138, p. 18.

Korean Peninsula in the light of the latest events

Kan Den Sik

Candidate of Political Science, Professor, Head at the Department of Korean Philology
of Kyiv National Linguistic University
Velyka Vasylkivska Str., 73, Kyiv, Ukraine

After a long nuclear crisis on the Korean Peninsula, the world awaits for sharp changes in the direction of detente. Kim Jong Un has completed a difficult plan for national nuclear weapons and North Korea became the ninth nuclear power de facto. Of course, tough sanctions by the international community and isolation from the outside world influenced the change in his strategy. Kim Jong Un, having achieved the desired result, now directs all efforts to release sanctions and focus on achieving economic results by attracting foreign investment and innovative technologies.

The United States and Donald Trump also understand that sanctions, whatever they are, are long-term processes, and resolving the issue by military means is also far from the best solution. Therefore, the forthcoming summits of the RK – the DPRK, the United States – the DPRK should play a key role in unleashing the most difficult Korean problem. Before the RK – DPRK summit on April 27, 2018, and the United States – North Korea summit in late of May, 2018 the unofficial consultations of the RK – the USA, the USA – Japan, the PRC – DPRK, DPRK – Russia are going on. All the factors say about the great importance of the upcoming summits. Naturally, such important countries as China, Russia, Japan, which, are the main actors of the Korean problem, as before, play an important role in the upcoming high-level negotiation.

Key words: *summit, North Korean nuclear problem, nuclear state, guarantee of the regime existence, crisis, sanctions.*

Мирзазаде Лилия Фридуновна

Фактор торгово-экономического партнерства во внешнеполитической стабильности двухсторонних отношений Азербайджана и России

УДК 327.57
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-2-110-114

Мирзазаде Лилия Фридуновна
доцент, заведующая отделом Северного Кавказа Института Кавказоведения Национальной Академии Наук Азербайджана
ул. Истиглалият, 30, г. Баку, Азербайджанская Республика

Установление партнерских отношений между Азербайджанской Республикой и Российской Федерацией, которая действует одновременно и как региональный «центр силы», и как актер, определяющий тон в глобальном пространстве, является неотложной и приоритетной задачей для Азербайджана.

Азербайджан всегда представлял интерес для России, во-первых, как важный геостратегический пункт, а во-вторых, как богатый углеводородный ресурс с емким, платежеспособным рынком.

В современную эпоху мы рассматриваем важность двусторонних отношений как гарант безопасного развития национальных экономик, что еще более усиливает роль партнерства и сотрудничества во всех областях и, прежде всего, торгово-экономической как политической константы.

Ключевые слова: *двухсторонние торгово-экономические отношения, экономический потенциал, товарооборот, российский рынок, партнерство, гарант безопасного развития.*

Введение. Несмотря на то, что географические масштабы Азербайджанской Республики – занимаемая площадь и численность населения (86 600 кв. км и 9,9 млн человек) [8] не сопоставимы с Российской Федерацией − самым большим государством мира (17 125 191 кв. км и 146,9 млн человек) [9], в системе мирового хозяйства, она, как и Россия, занимает ключевые позиции. Обе страны обладают большими запасами природных ресурсов, полезных ископаемых и, соответственно, значительным экономическим потенциалом, способствующим интеграции в мировую систему хозяйствования.

После восстановления независимости и возвращения к власти Общенационального лидера Азербайджана Г. Алиева, подписания «Контракта века», Азербайджан вышел на мировые рынки. Однако чтобы удержаться на них, необходимо было реанимировать партнерские отношения и с бывшими советскими республиками, которые в результате распада СССР оказались разорванными. В первую очередь, необходимо было наладить отношения с Российской Федерацией, имеющей сильное влияние на Южном Кавказе. Перспективность отношений с Россией базировалась на двухстороннем интересе: Азербайджан для России − это важный геостратегический пункт и богатый углеводородный ресурс с емким, платежеспособным рынком.

Цель и задачи исследования. Несмотря на то, что переходный период отличался острой борьбой за зоны влияния, а для Азербайджана, в частности, борьбой за удержание независимости, новые правительства Азербайджана и России подписали ряд соглашений о сотрудничестве. Они касались важнейших сфер экономики: торговой, топливно-энергетической, денежно-кредитной и других [12]. Целью єтого исследования является рассмотрение вопросов развития двусторонних отношений между Азербайджаном и Россией с точки зрения укрепления стабильности в регионе и процветания каждой из стран.

Методы исследования. Методика заключается в рассмотрении основных вех и фактов становления и развития двусторонних отношений между странами. Некоторое время после развала СССР, несмотря на их стратегическую необходимость, отношения между нашими странами остались формальными, возрождение официальных контактов произошло, как уже было отмечено, после возвращения к власти Г. Алиева и вступления Азербайджана в СНГ. Мы рассмотрим поэтапно развитие этих отношений и постараемся дать им качественную характеристику.

Результаты. В 1996 г. была создана Межправительственная Комиссия по Экономическому Сотрудничеству [12]. В компетенцию данной комиссии вошли вопросы подготовки предложений по перспективным программам и направлениям сотрудничества, подготовки торгово-экономических и научно-технических соглашений, реализации межправительственных, долгосрочных программ, а также крупных проектов сотрудничества, вытекающих из взаимных обязательств сторон.

Положительным результатом работы Межправительственной комиссии по экономическому сотрудничеству явилось ускорение принятия необходимых межправительственных документов по торгово-экономическому сотрудничеству.

Уже к концу первого десятилетия постсоветского периода Азербайджан обеспечивал более 60% объема торговли Российской Федерации со странами Южного Кавказа. Это означает, что объем торговли Азербайджана с Россией

в 1,5 раза превышал общую долю двух других стран региона. Если учесть, что доля сырой нефти и нефтепродуктов в экспорте Азербайджана составляет более чем 90% и то, что эти продукты экспортируются только в европейские страны, можно сказать, что в экспорте не нефтяного сектора Азербайджана Россия имела наибольшую долю [6].

Отмечая укрепление двухсторонних связей Азербайджана и России в экономической сфере, в тот период Президент Азербайджана Ильхам Алиев сказал: «Россия для нас, как рынок для наших товаров, представляет очень большой интерес». [4] Его слова полностью подтверждены практикой экономических взаимоотношений двух стран. Динамика товарооборота между Азербайджаном и Россией имеет тенденцию увеличения. В 2017 г. по сравнению с 2016 г., товарооборот между Азербайджаном и Россией вырос на 1,8% и достиг почти миллиарда долларов. Из 951,32 млн долларов доля экспорта азербайджанских товаров в Россию составила 289,8 млн, или 30,5%. Импорт из России в Азербайджан, соответственно, составил 661,5 млн долларов [1].

Более семидесяти регионов Российской Федерации поддерживают деловые отношения с Азербайджаном. Бизнесмены ряда российских городов заключили с азербайджанскими предпринимателями множество соглашений, в том числе, торгово-экономические. В 2016 г. на азербайджанском рынке работало 600 совместных предприятий и компаний со 100-процентным российским капиталом. На их долю приходилось 8,5% от общего количества работающих в Азербайджане компаний с иностранным капиталом [5]. В октябре 2016 г. состоялась презентация первого совместного российско-азербайджанского предприятия в области транспорта «АзРусТранс».

Акционерами предприятия являются «Азербайджанские железные дороги» (51%) и крупнейший российский перевозчик сельхозпродукции – компания «Русагротранс» (49%). «АзРусТранс» уже занимается организацией перевозок различных видов грузов, в том числе зерновых и других насыпных аграрных грузов, лесоматериалов, минеральных удобрений, строительных контейнерных, фасованных и наливных грузов. Компания оказывает полный спектр услуг по транзитным перевозкам по территории России и Азербайджана, включая перевалку в портах, организовывает отслеживание вагонов, оказывает консультационные и таможенные услуги, оформляет необходимые документы, в том числе по фитосанитарному и ветеринарному контролю [7].

К 2020 г. компания ЗАО «АзРусТранс» рассчитывает перевозить транзитом по территории Азербайджана до 2 миллиона тонн грузов ежедневно, оперируя парком в 3 500 вагонов. [10]

В последние годы между Азербайджаном и Россией, благодаря объединенным усилиям азербайджанских и российских компаний на мировых рынках и рынках третьих стран, а также за счет реализации крупных совместных проектов, в том числе и в высокотехнологичных областях, налаживается двухстороннее инвестиционное сотрудничество. Основным азербайджанским участником двустороннего инвестиционного сотрудничества является Госнефтефонд Азербайджана. Он вкладывает средства в высоколиквидные зарубежные активы. В 2016 г. Госнефтефонд Азербайджана разместил 3 млрд рублей в виде краткосрочных депозитов, в «Газпромбанке» была приобретена недвижимость в Москве стоимостью около 133 млн долларов США, приобретены акции ОАО «ВТБ» на сумму 500 млн долларов США. [11]

С точки зрения формирования конкурентоспособной национальной экономики XXI века, которая могла бы оперативно воспринимать и реализовывать результаты современной научно-технической, технологической и информационной революции, переход к новым формам и направлениям экономического и инвестиционного сотрудничества с Россией выгоден Азербайджану. Предпосылкой для дальнейших успешных совместных действий и сотрудничества является ориентация совместных президентских установок на всестороннюю модернизацию важнейших отраслей промышленности и инфраструктуры, как в Азербайджане, так в России. Азербайджан и Россия успешно сотрудничают во многих региональных проектах. Их положительные результаты обеспечивают безопасное развитие национальных экономик.

К перспективному сотрудничеству Азербайджана с Россией относятся: использование нанотехнологий; освоение инновационных моделей экономического развития; выработка совместных действий по преодолению мировых кризисных явлений (прежде всего, продовольственного кризиса). Значение перспективного сотрудничества в обозначенных направлениях в настоящий период развивающейся глобализации, имеет особую актуальность, потому что осуществить переход к инновационной модели развития в изоляции от внешнего мира, ни одна страна не в состоянии.

К экономическим достижениям можно отнести улучшение состояния наземной и воздушной транспортной инфраструктуры, также достигнутое посредством совместных действий Азербайджана и России. С 1998 г. возобновили свое движение пассажирские поезда по маршрутам: Баку – Москва, Баку – Ростов-на-Дону, Баку – Астрахань. Более двадцати автобусных маршрутов и семнадцати авиарейсов «связывают» Азербайджан и Россию [4].

Однако более всего Азербайджан и Россию связывает человеческий фактор. 30 мая 2012 г. в Баку состоялась церемония вручения премии

«Прогресс» за звание лучшего участника азербайджано-российских экономических отношений в 2011 г. По сообщению 1news.az, премия была учреждена в 2007 г. посольством России в Азербайджане, торговым представительством Российской Федерации в Азербайджанской Республике совместно с Азербайджано-Российской палатой делового сотрудничества (АРПДС). Учредителем и организатором церемонии вручения премии «Прогресс» выступила АРПДС, генеральным спонсором − компания ISR Holding [5].

В номинации «За поддержку и развитие связей между нефтегазодобывающей промышленностью Азербайджана и России» награда досталась Государственной Нефтяной Компании Азербайджанской Республики (SOCAR). В номинации «Интеграция в экономику Азербайджана» победителем стал АОЗТ «Лукойл-Азербайджан»; «Инвестирование в аграрный сектор Краснодарского края и активную социальную деятельность в регионе» − «Азерсун Холдинг ММС»; «За вклад в развитие информационных технологий в Азербайджане» − компания «Softline International»; «Создание бренда Гранте» − компания «АЗНАР»; «Возрождение виноградарства и создание винных брендов» − компания «Агро-Азеринвест»; «За создание и продвижение азербайджанского бренда на российский рынок» − компания «Gazelli»; «За продвижение экологически чистых строительных материалов на российский рынок» − «Матанат-А»; «За продвижение текстильных изделий на российском рынке» − компания «Вафа текстиль».

«За организацию международных выставок» премия присуждена компании ITECA Caspian, «За вклад в развитие туризма» − компании «Kavminvod», «За юридическое сопровождение российских компаний в Азербайджанской Республике» − компании «Эксперт СМ», «За продвижение российской сельскохозяйственной техники на азербайджанском рынке» − компания «Российский трактор», «За высокие стандарты качества» − компания «Балтика-Баку». Персональной премией за вклад в стратегию развития торгово-экономических отношений двух стран был награжден председатель Совета директоров компании «Азроспроминвест» Н. Ширинзаде. Награды победителям вручили посол России в Азербайджане В. Дорохин, торговый представитель Российской Федерации в Азербайджанской Республике Ю. Щедрин, депутат Милли Меджлиса, глава Русской общины М. Забелин, заместитель председателя правления АРДПС И. Гусейнов [5].

25 декабря 2017 г. в Баку состоялось расширенное заседание Азербайджано-Российского и Российско-Азербайджанского деловых советов. В мероприятии наряду с представителями государственных структур приняли участие представители компаний, действующих в сфере промышленности, строительства, банковского сектора, в сфере пищевой промышленности, машиностроения, металлургии, транспорта, фармацевтики и другие. Выступивший на расширенном заседании Азербайджано-Российского и Российско-Азербайджанского деловых советов министр экономики Азербайджанской Республики Шахин Мустафаев сказал, что азербайджано-российские отношения в политической, экономической и гуманитарной сферах неуклонно развиваются.

Он сообщил, что Россия является одним из основных торговых партнеров Азербайджана, что наблюдается положительная динамика в этом направлении. В 2017 г. Россия заняла третье место в общем торговом обороте Азербайджана. Она занимает первое место в не-нефтяном экспорте Азербайджана. Не случайно первое торговое представительство Азербайджана за рубежом создано именно в России. Азербайджан придает особое значение развитию экономических связей с Россией, и с этой точки зрения очень важно применение новых механизмов с целью расширения торгово-экономического сотрудничества.

Открытие азербайджанского павильона во Всероссийском выставочном центре, Делового центра Азербайджана в Астрахани, аналогичного центра Астрахани в Баку, открытие в Баку представительства Российского экспортного центра являются механизмами такого рода. Созданный в 2016 г. Азербайджано-Российский деловой совет представляет собой благоприятную платформу для развития деловых связей между предпринимателями двух стран, реализации взаимовыгодных инвестиционных проектов.

Положительно оценив работу деловых советов, министр Ш. Мустафаев призвал Азербайджано-Российский и Российско-Азербайджанский деловые советы провести обсуждения с участием AZPROMO и аналогичных российских структур для установления конкретного сотрудничества. Он отметил, что такого рода сотрудничеством может быть создание совместных предприятий в промышленных парках Азербайджана, сотрудничество в области нефтяного машиностроения, производство сельскохозяйственной продукции для российского рынка.

Министр экономического развития Российской Федерации М. Орешкин с удовлетворением подчеркнул, что в рамках визита российская делегация была принята Президентом Азербайджанской Республики, что на встрече состоялся обмен мнениями относительно развития экономического сотрудничества между нашими странами. Делясь своими мыслями относительно перспектив российско-азербайджанского экономического сотрудничества, М. Орешкин указал на торговое сотрудничество, сотрудничество в области инвестиций и другие. Министр отметил также успешную реализацию ряда проектов азербайджанских предпри-

нимателей в России: «Открывшееся в настоящее время в Баку представительство Российского экспортного центра, а также Российско-Азербайджанский и Азербайджано-Российский деловые советы будут служить сотрудничеству между предпринимателями двух стран».

Заместитель председателя Азербайджано-Российского делового совета Ю. Абдуллаев, председатель Российско-Азербайджанского делового совета П. Фрадков рассказали о деятельности деловых советов, а руководитель AZPROMO Р. Мамедов, губернатор Архангельской области Российской Федерации В. Иконников и директор российской сервисной компании ИНТРА А. Шилов рассказали о перспективах расширения связей между предпринимателями.

В рамках мероприятия состоялось подписание меморандумов, в том числе между AZPROMO и Российским экспортным центром. В рамках заседания состоялись двусторонние встречи предпринимателей [3].

Выводы. Всестороннее партнерство в торгово-экономической сфере на всех уровнях (государственном, парламентском, отраслевом, инвестиционном, банковском, частных компаний и индивидуальном) является показательным фактором внешнеполитической стабильности и гарантом безопасного развития национальных экономик не только Азербайджана и России, но и всего региона.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Агаева К. Азербайджан − Россия: новые формы и направления экономического сотрудничества. URL: http://www.novoye-vremya.com/ 08.09.2017.

2. Бабаев Р. Лучшим участникам Азербайджано-Российских экономических отношений в 2011 году вручена премия «Прогресс». URL: http://1news.az/ news/ / 30.05.2012.

3. В Баку состоялось расширенное заседание Азербайджано-Российского и Российско-Азербайджанского деловых советов. URL: https://azertag.az/ ru /xeber /1123984/ 25.12.2017.

4. Гасымлы В. Азербайджано-Российское экономическое сотрудничество.

5. Гусейнли А.М. Азербайджан – Россия: стратегическое партнерство и взаимовыгодное сотрудничество / Б.: Editor, 2014. URL: http:// www.gumilev-center.ru/

6. Межгосударственные отношения России и Азербайджана. РИА Новости, 08.08.2016. URL: https://ria.ru/spravka/20160808/1473732564.html/ (Дата обращения: 06.09.2016).

7. Нагиева Н. Азербайджан – Россия: новые перспективы экономического сотрудничества. URL: http://novoye-vremya.com/w87788/.../#. WuXTmNSLR7c /7.04.2017.

8. Официальная статистика стран Содружества Независимых Государств / CD-ROM / 22-е издание, русско-английская версия, 2017 год. URL: http:// cis.minsk.by/news.php?id=8312.

9. Сайт о странах, городах, статистике населения и пр. URL: www.statdata.ru/ploshchad/ rossii /05.04.2018.

10. Султанова Л. Создано Азербайджано-Российское совместное предприятие АзРусТранс / АзерТадж. URL: https://azertag.az.

11. Торгово-экономические связи между Российской Федерацией и Азербайджанской Республикой в 2017 году. URL: https://azerbaijan.mid.ru/torgovo-ekonomiceskie-svazi.

12. Торгово-экономическое сотрудничество Российской Федерации с Азербайджанской Республикой / Деятельность Межправительственной комиссии по торгово-экономическому сотрудничеству. URL: http://www.vneshmarket.ru/

REFERENCES:

1. Agaeva K. Azerbajdzhan − Rossija: novye formy i napravlenija jekonomicheskogo sotrudnichestva. URL: http://www.novoye-vremya.com/08.09.2017.

2. Babaev R. Luchshim uchastnikam Azerbajdzhano-Rossijskih jekonomicheskih otnoshenij v 2011 godu vruchena premija «Progress». URL: http://1news.az/news//30.05.2012.

3. V Baku sostojalos' rasshirennoe zasedanie Azerbajdzhano-Rossijskogo i Rossijsko-Azerbajdzhanskogo delovyh sovetov. URL: https://azertag.az/ru/xeber/ 1123984/25.12.2017.

4. Gasymly V. Azerbajdzhano-Rossijskoe jekonomicheskoe sotrudnichestvo.

5. Gusejnli A.M. Azerbajdzhan – Rossija: strategicheskoe partnerstvo i vzaimovygodnoe sotrudnichestvo / B.: Editor, 2014. URL: http:// www.gumilev-center.ru.

6. Mezhgosudarstvennye otnoshenija Rossii i Azerbajdzhana. RIA Novosti, 08.08.2016. URL: https:// ria.ru/spravka/20160808/1473732564.html (Data obrashhenija: 06.09.2016).

7. Nagieva N. Azerbajdzhan – Rossija: novye perspektivy jekonomicheskogo sotrudnichestva. URL: http://novoye-vremya.com/w87788/.../#.WuXTm NSLR7c /7.04.2017.

8. Oficial'naja statistika stran Sodruzhestva Nezavisimyh Gosudarstv / CD-ROM / 22-e izdanie, russko-anglijskaja versija, 2017 god. URL: http:// cis.minsk.by/news.php?id=8312.

9. Sajt o stranah, gorodah, statistike naselenija i pr. URL: www.statdata.ru/ploshchad/rossii /05.04.2018.

10. Sultanova L. Sozdano Azerbajdzhano-Rossijskoe sovmestnoe predprijatie AzRusTrans / AzerTadzh. URL: https://azertag.az.

11. Torgovo-jekonomicheskie svjazi mezhdu Rossijskoj Federaciej i Azerbajdzhanskoj Respublikoj v 2017 godu. URL: https://azerbaijan.mid.ru/torgovo-ekonomiceskie-svazi

12. Torgovo-jekonomicheskoe sotrudnichestvo Rossijskoj Federacii s Azerbajdzhanskoj Respublikoj / Dejatel'nost' Mezhpravitel'stvennoj komissii po torgovo-jekonomicheskomu sotrudnichestvu. URL: http:// www.vneshmarket.ru/

Factor of trade and economic partnership in foreign policy stability of bilateral relations between Azerbaijan and Russia

Mirzazade Lilia Fridunovna

Docent, Head of the North Caucasus Department,
Institute of Caucasus Studies, National Academy of Sciences of Azerbaijan
Istiglaliyyat Str., 30, Baku, Azerbaijan

Establishing partnership relations between the Republic of Azerbaijan and the Russian Federation, which acts simultaneously as a regional "center of power" and an actor that sets the tone in the global space, is an urgent and priority task for Azerbaijan.
Azerbaijan was always of interest to Russia, first, as an important geostrategic point, and secondly, as a rich hydrocarbon resource with a capacious, solvent market.
In the modern period, we view the importance of bilateral relations as a guarantor of the safe development of national economies, which further enhances the role of partnership and cooperation in all areas, and primarily trade and economic as a political constant.
Key words: *bilateral trade and economic relations, economic potential, commodity turnover, Russian market, partnership, guarantor of safe development.*

Рустамли Рияд Ариф оглу

Характеристика региональных политических процессов в Южном Кавказе как составного элемента мирового порядка

УДК 327.5
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-2-115-119

Рустамли Рияд Ариф оглу
докторант кафедры политологии и социологии
Бакинского государственного университета
г. Баку, Азербайджан

В данной статье рассматриваются вопросы региональных политических процессов в свете новых событий, произошедших в последние годы в регионе и во всем мире. Анализ проводится на широком фоне исторического обзора характера взаимоотношений между странами региона и ведущими державами мира. Отмечается, что каждая из стран, то есть Грузия, Армения и Азербайджан, в силу своего социально-экономического положения и уровня достигнутой демократии и открытости в деятельности политических структур, обладает возможностями выхода на новый уровень взаимоотношений. Вместе с тем есть ряд факторов, как внешнеполитических, так и внутриполитических, которые отражаются на политических процессах Южного Кавказа. Есть большой потенциал развития дружественных, партнерских отношений, однако большой груз исторических ошибок и давления сильных стран региона не дает ему реализоваться.

Ключевые слова: *Южный Кавказ, политические процессы, страны Южного Кавказа, исторические условия развития, Россия, Турция, Иран.*

Вступление. Современное общество, разделенное на континенты, страны и народы, развивается по определенным политическим правилам, обусловленным исторически сложившимися условиями и обстоятельствами. Со времен разделения труда политическая система общества претерпела ряд изменений. Она стала более сложной, разветвленной, что обусловило необходимость проведения в жизнь ряда интегративных мер для координации всего общемирового политического процесса. Именно поэтому на протяжении всей мировой истории возникшие здесь проблемы решались разными способами – войнами, созданием межгосударственных и надгосударственных структур, различных союзов (в том числе брачных).

Сам характер протекания политических процессов является на сегодняшний день предметом пристального внимания теоретиков и практиков политического истеблишмента. Наше внимание привлекли характер и содержание политических процессов на территории Южного Кавказа как одного из сложных регионов постсоветского развития.

Поскольку указанный регион является местом сосредоточения многочисленных конфликтов, в основном этнополитических, внимание к данной проблематике является совершенно естественным. Здесь свою точку зрения высказывают не только теоретики политической науки, но и политики-аналитики, эксперты, творцы реальной политической стратегии и тактики, в особенности в ведущих странах мира, определяющих своей политикой мировой порядок. Проблема оценивается с политико-исторических, практически-прикладных и теоретико-методологических аспектов. Известно, что разрабатываются различные модели управления политическими процессами, в особенности в местах, называемых «горячими точками». Политические сценарии при этом должны срабатывать, исходя из интересов ведущих стран мира, прежде всего, сверхдержав. Данную проблематику в теоретическом плане рассматривали У. Ростоу, Г. Розенау, З. Бжезинский, Э. Саттон, С. Хантингтон, Ф. Фукуяма, российские исследователи А. Фурсов, А. Дугин и др. В регионе вопросы взаимоотношений между странами исследовались многими политиками и теоретиками науки. Эта проблема, в силу своей сложности, всегда находится под пристальным вниманием политиков и правительств региона. Актуальность вопроса заставляет вновь и вновь к ней обращаться.

Цель и задания. Целью статьи является анализ современных особенностей политических процессов в Южном Кавказе. Для этого проанализированы исторические факты и события, точки зрения ряда экспертов, а также приведены собственные обобщения и соображения.

Результаты. Обзор политических процессов за последние годы на территории Южного Кавказа свидетельствует о нестабильности политической обстановки как внутри стран, так и в отношениях между ними. Данная ситуация поддерживается в силу геополитических интересов некоторых сопредельных стран, в частности России и Ирана. Кроме того, во взаимоотношениях в данном регионе, как показывают факты, играют роль ряд исторически сложившихся обстоятельств:

1) последствия царской политики России в отношении расселения армян на территории Карабаха и землях, прилегающих к ней, что привело к демографической деформации;

2) последствия Первой мировой войны, когда на ближайшие к территории региона земли хлы-

нули десятки тысяч людей в качестве вынужденных переселенцев;

3) политика насильственного выселения (изгнания) азербайджанского населения с исконных земель, ныне оставшихся на территории Армении;

4) формирование армянской диаспоры в ряде стран мира, что способствовало созданию групп лоббирования на правительственном уровне в качестве давления на решения, связанные с армянскими проблемами;

5) религиозная идеология автокефальной армянской церкви, которая развивалась в условиях территориальной разобщенности людей и потому была вынуждена буквально «бороться» за свое существование; при политическом покровительстве христианских правительств (в частности, России) укреплялись позиции церкви; к примеру, известен факт насильственного слияния армянской и албанской церквей в царские времена;

6) социально-психологический настрой, созданный путем воздействия армянской церкви на сознание людей как фактор консолидации, формирования национального самосознания, в частности, идея исключительности армянского народа и наличие у него обширных территорий бывшего обитания, которыми он владел и должен владеть теперь.

Помимо этого, сложность политических процессов также обусловлена столкновением различных национально-этнических групп; это в основном происходит на территории Грузии и Азербайджана, поскольку за последние сто лет Армения практически стала моноэтнической страной. В Грузии и Азербайджане исторически проживают исконные многочисленные народности и этнические группы. Исторически сложилось так, что некоторые народы оказались в разных государствах, то есть практически разделенными (осетины, лезгины). Следует отметить, что эта же участь постигла и азербайджанцев, ставших благодаря политике России и Ирана разделенным народом.

Социально-экономическое развитие регионов было неравномерным и нестабильным. В рамках империи или тоталитарного государства подобные проблемы решались с точки зрения общих реформ по экономическому развитию, темпам роста и т.д., использовалось перераспределение доходов, идеологическое давление и т.д.

С получением независимости проблемы, ждавшие своего решения десятки лет, вышли на новый уровень. Демократия и стабильность развития, которые так ожидали народы, столкнулись с указанными проблемами, в итоге были получены новые витки напряженности в каждой из стран региона. Попытки решить ситуацию с достижением независимости (или отделения), то есть самостоятельного развития, завершались тем, что отделившиеся территории (Нагорный Карабах, Южная Осетия, Абхазия) очень быстро попадали в сферу влияния соседних держав, в частности России. В случае с Нагорным Карабахом – это агрессивная роль Армении, которая сама находится в сильной зависимости от России.

В целом «шесть из восьми вооруженных конфликтов на территории бывшего Советского Союза имели место на территории Большого Кавказа. Три из четырех непризнанных республик появились здесь же. Именно на Кавказе был нарушен фундаментальный принцип, на котором создавалась вся геополитическая архитектура постсоветского пространства, – нерушимости границ между бывшими союзными республиками СССР» [9].

Де-факто свершившийся передел земель значительно отразился как на взаимоотношениях между странами Южного Кавказа, так и на взаимоотношениях с Россией. Поскольку политическая мощь этих стран не позволяет им проводить в регионе самостоятельную политику, то им приходится маневрировать между интересами и противоречиями больших стран и балансировать на них, чтобы использовать эти интересы в свою пользу, или же продолжать попытки укрепления своей независимости и суверенитета, которые не всегда заканчивались успешно.

В этом отношении политика азербайджанского государства отличается своей последовательностью и целеустремленностью. Этому способствовало также заключение соглашения с рядом международных консорциумов контрактов по добыче нефти и газа. Строительство нефтепровода Баку-Тбилиси-Джейхан укрепило позиции Азербайджана в регионе, вывело его на уровень партнерских отношений с такими странами, как США, Англия, Бельгия, Франция, Германия, Италия, Россия, Турция, ряд арабских государств и т.д.

Повысился уровень жизни людей, укрепилась обороноспособность страны. Вместе с тем состояние войны, потеря больших территорий, которые находятся под оккупацией соседнего армянского государства, отражается на развитии страны, являясь сдерживающим фактором в налаживании нормальных добрососедских отношений между странами. Естественно, что проблема конфликта между двумя народами искусственно нагнетается с целью ограждения южных границ именно Россией. Кроме того, это входит в геополитические интересы и Ирана.

Политические процессы, происходящие на данный момент в Армении, свидетельствуют о высоком уровне социальной напряженности, которые пытаются решить путем так называемой «бархатной революции». Политические реформы в системе высшего эшелона власти способствовали росту политического самосознания людей, их политической активности, повысили их решимость в разрешении давно назревших проблем. Как

известно, на данный момент происходят выборы нового премьер-министра, куда выдвинута кандидатура Н. Пашиняна, поднявшегося на гребне популистских обещаний и заявлений, с учетом социального положения основной массы народа этой страны [8].

Развитие армянского государства, укрепление его социально-экономической базы, рост благосостояния людей в немалой степени тормозится состоянием войны с Азербайджаном, необходимости материальной поддержки путем дотаций сепаратистского режима Нагорного Карабаха, отстранением от международных проектов по транспортировке нефти и газа. Все это руководство страны пытается компенсировать открытой аннексией чужих земель и присвоением наземных и подземных богатств, как Нагорного Карабаха, так и оккупированных земель. Это вывоз дерева, камня, минеральных вод, руд цветных металлов, посадка и сбор наркотических средств и т.д.

В Грузии развитие страны обусловлено наличием де-факто отторжения Абхазии и Южной Осетии от страны и затем – присоединения к России. Взаимоотношения между Грузией и Россией носят напряженный характер. Вместе с тем экономические взаимоотношения между Грузией и Азербайджаном носят динамичный характер. Они имеют хорошие перспективы для развития. Здесь сдерживающим фактором может быть состояние азербайджанского населения в Грузии, а также общий характер политических процессов, протекающих в регионе в целом, которые могут спровоцировать новый виток напряженности.

Несколько слов о роли таких стран, как Турция и Иран, которые влияют на характер протекания политических процессов на территории Южного Кавказа. Каждой из указанных стран приходится балансировать в своей региональной политике, исходя из соображений своей безопасности. В этом плане Турция как член НАТО является сдерживающим фактором в геополитических устремлениях России. С другой стороны, она – форпост на арабском Ближнем Востоке. Турция – относительно развитая стран в регионе, с выгодными геополитическими позициями. Вместе с тем характер взаимоотношений этой страны с другими странами региона носит достаточно сложный характер. Здесь следует исходить из интересов не только Турции, но и главных игроков мировой политики, прежде всего, США, стран Западной Европы и России. Как подчеркивают исследователи, здесь следует учитывать существующий в данный момент как силовой, так и правовой статус-кво каждого из государств [5, с. 500].

Учитывая мнение экспертов о переходном состоянии современной системы международного права, следует прийти к выводу о необходимости анализа региональных процессов в рамках многополярности развития. Турция умело маневрирует между разными главными игроками мировой политики, соблюдая при этом все принципы глобализационного развития, это демократия, соблюдение прав человека, свободные рыночные отношения и т.д. Иран как достаточно значимая страна по своему геополитическому положению и мощи также маневрирует между стремлением укрепить свои позиции в своем регионе (прежде всего, на арабском Востоке), а также наладить взаимовыгодные отношения с северным соседом Россией и другими сопредельными странами.

Современный мир, управляемый в рамках Вестфальской и Ялтинско-Потсдамской систем, нуждается в большей стабильности и лучшей управляемости. Однако известно, что международные структуры не всегда справляются с ситуацией. Так, четыре резолюции ООН по Нагорному Карабаху так и не выполнены. Перекраивание карт государств происходит при попустительстве или при подстрекательстве или прямом участии стран, обладающих большей мощью. Следовательно, все решает соотношение сил на международном уровне.

Выводы. Развитие политических процессов показывает, что в регионе реальным влиянием обладает Россия. Вместе с тем каждая из стран данного региона обладает разным экономическим потенциалом и политическим преимуществом. В отдельности каждая из них пытается наладить равноправные и партнерские отношения со всеми ближайшими странами, а также с дальним зарубежьем. Вместе с тем накопившиеся нерешенные во взаимоотношениях проблемы не дают возможности формирования подобных отношений. В итоге страдают народы, падает экономический потенциал, страны во многом проигрывают, сохраняется напряженность, в том числе и социальная из-за хрупкого мира и возможности начала военных действий каждый день. Каждый из народов, проживающих на данной территории, должен найти выход из положения, поскольку это не может продолжаться вечно. Положение «ни мира, ни войны», в котором пребывают здесь государства, не позволяют также и укрепиться на прочной основе международного права в целом международному порядку.

Не следует забывать также о роли мировых синдикатов, которые можно назвать «правительством в правительстве», на уровне Рокфеллеров или Ротшильдов [4]. Именно подобные синдикаты и компании делают погоду в мировом бизнесе, а, следовательно, в мировой политике. Перспективы развития, как для сопредельных государств (это Иран, Турция, Россия), так и для стран Южного Кавказа – не в продаже сырья, прозябании

на задворках истории, а в достойном развитии, с использованием как материальных, так и человеческих ресурсов. Здесь необходимо правильное разрешение проблемы, которая обсуждается вот уже на протяжении 2−3 десятилетий: это глобализм и антиглобализм. Речь идет о сохранении национального самосознания и культуры, в целом национальной самобытности в условиях глобализации. Именно в этом направлении следует развиваться, соблюдая при этом исконные права каждого народа, проживающего на той или иной территории. Следует найти баланс между интересами каждой из стран региона и соблюдать его с учетом основного общецивилизационного витка социального развития.

Для этого за стол переговоров должны сесть народы, а не те, которые имеют в регионе собственные глобальные интересы и стремятся их удовлетворить любой ценой.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Магарамов Э.М. Современная геополитическая ситуация на Северном Кавказе: проблемы национальной и региональной безопасности России: автореферат дис. … канд. полит.наук. Махачкала, 2007. 27 с.

2. Васильев М.В. «Управляемый» хаос как технология неоколониального передела мира. Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2016. Т. 15. С. 2161–2165. URL: http://e-koncept.ru/2016/96352.htm.

3. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? Полис. 1994. № 1. С. 33–48.

4. Хаггер Н. Синдикат. История мирового правительства. М.: Алгоритм, 2011. 496 с.

5. Фурсов А.И. Россия на пороге нового мира. Холодный восточный ветер 2 («Игры мировых элит»). М.: Книжный мир, 2016. 384 с.

6. Саттон Э. Как Орден организует войны и революции. М.: Паллада, 1995. 128 с.

7. Ростоу У. Политика и стадии роста: перевод с английского. Вып. 2. М.: Прогресс, 1973. 204 с.

8. Розенау Дж.Н. Управление без правительства: порядок и изменения в мировой политике / пер. с англ.: Полулях Д.С.; ред. Косоруков А.А. URL: http://www.worldpolit.ru/

9. Дугин А.Н. Геополитика. Учебное пособие для вузов. М.: Академический проект. Гаудеамус, 2011. 583 с.

10. Эксперт о событиях в Армении: план Пашиняна — это план переворота. URL: http://www.mk.ru/politics/.

11. История грузино-осетинского конфликта: короткая и кровопролитная война. URL: http://iratta.com/.

12. Этнополитическая ситуация в Грузии и абхазский вопрос (1981 − начало 1992 гг.). Очерки. Документы. М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 1998

13. Ямсков А. Н. Межнациональные конфликты в Закавказье: предпосылки возникновения и тенденции развития. Полис. 1991. № 2. С. 74−78.

14. Южный Кавказ: тенденции и проблемы развития (1992–2008 годы). Отв. ред. и рук. авт. кол. В.А. Гусейнов. М.: Красная звезда, 2008. 392 с.

REFERENCES:

1. Magaramov Je.M. Sovremennaja geopoliticheskaja situacija na Severnom Kavkaze: problemy nacional'noj i regional'noj bezopasnosti Rossii. [The current geopolitical situation in the North Caucasus: the problems of national and regional security in Russia]: avtoreferat dis. na soisk. uch. stepeni kand. polit. nauk. Mahachkala. 2007. 27 s.

2. Vasil'ev M.V. «Upravljaemyj» haos kak tehnologija neokolonial'nogo peredela mira ["Managed" chaos as a technology of the neocolonial redivision of the world]. Nauchno-metodicheskij jelektronnyj zhurnal «Koncept». 2016. T. 15. S. 2161–2165. URL: http://e-koncept.ru/2016/96352.htm.

3. Hantington S. Stolknovenie civilizacij? [The clash of civilizations?]. Polis. 1994. № 1. S. 33–48.

4. Hagger N. Sindikat. Istorija mirovogo pravitel'stva [The Syndicate. The history of the world government]. M.: Algoritm, 2011. 496 s.

5. Fursov A.I. Rossija na poroge novogo mira. Holodnyj vostochnyj veter 2 («Igry mirovyh jelit») [Russia on the threshold of a new world. Cold East Wind 2 ("Games of the World Elites")]. M.: Knizhnyj mir, 2016. 384 s.

6. Satton Je. Kak Orden organizuet vojny i revoljucii [How the Order organizes wars and revolutions]. M.: Pallada, 1995. 128 s.

7. Rostou U. Politika i stadii rosta [Politics and the stages of growth]: perevod s anglijskogo. Vyp.2 / Uolt U. Rostou. M.: Progress,1973. 204 s.

8. Rozenau Dzh.N. Upravlenie bez pravitel'stva: porjadok i izmenenija v mirovoj politike [Governance without government: order and changes in world politics] / Dzh.N. Rozenau; per. s angl.: Poluljah D. S.; red. Kosorukov A.A. URL: http://www.worldpolit.ru/

9. Dugin A.N. Geopolitika [Geopolitics]. Uchebnoe posobie dlja vuzov. M.: Akademicheskij proekt. Gaudeamus, 2011. 583 s.

10. Jekspert o sobytijah v Armenii: plan Pashinjana − jeto plan perevorota [Expert on the events in Armenia: Pashinyanës plan is a coup plot]. URL: http://www.mk.ru/politics/.

11. Istorija gruzino-osetinskogo konflikta: korotkaja i krovoprolitnaja vojna [The history of the Georgian-Ossetian conflict: a short and bloody war]. URL: http://iratta.com/.

12. Jetnopoliticheskaja situacija v Gruzii i abhazskij vopros (1981-nachalo 1992 gg.). Ocherki. Dokumenty [Ethnopolitical situation in Georgia and the Abkhazian issue (1981− early 1992). Essays. Documentation.]. M.: Institut jetnologii i antropologii RAN, 1998.

13. Jamskov A.N. Mezhnacional'nye konflikty v Zakavkaz'e: predposylki vozniknovenija i tendencii razvitija [Interethnic Conflicts in Transcaucasia: Preconditions for the Emergence and Trends of Development]. Polis. 1991. № 2. S. 74−78.

14. Juzhnyj Kavkaz: tendencii i problemy razvitija (1992–2008 gody) [South Caucasus: trends and problems of development (1992−2008)] Otv. red. i ruk. avt. kol. V.A. Gusejnov. M.: Krasnaja zvezda, 2008. 392 s.

Characteristics of the regional political processes in the South Caucasus as a component of the world order

Rustamli Riyad Arif oglu

Doctoral Student at the Department of
Political Science and Sociology
of Baku State University
Baku, Azerbaijan

This article reviews the issues of the regional political processes in the light of the new developments that have occurred in recent years in the region and around the world. The analysis is conducted on a broad background of a historical overview of the nature of the relationship between the countries of the region and the world's leading powers. It is noted that each of these countries, and namely, Georgia, Armenia and Azerbaijan, has the opportunity to enter a new level of relations due to its socio-economic status and the level of achieved democracy and openness in the activities of political structures. At the same time, there are a number of factors, both foreign and domestic, that affect the political processes in the South Caucasus. There is a great potential for the development of friendly partnership relations, but a large burden of historical mistakes and pressure from the strong countries in the region does not allow it to happen.

Key words: *South Caucasus, political processes, South Caucasus countries, historical conditions of development, Russia, Turkey, Iran.*

Шихелілі Джавід Сафаїл огли

Стратегія Росії і США у Каспійському регіоні

УДК 327(73+470):262.81
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-120-126

Шихелілі Джавід Сафаїл огли
аспірант
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, м. Київ,
Україна

У статті аналізуються концептуальні засади і основні чинники формування зовнішньополітичних стратегій Росії і США у Каспійському регіоні. Автор доводить, що регіональна зовнішньополітична стратегія РФ визначалася інтересами національної енергетичної монополії та її провідним завданням було і залишається неприпущення створення самостійних транспортних маршрутів, які б давали каспійським країнам змогу експортувати енергоносії на світовий ринок російським контролем. Утримання контролю каспійським маршрутом постачання важливо для Росії і щодо її глобальної енергетичної стратегії, основним спрямуванням якої є досягнення позиції провідного постачальника енергоносіїв у країни Європейського Союзу та проникнення завдяки цьому важелю у його економіку і в політичну сферу. Російська політика у регіоні у інструментальному сенсі спрямована на підтримання власного воєнного домінування і утворення ситуативних партнерських відносин, які забезпечують механізм геополітичного панування. Російська політика є політикою послаблення рівноправних схем міждержавного регіонального співробітництва, утримання монопольного доступу до транспортування енергетичних ресурсів. Навпроти, політика США спрямована на створення незалежних від Росії рівноправних міждержавних альянсів і на забезпечення вільного конкурентного доступу до природних енергетичних ресурсів регіону. Росія прагне контролювати процес встановлення міжнародно-правового статусу Каспійського моря, забезпечуючи таку схему його врегулювання, яка буде гарантувати її монопольну й пануючу геостратегічну позицію, порівняно з іншими країнами Каспійського басейну. Метою статті є аналіз зовнішньополітичних стратегій Росії і США у Каспійському регіоні, виходячи із сучасних тенденцій розвитку світових відносин. Констатується, що регіональна стратегія Росії спрямована на політичну ізоляцію регіону, успішно реалізовувалась протягом перших десятиліть. Її методами є творення зон контрольованої нестабільності, затягування територіального розмежування і утворення протиріч у відносинах каспійських країн, військове домінування. Методи дослідження включають геостратегічний аналіз позиції країн регіону у контексті регіональних у глобальних цілей політики великих країн – США і Російської Федерації. Автор доходить висновку про загалом успішну протидію Росією регіональним проектам США, спрямованим на відкриття енергетичного потенціалу регіону для світового ринку і його глибоке політичне переформатування через створення регіонального політичного блоку ГУУАМ. Нині це становище зазнає змін через зміну базових факторів, які зумовлювали російські успіхи.

Ключові слова: *Каспійський регіон, Росія, США, зовнішньополітична стратегія, ГУУАМ.*

Вступ. Із політико-географічної та геополітичної точок зору, Каспійське море є об'єктом, який утворює природнє поєднання інтересів низки країн, які належать до різних регіонів світу. Це країни Центральної Азії (Казахстан, Туркменістан), країни Закавказзя (Азербайджан), Іран та Російська Федерація. Вказані країни є досить різними за своєю історико-культурною належністю. Усі вони, за виключенням Ірану, є пострадянськими республіками. У всіх країнах панівним, або відчутним, є вплив ісламу, але у різних його версіях (шиїтської – для Азербайджану та Ірану, сунітської – для Казахстану та Туркменістану). Російська Федерація не належить цілком до світу ісламу, але має у своєму складі історичні території ісламського світу і численні мусульманські меншини.

Через географічне становище усі зазначені країни включені до контексту позакаспійської регіональної політики. Казахстан і Туркменістан – до політики країн Центральної Азії, із безпосереднім впливом РФ та КНР, Іран – до Близького Сходу, Азербайджан – до політики регіону Закавказзя, маючи тривалу історію збройного конфлікту із невизнаною Нагорно-Карабахською республікою, підтримуваною Вірменією. Безпосереднім зовнішньополітичним контекстом, який впливає на усі країни регіону, є проблема статусу, територіального поділу та користування ресурсами Каспійського моря; посереднім – формування транскаспійських і транскавказьких транспортних, включно із транспортуванням енергоносіїв, маршрутів. У той же час включеність країн до регіональних політик часто дає змогу окреслювати «каспійсько-центральноазійський» або «чорноморсько-каспійський» регіони, а також об'єднаний регіон Центральної Азії та Кавказу.

Такий широкий геополітичний контекст каспійської політики зумовлює наявність у ньому інтересів наддержави – США та великих країн – РФ та КНР, де протистояння інтересів США і РФ досіє вирішальним. Отже, зовнішньополітична ситуація у регіоні справлятиме відчутний вплив на регіональну та світову політику, що робить її актуальним предметом для дослідження.

Мета і завдання. Таким чином, метою статті є аналіз зовнішньополітичних стратегій Росії і США у Каспійському регіоні, з огляду на сучасні тенденції розвитку світових відносин.

У вітчизняній літературі аналіз зовнішньополітичних стратегій щодо Каспійського регіону

здійснюється переважно щодо проблем створення шляхів постачання енергоносіїв до України і до країн Європи. Оцінка енергетичного потенціалу країн Каспію у контексті енергетичної дипломатії України надається у роботах В.І. Брушка та О.Д. Шандро [3], В.В. Дергачьової та Є.О. Кузнецової [9], О.І. Мілашовської та Н.Д. Гоблик-Маркович [16] та ін. Регіональна політика привертає увагу українських дослідників із точки зору реалізації чорноморських проектів інтеграції і форм балто-чорноморського партнерства, з яких провідним є регіонального блоку ГУУАМ. Цій проблемі присвячені, зокрема, розвідки Н.В. Патратія [17], Ю. Будзовича [4], Л.І. Рассохи [19]. Окремі праці стосуються ролі каспійської стратегії у політиках США та Росії [7; 14]. Застосовувані у вітчизняній літературі підходи нині є застарілими через динамічну зміну загальної зовнішньополітичної парадигми регіональної політики. Надмірна «економізація» зовнішньополітичного курсу страждає на короткозорість та не враховує усієї глибини зовнішньополітичних стратегій. Інтерес до регіональних проектів інтеграції, які просувалися США у кінці 1990-х – на початку 2000-х рр., був кон'юнктурним та не знайшов поглибленого теоретичного розвитку, що було відображенням загальних вад стратегічного бачення, характерних для тогочасної української дипломатії.

Методи дослідження. Дослідження регіональних стратегій РФ та США отримало більшого розвитку у працях дослідників із Росії та інших країн СНД. Якнайчастіше це відбувається у рамках дослідження російської так званої «енергетичної дипломатії»; зокрема, у працях С.З. Жизніна та І.А. Гулієва [12], В.Д. Долгушева [10], І.Б. Ежиєва [23]. Дослідники аналізують аспекти зовнішньої політики у регіоні також із геополітичної точки зору, як-от у працях А.М. Темірбулатова [22], П. Дарабади [8], К.Г. Ланда [15]. Також досліджується регіональна політика щодо взаємодії інтересів основних регіональних та глобальних (РФ, США) гравців (праці С. Гарашової [6], І. Бобокулова [2] та ін.). Зрештою, у працях англомовних дослідників проблематика схожа. Проблеми зовнішньополітичних стратегій США і РФ досліджуються у контексті проблем використання енергетичного і транспортного потенціалу регіону. Пік інтересу до теми припадає на перше десятиліття XXI ст., коли світові ціни на вуглеводні енергоносії досягали найбільших величин, а потреба провідних світових економік у них була максимальною. Це праці Г. Бахгата [24], Р. Калтера [27], Т. Ліча [31]. Останнім часом каспійська стратегія Росії привертає увагу через її агресивне спрямування. У роботах С. Бланка і Й. Кіма [25], П. Дібба [28] розкриваються сучасні мотиви і цілі російської стратегії у регіоні. Каспійській стратегії США присвячено праці А. Грідаса [29] і Н. Грісона [30]. Отже, методи дослідження мають включати геостратегічний аналіз позиції країн регіону у контексті регіональних у глобальних цілей політики великих країн – США і Російської Федерації. Також, зважаючи на виключне значення вуглеводневих енергоносіїв щодо економічного та глобального політичного значення регіону, методологія дослідження передбачає елементи економічного аналізу у частині добування та експортування (транспортування) вуглеводневих енергоносіїв, які добуваються у регіоні.

Результати. Енергетичні ресурси Каспійського регіону на теперішній час є основним чинником, який визначає його міжнародну політичну значущість і його місце у зовнішньополітичних стратегіях великих держав. За відомостями BP Statistical Review of World Energy 2017, розвідані запаси нафти у прикаспійських країнах становлять відповідно 10,6 млрд т у Російської Федерації, 18,8 млрд т − в Ірану, 5,5 млрд т − у Казахстану, 1 млрд т − в Азербайджану, 0,1 млрд т − у Туркменістану; для природнього газу − це 44,8 трлн куб. м, 29,6 трлн куб. м, 1,8 трлн куб. м, 8,0 трлн куб. м відповідно [26]. Для малих каспійських країн переважна частина цих ресурсів зосереджена у регіоні Каспійського моря. Через те, що сухопутні родовища вуглеводнів безпосередньо Каспійського регіону були виснажені у процесі експлуатації у XX ст., виключний політичний інтерес становить саме акваторія Каспійського моря, на шельфі якого розташовуються наявні запаси. Акваторія Каспійського моря має також значення стосовно можливого транспортного маршруту для постачання на світовий ринок значних запасів із нафтових та газових родовищ Казахстану та Туркменістану, які розташовані у сухопутних частинах їх територій.

Регіональна зовнішньополітична стратегія РФ, яка почала формуватися у 1990-х рр., визначалася інтересами національної енергетичної монополії – концерну «Газпром». Її провідним завданням було і залишається недопуск створення самостійних транспортних маршрутів, які б давали каспійським країнам змогу експортувати енергоносії на світовий ринок російським контролем. Ідеальною для російської політики вважається ситуація, коли енергетичні ресурси каспійських країн постачатимуться через систему внутрішніх російських нафто та газопроводів (КТК, Атирау-Самара, Бургас-Александруполіс, Прикаспійський газопровід, САЦ, Південний потік). Однобічна інтеграція енергетичних транспортних систем Росії та каспійських країн надає Росії змогу здійснювати широкий маневр обсягами постачання, заміщуючи транспортованими каспійськими енергоносіями внутрішнє споживання та регулюючи обсяги експорту. Становище монопольного транзитера дає змогу впливати на обсяги поставок каспійських країн і на формулу експортної ціни. Утримання контролю каспійським маршрутом постачання важливе

для Росії і її глобальної енергетичної стратегії, основним спрямуванням якої є досягнення позиції провідного постачальника енергоносіїв у країни Європейського Союзу та проникнення завдяки цьому важелю в його економіку і в політичну сферу.

Методи досягнення цього комплексу цілей зовнішньополітичної стратегії РФ включають гру на протиріччях регіональних країн і створення ізольованих регіональних блоків зі своєю провідною участю. Зовнішня політика РФ отримала широкі можливості для реалізації свого курсу, що, насамперед, зумовлюється проблемним правовим статусом Каспійського моря після набуття незалежності республіками колишнього СРСР. Каспійське море є унікальним природним водоймищем – найбільшим замкненим безстоковим озером, яке за своїм розміром може розглядатися і розглядається як море. Це обмежує коло країн, які мають безпосередній доступ до його басейну, та зумовлює позицію, яка заперечує можливість застосування до його міжнародно-правового режиму Конвенції ООН із морського права 1982 р. Нині статус Каспійського моря визначається договором РРСФР та Ірану від 26 лютого 1921 р. та радянсько-іранською угодою від 25 березня 1940 р. Обидві угоди є безстроковими та мають у своїй основі принцип «вільної води», у центрі їх положень є режими судноплавства і рибної ловлі, які були пріоритетними для сторін на момент їх укладання. Проблема поділу і використання морського шельфу не може бути ними ефективно врегульована.

Проблема поділу морського шельфу Каспію була актуалізована вже у першій половині 1990-х рр. Для Азербайджану вона є ключовим питанням національного економічного розвитку. Через послідовні спроби РФ блокувати процес поділу, вже у 1993 р. Азербайджан вдався до сепаратних дій із вирішення проблеми експлуатації шельфу. Уряд Г. Алієва, якого 3 жовтня 1993 р. було обрано президентом країни, домігся припинення військових дій у Нагорному Карабасі, стабілізував внутрішньополітичне становище і перейшов до укладання угод зі світовими нафтодобувними компаніями. З опорою на Азербайджан були сформовані проекти транспортних маршрутів: нафтопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан (закладений 2002 р., відкритий 2006 р.), та газопроводу Набукко (проектується із 2002 р.). Останній передбачає транспортування газу як із Азербайджану, так і з родовищ Північного Іраку.

У своїй політиці дипломати Азербайджану спиралися на пряму підтримку Туреччини. На рубежі 1990-х – 2000-х рр. стратегія передбачала формування більш широкого підходу, реалізованого у спробі побудови регіонального блоку ГУУАМ за участю чорноморських, каспійських та центральноазійських країн: Грузії, України, Узбекистану, Азербайджану та Молдови. У разі реалізації, він змінював загальну політичну ситуацію у регіоні. Такий блок надавав опосередкований важіль для здійснення регіональної стратегії США, забезпечуючи їй самодостатню підтримку і певну противагу Росії. В аспекті енергетики ним могло бути забезпечено формування північного розгалуження транскаспійського маршруту постачання енергоносіїв – через Чорне море та Україну. Із цією метою у 2001 р. в Україні було побудовано нафтопровід Одеса – Броди, розрахований на постачання 14,5 млн т нафти на рік із перспективою продовження до Адамової Застави у Польщі і виходу на північноєвропейські морські транспортні маршрути. Факторами, які ускладнювали його реалізацію, були технологічна несумісність сортів азербайджанської легкої нафти AzeriLight та важкої російської нафти експортного сорту Urals та недостатність обсягів каспійської нафти для постачання альтернативним до турецького маршрутом. 2005 р. організацію покинув Узбекистан. Зовнішня політика України як провідного учасника об'єднання виявляла ознаки нестійкості та піддавалася суттєвому російському впливу. Загалом Росії вдалося протягом 2000-х рр. нейтралізувати ГУУАМ як орієнтований на США політичний проект, який міг змінити конфігурацію сил у регіоні.

Поточна зовнішня політика РФ у регіоні спрямована на утримання становища арбітра, який бере участь у вирішенні конфліктних відносин між каспійськими країнами, та на створення замкненого регіонального блоку країн, орієнтованих на Росію. Важливим інструментом у реалізації цієї стратегії ізоляції регіону є військове домінування РФ.

Дійсно, каспійські країни мають низку потенційних територіальних конфліктів, викликаних невизначеним статусом нерозподіленого морського шельфу [12, с. 242]. Це конфлікти Азербайджану і Туркменістану (родовища «Чираг», «Кяпаз» («Сердар»), «Азері» («Омар»)), Азербайджану та Ірану, РФ та Казахстану. Неврегульованість територіальних суперечок, а також низка інших факторів тиску змушують країни регіону орієнтуватися на позицію РФ. До таких факторів належать: вплив РФ на Вірменію, тобто потенційна можливість відновлення вірмено-азербайджанського конфлікту; неголошені територіальні претензії РФ на території Північного Казахстану, з наявною там російськомовною меншиною; політична ізоляція Ірану, який шукає певної опори у співробітництві із Росією.

Нині дипломатіями країн регіону було сформульовано кілька позицій щодо вирішення проблеми шельфу. Росія, за підтримки Ірану, наполягала на тому, щоб прикаспійських країн належали лише прибережні зони, а решта морського простору і шельфу були б у спільному володінні. Це давало змогу обмежити участь «зовнішніх гравців» – транснаціональних компаній у розробці і транспортуванні вуглеводнів. Із такою позицією від початку були не згодні Азербайджан, Туркменія і Казахстан, які

виступають за поділ усього Каспію на сектори [11]. Проте схеми такого поділу пропонувалися відмінні. Азербайджан наполягав на поділі акваторії Каспію за принципом продовження серединних ліній сухопутних кордонів – за такого вирішення Азербайджан отримував виключно сприятливу конфігурацію кордонів, зберігаючи контроль над спірними родовищами нафти. Туркменістан пропонував виключити з конфігурації виступаючі частини берегової лінії, насамперед Апшеронський півострів; за такого принципу до країни відходили спірні з Азербайджаном три нафтових родовища. Іран пропонує схему поділу моря на рівні частини за 1/5 його площі. Казахстаном висловлені компромісні пропозиції із визначенням виключних економічних 25-мільних зон на основі Конвенції 1982 р. [21].

Чинними є Угода РФ та Казахстану про розмежування північної частини від 6 липня 1998 р. із протоколом від 13 травня 2002 р., угода РФ із Азербайджаном про розмежування суміжних ділянок дна 23 вересня 2003 р., тристороння угода Росія-Казахстан-Азербайджан про точку стику ліній розмежування суміжних ділянок дна від 14 травня 2003 р. (останньою визначені географічні координати розмежувальних ліній), а також Рамкова конвенція про захист морського середовища Каспійського моря від 4 листопада 2003 р., що вступила в дію 12 серпня 2006 р.

За участю Росії були реалізовані схеми так званого багатостороннього співробітництва у Каспійському регіоні. Так, була утворена постійна Спеціальна робоча група з розробки Конвенції про правовий статус Каспійського моря на рівні заступників міністрів іноземних справ прикаспійських країн (СРГ). Із рубежу тисячоліть проводяться Каспійські саміти голів прикаспійських країн у п'ятисторонньому форматі, які стали вже регулярними. І-й було проведено у квітні 2002 р. (Ашхабад), ІІ-й − 16 жовтня 2007 р. (Тегеран), ІІІ-й − 18 листопада 2010 р. (Баку), IV-й − 29 вересня 2014 р. (Астрахань) [13; 20]. Їх продовженням є Міжурядові економічні конференції, перша з яких відбулася у Астрахані, 3−4 жовтня 2008 р. Розвитком «багатостороннього співробітництва» стала нереалізована нині час пропозиція щодо створення спеціального міжнародного фінансового інституту регіонального розвитку, а також іранська ініціатива, підтримана Росією, зі створення Організації каспійського економічного співробітництва (ОКЕС). Угода про співробітництво у сфері безпеки на Каспійському морі обговорювалася на ІІІ Каспійському саміті 18 листопада 2010 р. у Баку.

Хоча остаточної згоди країнами регіону досягти не вдалося, посилюється сприйняття російської пропозиції щодо визначення схеми розмежування акваторії Каспійського моря за принципом Модифікованої рівновіддаленої серединної лінії (MML).

Можна спостерігати тенденцію мілітаризації регіону [5]. Слідуючи за Азербайджаном, інші країни Каспійського регіоні реалізують більш чи менш масштабні програми розвитку морських озброєнь. Е 2012 р. був спущений на воду перший із ракетно-артилерійських кораблів Казахстану. Досить амбіційною, спрямованим на можливе військове протистояння із Азербайджаном, є програма військового будівництва Туркменістану. Можна спостерігати певне військове зближення, аж до планів проведення спільних навчань, між Росією, Туркменістаном та Іраном [32]. У 2016 р. Росія здійснила масштабну військову демонстрацію, обстрілявши ракетами морського базування «калібр» цілі у Сирії із кораблів, розташованих у акваторії Каспійського моря [18]. Варто зазначити, що військові суперечності та регіональна «гонка озброєнь» орієнтовані на двостороннє військове протистояння між країнами Каспію і не ставлять під сумнів беззаперечне військове домінування Росії [1].

Висновки. Таким чином, регіональна стратегія Росії, спрямована на політичну ізоляцію регіону, успішно реалізовувалась протягом перших десятиліть. Її методами є творення зон контрольованої нестабільності, затягування територіального розмежування і утворення протиріч у відносинах Каспійських країн, військове домінування. Для Росії це є частиною великої зовнішньополітичної стратегії, основою якої є контроль за енергетичними потоками і проникнення в економічну і політичну сфери країн ЄС.

Успішна реалізації Росією власної стратегії і протидія регіональним проектам США у перші десятиліття 2000-х рр. мають кілька причин. Першою із них варто вважати вкрай сприятливу економічну кон'юнктуру, за якої зростання світових цін на енергоносії супроводжувалося динамічним зростанням попиту на них у країнах Європи, включаючи Україну, яка виступала найбільшим експортним ринком Газпрому. У цей час, по-друге, серед «старих» політичних еліт ЄС панувало уявлення про глибину політичної трансформації Росії, сумісність її пострадянських інститутів з європейськими та можливість стратегічного співробітництва. Ставлення «старих» еліт ЄС до курсу дипломатії неоконсервативної адміністрації президента США Дж. Буша молодшого було виражено негативно, а її політичні проекти із трансформації Близькосхідного, Центральноазіатського і Каспійсько-Чорноморського регіонів не знаходили розуміння і підтримки. По-третє, слабкими були пострадянські режими ключових країн, які мали становити підтримку основному проекту американської каспійської стратегії – ГУУАМ. Українська дипломатія не виявила здатності чинити опір російському впливу. Як наслідок, Азербайджан лишився необхідної йому зовнішньої підтримки, а Туркменістан і Казахстан вдалися до розвитку східного, спрямованого на КНР, вектору своєї енергетичної політики як альтернативи російському домінуванню.

Нині актуальним є дослідження новітніх тенденцій розвитку регіональних стратегій великих держав, які зазнають трансформації через зміну базових зовнішньополітичних умов: коливання зовнішньополітичних пріоритетів Туреччини, посилення впливу КНР у регіоні, внутрішня консолідація і вироблення самостійного зовнішньополітичного курсу України, політична ізоляція РФ і її конфлікт із «новими» політичними елітами ЄС, зрушення на світових ринках енергоносіїв.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бекмагаметов Д. Каспий – источник разногласий между Ираном и Россией. Курсив. 2014. URL: https://www.kursiv.kz/news/vlast/kaspiy_istochnik_raznoglasiy_mezhdu_iranom_i_rossiey/
2. Бобокулов И. Международно-правовое оформление границ как условие региональной безопасности в Центральной Азии. Центральная Азия и Кавказ. 2011. № 2. С. 29−39.
3. Брушко В.І. Каспійській регіон у контексті енергетичної дипломатії України / В.І. Брушко і О.Д. Шандро. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2016. Вип. 23(3). С. 144−155.
4. Будзович Ю. ГУАМ в контексті забезпечення безпеки та співробітництва Чорноморського регіону. Вісник Прикарпатського університету. Політологія. 2015. Вип. 9. С. 80−88.
5. Волков В. Гонка вооружений на Каспии / DW. 2012. URL: http://www.dw.de/dw/article/0,,16229490,00.html.
6. Гарашова С. О некоторых геополитических аспектах стратегии США в Каспийском регионе. Кавказ и глобализация. 2010. № 3-4. С. 33−40.
7. Гарашова С. Формирование энергетического интереса США в Каспийском регионе. Нова парадигма. 2014. Вип. 122. С. 131−138.
8. Дарабади П. Каспийский регион в международно-геополитической системе начала XXI века. Кавказ и глобализация. 2010. № 1-2. С. 7−21.
9. Дергачева В.В. Экономическая интеграция в контексте энергетической безопасности национальной экономики / В.В. Дергачева и Е.А. Кузнецова. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку: науково-практичне видання. 2012. № 3. С. 69−79.
10. Долгушев Д.В. Конфликт энергетических интересов России и сша в Центральной Азии и Каспийском регионе. Вестн. Том. гос. ун-та. История. 2011. № 4 (16). С. 90−97.
11. Ельцин с Назарбаевым поделили Каспий. Коммерсант. 1998. 10 апреля. URL: https://www.kommersant.ru/doc/196272.
12. Жизнин С.З. Энергетическая дипломатия в Каспийском регионе / С.З. Жизнин и А.О. Гулиев. Вестник МГИМО. 2012. № 1. С. 241−246.
13. Жильцов С. Роль Каспийских саммитов в решении региональных проблем / С. Жильцов and И. Зонн. Обозреватель-Observer: научно-аналитический журнал. 2017. № 9 (332). С. 62−71.
14. Кондратенко О.Ю. Геополітичний статус Росії як регіональної держави. Нова парадигма. 2014. Вип. 122. С. 138−152.
15. Ланда К.Г. Геополитические проблемы Каспийского региона. Власть. 2010. № 5. С. 117−120.
16. Мілашовська О.І. Паливно-енергетичні ресурси України: сьогодення та майбутні перспективи / О.І. Мілашовська і Н.М. Гоблик-Маркович. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка. 2014. Вип. 2. С. 19−25.
17. Патратій Н.В. Місце України у процесах регіональної інтеграції у чорноморсько-каспійському просторі. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Питання політології. 2011. Вип. 18. № 949. С. 208−117.
18. Притчин С. Каспийское море в центре всеобщего внимания / Россия в глобальной политике. 2016. URL:: http://www.globalaffairs.ru/number/Problemy-krupnogo-kalibra-17944.
19. Рассоха Л.І. Активізація ролі України у розвитку спільноти демократичного вибору: історико-політичний аспект. Стратегічні пріоритети. 2008. № 1(6). С. 168−176.
20. Рожков И. Ретроспектива каспийских саммитов: от стабильности к прогрессу. Проблемы постсоветского пространства. 2017. Т. 4. № 3. С. 210−220.
21. Споры вокруг Каспия: компромисс пока не достигнут / DW. 2012. URL: http://www.dw.com/ru/споры-вокру-каспия/a-16271507
22. Темирбулатов А.М. Геополитические факторы влияния Каспийского региона в оценках исследователей США. Власть. 2013. № 1. С. 170−173.
23. Эжиев И.Б. Энергетический аспект геополитического риска стратегии США в Кавказско-Каспийском регионе. Власть. 2011. № 7. С. 79−82.
24. Bahgat G. Pipeline Diplomacy: The Geopolitics of the Caspian Sea Region. International Studies Perspectives. 2002. Vol. 3. № 3. P. 310−327.
25. Blank S. Economic Warfare a la Russe: The Energy Weapon and Russian National Security Strategy / S. Blank and Y. Kim. The Journal of East Asian Affairs. 2016. Vol. 30. № 1. P. 1−39.
26. BP Statistical Review of World Energy June 2017. 52 p. URL: https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf.
27. Cutler R.M. Cooperative Energy Security in the Caspian Region: A New Paradigm for Sustainable Development? Global Governance. 1999. Vol. 5. No. 2. PP. 251−271.
28. Dibb P. Why Russia is a threat to the international order. 2016. 40 p. URL: http://www.jstor.org/stable/resrep0422
29. Grigas A. A Natural Gas Diplomacy Strategy for the New US Administration. 2017. 17 p. URL: http://www.jstor.org/stable/resrep03698.
30. Grison N.R. NATO's Energy Security Policy Put to the Caspian Test. Connections. 2013. Vol. 12. No. 2. P. 83−94.
31. Leach T. The Great Game, Caspian Oil & Pipeline Politics. AQ: Australian Quarterly. 2003. Vol. 75. No. 6. P. 29−40.
32. Hazar'da rekabet kızışıyor / Tüysüzoğlu G. Yeni Asya. 06/08/2013.

REFERENCES:

1. Bekmagametov D. (2014). Kaspij – istochnik raznoglasij mezhdu Iranom i Rossiej [Caspian is a source of disagreements between Iran and Russia].

URL: https://www.kursiv.kz/news/vlast/kaspiy_istochnik_raznoglasiy_mezhdu_iranom_i_rossiey/ [in Russian].

2. Bobokulov I. Mezhdunarodno-pravovoe oformlenie granic kak uslovie regional'noj bezopasnosti v Central'noj Azii [International legal registration of borders as a condition of regional security in Central Asia]. Central'naya Aziya i Kavkaz. 2011. Vol. 14. No. 2. Pp. 29−39 [in Russian].

3. Brushko V.I. Kaspiiskii rehion u konteksti enerhetychnoi dyplomatii Ukrainy: [Caspian region in the context of energy diplomacy of Ukraine]. Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy. 2016. vol. 23 (3). pp. 144−155 [in Ukrainian].

4. Budzovich Yu. HUAM v konteksti zabezpechennia bezpeky ta spivrobitnytstva Chornomorskoho rehionu: [GUAM in the context of ensuring security and cooperation of the Black Sea region]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia. 2015. vol. 9, pp. 80−88 [in Ukrainian].

5. Volkov, V. (2012). Gonka vooruzhenij na Kaspii. [The Race of Arms in the Caspian Sea]. URL: http://www.dw.de/dw/article/0,,16229490,00.html [in Russian].

6. Garashova S. O nekotoryh geopoliticheskih aspektah strategii SSHA v Kaspijskom regione [On some geopolitical aspects of the US strategy in the Caspian region]. Kavkaz i globalizaciya. 2010. No. 3–4. Pp. 33−40 [in Russian].

7. Garashova S. Formirovanie ehnergeticheskogo interesa SSHA v Kaspijskom regione [Formation of US energy interest in the Caspian region]. Nova paradigma. 2014. VOl. 122. Pp. 131−138 [in Russian].

8. Darabadi P. Kaspijskij region v mezhdunarodno-geopoliticheskoj sisteme nachala HKHI veka [Caspian region in the international geopolitical system of the beginning of the XXI century]. Kavkaz i globalizaciya. 2010. No. 1–2. Pp. 7−21[in Russian].

9. Dergacheva V.V. EHkonomicheskaya integraciya v kontekste ehnergeticheskoj bezopasnosti nacional'noj ehkonomiki [Economic integration in the context of energy security of the national economy]. Problemi innovacijno-investicijnogo rozvitku: naukovo-praktichne vidannya. 2012. No. 3. Pp. 69−79 [in Russian].

10. Dolgushev D.V. Konflikt ehnergeticheskih interesov Rossii i ssha v Central'noj Azii i Kaspijskom regione [Conflict of energy interests of Russia and the USA in Central Asia and the Caspian region] Vestn. Tom. gos. un-ta. Istoriya. 2011. No. 4 (16). Pp. 90−97 [in Russian].

11. El'cin s Nazarbaevym podelili Kaspij (1988). [Yeltsin and Nazarbayev divided the Caspian]. Kommersant. 1998. April 10. URL: https://www.kommersant.ru/doc/196272 [in Russian].

12. Zhiznin S.Z. (2012). Energeticheskaya diplomatiya v Kaspijskom regione [Energy diplomacy in the Caspian region]. Vestnik MGIMO. 2012. No. 1. Pp. 241−246 [in Russian].

13. Zhiltsov S. Rol' Kaspijskih sammitov v reshenii regional'nyh problem [The role of the Caspian summits in solving regional problems]. Obozrevatel'-Observer: nauchno-analiticheskij zhurnal. 2017. No. 9 (332). Pp. 62−71 [in Russian].

14. Kondratenko O.Yu. Heopolitychnyi status Rosii yak rehionalnoi derzhavy [Geopolitical Status of the Russian State Regions]. Nova paradyhma. 2014. Vol. 122. Pp. 138−152 [in Ukrainian].

15. Landa K.G. Geopoliticheskie problemy Kaspijskogo regiona. 2010. No. 5. Pp. 117−120 [Geopolitical problems of the Caspian region]. Vlast'. 2010 [in Russian].

16. Milashovska O.I. (2014). Palyvno-enerhetychni resursy Ukrainy: sohodennia ta maibutni perspektyvy [Fuel and Energy Resources of Ukraine: Present and Future Prospects]. Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomika. 2014. Vol. 2. Pp. 19−25 [in Ukrainian].

17. Patratii N.V. Mistse Ukrainy u protsesakh rehionalnoi intehratsii u chornomorsko-kaspiiskomu prostori [The Place of Ukraine in the Processes of Regional Integration in the Black Sea-Caspian Area]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriia: Pytannia politolohii. 2011. Vol. 18, No. 949, Pp. 208−117 [in Ukrainian].

18. Pritchin S. (2016). Kaspijskoe more v centre vseobshchego vnimaniya [The Caspian Sea at the center of attention] Rossiya v global'noj politike. URL: http://www.globalaffairs.ru/number/Problemy-krupnogo-kalibra-17944 [in Russian].

19. Rassokha L.I. Aktyvizatsiia roli Ukrainy u rozvytku spilnoty demokratychnoho vyboru: istoryko-politychnyi aspekt [Activation of the role of Ukraine in the development of the community of democratic choice: the historical and political aspect]. Stratehichni priorytety. 2008. No. 1 (6). Pp. 168–176 [in Ukrainian].

20. Rozhkov I. Retrospektiva kaspijskih sammitov: ot stabil'nosti k progressu [Retrospective of the Caspian summits: from stability to progress] Problemy postsovetskogo prostranstva. 2017. Vol. 4. No. 3. Pp. 210−220 [in Russian].

21. Spory vokrug Kaspiya: kompromiss poka ne dostignut (2012). [Disputes around the Caspian: no compromise yet]. URL: http://www.dw.com/ru/споры-вокруг-каспия/a-16271507 [in Russian].

22. Temirbulatov A.M. Geopoliticheskie faktory vliyaniya Kaspijskogo regiona v ocenkah issledovatelej SSHA. [Geopolitical Factors of Influence of the Caspian Region in Evaluations of US Researchers]. Vlast'. 2013. No. 1. Pp. 170−173 [in Russian].

23. Ezhiev I.B. Energeticheskij aspekt geopoliticheskogo riska strategii SSHA v Kavkazsko-Kaspijskom regione [Energy aspect of geopolitical risk of US strategy in the Caucasus-Caspian region]. Vlast'. 2011. No. 7. P. 79−82 [in Russian].

24. Bahgat G. Pipeline Diplomacy: The Geopolitics of the Caspian Sea Region. International Studies Perspectives. 2002. Vol. 3. No. 3. Pp. 310−327.

25. Blank S., Kim Y. Economic Warfare a la Russe: The Energy Weapon and Russian National Security Strategy. The Journal of East Asian Affairs. 2016. Vol. 30. No. 1. Pp. 1−39.

26. BP Statistical Review of World Energy June (2017). URL: https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf.

27. Cutler R.M. Cooperative Energy Security in the Caspian Region: A New Paradigm for Sustainable Development?. Global Governance. 1999. Vol. 5. No. 2. Pp. 251−271.

28. Dibb P. (2016). Why Russia is a threat to the international order. URL: http://www.jstor.org/stable/resrep04229.

29. Grigas, A.A. (2017). Natural Gas Diplomacy Strategy for the New US Administration. URL: http://www.jstor.org/stable/resrep0369.

30. Grison N.R. NATO's Energy Security Policy Put to the Caspian Test. Connections. 2013. Vol. 12. No. 2. Pp. 83−94.

31. Leach T. The Great Game, Caspian Oil & Pipeline Politics. AQ: Australian Quarterly. 2003. Vol. 75. No 6. Pp. 29−40.

32. Hazar'da rekabet kızışıyor / Tüysüzoğlu G. (2013). Yeni Asya. 06/08/2013.

The strategy of Russia and USA in the Caspian region

Shikhalili Javid Safayil

Postgraduate Student
of Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine

The article analyzes the conceptual foundations and the main factors of the formation of foreign policy strategies of Russia and the USA in the Caspian region. The author argues that the regional foreign policy strategy of the Russian Federation was determined by the interests of the national energy monopoly and its main tasks were and do not presume the creation of independent transport routes, which would allow Caspian countries to export energy resources to the world market by Russian control. The retention of control over the Caspian route of supply is important for Russia and for its global energy strategy, the main aim of which deals with the achieving the position of the leading supplier of energy resources to the European Union and penetration, thanks to this lever, into its economy and political sphere. The Russian policy in the region in the instrumental sense is aimed at maintaining its own military dominance and creating situational partnerships that provide a mechanism for geopolitical domination. Russian policy is a policy of relaxation of equal schemes of interstate regional cooperation, maintenance of monopoly access to the transportation of energy resources. On the contrary, US policy is aimed at creating independent from Russia equal interstate alliances and providing free competitive access to the natural energy resources of the region. Russia seeks to control the process of establishing the international legal status of the Caspian Sea, providing such a scheme for its settlement, which will guarantee its monopoly and dominant geostrategic position, comparing it with other countries of the Caspian basin. The aim of the article is to analyze the foreign policy strategies of Russia and the US in the Caspian region based on current trends in world relations. It is stated that the regional strategy of Russia is aimed at the political isolation of the region, which was successfully implemented during the first decades. Its methods are the creation of zones of controlled instability, delaying the territorial delineation and the formation of contradictions in the relations of the Caspian states, military domination. The author concludes that, in general, Russia's successful counteraction to regional projects of the United States aimed at opening the energy potential of the region for the world market and its deep political reformatting through the creation of a regional political bloc of GUUAM. At the moment this situation is undergoing change due to a change in the underlying factors that contributed to Russian success.

Key words: *Caspian region, Russia, USA, foreign policy strategy, GUUAM.*

РОЗДІЛ 4. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Дегтеренко
Анастасія Миколаївна

Безпекові імперативи національно-громадянської консолідації в Україні

УДК 323.15:351.862.4.061.25(477)
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-127-138

Дегтеренко Анастасія Миколаївна
кандидат політичних наук, доцент, докторант
Національного інституту стратегічних досліджень
вул. Пирогова, 7-а, м. Київ, Україна

У статті аналізується процес становлення національно-громадянської консолідації в Україні крізь призму безпекового імперативу, що визначає наукову актуальність та певну унікальність цієї наукової розробки. Автор приділяє увагу питанню національного самовизначення, що найкраще розкривається шляхом аналізу підвищення рівня розуміння важливості збереження незалежності і цілісності держави, зростання рівня громадянської самоідентифікації і патріотизму громадян України, активізації масового волонтерського руху, виявлення зовнішньополітичних і інтеграційних прагнень та усвідомлень громадян держави, впливу оточуючої локальної, регіональної, державної та міжнародної систем. Особливо ці процеси набувають виключного значення з часів окупації Криму та розв'язання Російською Федерацією повномасштабної війни на Донбасі.

У запропонованому науковому дослідженні аналізуються результати українських та зарубіжних соціологічних опитувань, статистичні дані, досліджується динаміка інтегрального індексу національної дистанційованості населення України від різних етнічних груп, висвітлюються світові рейтинги щодо цінності українського громадянства.

У статті доведено, що національно-громадянська консолідація стає одним із важливих безпекових імперативів. Проаналізовані консолідуючі чинники, серед яких ставлення громадян до державної незалежності України та зростання цінності українського громадянства, національна та регіональна спорідненість українців як нації, патріотичні почуття, образ ворога, мова спілкування, протестні настрої. На процес національного самоусвідомлення мають вплив суперечності регіонального розвитку держави, зумовлені особливостями мовно-етнічного простору, відмінностями етнополітичних, культурних та етноконфесійних самоідентифікацій населення України. Відсутність ефективної державної політики протидії етнополітичним загрозам робить цю сферу потенційно привабливою у гібридній війні проти України. Таким чином, українська держава має сфокусуватися на інтеграційних механізмах, спрямованих та формування загальнонаціональної спорідненості українського народу, з метою формування цілісного національно-культурного простору.

У дослідженні наголошується, що через чотири роки після початку збройного конфлікту в Україні гібридна війна не лише не зруйнувала, а й прискорила процеси національного самоусвідомлення українських громадян, незалежно від етнічного походження, мови спілкування чи регіональної приналежності. Про це переконливо свідчить динаміка показників стану сформованості української політичної нації: підвищення рівня розуміння важливості збереження незалежності і цілісності держави, зростання рівня громадянської самоідентифікації.

Ключові слова: *стан сформованості української політичної нації, збереження незалежності і цілісності держави, громадянська самоідентифікація, національно-громадянська консолідація, безпекові імперативи.*

Вступ. У статті аналізується процес становлення національно-громадянської консолідації в Україні крізь призму безпекового імперативу, що визначає наукову актуальність та певну унікальність цієї наукової розробки. Термін «імператив» відповідно до англійського аналогу «imperative» розглядається автором статті як «extremely important or urgent factor» – надзвичайно важливий та першочерговий чинник. Утвердження національно-громадянської консолідації як безпекового імперативу досліджується у синергії відповідно до основних цілей Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. №287/2015 [18]. Серед основних цілей у Стратегії нацбезпеки була визначено мінімізацію загроз державного суверенітету, створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно-визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Мета і завдання. Метою статті є виявлення та аналіз безпекових імперативів національно-громадянської консолідації в Україні. Відповідно, завданнями статті є дослідження: питання національного самовизначення українського народу, нації, що найкраще розкривається шляхом аналізу динаміки рівня розуміння важливості збереження незалежності і цілісності держави; динаміки рівня громадянської самоідентифікації; впливу оточую-

чої локальної, регіональної, державної та міжнародної систем; консолідуючих чинників.

Особливо ці процеси набувають виключного значення, починаючи з часів окупації Криму та розв'язання повномасштабної війни на Донбасі Російською Федерацією.

Результати. Через чотири роки після початку збройного конфлікту в Україні можна стверджувати, що гібридна війна не лише не зруйнувала, а й прискорила процеси національного самоусвідомлення українських громадян, незалежно від етнічного походження, мови спілкування чи регіональної приналежності. Про це переконливо свідчить динаміка показників стану сформованості української політичної нації, а саме ставлення громадян до державної незалежності України у регіональному фокусі.

Особливо це простежується в часи біфуркації, які українській нації довелося проходити за часів незалежності України кілька разів. Перша біфуркація відбулася 1991 р., коли за результатами Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. на запитання у бюлетені: «Чи підтримуєте Ви Акт проголошення незалежності України?» 90,32% громадян відповіли «Так, підтверджую», а 7,58% громадян − «Ні, не підтверджую» [7]. Друга біфуркація сталася у 2004–2005 рр. у процесі Помаранчевої революції, а Революція Гідності у 2013 р. започаткувала третю біфуркацію.

Важливо, що громадяни України під час кожної біфуркації обирали подальший шлях розвитку України, відповідно, чи національно-громадянська консолідація всього українського народу, чи відмова від неї.

Динаміка ставлення громадян до державної незалежності України віддзеркалює як суспільні суперечності, так і деякі регіональні відмінності.

Так, за даними всеукраїнського репрезентативного опитування, проведеного 8−15 вересня 2017 р. Асоціацією політичних психологів України та Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України, на запитання «Чи підтверджуєте Ви прийнятий у 1991 році Акт проголошення незалежності України?» у 2011 р. 78,4% громадян України відповіли «так», у 2017 році – 93,1% **(див. Таб. 1)**. Позитивна динаміка ставлення громадян до державної незалежності України зберігалася з 2011 до 2017 рр. включно. Однак збільшення прихильників національної незалежності в Україні зберігає свою регіональну унікальність: серед мешканців Західного макрорегіону найбільша частка прихильників незалежності припадає на 2015 р., з 2016 р. простежується поступове зменшення частки тих, хто підтримав цей процес; у Центральному макрорегіоні найбільша частка прихильників незалежності припадає на 2014 р., з 2015 р. також простежується поступове зменшення частки тих, хто підтримав би Акт проголошення незалежності України. Мешканці Східного макторорегіону зберігали позитивну динаміку ставлення до державної незалежності України з 2011 до 2016 рр. включно (з 80% до 93,1%). У 2017 р. відбулося незначне зменшення до позначки 90,6%. Південний макрорегіон у 2017 р. набрав найвищий відсоток прихильників державної незалежності за досліджуваний період – 96,9%. Отже, незважаючи на незначні регіональні відмінності, можна говорити про позитивну тенденцію збільшення частки тих, хто підтвердив би прийнятий у 1991 р. Акт проголошення незалежності України [8].

Громадянами України станом на 2017 р. визнали себе 57,2% опитаних, у 2016 р. − 60,1% респондентів, що перевищує показник 2013 р. на 10% [10].

У 2017 р. кількість прихильників локальної приналежності становить 24,7%, що на 2,6% перевищує показник 2016 р.. Найвища локальна приналежність зафіксована на сході країни – 29,3%, найнижча на заході – 20,5%. Найбільша частка прихильників регіональної ідентичності представлена на Донбасі – 15,8% (середній показник по країні у 2017 р. – 6,2%).

Приналежність до неіснуючої вже понад чверті століття держави –Радянського Союзу – відчувають у 2017 р. 3,2% респондентів, що є значно меншим показником, ніж у 2013 р. (6,6%). Передбачуваним є факт, що громадянами Радянського Союзу відчувають себе 8,5% респондентів Донбасу **(див. Таб. 2)**.

Позитивною тенденцією є те, що більшість респондентів за всіма регіонами України відчувають себе громадянами України.

Аналіз емоційного ставлення до громадянства України у динаміці найбільш розкривається шляхом порівняння з біфуркаційними етапами. Вже за часів другої біфуркації 2004 – 2005 років частка тих, хто, скоріше, дуже пишається, що є громадянином України, становила 37,7%, відповідно, хто, скоріше, зовсім не пишається – 24,7% опитаних (2004 р.); частка тих, хто, скоріше, дуже пишається, що є громадянином України, у 2005 р. становила на 16% більше, а тих, хто, скоріше, зовсім не пишається – на 9,8% менше з числа опитаних.

За часів третьої біфуркації відбувається стрімке збільшення числа тих, хто пишається українським громадянством, – 47,7% (2013 р.); 60,7% (2014 р.); 67,3% (2015 р.); 60,1% (2016 р.); 62,5% (2017 р.) [10] **(див. Таб. 3).**

Співзвучними виявилися результати рейтингу громадянств світу The Henley & Partners – Kochenov Quality of Nationality Index. Важливо, що у 2017 р., вперше після окупації українського Криму Росією, початку кровопролитної війни на Донбасі, активізації гібридної агресії північного сусіда проти цивілізаційного європейського світу, відбулося стрімке зростання цінності українського

громадянства. Так, відповідно до Індексу громадянств світу (The Henley & Partners – Kochenov Quality of Nationality Index [3]), Україна у 2017 р. піднялася з 99-го на 80-е місце, посівши місце серед країн із помітним зростанням цінності громадянства. Відповідно до Індексу закордонних паспортів у 2018 р. [4], який ранжує країни щодо можливості відвідувати різні держави світу без візи, український паспорт зайняв 42 місце в світі та перше серед країн СНД.

Довідково. Унікальність системи QNI [2] полягає в тому, що це перший рейтинг, який враховує як внутрішні чинники (масштаб економіки, розвиток людського потенціалу, громадський порядок і стабільність), так і зовнішні (безвізовий доступ для тимчасових поїздок і можливість безвізового проживання і роботи в інших країнах). Ранжувалося 209 громадянств за різними показниками у період з 2013 по 2017 р. Позиція України в індексі 2013 р. (74 місце) та 2014 р. (78 місце) була значно кращою, але війна внесла корективи.

Зростання цінності українського громадянства є важливим елементом у процесі розбудови національно-громадянської консолідації українського народу.

Державна політика національно-громадянської консолідації й розвитку інтегративного потенціалу української нації має орієнтуватися на комплексне вирішення пріоритетних завдань. Відповідно, «національно-громадянська консолідація» є складним процесом становлення нації та вдосконалення її життєдіяльності шляхом об'єднання всіх етнічних спільнот держави на основі спільного громадянства та національного самовизначення, що супроводжується міжетнічною інтеграцією. Наявність спільної мовно-етнічної бази, території, культурних та соціально-економічних зв'язків є важливим критерієм успішності цього процесу.

Відповідно до соціологічних опитувань, українці як нація впевнено вважають себе достатньо спорідненими, щоб жити в одній державі (63,7% – станом на лютий 2017 р.; 60,5% − грудень 2015 р.; 59,6% − грудень 2014 р.) [19, с. 30].

Зменшення інтегрального індексу національної дистанційованості населення України від різних етнічних груп також є підтвердженням поглиблення процесів спорідненості, інтеграції та консолідації в українському суспільстві **(див. Таб. 4).**

Відповідно до порівняння результатів соціологічного моніторингу Інституту соціології НАНУ 1994−2016 рр. щодо показників національної дистанційованості населення України (шкала Богардуса) [20] важливо зазначити, що дещо зменшилась **уявна дистанція з боку громадян України** до угорців, поляків, молдаван, кримських татар, американців, арабів, німців, євреїв, грузинів, українців, які мешкають в інших країнах. З іншого – зросла відчуженість стосовно росіян (4,6 балів станом на 2017 р.). Показник 2017 р. наближається до позначки високої дистанції, яка свідчить про наявність значної упередженості у ставленні до представників певної групи.

Привертає увагу ситуація навколо індексу національної дистанційованості щодо білорусів та українців. Так, підвищена дистанція щодо білорусів зберігається тривалий час, у 2014−2016 рр. сягає позначки 4. Помірна дистанція простежується щодо українців, а у динаміці 2002−2017 рр. показник національної дистанційованості тримається на рівні позначки від 2,4 до 2,3.

Національна дистанція доповнюється і регіональною. Так, відповідно до дослідження Центру Разумкова [14], громадяни України вважають, що існує значна дистанція між такими категоріями населення: «Жителі України в цілому – жителі тимчасово окупованих районів Донецької і Луганської областей та Криму», «мешканці заходу – сходу України», «жителі Галичини – Донбасу». Оцінюючи культурну близькість жителів різних регіонів України (за п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де 5 – це максимальна схожість груп), респонденти найвище оцінили близькість жителів Центральної і Східної України (3,5), Західної і Центральної України (3,4), Галичини і Центральної України (3,3), що фактично дорівнює дистанції між громадянами двох держав – України і Росії (3,5 бали). Близькість у культурному аспекті українців та росіян, які проживають в Україні, респонденти оцінюють у 3,8 бали. Найбільшою дистанція вважається між жителями України та жителями тимчасово окупованих районів Донецької і Луганської областей й Криму, яка оцінюється у 3 бали; дистанція між жителями Західної і Східної України є ще більшою − 2,7 бали та між жителями Галичини і Донбасу − найбільша (2,4 бали). Дистанція між громадянами України і громадянами країн-членів ЄС є навіть меншою (2,5) [11].

За результатами опитування Центра Разумкова, спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва у грудні 2017 р. оцінка близькості з Галичиною зросла в усіх регіонах (крім Західного, де вона й так була дуже високою), найбільшою мірою – у Південному регіоні (з 4,3 до 5,8 бала). Під час опитування у грудні 2017 р. респонденти оцінювали своє ставлення до різних регіонів України, країн та їх жителів також за 5-бальною шкалою [13]. Водночас оцінка близькості до Росії у 2017 р., навпаки, знизилась у всіх регіонах. Відповідно, важливо зазначити, що в усіх без винятку регіонах зросла оцінка близькості до жителів Польщі.

Важливо, що етнічна приналежність респондентів має особливості. Так, етнічні росіяни залишаються більш дистанційованими, ніж етнічні українці, від жителів Галичини, і вище, ніж етнічні українці, оцінюють свою близькість до жителів Росії. Погіршення ставлення до Донбасу, Криму

та Росії відзначається в усіх регіонах України. Водночас привертає увагу та обставина, що в Південному і Східному регіонах спостерігається погіршення ставлення до всіх об'єктів оцінювання, крім України загалом. Окремо варто визначити також погіршення ставлення жителів Східного регіону до Східної України та її жителів (тобто до жителів власного регіону) [13].

Важливо, що більшість респондентів за всіма регіонами України не вважає істотним вплив (позитивний чи негативний) на соціально-економічну та політичну ситуацію, в якій протікає їхнє життя, представників етнічних груп, до яких респонденти не належать, та населення інших регіонів України, в яких опитані респонденти не проживають [19, с. 14]. Отже, питання уявної регіональної та національної дистанційованості населення України не є таким, що дестабілізує чи роз'єднує українську націю на шляху до формування національно-громадянської консолідації.

Події 2013–2018 рр. активізували національне піднесення, масовий волонтерський рух, зростання національного самоусвідомлення, процеси консолідації української нації. Соціологічні служби фіксують неухильне збільшення частки тих, хто довіряє волонтерських організаціям Збройним силам України, новій патрульній поліції, громадським організаціям та ін. Так, серед інститутів держави та суспільства найбільшу довіру громадян мають волонтерські організації (їм довіряють 66,7% опитаних), Церква (64,4%), Збройні сили України (57,3%), добровольчі батальйони (53,9%), Національна гвардія України (52,6%), Державна служба з надзвичайних ситуацій (50,5%), громадські організації (48,0%), Державна прикордонна служба (46,4%), українські ЗМІ (48,3%) – число респондентів, які довіряють цим інститутам, на статистично значимому рівні перевищує число тих, хто їм не довіряє. Президенту України довіряють 24,8% опитаних, не довіряють – 68,2%, уряду – 19,8% і 73,1% відповідно, Національному банку – 15,3% і 75,2% відповідно, Верховній Раді – 13,8% і 80,7% відповідно. Довіру до державного апарату (чиновників) висловили 11,2% опитаних, не довіряють – 80,7% [17].

Питання довіри та недовіри інститутам держави розкривається у рамках дослідження протестних настроїв [16] та динаміки соціальної напруженості у суспільстві [19, с. 23].

Так, рівень напруженості у суспільстві у 2017 р. більшість населення (61%) оцінює як високий: «вкрай високий» (23%) та «вище середнього» (38%). За десятибальною шкалою (1 – «ситуація спокійна», рівень напруженості дуже низький, 10 – «ситуація критична, вибухонебезпечна», рівень напруженості вкрай високий) середній бал напруженості становить 6,79 бала. Більшість населення (68%) як головний чинник, що спричиняє зростання напруженості, називає продовження бойових дій на сході України. Близько половини опитаних пов'язують зростання напруженості з дією економічних чинників – зростанням безробіття (48%) та збідненням населення внаслідок зростання цін, підвищенням тарифів (46%), корупцією (44%), безкарністю та свавіллям чиновників (41%), недовірою до влади (34%). Водночас протестні настрої можуть та об'єднують громадян держави, спираючись на ґрунтовний феномен «патріотизм». У часи біфуркаційних криз саме патріотичні почуття стають консолідуючим чинником у суспільстві. Пік зростання патріотизму припадає на 2015 р., коли було зафіксовано п'ятикратне збільшення цього показника (41,7%) порівняно з рівнем 2013 р. (8,3%) [15]. Однак важливо розуміти, що такий складний феномен, як патріотичні почуття, досить складно вимірювати соціологам: історична перспектива має охоплювати більше 20 років, а також має конкретизуватися наповнення цього феномена – чи повага до традицій, мови, культури, незалежності, чи прагнення захищ**ати рідну землю зі зброєю в руках.**

До консолідуючих чинників періоду третьої біфуркації належить образ ворога, з яким Росія успішно впоралася. З часів третьої біфуркації остаточно відбувається дистанціювання громадян України від орієнтації на Росію, порівняно з передвоєнними роками. Зокрема, у 2013 р., відповідно до омнібусу КМІС [9], більшість опитаних хотіли б, щоб Україна була з відкритими кордонами, без віз та митниць − 7%, у вересні 2017 р. – 40%, а кількість тих, хто бажає закритих кордонів та митниць із Росією, у 2017 р. становить уже 49%. Якщо об'єднання в єдину державу з Росією бажали 2013 р. 14% опитаних українців, то у 2016 р. об'єднатися в одну країну з РФ бажали 3% з опитаного населення України [21], у лютому 2017 р. – 2% опитаних респондентів, у вересні 2017 р. – 4% [13].

Сталу дистанційованість громадян України від орієнтацій на Росію підтверджує змінення вектору емоціонального сприйняття українцями північного сусіда. У 2015 р. позитивно ставилися до Росії 18,7%, що на 14,2% менше респондентів ніж у 2014 р., у 3,5 рази менше ніж у жовтні 2012 р., та у 4,3 рази менше, ніж січні 2010 р. [6].

Емоційне сприйняття росіян українцями розкривається шляхом аналізу міфологеми «братніх народів». Думку, що «українці і росіяни залишаються братніми народами», у 2017 р. поділяють більше чверті опитаних (27,2%) у рамках проекту Центру Разумкова «Геополітичний вибір України 1991−2017 рр.». Думку, що «українці і росіяни раніше були братніми народами, але вже

такими не є», поділяє половина опитаних (49,6%). На сході і півдні України частки тих, хто поділяє позицію про братні народи, і тих, хто її не поділяє, статистично суттєво не відрізняються [13]. Відповідно, гібридна війна Росії проти України дискредитувала ідею братства російського та українського народів.

Іншим суттєвим об'єднавчим чинником українських громадян є мова спілкування (див. Таб. 5).

Результати соціологічних досліджень [5] у 2015−2018 рр. демонструють регіональну строкатість мовно-етнічної приналежності громадян за критерієм мови спілкування вдома. Так, південь, схід і частково центр країни залишаються російськомовним середовищем. Зокрема, у 2015−2018 рр. зростає частка громадян, які вдома спілкуються виключно російською мовою в центральних регіонах держави (Житомир, Вінниця, Чернігів). Продовжує збільшуватися частка російськомовних у Дніпрі та Одесі.

Певну стурбованість викликає ситуація навколо мовного питання в Києві, коли частка україномовних за 2017−2018 рр. зменшилася (з 30 до 25%) та, навпаки, відбулося збільшення частки російськомовних (з 33 до 38%). У місті Маріуполі у 2017−2018 рр., навпаки, відбуваються позитивні зміни. Так, коли частка україномовних стабільно дорівнювала за останні років 1%, а збільшення російськомовного населення у 2016–2017 рр. відбулося на 10% за рахунок тих, хто спілкувався вдома і російською й українською. У 2018 р. частка російськомовних зменшилася на 17% (з 90 до 73%), збільшилася частка україномовних на 2% (з 1 до 3%) та двомовних на 15%.

Тенденція зменшення україномовного населення простежувалася 2017 р. в Ужгороді (-11%), коли чисельність респондентів, хто вдома говорить іншою мовою, становив 14% та був найвищим показником серед міст всієї України. У 2018 р. ситуація дещо змінилася. Так, кількість респондентів, хто вдома говорить іншою мовою, становила 1%, порівняно з 2017 р. (14%), одночасно збільшилася частка україномовних та російськомовних.

Про певний зв'язок між мовно-етнічною ідентичністю та вразливістю до російської пропаганди написано багато аналітичних звітів, проводилися соціологічні опитування. Так, тісний зв'язок між регіональним розподілом та відкритістю до впливу російської гібридної риторики засвідчили результати [12] всеукраїнського опитування Київського міжнародного інституту соціології, яке було проведено у 2015 р., коли було запроваджено індекс результативності російської пропаганди (РРП).

Відповідно, забезпечення всебічного функціонування української мови є важливим чинником до національно-громадянської консолідації. Адже саме мова визначається як основоположний чинник національної ідентичності не лише для України, а й для більшості демократичних розвинених країн світу [1]. Дослідження Pew Research Center демонструє дані, відповідно до яких більшість опитаних у 14 опитаних європейських країн визначають мовну ідентичність основним критерієм національної ідентифікації, зокрема: Голландія – 84%, Великобританія та Угорщина – 81%, Німеччина – 79%, Франція – 77%.

Висновки. Отже, національно-громадянська консолідація є одним із важливих безпекових імперативів. Проаналізовані консолідуючі чинники, як-от ставлення громадян до державної незалежності України та зростання цінності українського громадянства, національна та регіональна спорідненість українців як нації, патріотичні почуття, образ ворога, мова спілкування, протестні настрої, лише підтверджують досліджувану гіпотезу.

Звичайно, суперечності у розвитку держави, зумовлені особливостями регіонального, етнічного, світоглядного, емоційного, мовного простору, відмінностями етнополітичних самоідентифікацій населення України, та відсутність ефективної державної політики моніторингу цих ризиків (як загроз, яким треба протидіяти, так і можливостям, які треба підтримувати) робить цю сферу потенційно привабливою у гібридній війні проти України. Відповідно, українська держава має сфокусуватися на інтеграційних механізмах, спрямованих та формування загальнонаціональної спорідненості українського народу.

Таблиця 1

Ставлення громадян до державної незалежності України: регіональні відмінності у динаміці

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Чи підтверджуєте Ви прийнятий у 1991 році Акт проголошення незалежності України? (у%) – мешканці України							
так	78,4	81,4	85,7	92,4	91,0	92,1	93,1
ні	21,6	18,6	14,3	7,6	9,0	7,9	6,9
Чи підтверджуєте Ви прийнятий у 1991 році Акт проголошення незалежності України? (у%) – мешканці Західного макрорегіону							
так	90,7	91,9	97,4	97,7	97,8	96,2	95,8
ні	9,3	8,1	2,6	2,3	2,2	3,8	4,2
Чи підтверджуєте Ви прийнятий у 1991 році Акт проголошення незалежності України? (у%) – мешканці Центрального макрорегіону							
так	77,2	84,7	88,8	95,1	92,1	91,9	90,6
ні	22,8	15,3	11,2	4,9	7,9	8,1	9,4
Чи підтверджуєте Ви прийнятий у 1991 році Акт проголошення незалежності України? (у%) – мешканці Східного макрорегіону							
так	80,0	76,1	82,8	85,5	88,9	93,1	90,9
ні	20,0	23,9	17,2	14,5	11,1	6,9	9,1
Чи підтверджуєте Ви прийнятий у 1991 році Акт проголошення незалежності України? (у%) – мешканці Південного макрорегіону							
так	61,2	72,0	70,3	96,6	78,8	82,0	96,9
ні	38,8	28,0	29,7	3,4	21,2	18,0	3,1

Розраховано та складено автором: Громадська думка та електоральні наміри українців на початку нового політичного сезону (за даними всеукраїнського репрезентативного опитування, проведеного 8−15 вересня 2017 року). Асоціація політичних психологів України. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. URL: http://www.ispp.org.ua/files/1508422178.pdf.

Таблиця 2

Динаміка особливостей самоідентифікації населення України, %

	1992	*2000*	*2002*	*2004*	*2006*	*2008*	*2010*	*2012*	*2013*	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*	*2017 Захід*	*2017 Центр*	*2017 Південь*	*2017 Схід*	*2017 Донбас*
Ким Ви себе, передусім, вважаєте?																		
Мешканцем села, району чи міста, в якому Ви живете	24,0	31,4	31,8	30,6	27,7	24,5	27,3	29,8	28,7	16,1	23,0	22,1	24,7	20,5	23,8	26,0	29,3	24,8
Мешканцем регіону (області чи кількох областей), де Ви живете	6,8	6,9	5,9	6,7	6,6	9,3	6,6	7,6	7,9	8,0	6,4	6,9	6,2	3,7	3,6	6,3	9,1	15,8
Громадянином України	45,6	41,1	41,3	44,3	51,6	51,8	51,3	48,4	50,7	64,6	57,5	60,1	57,2	61,6	62,4	56,8	49,8	43,0
Представником свого етносу, нації	—	—	3,0	3,1	1,8	2,6	3,1	1,8	2,0	2,1	3,1	2,9	3,5	6,9	3,6	0,5	1,5	3,6
Громадянином колишнього Радянського Союзу	12,7	12,2	12,7	10,7	7,3	9,0	6,9	8,4	6,6	5,5	3,9	3,9	3,2	0,0	2,3	6,8	3,9	8,5
Громадянином Європи	3,8	2,8	0,7	0,7	1,3	0,4	0,9	1,2	1,2	1,1	1,3	1,0	1,4	2,4	1,7	0,5	1,0	0,0
Громадянином світу	6,4	5,6	2,7	2,4	2,9	1,7	3,1	2,4	2,4	2,1	4,2	2,6	3,3	4,3	2,3	3,1	3,9	3,6
Інше	—	—	1,6	1,4	0,7	0,6	0,8	0,3	0,6	0,5	0,6	0,5	0,6	0,5	0,3	0,0	1,5	0,6

Розраховано та складено автором: До 26-ї річниці Незалежності України: тенденції змін громадської думки. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: http://dif.org.ua/article/do-26-richnitsi-nezalezhnosti-ukraini-tendentsii-zmin-gromadskoi-dumki.

Таблиця 3

Емоційне ставлення до громадянства України у динаміці, %

	2002	*2004*	*2005*	*2006*	*2008*	*2010*	*2012*	*2013*	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*	*2017 Захід*	*2017 Центр*	*2017 Південь*	*2017 Схід*	*2017 Донбас*
Якою мірою Ви пишаєтеся чи не пишаєтеся тим, що є громадянином України?																	
Зовсім не пишаюся	6,6	8,9	5,2	7,1	7,5	7,2	7,9	9,3	5,1	5,0	4,9	6,0	2,4	5,6	10,4	5,9	10,8
Скоріше, не пишаюся	11,5	15,8	9,7	12,5	11,4	11,9	14,1	15,5	6,0	8,5	10,7	10,8	4,5	10,6	17,1	11,1	16,3
Скоріше, пишаюся	30,9	30,0	38,4	33,2	36,6	38,4	35,0	38,1	36,8	50,2	42,1	43,7	47,9	48,3	32,6	43,8	27,7
Дуже пишаюся	10,1	7,7	15,3	11,9	13,9	11,1	7,7	9,6	23,9	17,1	18,0	18,8	33,2	18,2	13,0	12,6	10,8
Важко сказати	40,9	37,7	31,4	35,2	30,5	31,4	35,3	27,5	28,2	19,2	24,3	20,8	12,0	17,3	26,9	26,6	34,3

Розраховано та складено автором: До 26-ї річниці Незалежності України: тенденції змін громадської думки. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: http://dif.org.ua/article/do-26-richnitsi-nezalezhnosti-ukraini-tendentsii-zmin-gromadskoi-dumki.

Таблиця 4

Національна дистанційованість населення України, за результатами моніторингу показників національної дистанційованості населення України (шкала Богардуса)

Національна дистанційованість населення України від:	Результати моніторингу показників національної дистанційованості населення України (шкала Богардуса) Індекс національної дистанційованості (шкала 1-7 балів)														
	1994	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Американців	4,4	4,6	4,7	4,8	4,8	4,9	5,4	5,5	5,4	5,7	5,6	5,5	5,6	5,3	4,8
Арабів	-	-	-	-	-	-	6,1	6,1	6,0	6,1	6,1	6,0	6,1	5,9	5,7
Білорусів	2,7	2,6	2,5	2,4	2,8	2,7	4,2	4,1	3,9	4,1	3,9	4,0	4,1	4,0	4,0
Грузинів	4,9	5,0	5,1	5,0	5,4	5,3	5,4	5,5	5,4	5,5	5,4	5,5	5,3	4,9	4,6
Євреїв	3,8	3,8	3,9	3,8	3,9	3,9	5,1	5,1	5,0	5,2	5,0	5,1	5,0	4,8	4,7
Кримських татар	4,6	4,8	4,8	4,9	4,9	5,0	5,6	5,5	5,4	5,5	5,4	5,3	5,3	4,8	4,5
Молдаван	4,6	4,7	4,8	4,8	5,1	5,1	5,3	5,2	5,1	5,4	5,2	5,2	5,3	5,0	4,9
Німців	4,5	4,6	4,8	4,7	4,8	4,9	5,2	5,2	5,1	5,3	5,2	5,3	5,2	5,0	4,6
Поляків	4,4	4,5	4,6	4,5	4,8	4,9	5,0	5,0	4,8	5,0	4,8	5,0	4,9	4,7	4,4
Росіян	2,3	2,1	2.0	1,9	2,3	2,2	3,3	3,1	3,1	3,2	3,0	3,3	3,3	4,3	4,6
Румунів	4,7	4,9	4,9	4,9	5,2	5,2	5,4	5,4	5,1	5,3	5,2	5,4	5,3	5,2	5,1
Турків	4,9	5,2	5,3	5,4	5,6	5,6	5,9	5,9	5,7	5,8	5,8	5,7	5,7	5,4	5,3
Угорців	4,6	4,8	4,9	4,8	5,1	5,1	5,4	5,4	5,1	5,3	5,1	5,2	5,2	5,0	4,9
Українців	1,8	1,4	1,5	1,5	1,6	1,6	2,4	2,2	2,2	2,1	2,1	2,2	2,2	2,4	2,3
Українців, які мешкають в інших країнах	-	-	3,9	3,8	4,0	4,1	3,5	3,4	3,1	3,2	3,0	3,1	3,1	3,2	2,9
Ромів (Циган)	5,1	5,3	5,4	5,5	5,6	5,7	6,0	6,1	6,0	6,1	6,0	6,1	6,1	6,0	5,9
Чеченців	-	-	-	-	-	6,1	6,3	6,4	6,4	6,3	6,3	6,3	6,2	6,3	6,2

Розраховано та складено автором: Українське суспільство 1992–2014. Моніторинг соціальних змін. / За редакцією д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. Т. 2. К.: Інститут соціології НАН, випуск 2014 1 (15). 566 с.; Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 3 (17) / Головні редактори д.екон.н. В.М. Ворона, д.соціол.н. М.О. Шульга. Київ : Інститут соціології НАН України, 2016. 550 с.; Додаток: таблиці моніторингового опитування «Українське суспільство – 2016» 2015 / Інститут соціології НАН України. URL: http://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/dodatki2016.pdf.

Довідково: Результати моніторингу зведені в Таблицю 4 з показником, який називають індексом соціальної дистанції або національної нетолерантності. Він розраховується за названою іменем її розробника «шкалою Богардуса» як середній бал числових виразів семи показників про згоду респондента допустити осіб певної національності як: 1 – членів своєї сім'ї, 2 – близьких друзів, 3 – сусідів, 4 – колег, 5 – жителів України, 6 – гостей України, 7 – таких, кого взагалі не варто пускати в Україну. Шкала побудована за кумулятивним принципом, згідно з яким позитивна відповідь щодо першої позиції передбачає позитивні відповіді і щодо решти позицій. Числовий вираз середнього показника від 1 до 3 балів означає помірну дистанцію, від 3 до 5 – підвищену, від 5 до 7 – високу дистанцію, яка свідчить про наявність значної упередженості у ставленні до представників певної групи.

Таблиця 5

Динаміка мови спілкування вдома громадян України у 2015–2018 рр. за регіональним розподілом

Міста – обласні центри України	Мова спілкування вдома у 2015 р., %				Мова спілкування вдома у 2016 р., %				Мова спілкування вдома у 2017 р., %				Мова спілкування вдома у 2018 р., %			
	Україн-ська	Україн-ська та російська	Росій-ська	Інша	Україн-ська	Україн-ська та російська	Росій-ська	Інша	Україн-ська	Україн-ська та російська	Росій--ська	Інша	Україн-ська	Україн-ська та російська	Росій-ська	Інша
Вінниця	70	5	15	0	68	23	9	0	67	20	13	0	67	26	7	0
Дніпро	8	32	58	2	10	27	62	1	9	24	66	0	9	34	57	0
Житомир	79	13	6	2	56	29	12	2	57	28	14	1	51	29	20	0
Запоріжжя	3	30	66	1	3	31	66	0	3	43	52	2	4	48	48	0
Івано-Франківськ	92	3	4	1	96	2	1	1	95	3	1	0	95	3	1	0
Київ	27	40	32	1	28	37	34	1	30	36	33	1	25	37	38	0
Кіровоград (Кропивницький)	25	49	26	0	18	48	32	2	27	40	31	2	28	46	25	0
Луцьк	97	1	2	0	92	5	3	0	92	5	3	0	92	5	3	0
Львів	93	5	2	0	89	5	6	0	89	6	4	0	89	6	5	0
Маріуполь	Дослідження не проводилося				1	17	80	3	1	8	90	1	3	23	73	0
Миколаїв	6	23	71	0	5	23	71	0	5	28	66	0	6	35	59	0
Одеса	6	15	78	1	3	18	78	1	4	11	84	1	4	16	79	0
Полтава	47	36	15	2	44	44	11	0	53	35	9	3	50	35	15	0
Рівне	97	1	2	0	87	9	3	0	88	8	3	1	92	5	2	0
Сєвєродонецьк	Дослідження не проводилося				1	16	82	0	2	18	78	1	2	20	78	0
Суми	17	51	27	5	30	51	17	1	19	69	11	1	19	69	12	0
Тернопіль	96	3	0	1	97	2	0	1	97	1	1	1	95	3	2	0
Ужгород	79	11	3	7	70	20	3	6	68	15	1	14	73	22	4	1
Харків	4	11	84	1	3	21	73	4	3	18	78	0	3	16	81	0
Херсон	11	25	62	2	9	28	61	1	9	27	62	2	8	37	54	0
Хмельницький	76	15	9	0	75	16	9	0	82	12	6	1	75	18	6	0
Черкаси	52	25	19	4	62	23	15	1	64	15	19	1	60	26	14	0
Чернівці	66	24	7	3	72	17	8	2	66	20	11	2	82	12	6	0
Чернігів	27	31	41	1	13	33	51	2	18	28	53	1	14	35	50	1

Розраховано та складено автором: Ukrainian Municipal Survey, Match 2–20 2015. International Republican Institute. URL: http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-05-19_ukraine_national_municipal_survey_march_2-20_2015.pdf;

Ukrainian Municipal Survey, 20 January – 8 February 2016 / International Republican Institute. URL: http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/municipal_poll_2016_-_public_release.pdf.

Третє всеукраїнське муніципальне опитування 20 січня – 12 лютого 2017 року / International Republican Institute. URL: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/municipal_survey_february_2017_ua.pdf.

Четверте всеукраїнське муніципальне опитування 20 січня – 10 лютого 2018 року / International Republican Institute .URL: http://www.ispp.org.ua/files/1508422178.pdf .

ЛІТЕРАТУРА:

1. Global Attitudes and Trends. Language / Pew Research Center. URL: www.pewglobal.org/2017/02/01/language-the-cornerstone-of-national-identity/.

2. Quality of Nationality Index, QNI / Henley & Partners. URL: https://ru.henleyglobal.com/files/factsheets/new_june/QNI_Index_FCTSHT_180409.pdf#zoom=100.

3. The Global Leader in Residence and Citizenship Planning / Henley & Partners. URL: https://henleyglobal.com/.

4. The Henley & Partners Visa Restrictions Index / Henley & Partners. URL: https://henleyglobal.com/files/download/hvri/HP_Visa_Restrictions_Index_170301.pdf

5. Ukrainian Municipal Survey, Match 2–20 2015 / International Republican Institute. URL: http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-05-19_ukraine_national_municipal_survey_march_2-20_2015.pdf; Ukrainian Municipal Survey, 20 January – 8 February 2016 / International Republican Institute. URL: http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/municipal_poll_2016_-_public_release.pdf; Третє всеукраїнське муніципальне опитування 20 січня – 12 лютого 2017 року / International Republican Institute. URL: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/municipal_survey_february_2017_ua.pdf; Четверте всеукраїнське муніципальне опитування 20 січня – 10 лютого 2018 року / International Republican Institute. URL: http://ratinggroup.ua/research/regions/chetvertyy_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html.

6. Взаємодія держави і суспільства, символічний простір народу та українсько-російські взаємини у дзеркалі громадської думки. Жовтень 2015: інформаційний бюлетень / за ред. М.М. Слюсаревського. К. 2015. С. 51.

7. Відомість про результати Всеукраїнського референдуму, 1 грудня 1991 р. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 28. Спр. 144. Арк. 6. URL: http://www.archives.gov.ua/Sections/15r-V_Ref/index.php?11#photo

8. Громадська думка та електоральні наміри українців на початку нового політичного сезону (за даними всеукраїнського репрезентативного опитування, проведеного 8−15 вересня 2017 року) / Асоціація політичних психологів України. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. URL: http://www.ispp.org.ua/files/1508422178.pdf

9. Динаміка ставлення населення України до Росії та населення Росії до України / КМІС. URL: http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=177

10. До 26-річниці Незалежності України: тенденції змін громадської думки / Фонд Демокрптичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: http://dif.org.ua/article/do-26-richnitsi-nezalezhnosti-ukraini-tendentsii-zmin-gromadskoi-dumki

11. Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, регіональні особливості / Центр Разумкова. URL: http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf.

12. Індекс результативності російської пропаганди / Київський міжнародний інститут соціології. URL: http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510.

13. Кульчицький С., Міщенко М. Україна на порозі об'єднаної Європи. Київ, Центр Разумкова, 2018. Видання здійснено в рамках проекту Центру Разумкова «Геополітичний вибір України 1991−2017рр.» за підтримки Представництва Фонду Ганса Зайделя в Україні / Центр Разумкова. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018-Ukr_na_porozi...pdf.

14. Національна безпека і оборона № 3-4 (161-162) 2016 рік / Центр Разумкова. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf.

15. Оцінка громадянами ситуації в країні, ставлення до суспільних інститутів, електоральні орієнтації. URL: http://razumkov.org.ua/upload/1463122497_file.pdf.

16. Соціальна напруга та протестна активність: погляд соціологів / Фонд Демокрптичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: http://dif.org.ua/article/sotsialna-napruzhenist-ta-protestna-aktivnist-poglyad-sotsiologiv.

17. Ставлення громадян України до суспільних інститутів, електоральні орієнтації. Результати соціологічного дослідження, 23 жовтня 2017 р. / Центр Разумкова. URL: http://razumkov.org.ua/napryamki/sotsiolohichni-doslidzhennia/stavlennia-hromadian-ukrainy-do-suspilnykh-instytutiv-elektoralni-oriientatsii-2

18. Указ Президента України № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України» / РНБО України. URL: http://www.rnbo.gov.ua/documents/396.html

19. Україна через три роки після Революції гідності: стан суспільної свідомості. Квітень 2017. Інформаційний бюлетень. К.: 2017. С. 30. URL: http://www.ispp.org.ua/files/1492682532.pdf.

20. Українське суспільство 1992–2014. Моніторинг соціальних змін. / За редакцією д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М. Шульги. Т. 2. К.: Інститут соціології НАН, випуск 2014 1 (15). 566 с.; Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 3 (17) / Головні редактори д.екон.н. В.М. Ворона, д.соціол.н. М.О. Шульга. Київ: Інститут соціології НАН України, 2016. 550 с.; Додаток: таблиці моніторингового опитування «Українське суспільство – 2016» 2015 / Інститут соціології НАН України. URL: http://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/dodatki2016.pdf.

21. Як змінилося ставлення населення України до Росії та населення Росії до України з 2008 до 2016 років / КМІС. URL: http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=632&page=1 .

REFERENCES:

1. Global Attitudesand Trends. Language (2017) / Pew Research Center. URL: http://www.pewglobal.org/2017/02/01/language-the-cornerstone-of-national-identity/ [in English].

2. Quality of Nationality Index, QNI / Henley & Partners. URL: https://ru.henleyglobal.com/files/factsheets/new_june/QNI_Index_FCTSHT_180409.pdf#zoom=100 [in English].

3. The Global Leader in Residence and Citizenship Planning / Henley & Partners. URL: https://henleyglobal.com/ [in English].

4. The Henley & Partners Visa Restrictions Index / Henley & Partners. URL: https://henleyglobal.com/files/download/hvri/HP_Visa_Restrictions_Index_170301.pdf [in English]

5. Ukrainian Municipal Survey (Match 2-20, 2015) International Republican Institute. URL: http://www.iri.org/

sites/default/files/wysiwyg/2015-05-19_ukraine_national_municipal_survey_march_2-20_2015.pdf [in English]; Ukrainian Municipal Survey (20 January – 8 February 2016). International Republican Institute. URL: http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/municipal_poll_2016_-_public_release.pdf [in English]; Tretie vseukrainske munitsipalne opytuvannia (01-02.2017) [Ukrainian Municipal Survey] International Republican Institute. URL: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/municipal_survey_february_2017_ua.pdf [in Ukrainian]; Chetverte vseukrainske munitsypalne opytuvannia (20 sichnia – 10 liutoho 2018 roku) [Ukrainian Municipal Survey] International Republican Institute. URL: http://ratinggroup.ua/research/regions/chetvertyy_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html [in English]

6. Vzaiemodiia derzhavy i suspilstva, symvolichnyi prostir narodu ta ukrainsko-rosiiski vzaiemyny u dzerkali hromadskoi dumky. (Zhovten 2015) [Interaction of the state and society, symbolic space of the people and Ukrainian-Russian relations in the mirror of public opinion]. URL: http://www.ispp.org.ua/bibl_6.htm [in Ukrainian]

7. Vidomist pro rezultaty Vseukrainskoho referendumu, (1 hrudnia 1991). TsDAVO Ukrainy. F. 1. Op. 28. Spr. 144. Ark. 6. [The results of the All-Ukrainian referendum]. URL: http://www.archives.gov.ua/Sections/15r-V_Ref/index.php?11#photo [in Ukrainian]

8. Hromadska dumka ta elektoralni namiry ukraintsiv na pochatku novoho politychnoho sezonu za danymy vseukrainskoho reprezentatyvnoho opytuvannia, (8−15 veresnia 2017 roku) [Public opinion and electoral intentions of Ukrainians at the beginning of the new political season] Asotsiatsiia politychnykh psykholohiv Ukrainy. Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii NAPN Ukrainy. URL: http://www.ispp.org.ua/files/1508422178.pdf [in Ukrainian]

9. Dynamika stavlennia naselennia Ukrainy do Rosii ta naselennia Rosii do Ukrainy (2016) [Dynamics of the attitude of the population of Ukraine to Russia and the population of Russia in Ukraine] / KMIS. URL: http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=177 [in Ukrainian].

10. Do 26 richnytsi Nezalezhnosti Ukrainy: tendentsii zmin hromadskoi dumky (2017) [To the 26th anniversary of Independence of Ukraine: tendencies of changes in public opinion]. URL: http://dif.org.ua/article/do-26-richnitsi-nezalezhnosti-ukraini-tendentsii-zmin-gromadskoi-dumki [in Ukrainian].

11. Identychnist hromadian Ukrainy v novykh umovakh: stan, tendentsii, rehionalni osoblyvosti [Identity of Ukrainian citizens in new conditions: state, trends, regional peculiarities] Tsentr Razumkova. URL: http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf [in Ukrainian].

12. Indeks rezultatyvnosti rosijskoi propahandy (2017) [Index of Russian propaganda efficiency] Kyivskii miznarodnii institute sotsiolohii. URL: http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510) [in Ukrainian].

13. Kulchytskyi S., Mishchenko M. Ukraina na porozi obiednanoi Yevropy (2018). Vydannia zdiisneno v ramkakh proektu Tsentru Razumkova «Heopolitychnyi vybir Ukrainy 1991−2017 rr.» za pidtrymky Predstavnytstva Fondu Hansa Zaidelia v Ukraini. [Ukraine is on the verge of a united Europe] Tsentr Razumkova. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018-Ukr_na_porozi...pdf [in Ukrainian].

14. Natsionalna bezpeka i oborona № 3-4 (161-162) (2016 rik) [National Security and Defense]. Tsentr Razumkova. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf [in Ukrainian].

15. Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini, stavlennia do suspilnykh instytutiv, elektoralni oriientatsii (2017) [Citizens' assessment of the situation in the country, attitudes towards social institutions, electoral orientation] Tsentr Razumkova. URL: http://razumkov.org.ua/upload/1463122497_file.pdf [in Ukrainian].

16. Sotsialna napruha ta protestna aktyvnist: pohliad sotsiolohiv [Social tension and protest activity: the view of sociologists]. Fond Demokrptychni initsiatyvy imeni Ilka Kucheriva. URL: http://dif.org.ua/article/sotsialna-napruzhenist-ta-protestna-aktivnist-poglyad-sotsiologiv [in Ukrainian].

17. Stavlennia hromadian Ukrainy do suspilnykh instytutiv, elektoralni oriientatsii. Rezultaty sotsiolohichnoho doslidzhennia, (23 zhovtnia 2017 roku) [Attitude of Ukrainian citizens to public institutions, electoral orientation] Tsentr Razumkova. URL: http://razumkov.org.ua/napryamki/sotsiolohichni-doslidzhennia/stavlennia-hromadian-ukrainy-do-suspilnykh-instytutiv-elektoralni-oriientatsii-2 [in Ukrainian].

18. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 287/2015 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» (2015)[About the Strategy of National Security of Ukraine] RNBO Ukrainy. URL: http://www.rnbo.gov.ua/documents/396.html [in Ukrainian].

19. Ukraina cherez try roky pislia Revoliutsii hidnosti: stan suspilnoi svidomosti. Kviten 2017. Informatsiinyi biuleten. (2017) [Ukraine three years after the Revolution of dignity: state of social consciousness]. ISPP. URL: http://www.ispp.org.ua/files/1492682532.pdf [in Ukrainian].

20. Ukrainske suspilstvo 1992–2014. Monitorynh sotsialnykh zmin. / Za redaktsiieiu d.ek.n. V.Vorony, d.sots.n. M.Shulhy (2016) [Ukrainian society 1992−2014. Monitoring of social changes] Instytut sotsiolohii NAN, vypusk 2014. 1 (15). 566 s. [in Ukrainian]; Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin. Vypusk 3 (2016) / Holovni redaktory d.ekon.n. V.M. Vorona, d.sotsiol.n. M.O. Shulha. [Ukrainian society 1992−2014. Monitoring of social changes] Instytut sotsiolohii NAN 550 s. [in Ukrainian]; Dodatok: tablytsi monitorynhovoho opytuvannia «Ukrainske suspilstvo – 2016» 2015 (2016) [Tables of the monitoring questionnaire Ukrainian Society - 2016] Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. URL: http://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/dodatki2016.pdf [in Ukrainian].

21. Iak zminylosia stavlennia naselennia Ukrainy do Rosii ta naselennia Rosii do Ukrainy z 2008 do 2016 rokiv) (2016) [How the attitude was changed of Ukraine's population to Russia and the population of Russia to Ukraine from 2008 to 2016] Kyivskii miznarodnii institute sotsiolohii. URL: http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=632&page=1 [in Ukrainian].

Security imperatives of the national and civil consolidation in Ukraine

Dehterenko Anastasiia Mykolaivna

PhD in Political Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student of National Institute for Strategic Studies
Pyrogova Str., 7-a, Kyiv, Ukraine

The article presents the analysis of the process of formation of a national and civil consolidation in Ukraine in the light of security imperative that defines the topicality and certain originality of this scientific work. The author considers the question of a national self-determination which is perfectly revealed by means of the analysis of the increasing of the level of understanding of the importance of saving of independence and unity of the country; increasing of the level of the civil self-determination and patriotism of the citizens of Ukraine; activation of mass volunteers' movement; through the research of the foreign policy and integration objectives and awareness of the citizens of the country; the influence of the surrounding local, regional, state and international systems. Especially these processes have special meaning beginning with period of occupation of the Crimea and war outbreak in Donbas by the Russian Federation.

The suggested scientific research analyses the results of Ukrainian and Foreign sociological surveys, statistic data, there being analyzed the dynamic of an integral index of a national distancing of a Ukrainian population from different ethnic groups, there being highlighted world ratings as for the value of Ukrainian citizenship.

There has been proved that national and civil consolidation becomes one of the security imperatives. Consolidating factors have been analyzed as well: patriotic feelings, the image of a enemy, geopolitical orientations, the language of communication, protests and civil activity. The process of national identity has influence onto the contradictions of the regional development of the country; they are specified by the language and ethnic area, the differences from ethnic and political, cultural and ethnic and confessional self-determination of the population in Ukraine. The absence of the effective of a national policy in counteraction to danger makes this sphere potentially attractive in hybrid war against Ukraine. Afterwards Ukrainian state has to focus onto the integration mechanisms, which are aimed onto the formation of national cognation of Ukrainian nation, focusing onto the formation of integral national cultural space. Afterwards Ukrainian state has to focus onto the integration mechanisms, which are aimed onto the formation of national cognation of Ukrainian nation, focusing onto the formation of integral national cultural space.

The research stresses that in for years after the beginning of the armed conflict in Ukraine the war not only destroyed but enforced the processes of national self-awareness of Ukrainian citizens, irrespective of their ethnic origin, mother language or territorial identity. The dynamics index of the condition of formation of Ukrainian political nation persuasively speaks for this: the increasing the level of understanding of the importance of preservation of the independence and unity of the country, increasing level of civil self-determination.

Key words: *the condition of formation of Ukrainian political nation, the preservation of independence and unity of the country, civil self-determination, national and civil consolidation, security imperatives.*

Сторожук Світлана Володимирівна

Гоян Ігор Миколайович

Федик Оксана Василівна

Аксіологічні засади євроінтеграції України

УДК 304.444
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-2-139-146

Сторожук Світлана Володимирівна
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
вул. Героїв Оборони, 15,
м. Київ, Україна
Гоян Ігор Миколайович
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії,
соціології та релігієзнавства
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57,
м. Івано-Франківськ, Україна
Федик Оксана Василівна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної
та клінічної психології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57,
м. Івано-Франківськ, Україна

Євроінтеграційні процеси, які відбуваються в Україні, мають чітко виражений політико-правовий вимір. Не варто забувати, що виконання політичних, правових, економічних зобов'язань перед ЄС – це тільки декларативна сторона євроінтеграційного процесу. Вона має важливе значення для знайомства, прийняття та реалізації у житті українського суспільства тих фундаментальних цінностей, які визначили образ сучасної Європи, це не дає підстав говорити про загальне визнання та прийняття на ментальному рівні. З огляду на це, можемо припускати, що початок повномасштабного євроінтеграційного процесу українського суспільства поки що попереду і передбачає світоглядно-ментальну трансформацію українського суспільства. Мета роботи полягає у розкритті своєрідності аксіологічного простору українського суспільства крізь призму задекларованого євроінтеграційного процесу. У дослідженні використано аксіологічний підхід та метод компаративного аналізу, а також соціологічні показники щодо своєрідності ціннісних і світоглядних орієнтації громадян України, сформовані експертами Центру Розумкова. Ряд положень та висновків побудовані на висновках американського дослідника Дж. Гайдта щодо впливу капіталізму на моральний стан та ціннісну систему суспільства. Результати дослідження показали, що для успішної євроінтеграції в Україні має бути сформована тотожна до європейської система людиноцентричних цінностей. Між тим, такі цінності не можна нав'язати, виховати чи декларативно впровадити, як це відбувається з відповідними правовими актами, які слугують формальним свідченням обраного державою курсу. Євроінтеграція, забезпечуючи входження українського суспільства в європейський культурний і аксіологічний простір як рівноцінної його частини, потребує докорінних економічних реформ, у підсумку яких істотно знизиться рівень екзистенційного тиску населення. Тільки у разі підвищення рівня життя кожного українського громадянина може стати запорукою переходу від цінностей виживання до цінностей свободи та самовираження у найширшому значенні цього слова.

Ключові слова: *євроінтеграція, аксіологічний простір, екзистенційний тиск, цінності виживання, етнонаціональна ідентичність, європейська ідентичність.*

Вступ. Євроінтеграційні процеси, які відбуваються в Україні, мають чітко виражений політико-правовий вимір. Між тим, не варто забувати, що виконання політичних, правових, економічних зобов'язань перед ЄС – це тільки декларативна сторона євроінтеграційного процесу. Вона має важливе значення для знайомства, прийняття та реалізації у житті українського суспільства тих фундаментальних цінностей, які визначили образ сучасної Європи, між тим, це не дає підстав говорити про загальне визнання та прийняття на ментальному рівні. З огляду на це, можемо припускати, що початок повномасштабного євроінтеграційного процесу українського суспільства поки що попереду. Він передбачає, з одного боку, світоглядно-ментальну трансформацію українського суспільства під впливом нових ціннісних орієнтацій, а з іншого – видозміну самої Європи, оскільки, як цілком слушно зауважував Дітер Лангевіше, «Європа – це процес постійного конструювання» [13, с. 179], яке відбувається, зокрема, завдяки розширенню її кордонів на схід.

Проблема євроінтеграції України вже неодноразово ставала предметом наукових пошуків фахівців із політології, психології, соціології, філософії, етнополітики тощо. З огляду на зауваження О. Сакало про те, що «Європа нині постає не стільки географічним поняттям, скільки ціннісним» [17, с. 106], особливу увагу привертають роботи тих українських дослідників, які вивчали аксіологічний вимір євроінтеграції. У такому контексті доречно згадати роботи В. Бондаренка [22], В. Будза [1], Є. Головахи [4], І. Гояна [1; 27], Ю. Кальниша, А. Ковбасюка [6], М. Козловця [8], О. Кубрака [10], А. Кудряченка [11], М. Лимара [14], О. Львова [15], К. Олас-Декет [16], М. Пірен [18; 17], О. Сакало [20; 19], С. Сторожук [21] та інших. Попри непересічне значення напрацювань згаданих дослідників для вивчення аксіологічної складової частини євроінтеграційного процесу не тільки в Україні, а й інших транзитивних суспільствах, їхню увагу привертає, передусім, своєрідність європейських аксіологічних стандартів. Натомість можливість їх прийняття українським суспільством визнається доконаним фактом, який не потребує додаткової уваги.

Витоки вищезгаданого підходу черпають своє коріння на рівні буденного світогляду – тут панує переконання, що головною перешкодою реалізації проекту «Європейська Україна» є корумпо-

вана українська влада. Така точка зору видається занадто поверховою, а отже, не окреслює дійсний стан справ. Так, привертає увагу, насамперед, той факт, що Україна ратифікувала більшість тих міжнародних угод, які не тільки у правовій, а й ціннісно-світоглядній площині визначили образ сучасної Європи. В такому контексті найбільш показовим прикладом є «Загальна декларація прав людини» (1948), у Преамбулі до якої вказується, що честь, гідність та права кожної людини мають стати найвищою цінністю для народів Об'єднаних Націй [2]. Ця вимога, як свідчать опитування Центру Розумкова [12], нині здобула високу підтримку серед молодого покоління українців, які високою мірою орієнтовані на індивідуальні цінності та розвиток творчого потенціалу. Між тим, представники старшого покоління надають більш важливого значення «традиції», водночас покладаючи високі надії на сильного лідера та успадковану від радянських часів політику «зрівнялівки» [12, с. 201−229]. Загалом експерти Центру Розумкова акцентують на загальній відповідності ціннісних орієнтацій українців та представників «Старої Європи». Це, своєю чергою, дає підстави говорити про наявність істотних зрушень на шляху формування української громадянської нації як повноправного члена європейської спільноти.

Значно менш перспективними порівняно з наведеними твердженнями видаються зауваги В. Кравченка. Зокрема, відомий український дослідник переконаний: «Жодного радикального розриву з радянським минулим в Україні не відбулося – навпаки, маємо саме ту тяглість, на брак якої в національній історії повсякчас нарікали українські інтелектуали. Мало того, що політичний режим, який утвердився на території України, виявився «національним за формою та радянським за змістом», то ще й суспільство залишилося глибоко зрадянізованим, зберігши ментальність, звички, стереотипи, спосіб життя й мислення радянської доби» [9, с. 455]. Водночас дослідник акцентує на домінуванні російського впливу на Україну та домінуванні антиліберальних інституцій [9, с. 456]. Загалом визнаючи раціональність висновків В. Кравченка, зокрема завдячуючи соціологічному опитуванню, здійсненому експертами Центру Розумкова, які, констатували, що, попри істотні відмінності, нині ще спостерігається високий рівень спорідненості ціннісної системи українського та російського суспільства [12]. На їхню думку, ця особливість зумовлена міцним вкоріненням радянських стереотипів.

Мета і завдання. З огляду на відверту поляризацію оцінок світоглядно-аксіологічної своєрідності українського суспільства та відкритий і динамічний характер базових європейських цінностей, мета роботи полягає у розкритті своєрідності аксіологічного простору українського суспільства крізь призму задекларованого євроінтеграційного процесу.

Методи дослідження. У дослідженні використано аксіологічний підхід та метод компаративного аналізу, які дали змогу показати не тільки своєрідність українського та європейського аксіологічного простору, а й рівень їхньої відповідності. Емпіричною базою дослідження стали соціологічні показники щодо своєрідності ціннісних і світоглядних орієнтації громадян України, сформовані експертами Центру Розумкова. Ряд положень та висновків вибудовані на тлі широких соціологічних досліджень та висновків американського дослідника Дж. Гайдта щодо впливу капіталізму на моральний стан та ціннісну систему суспільства.

Результати. Без сумніву, саме цінності є тим підґрунтям, на якому вибудовується суспільної взаємодії та показниками основних духовних і матеріальних орієнтирів розвитку людини і суспільства. М. Пірен цілком слушно зауважує: «Цінності служать еталоном, ідеалом для всіх людей і являють собою переконання, що поділяються з іншими, щодо цілей, яких потрібно прагнути» [17, с. 83–84]. Інакше кажучи, ієрархія цінностей має фундаментальне місце у структурі індивідуального та колективного світогляду, тим самим визначаючи мотивацію людської діяльності [1, с. 10; 13−14]. А тому, коли йдеться про інтеграцію, яка часто переплітається з диференціацією (що особливо чітко прослідковується у сучасній Україні), першочерговим завданням постає формування відповідної європейським стандартам ціннісної системи.

Вказана програма надзвичайно неоднозначно сприймається не тільки на рівні пересічних українців, а й в інтелектуальному дискурсі. Так, приміром, М. Козловець переконаний, що, попри позитивний характер євроінтеграції, вона може підривати сили українського суспільства та «зумовлювати моральний занепад і деградацію, розмивати культурну та етнонаціональну ідентичність» [8, с. 148]. Звісно, вказана позиція має право на життя і навіть дуже популярна серед пересічних українців, характерною ментальною рисою яких тривалий час лишається консерватизм, який часто поєднується з традиціоналізмом. Насправді ліберальні європейські цінності не становлять для українського суспільства жодної реальної загрози. Навпаки, їх практична реалізація стане вагомим світоглядним тлом подолання моральної деградації українського суспільства та сприятиме переходу від «цінностей виживання» до «універсальних цінностей», невіддільною частиною яких є «права жінок, права тварин, права геїв, права людини і погіршення стану навколишнього середовища» тощо [28].

Ще більш дискусійною, на наш погляд, видається засторога М. Козловця щодо розмивання культурної та етнонаціональної ідентичності. По-перше, високий рівень прив'язаності українського суспільства до етнокультурних цінностей, яке проявляється у незмінній реалізації принципу

етнічної нації у громадянській політиці, за наявності високого відсотку етнічних меншин, сприяє формування чіткої лінії розколу в українському суспільстві, який, за підтримки чужоземних держав, може зумовлювати подальшу фрагментацію державних кордонів. Подолання цієї проблеми, на думку Л. Козера, можливе тільки за умови формування громадянського суспільства, яке розпорошить різнопланові інтереси, а з ним й ідентичність, у численних асоціаціях і групах, тим самим підриваючи змогу виокремити єдину лінію суспільного розколу [7, с. 102].

Звісно, розбудова громадянського суспільства – це один із найкращих засобів нівелювання світоглядного та ціннісного розколу українського суспільства. Між тим, його постання не забезпечить збереження етнонаціональної ідентичності, а отже, застороги М. Козловця щодо розмивання української етнокультурної ідентичності у процесі євроінтеграції є цілком правомірними. На перший погляд, таку думку висловлює й М. Гібернау, яка у процесі дослідження національної ідентичності дійшла висновку, що в умовах глобалізації збереження єдиної національної ідентичності є досить проблематичним і вимагає виваженої національної стратегії, яка зможе об'єднати різні інтереси, тим самим забезпечивши утримання державних кордонів [3, с. 20]. Вивчаючи цей аспект проблеми, іспанська дослідниця акцентує на «плинному та динамічному характері» національної ідентичності [3, с. 20]. Показово, що у такому разі йдеться не так про зміну самої національної ідентичності, чуття якої може залишатися незмінним протягом багатьох поколінь, як про історичні варіації тих елементів – мови, культури, традицій, політичних символів тощо, які в різні історичні періоди забезпечують це почуття. Фактично, М. Гібернау, на відміну від М. Козловця, веде мову не про ту національну ідентичність, котра постає на етнічному ґрунті, а ту, яку свідомо вибудовує держава і котра охоплює все населення країни.

Отже, загалом визнаючи надзвичайну важливу роль єдиної національної ідентичності у державотворчому процесі, вважаємо за доцільне наголосити на тому, що в умовах глобалізації та високого рівня міграції населення етнічний принцип не може бути основою національної стратегії. В країні з високим рівнем націоналізму та етноцентризму немає місця демократії та визнанню загальної правової рівності [24], що й зумовлює доволі упереджене ставлення європейських інтелектуалів до патріотизму та етнічних різновидів націоналізму [29]. Зауважимо, що збереження етнічного принципу в українській громадянській політиці зашкодить не тільки ефективній євроінтеграції українського суспільства, а й надалі зумовлюватиме різку поляризацію суспільства на «своїх» і «чужих», тим самим підриваючи можливість громадянської консолідації.

З огляду на вищесказане, вести мову про якусь загрозу моральному стану та національній ідентичності українців у підсумку євроінтеграції нині немає жодних підстав. Крім того, євроінтеграція, забезпечуючи поширення базових європейських цінностей в українському суспільстві, може справити надзвичайно позитивний вплив на моральний стан українського суспільства, зумовлюючи ріст толерантності та відкритості до «Іншого». На наш погляд, така світоглядна настанова жодним чином не загрожує українській етнокультурній ідентичності за умови відповідної символічної та культурної політики, що цілком і повністю засвідчує чинний європейський досвід. Показовими у цьому контексті є зауваження М. Пірен, яка акцентує на відсутності єдиної європейської культури [17, с. 79]. Тобто, попри інтеграцію та глобалізацію, європейці залишаються культурно розмаїтими. З огляду на це, є всі підстави сподіватися, що за умов ефективної інтеграції українська культура зможе віднайти власне місце у загальноєвропейському культурному просторі. Його існування забезпечується не стільки універсалізацією культурних надбань та етніцидом, який, частіше за все, виступає невіддільною частиною громадянської політики національних держав, як формуванням спільного аксіологічного простору, який забезпечує існування Європи як духовної спільноти.

Розвиток загальноєвропейського аксіологічного простору у всіх сферах суспільного буття, на наш погляд, це не стільки технологічна процедура, як вважає М. Пірен [17, с. 82], скільки суспільний результат ментальної спорідненості, на тлі якої постала європейська ідентичність. В її основі лежить віра у те, що європейські цінності, а саме: свобода, повага до гідності, соціальна справедливість, соціальна рівність, прозорість, гуманізм, толерантність – це ті моральні якості, які вирізняють європейців із-поміж інших людей та цивілізаційних спільнот, водночас забезпечуючи її процвітання. Завдяки своїй ціннісній системі Європа набула тих якостей, якими володіла свого часу Візантія, – міф, мрія, мета, а подекуди навіть ворог, який здатний зсередини зруйнувати підвалини усталеного укладу життя.

Розглядаючи Європу як ціннісну систему, долучення до котрої стало не тільки мрією, а й метою багатьох народів та держав, не можна оминути увагою зауваження А. Кудряченка, який вважає, що «цінності, виникнувши здебільшого як моральні поняття для країн Європи, останнім часом дедалі частіше набувають зобов'язуючих обрисів <…> Цінності зі своїх якостей моральних настанов набирають аксіологічних вимірів та розраховані не на переконання, а на примус партнерів, тобто вони постають певним правочином» [11, с. 67]. На перший погляд, висновки дослідника можуть видатися цілком раціональними, однак за умови прийняття того, що

європейські цінності виникли як моральні поняття, необхідно водночас визнавати євроінтеграцію глухим кутом для тих народів, котрі мають відмінні чесноти та моральні настанови. Між тим, цілком аргументовано показав Дж. Гайдт, цінності великою мірою визначені рівнем економічного розвитку суспільства: ріст добробуту суспільства зумовлює зниження екзистенційного тиску шляхом забезпечення базових потреб, водночас зумовлюючи розширення світогляду та формування космополітичних цінностей [28]. Окрім того, за умови набуття цінностями примусового характеру, вони втрачають своє концептуальне значення, перетворюючись на засоби соціального насилля.

З огляду на вищесказане, ми вважаємо, що зародження європейських цінностей стало закономірним результатом тих світоглядних змін, які породили епоху Модерн і були закріплені спочатку у «Декларації прав людини і громадянина» (1789 р.), а згодом «Загальній декларації прав людини» (1948 р.). Ці документи, постаючи відповіддю на злободенні питання, закріпили норми, які тільки згодом перетворилися на моральні імперативи. На користь нашого твердження може слугувати, по-перше, той факт, що, на відміну від «Декларації прав людини і громадянина» (1789 р.), у котрій йшлося про свободу, рівність і братерство чоловіків згідно з віковим майновим, освітнім, віковим тощо цензом, у «Всезагальній декларації…» йшлося про «кожну людину, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища» [2, ст. 2]. Водночас саме на цей період, як показала Б. Фрідан, припадає нова хвиля зростання гендерної дискримінації [23].

Не вдаючись до детального аналізу основних положень «Загальної декларації прав людини» (1948 р.), зауважимо, що саме вона стала концептуальною основою формування європейського аксіологічного простору, альфою і омегою якого є людина. Звісно, на перший погляд, таке зауваження може видатися аж надто передчасним, оскільки у сучасному інтелектуальному дискурсі у цьому контексті часто згадується свобода, демократія, громадянське суспільство, соціальна справедливість, рівність, толерантність тощо. Між тим, усі вони є похідними, адже цілком очевидно, що всебічний і вільний розвиток особистості потребує свободи. Натомість свобода неможлива без демократії та приватної власності, які передбачають визнання прав і свобод іншої людини, тим самим породжуючи повагу і до її ідентичності через толерантність та відсутність розмаїтих типів дискримінації. Фактично, забезпечення права на захист честі і гідності особистості не можливе поза правовою державою, своєю чергою, остання – без прозорого і чесного розподілу влади, без соціальної відповідальності, соціальної справедливості, соціальної солідарності та соціальної рівності.

На основі вищесказаного доходимо висновку, що запорукою ефективної євроінтеграції українського суспільства може стати формування розлогої людиноцентричної системи цінностей, яка охопить усі сфери життя суспільства. Між тим, ця проста вимога, на думку Є. Головахи, на теренах України може зустрітися з неабияким суспільним спротивом – «українцям, – як вважає дослідник, – більше, ніж громадянам інших європейських країн, властиві цінності «безпеки», «конформності», «влади», «традиції», «збагачення», «досягнення успіху» і менше – цінності «відкритості для змін», «самостійності», «доброзичливості», «гедонізму». Для людей із таким ціннісним симптомокомплексом, – продовжує свою думку дослідник, – властиві обачливість, потреба державного захисту, соціального визнання та збагачення, консерватизм, безініціативність у поєднанні з жагою влади. Такі риси визначають переважно традиціоналістську свідомість, що не притаманна базовому типу сучасної цивілізованої європейської людини» [4, с. 44]. Загалом, на думку Є. Головахи, традиціоналізм як ментальна характеристика та ціннісна орієнтація тривалий час залишається однією з головних причин суперечливого, дуже неквапливого та непослідовного процесу реформування політичної системи й економіки України. Таку думку висловлює й О. Сакало, наполягаючи на тому, що «для українського суспільства загалом характерним є певний ціннісний симбіоз. Для людей більш притаманними є цінності виживання та секулярно-раціональні цінності, втім, водночас мають помітне поширення й традиційні цінності» [19, с. 101].

На наш погляд, запропонована О. Сакало характеристика цінностей пересічних українців є дуже поверховою, як мінімум, з огляду на те, що дослідник подає її у контексті дослідження, яке здійснюють Р. Інглхарт та К. Вельцель, які наголошують на тому, що в традиціоналістських країнах, на зразок України, «акцент робиться на відповідність до суспільних норм, а не індивідуальних устремліннях, підтримується шанобливе ставлення до влади, простежується високий рівень національної гордості й націоналістичних настроїв» [5, с. 86]. Натомість ліберальні суспільства, як цілком справедливо зауважують дослідники, вибудовуються на цінностях самовираження, а тому люди частіше акцентують на «толерантності, довірі <…> суб'єктивному благополуччі (subjective well-being), громадській активності й самовираженні, яке виникає в постіндустріальних суспільствах із високим рівнем життєвої захищеності і особистої незалежності» [5, с. 86].

Загалом дослідження Р. Інглхарт та К. Вельцель спрямоване показати, що саме цінності самовираження є основою формування ліберальних демо-

кратій, адже вони «мотивують людей до набуття громадянських і політичних прав» [5, с. 223]. Що стосується цінностей виживання, то вони властиві зазвичай тільки традиційним суспільствам, в яких «акцент робиться, перш за все, на економічній і фізичній захищеності; члени цих суспільств вважають, що іноземці, етнічна багатоманітність і культурні зміни становлять загрозу, – це породжує нетерпимість стосовно <…> маргінальних груп, бажання зберегти традиційний розподіл гендерних ролей і авторитарні тенденції у політичному світогляді» [5, с. 86]. Водночас дослідники цілком справедливо акцентують на тому, що «дискримінаційний імпульс, який є характерним для цінностей виживання, поєднує ксенофобію стосовно «чужих» з авторитаризмом для «своїх». І, навпаки, гуманістична спрямованість цінностей самовираження поєднує космополітичну тенденцію визнання прав людини за всіма з лібертаріанською спрямованістю, яка ставить як наріжний камінь свободу особистості» [5, с. 215]. У цьому аспекті цінності самовираження, власне ліберальні цінності є гуманними та людиноцентричними.

Раціональність зауваг Р. Інглхарта та К. Вельцеля щодо панування цінностей виживання серед українців не викликає жодного сумніву. Крім того, на наш погляд, саме така світоглядна орієнтація зумовлює утвердження закритого типу суспільства з високим рівнем ксенофобії, який досить часто підноситься до рівня позитивних рис. Так, наприклад, попри наявність великої кількості українських та зарубіжних досліджень, в яких висвітлюється негативна сторона властивого українцям етнонаціоналізму, він не тільки тривалий час залишається концептуальною основою громадянської політики, а й підноситься до рівня кращих рис українського народу, серед яких, вже неодноразово згадана нами М. Пірен, виділяє «гідність, любов до життя, патріотизм <…> готовність захищати рідну землю <…> Типовими якостями українського характеру є правдолюбство, довіра, щедрість <…> задушевність, ліризм, поетичність, працьовитість <…> глибока волелюбність» [17, с. 87]. Не вдаючись до детального аналізу цих якостей, хотілося б звернути увагу на зауваження В. Яніва щодо своєрідності українського індивідуалізму, крізь призму якого можна зрозуміти зміст і особливо історичні наслідки вищезгаданих ментальних рис українців. Зауважимо, що відомий український дослідник аналізує український індивідуалізм та прагнення до свободи в контексті порівняно з відповідними рисами європейських народів, виявляючи їх істотну відмінність. Зокрема, В. Янів доводить, що європейський індивідуалізм постав «із відчуття співвідповідальності за долю держави чи рівності перед державою», тоді як «індивідуалізм українця випливав, насамперед, із зустрічі з життям, в якому він мусів утриматися, виявитися, самоствердитися в найважчих умовах граничних ситуацій проміжної землі, – у дальшому цей індивідуалізм степенувався саме з протилежних причин, коли він замикався в собі, утікаючи від світу й шукаючи джерел вартості в обличчі небезпек та загроз у самому собі. «Малий світ» – мікрокосмос внутрішнього життя замкненої в собі людини став для нас осередком всесвіту, – «макрокосмосу»» [26, с. 288, 295]. Окрім того, вчений неодноразово зауважує, що навіть у випадках, коли український індивідуалізм набував форми самовираження, він «вироджувався у бунт для бунту, у спротив взагалі, у неґацію вже не тільки чужої влади, а й усякої влади, у недисциплінованість» [26, с. 289].

Звісно, висновки та коментарі В. Яніва можуть бути вкрай неоднозначно сприйняті в закритому суспільстві з високим рівнем національної гордості. Попри це, їх не варто розглядати як вирок – вони, як справедливо доводив В. Янів, є закономірним результатом особливостей географічного середовища й історичного розвитку українського народу. Не останнє місце, якщо вірити Дж. Гайдту, в цьому переліку посідає рівень економічного розвитку, який, на думку американського дослідника, є фундаментом ціннісної системи суспільства [28]. Приміром, на думку Дж. Гайдта, людиноцентрична система цінностей може виникнути тільки за умови зниження екзистенційного тиску у підсумку високого розвитку капіталізму та зростання запиту на професії, які потребують активності, креативності та самовираження [28]. Звісно, з огляду на те, що «розвиток сучасної України проходить у складних умовах політичної та економічної нестабільності, правової безвідповідальності й неграмотності, соціальної незахищеності <…> невпевненості у майбутньому, небаченні сенсу власного існування, відсутності прагнення самореалізації» [22, с. 231], сподіватися на формування нової, людиноцентричної системи цінностей надзвичайно складно.

Без сумніву, довгострокова економічна нестабільність не сприяє формуванню людиноцентричної системи цінностей. Навпаки, вона зумовлює постання таких світоглядно-аксіологічних настанов, які засвідчують транзитивний характер українського суспільства. Його особливостями, на думку Ю. Щербакова, тривалий час залишається низький рівень законослухняності – правовий нігілізм; поєднання бажання налагодити демократичний розподіл між гілками влади з ностальгією за авторитарною владною вертикаллю; фіксація цінності суверенної незалежної української держави, сподівання на появу «сильного лідера», прагнення до істотного підвищення добробуту всіх громадян як консолідуюча ідея суспільства, вплив ідеї «рівних прав і співіснування в межах однієї держави», переважна аполітичність, відсутність стійких політичних уподобань, небажання обстоювати гаран-

товані де-юре права, етнічний та національний локалізм, помірний «універсалізм» та «космополітизм», незначна довіра людей до представників інших релігійних конфесій та іншої національності, домінування підданського типу політичної культури, особистий індивідуалізм, не спрямований на вияв у громадській сфері [25, с. 108–109]. Такий політичний портрет навряд чи сприятиме успішній євроінтеграції українського суспільства.

Інакше кажучи, за несприятливих суспільно-політичних та економічних умов сподіватись на успішну євроінтеграцію України не можна ані в теперішньому, ані в майбутньому, ані взагалі коли-небудь. Євроінтеграційні декларації, мрії і бажання українських громадян мають відповідати дійсності, тобто реальним умовам та європейським стандартам людського життя, гідності і поваги до людини, її праці та ідентичності. Натомість декларування курсу на євроінтеграцію – це тільки повідомлення про свої можливі майбутні наміри, які при нагоді можуть бути й змінені. З огляду на це, цілком справедливими видаються зауваження А. Кудряченка, що європейський курс «має постійно підкріплюватися конкретними заходами, ціннісні засади мають не лише <…> артикулюватися очільниками владних інституцій, але й стати повсякденною політичною практикою» [11, с. 67].

Висновки. Для успішної євроінтеграції в Україні має бути сформована тотожна до європейської система людиноцентричних цінностей. Між тим, такі цінності не можна нав'язати, виховати чи декларативно впровадити, як це відбувається з відповідними правовими актами, які слугують формальним свідченням вибраного державою курсу. Євроінтеграція та формування людиноцентричної системи цінностей, котра забезпечить входження українського суспільства в європейський культурний і аксіологічний простір як рівноцінної його частини, потребує докорінних економічних реформ, у підсумку яких істотно знизиться рівень екзистенційного тиску населення. Тільки у разі підвищення рівня життя кожного українського громадянина може стати запорукою переходу від цінностей виживання до цінностей свободи та самовираження у найширшому значенні цього слова.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Будз В.П. Мировоззренческие факторы мотивации человеческой деятельности / В.П. Будз, И.Н. Гоян. Социальное воспитание. 2016. № 2 (8). С. 10–17.

2. Всеобщая декларация прав человека (рос/укр). Принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015

3. Гібернау М. Ідентичність націй / пер. з англ. П. Таращука; ред. Л. Марченко. К.: Темпора, 2012. 303 с.

4. Головаха Є. Терни на шляху євроінтеграції українського суспільства. Вісник Національної академії наук України. 2008. № 10. С. 33–45.

5. Инглхарт Р. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития / Р. Инглхарт, К. Вельцель / пер. с англ. М. Коробочкина. М.: Новое издательство, 2011. 464 с. (Библиотека фонда «Либеральная миссия»).

6. Ковбасюк А. Європейські цінності як вимір громадянського суспільства. Гуманізм. Трансгуманізм. Постгуманізм: матеріали доповідей та виступів Міжнародної науково-теоретичної конференції, м. Суми, 19−20 квітня 2013 р. / Ред. кол.: Є.О. Лебідь, А.Є. Лебідь. Суми: СумДУ, 2013. С. 43–45.

7. Козер Л. Функции социального конфликта. М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. 208 с.

8. Козловець М. Європейська інтеграція і національна ідентичність: український контекст. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2008. Вип. 35. С. 148–160.

9. Кравченко В. Поневолення історією: радянська Україна в сучасній історіографії. Україна, Імперія, Росія. Вибрані статті з модерної історії та історіографії. К.: «Часопис «Критика», 2011. С. 455−528.

10. Кубрак О.В. Європейські політичні цінності: стан і динаміка утвердження в Україні. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2014. Вип. Спец. вип. С. 211–216.

11. Кудряченко А. Європейські цінності та їх вплив на розбудову країн молодої демократії. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2012. Вип. 19. С. 62–68.

12. Кульчицький С. Україна на порозі об'єднаної Європи / С. Кульчицький, М. Міщенко. Київ, Центр Разумкова, 2018. 232 с.

13. Лангевіше Д. Нація, націоналізм, національна держава в Німеччині і в Європі. Київ: К.І.С., 2008. 240 с.

14. Лимар М. Теоретико-методологічні підходи до вивчення концепту Європи та євроінтеграційних процесів. Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 100. С. 299–303.

15. Львова О. Ідейні засади європейської інтеграції. Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. 2008. Т. 82. С. 50–53.

16. Олас-Декет К. Україна на шляху до Європи: точки дотику (аксіологічний аспект). Міжнародні інтеграційні процеси: історичний досвід, сучасні виклики та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції / Національний університет «Львівська політехніка» та ін. Львів: Сорока, 2015. С. 210–214.

17. Пірен М. Європейські цінності та їх реалізація у сфері державної служби та кадрової політики України. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2015. Вип. 1. С. 78–90.

18. Пірен М. Європейські цінності – важливий чинник ефективної співпраці україно-румунського траскордонного співробітництва в галузі соціально-економічного розвитку прикордонних місцевих громад. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2015. Вип. 6. С. 42–45.

19. Сакало О. Ціннісний портрет українського суспільства: за даними World Values Survey. Актуальні проблеми філософії та соціології: науково-практичний журнал. Одеса, 2016. Вип. 11. С. 99–101.

20. Сакало. О. Європейські цінності: сутнісні основи та практичне втілення. Полтава: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, 2015. С. 106–109. URL: http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4335/1/Sakalo.pdf

21. Сторожук С.В. Світоглядні підстави української національної ідеї. Вісник Черкаського університету. Серія Філософія. 2014. № 11 (304). С. 3−9.

22. Філософія інтеграції: монографія / за заг. ред. В.Д. Бондаренка та Ф.Г. Ващука. Ужгород: Закар. держ. універ, 2011. 544 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 18).

23. Фридан Б. Загадка женственности. URL: http://www.e-reading.club/book.php?book=1019773

24. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. URL: https://www.e-reading.club/book.php?book=96523

25. Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи: монографія. К.: ВЦ Академія, 2014. 208 с. (Серія «Монограф»).

26. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен: Укр. вільний ун-т, 1993. 343 с.

27. Goyan I., The ethnic principle as the basis of civil politics / S. Storozhuk, I. Goyan. Cherkasy University Bulletin: Philosophy. 2016. Pp. 31−36.

28. Haidt J. The Ethics of Globalism, Nationalism, and Patriotism. URL: https://www.humansandnature.org/the-ethics-of-globalism-nationalism-and-patriotism

29. Haidt J. The top 10 reasons American politics are so broken. URL: https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2015/01/07/the-top-10-reasons-american-politics-are-worse-than-ever/?utm_term=.1726c3c50170

30. Haidt J. (2016) When and Why Nationalism Beats Globalism. URL: https://www.the-american-interest.com/2016/07/10/when-and-why-nationalism-beats-globalism/.

31. Monbiot G. The New Chauvinism. URL: http://www.monbiot.com/2005/08/09/the-new-chauvinism/.

32. Vareikis E. Global football. Emotional and political civilizations relations in the postmodern context of globalization. Kaunas, Vitae Litera, 2017. 259 s.

33. Welzel C. Freedom Rising: human empowerment and the quest for emancipation. New York: Cambridge University Press, 2013. 428 p.

REFERENCES:

1. Budz V., Goyan I. Mirovozzrenchecheskiye faktory motivatsii chelovecheskoy deyatelnosti [World outlook factors of motivation of human activity]. Sotsialnoye vospitaniye. 2016. Vol. № 2 (8). Pp. 10–17 [in Russian].

2. Vseobschaya deklaratsiya prav cheloveka (1948) [Universal Declaration of Human Rights]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 [in Russian].

3. Hibernau M. Identychnist natsii [Identity of Nations], Kyiv, Tempora, 2012. 303 p. [in Ukrainian].

4. Holovakha Ye. Terny na shliakhu yevrointehratsii ukrainskoho suspilstva [Terni on the path of European integration of Ukrainian society]. Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 2008. Vol. 10. Pp. 33−45 [in Ukrainian].

5. Inglkhart Ronald, Kristina Veltsel. Modernizatsiya. kulturnyye izmeneniya i demokratiya: Posledovatelnost chelovecheskogo razvitiya [Modernization. Cultural Change and Democracy: The Sequence of Human Development]. Moscow, Novoye izdatelstvo, 2011. 464 p. [in Russian].

6. Kovbasiuk A. Yevropeiski tsinnosti yak vymir hromadianskoho suspilstva [European values as a measure of civil society]. Humanizm. Transhumanizm. Posthumanizm: materialy dopovidei ta vystupiv Mizhnarodnoi naukovo-teoretychnoi konferentsii, m. Sumy, 19−20 kvitnia 2013 r., Sumy, Pp. 43−45 [in Ukrainian].

7. Kozer L. Funktsii sotsialnogo konflikta, Moscow, Ideya-Press, Dom intellektualnoy knigi, 2000. 208 p. [in Russian].

8. Kozlovets MYevropeiska intehratsiia i natsionalna identychnist: ukrainskyi kontekst [European Integration and National Identity: Ukrainian Context]. Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. 2008. Vol. 35. Pp. 148−160 [in Ukrainian].

9. Kravchenko V. (2011) Ponevolennia istoriieiu: radianska Ukraina v suchasnii istoriohrafii [Conviction of History: Soviet Ukraine in Modern Historiography]. Ukraina, Imperiia, Rosiia. Vybrani statti z modernoi istorii ta istoriohrafii. Kyiv, Chasopys «Krytyka», Pp. 455−528 [in Ukrainian].

10. Kubrak O.V. (2014) Yevropeiski politychni tsinnosti: stan i dynamika utverdzhennia v Ukraini [European political values: the state and dynamics of the establishment in Ukraine]. Naukovyi chasopys NPU imeni M.. Drahomanova. Seriia 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin, Spets. vyp., pp. 211–216 [in Ukrainian].

11. Kudriachenko A. Yevropeiski tsinnosti ta yikh vplyv na rozbudovu krain molodoi demokratii [European values and their impact on the development of young democracies]. Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy. 2012. Vol. 19. Pp. 62−68 [in Ukrainian].

12. Kulchytskyi S. Ukraina na porozi obiednanoi Yevropy [Ukraine is on the verge of a united Europe]. Kyiv, Tsentr Razumkova, 2018. 232 p. [in Ukrainian].

13. Lanhevishe D. (2008) Natsiia, natsionalizm, natsionalna derzhava v Nimechchyni i v Yevropi [Nation, nationalism, national state in Germany and in Europe]. Kyiv: K.I.S., 40 p. [in Ukrainian].

14. Lymar M. (2015) Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyvchennia kontseptu Yevropy ta yevrointehratsiinykh protsesiv [Theoretical and methodological approaches to the study of the concept of Europe and European integration processes]. Hileia: naukovyi visnyk. 2015. Vol. 100, Pp. 299−303. [in Ukrainian].

15. Lvova O. Ideini zasady yevropeiskoi intehratsii [].Naukovi zapysky NaUKMA. Politychni nauky. 2008. Vol. 82, Pp. 50−53 [in Ukrainian].

16. Olas-Deket K. (2015) Ukraina na shliakhu do Yevropy: tochky dotyku (aksiolohichnyi aspekt) [Ukraine on the way to Europe: points of contact (axiological aspect)]. Mizhnarodni intehratsiini protsesy: istorychnyi dosvid, suchasni vyklyky ta perspektyvy: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnika»), Lviv, Soroka, pp. 210−214 [in Ukrainian].

17. Piren M. Yevropeiski tsinnosti ta yikh realizatsiia u sferi derzhavnoi sluzhby ta kadrovoi polityky Ukrainy [Європейські цінності та їх реалізація у сфері державної служби та кадрової політики України]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. 2015. Vol. 1. Pp. 78−90 [in Ukrainian].

18. Piren M. Yevropeiski tsinnosti – vazhlyvyi chynnyk efektyvnoi spivpratsi ukraino-romunskoho tras-

kordonnoho spivrobitnytstva v haluzi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku prykordonnykh mistsevykh hromad [European values are an important factor in the effective cooperation of the Ukrainian-Romanian cross-border cooperation in the field of socio-economic development of the border local communities]. Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. 2015. Vol. 6. Pp. 42−45 [in Ukrainian].

19. Sakalo O. Tsinnisnyi portret ukrainskoho suspilstva: za danymy World Values Survey [Valuable portrait of Ukrainian society: according to the World Values Survey]. Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii: naukovo-praktychnyi zhurnal. 2016. vol. 11, pp. 99−101 [in Ukrainian].

20. Sakalo. O. (2015) Yevropeiski tsinnosti: sutnisni osnovy ta praktychne vtilennia [European values: essentials and practical implementation], Poltava, Poltavskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni V.H. Korolenka. Pp. 106−109. [in Ukrainian].

21. Storozhuk S.V. Svitohliadni pidstavy ukrainskoi natsionalnoi idei [Worldview Grounds of the Ukrainian National Idea]. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia Filosofiia. 2014. Vol. 11 (304). pp. S. 3−9. [in Ukrainian].

22. Filosofiia intehratsii; za red. V.D. Bondarenka ta F.H. Vashchuka (2011) [The philosophy of integration], Uzhhorod: Zakar. derzh. univer, 544 p. [in Ukrainian].

23. Fridan B. Zagadka zhenstvennosti [The Feminine Mystique]. URL: http://www.e-reading.club/book.php?book=1019773 [in Russian].

24. Fukuyama F. Konets istorii i posledniy chelovek [he End of History and the Last Man]. URL: https://www.e-reading.club/book.php?book=96523 [in Russian].

25. Shcherbakova Yu. (2014) Tsinnosti obiednanoi Yevropy [Values of the united Europe], Kyiv, VTs Akademiia, 208 p. [in Ukrainian].

26. Ianiv V. (1993) Narysy do istorii ukrainskoi etnopsykholohii [Essays on the history of Ukrainian ethnopsychology], Miunkhen, Ukr. vilnyi un-t, 343 p. [in Ukrainian].

27. Goyan I., Storozhuk S. The ethnic principle as the basis of civil politics. Cherkasy University Bulletin: Philosophy. 2016. vol. 11/13, pp. 31−36 [in English].

28. Haidt J. The Ethics of Globalism, Nationalism, and Patriotism. URL: https://www.humansandnature.org/the-ethics-of-globalism-nationalism-and-patriotism [in English].

29. Haidt J. The top 10 reasons American politics are so broken. URL: https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2015/01/07/the-top-10-reasons-american-politics-are-worse-than-ever/?utm_term=.1726c3c50170 [in English].

30. Haidt J. (2016) When and Why Nationalism Beats Globalism. URL: https://www.the-american-interest.com/2016/07/10/when-and-why-nationalism-beats-globalism/ [in English].

31. Monbiot G. The New Chauvinism. URL: http://www.monbiot.com/2005/08/09/the-new-chauvinism/ [in English].

32. Vareikis E. (2017) Global football. Emotional and political civilizations relations in the postmodern context of globalization, Kaunas, Vitae Litera, 259 p. [in English].

33. Welzel C. (2013) Freedom Rising: human empowerment and the quest for emancipation. New York, Cambridge University Press, 428 p. [in English].

Axiological fundamentals of Ukraine's eurointegration

Storozhuk Svitlana Volodymyrivna

Doctor of Philosophy, Professor,
Professor at the Department of Philosophy
of National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine
Heroiv Oborony Str., 15, Kyiv, Ukraine

Hoian Ihor Mykolaiovych

Doctor of Philosophy, Professor,
Professor at the Department
of Philosophy, Sociology
and Religious Studies
of the Vasyl Stefanyk Pre-Carpathian
National University
Shevchenko Str., 57, Ivano-Frankivsk,
Ukraine

Fedyk Oksana Vasylivna

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of General and Clinical Psychology
of the Vasyl Stefanyk Pre-Carpathian
National University
Shevchenko Str., 57, Ivano-Frankivsk,
Ukraine

The European integration processes that take place in Ukraine have a clearly expressed political and legal dimension. Meanwhile, one should not forget that fulfilling political, legal, and economic obligations to the EU is only a formal aspect of the European integration process. It is of vital importance for getting to know, accepting and implementing in the life of Ukrainian society fundamental values that have shaped the image of modern Europe, but there is no reason to speak about universal acceptance and acceptance at the mental level. Taking this into account, we can assume that the beginning of a full-scale European integration process of Ukrainian society is still ahead and presupposes the ideological and mental transformation of Ukrainian society. The purpose of the work is to disclose the uniqueness of the axiological space of Ukrainian society through the prism of the declared European integration process. The axiological approach, the method of comparative analysis, and sociological indicators as for the specificity of the value and ideological orientation of Ukrainian citizens, formed by experts of the Rozumkov Center have been used in the research. A number of positions and conclusions are built on the background of broad sociological research findings of the American researcher J. Haydt concerning the impact of capitalism on the moral condition and value system of society. The results of the research have shown that an a system of human-centric values identical to the European one should be formed for successful European integration in Ukraine. Besides, such values cannot be imposed, formed or declaratively implemented in the same way as it happens with the relevant legal acts. They serve as a formal indication of the course chosen by the state. European integration, which ensures the integration of Ukrainian society into European cultural and axiological space as an equal part of it, requires radical economic reforms, which will result in a significant reduction in the level of existential pressure of the population. Only raising the standard of living of every Ukrainian citizen can guarantee the transition from survival values to the values of freedom and self expression in the broadest sense of the word.

Key words: *European integration, axiological space, existential pressure, survival values, national ethnic identity, European identity.*

Рижук Олександр Миколайович

Забезпечення інформаційної безпеки України під час гібридної війни

УДК 321.01
DOI https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2018-2-147-150

Рижук Олександр Миколайович
здобувач кафедри суспільно-політичних наук, глобалістики та соціальних комунікацій
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
вул. Львівська, 23, Київ, Україна

У статті проаналізовано особливості військового конфлікту між Росією та Україною. Особливу увагу приділено інформаційній політиці, яка реалізовувалася Росією щодо України перед збройним протистоянням. Зазначено, що напередодні збройного конфлікту Україна була економічно та психологічно не готова до збройної агресії, яку спричинила Росія. Стан збройних сил України виявився неготовим до того, щоб чинити належний опір російським військам. Політична криза деморалізувала українську націю. У висновках сформульовано пропозиції, спрямовані на підвищення рівня інформаційної безпеки України та забезпечення її позитивного інформаційного іміджу за кордоном.

Ключові слова: *інформаційна безпека, інформаційна війна, інформаційна політика, гібридна війна, пропаганда.*

Вступ. Україна перебувала в полі зору російської пропаганди весь час своєї незалежності. Гібридна війна, яка має місце на теренах України, стала наслідком інформаційної політики, яку проводила Росія щодо України. Гібридна війна характеризується іншими підходами до самого поняття «війна», ніж класичні війни, оскільки на місце традиційного озброєння приходить інформаційна та психологічна зброя, яка має вплив на окремих людей і суспільство загалом. Водночас застосування класичної зброї в гібридній війні також має місце.

Найбільша загроза, яка проявляється в конфліктах між Росією та Україною, – це загроза інформаційного впливу. Через інформаційну сферу в населення країни-жертви можуть сформуватись погляди, цінності та інтереси, що вигідні країні-агресору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах гібридної війни питання інформаційної безпеки почало поступово досліджуватись у вітчизняній науковій думці. Українські та іноземні вчені видають монографії, присвячені питанням інформаційної безпеки. Також створюються аналітичні центри, у яких вивчається це явище. Серед вітчизняних науковців, які займаються питаннями забезпечення інформаційної безпеки, можемо назвати таких, як В. Бебик, Я. Жарков, Є. Магда, Г. Почепцов та інші.

Метою статті є аналіз процесу забезпечення інформаційної безпеки України під час гібридної війни.

Результати. Воєнна небезпека в Україні була реалізована через анексію Криму та воєнні дії, що розгорнулися на Сході нашої держави. Через це територіальну цілісність України було порушено. Це стало початком активної фази гібридної війни.

Гібридна війна сама по собі є новим явищем, проте вона складається з уже відомих елементів, які не є новими. Ці елементи пов'язані та взаємодіють між собою. Переплітаючись, вони стають більш гнучкими в застосуванні [1, с. 5].

Росія проводить серед пересічних громадян широку агітаційну кампанію. У програмі «Інформаційне суспільство» (2011–2020 роки) [2] Росія намагається максимально охопити російськомовне населення в усьому світі російськими засобами масової інформації. На ці психологічні операції витрачаються мільярди нафтодоларів. Незважаючи на приналежність чи неприналежність засобів масової інформації до державних, основна мета таких заходів полягає в підтримці російського державного курсу.

До початку активної фази гібридної війни російські засоби масової інформації з пропагандистськими матеріалами безперешкодно транслювалися на всій території України. Мешканці Півдня та Сходу України були найбільшими споживачами російської інформаційної продукції. Також російським контентом були заповнені українські телеканали й радіостанції.

Практично впродовж усього періоду незалежності України Росія проводила політику так званої «м'якої сили» [9]. Хоча на сьогодні відсутній єдиний термін, який описував би поняття «м'яка сила», проте в загальному розумінні це явище характеризує тиск однієї держави на іншу в економіці, політиці, культурі. Прояви «м'якої сили» з боку Російської Федерації простежувались у багатьох аспектах суспільного життя – в енергетиці, торгівлі, релігійних питаннях, мові, спільній історії тощо. Через таку політику зазнавали утиску проукраїнські позиції та водночас посилювались позиції російської «п'ятої колони».

Основна небезпека інформаційних війн на початкових етапах полягає в тому, що їх важко вчасно виявити, тому пріоритет має та країна, яка першою почала здійснювати свій вплив. Через це суттєвим складником інформаційної війни є спроби введення в оману керівництва країни-опонента [10, с. 51].

Аналізуючи можливості інформаційного впливу на свідомість населення, можемо зазначити, що XXI ст. характеризуватиметься фальшивою реаль-

ністю, яка буде дедалі більше користуватись попитом, а психологічні операції будуть спрямовуватись на зміну свідомості громадян держави-супротивника. Такі дії проявлялися з боку Росії, коли вона маніпулювала спільними історичними фактами, питаннями політики, економіки й духовної сфери.

Комунікаційні технології, що набувають більшої ваги, дають змогу перетворити інформацію, яка до цього мала більш віртуальну субстанцію, на матеріальну. За допомогою сучасних засобів інформації будь-яка позиція може бути змодельована, опрацьована засобами масової інформації та здійснювати вплив на свідомість населення за допомогою засобів її поширення.

Характеризуючи дії Росії перед відкритою фазою гібридної війни, можна стверджувати, що були здійснені такі заходи стосовно її підготовки:

– створення «п'ятої колони» на території України. До неї входили представники різних політичних сил, державні службовці різного рівня, представники громадських організацій та інші громадяни;

– розроблення плану дій щодо оперативного прибуття російських військ. Із цією метою були підготовлені приміщення, квартири тощо;

– друк агітаційної продукції сепаратистського характеру;

– військові приготування з використанням розвідувальних служб на території України. У 2009 р. в Законі Російської Федерації «Про оборону» були висвітлені положення щодо можливостей використання збройних сил Російської Федерації за її територією [8, с. 128];

– підготовка населення Росії до війни з Україною; українців перетворили на націю ворога для росіян;

– формування необхідного фінансового ресурсу, який міг би бути використаний у разі застосування санкцій до країни-агресора.

Водночас Україна не готувалась до конфлікту, тому вона виявилась безпорадною перед російською психологічною інформаційною машиною в перші дні війни. Становище України напередодні відкритої агресії було таким:

– після Революції гідності зруйнувалась управлінська вертикаль держави – уся владна верхівка (Президент України, виконуючий обов'язки Прем'єр-міністра України, міністр оборони України, міністр внутрішніх справ України, голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор України) втекли до країни-агресора;

– в Україні спостерігалася суспільна й моральна криза;

– мінімальний золотовалютний запас та відсутність коштів на рахунках;

– неготовність до війни Збройних Сил України; відсутність належного досвіду бойових дій; складність усвідомлення російських військ в образі ворога;

– неготовність усієї нації до гібридної війни та належної відсічі агресору;

– відсутність стратегії й тактики для протистояння зовнішньому ворогу.

Російська агресія мала на меті не стільки захоплення територій, скільки захоплення свідомості людей та поширення своєї політики на все суспільство. Аналізуючи події, які сталися в Україні, російська пропаганда намагалася дати свою оцінку ситуації, яка була вигідна російській владі.

Російські засоби масової інформації подавали інформацію власному населенню, яка дискредитувала ставлення до країни. Цим самим вони готували громадян до потенційної війни.

За весь час незалежності в Україні не було вироблено необхідних механізмів боротьби з російською пропагандою, які були б спрямовані на захист державного суверенітету України та її територіальної цілісності. Росія спрямовувала свою пропаганду на зниження рівня довіри до України з боку євроатлантичних структур, інтеграцію до яких наша країна визначила своїм пріоритетним напрямом. Спецслужби України, які повинні відповідати за вітчизняну інформаційну безпеку, не змогли чинити належний опір російським інформаційних впливам, оскільки виявились неготовими до такого повороту подій.

У беззахисному становищі перед російською машиною пропаганди виявились також європейські країни.

Однією з найбільших проблем, які постали перед Україною під час інформаційної війни, була відсутність українських медіацентрів за кордоном, які могли б доносити інформацію про Україну до іноземного споживача. Це викликало дефіцит іноземного мовлення, яке мало б вестись на територіях інших держав. Приватні українські засоби масової інформації, які вели трансляцію своїх передач за кордоном, висвітлювали інформацію, що формувалася залежно від поглядів власників цих засобів масової інформації. Натомість Росія заохочувала інтерес іноземного глядача через телеканал «Russia Today», який транслював новини по всьому світу та подавав їх у ракурсі, вигідному керівництву Російської Федерації.

Російською пропагандою був охоплений Схід України, оскільки українські телеканали із захопленням Донбасу терористичними угрупованнями були відключені, а їх місце посіло проросійське телебачення. Така ситуація не давала змоги відмежуватись від російських новин.

З початком гібридної війни східні регіони України припинили отримувати достовірну та необхідну інформацію з української території.

Зі свого боку Україна почала впроваджувати певні обмеження. Вони полягали у відключенні російських телеканалів та забороні в'їзду на територію України певних політиків, спортсменів, діячів культури, журналістів, які висловлювали негативні

погляди щодо України та підтримувати офіційний курс російської влади.

Після початку відкритої фази гібридної війни низка російських телеканалів в Україні були заборонені, оскільки суперечили умовам Європейської конвенції про транскордонне телебачення. Водночас було проведено перевірку фільмів, серіалів і телепрограм, вироблених у Росії або за радянських часів, та, як наслідок, заборонено транслювання телевізійної продукції, яка маніпулювала історичними фактами, пропагувала велич Росії та вихваляла російські силові структури.

Також почалося відновлення трансляції теле- й радіопрограм на східні регіони України, на які почала доноситись правдива й неупереджена інформація. Велися роботи з поновлення трансляції українських теле- й радіоканалів у віддалених районах Луганської та Донецької областей.

З метою ефективного протистояння російській пропаганді Президент України П. Порошенко ініціював створення «пан'європейського російськомовного каналу» [4].

У новій Стратегії національної безпеки України зазначено, що агресія Російської Федерації спрямована на руйнування економіки України, захоплення українських територій та підтримку соціально-політичної нестабільності [6].

За наслідками аналізу російської телевізійної продукції було зроблено висновок про те, що не всі ресурси відповідають вимогам чинного законодавства України, зокрема, порушують ч. 2 ст. 42 Закону України «Про телебачення та радіомовлення» [7], у якій вказано на обов'язковість адаптації іноземних програм.

До тих іноземних громадян, які закликали до війни, ворожнечі й протистояння, підтримуючи анексію Криму та війну на Донбасі, висловлювались із приниженням національних почуттів українців, поширювали інформаційну продукцію із закликами до насильства та війни, була застосована заборона в'їзду на територію України в термінах від 3 до 5 років [5].

Оскільки телебачення може формувати в глядачів уявлення про події, що висвітлюються, і подавати новини у вигідному для певного кола осіб ракурсі, то в інформаційній війні роль телебачення надзвичайно важлива. Часто-густо те, що висвітлюється телебаченням, формує свідомість населення та визначає його подальші погляди й дії. Впливаючи на підсвідомість населення, телебачення дає йому змогу висловлювати заздалегідь визначені думки [3, с. 18].

Із цього постає, що на непідконтрольних територіях Україна повинна забезпечити донесення своєї інформації до місцевого населення. Для цього необхідно встановити власні теле- й радіопередавальні станції, які б поширювали український контент на східні регіони держави.

Також Україні необхідно піднімати власний імідж за кордоном через донесення неупередженої та об'єктивної інформації до іноземного споживача. Українські програми повинні транслюватись у всьому світі. Першим таким телеканалом, який почав транслювати передачі англійською мовою на більшість країн Європи, Росії, Близького Сходу та Північної Африки, став телеканал «Ukraine Today» [11].

Важливою умовою роботи українських телеканалів повинно бути те, що вони мають транслювати власний інформаційний продукт і переорієнтовувати свої позиції від оборонних до наступальних.

Висновки. Наведений аналіз інформаційної політики Росії, яку вона проводила щодо України та яка із часом переросла в гібридну війну, свідчить про те, що для отримання перемоги в цьому конфлікті необхідно брати на озброєння досвід самої Росії та застосовувати аналогічні заходи, заручившись підтримкою міжнародної спільноти.

Необхідною умовою перемоги в інформаційній війні є державницька проукраїнська позиція самих засобів масової інформації. Завдання держави – об'єднати навколо себе всіх учасників суспільства.

Також важливою складовою частиною перемоги в інформаційній війні є підвищення професіоналізму українських спеціалістів, задіяних у створенні й поширенні інформації (журналістів, ведучих телепрограм, репортерів). Їхнім основним завданням є донесення до пересічних глядачів неупередженої та об'єктивної інформації на професійному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської стратегії реваншу. Стратегічні пріоритети. 2014. № 4. С. 5–12.

2. Государственная программа «Информационное общество» (2011–2020 годы). URL: http://minsvyaz.ru/ru/activity/programs/1.

3. Гурковський В. Механізми використання інформації в умовах російської гібридної агресії. Освіта регіону. 2016. № 4. С. 16–23.

4. Епплбаум Е. Російська пропаганда краще працює в маленьких країнах. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/enn_epplbaum_rosiyska_propaganda_krasche_ratsyue_v_malenkikh_krainakh.

5. Кто входит в список запрещенных в Украине. URL: http://kriminal.tv/news/kto_vhodit_v_spisok_zaprehennyh_v_ukraine_artistov_rf.html.

6. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. URL: http://www.president.gov.ua/news/shorichne-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-u-35412.

7. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3759-12.

8. Рущенко І. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія. Х.: ФОП Павленко О.Г., 2015. 268 с.

9. Bogomolov A., Litvynenko O. Ghost in the mirror: Russian soft power in Ukraine/briefing paper. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0112bp_bogomolov_lytvynenko.pdf.

10. Libicki M. What is information Warfare? Washinghton: D.C. National Defence University Press, 1995. 161 p.

11. Ukraine Today всё. на Украине закрыли телеканал, боровшийся с Россией. URL: http://www.aif.ru/society/media/ukraine_today_vsyo_na_ukraine_zakryli_telekanal_borovshiysya_s_rossiey.

REFERENCES:

1. Horbulin V.P. (2014) «Hibrydna viina» yak kliuchovyi instrument rosiiskoi stratehii revanshu ["Hybrid war" as the key instrument of Russian revenge strategy]. Stratehichni priorytety, no. 4.

2. Gosudarstvennaya programma «Informatsionnoe obshchestvo» (2011–2020 gody) [State program "Information society" (2011 – 2020). Retrieved from: http://minsvyaz.ru/ru/activity/programs/1.

3. Hurkovskyi, V. (2016) Mekhanizmy vykorystannia informatsii v umovakh Rosiiskoi hibrydnoi ahresii [Mechanisms of information use under the conditions of Russian hybrid aggression]. Osvita rehionu, no. 4, pp. 16–23.

4. Anne Applebaum, Rosiiska propahanda krashche pratsiuie v malenkykh krainakh [Russian propaganda works better in small countries]. MediaSapiens. Retrived from:http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/enn_epplbaum_rosiyska_propaganda_krasche_ratsyue_v_malenkikh_krainakh

5. Kto vhodit v spisok zaprehennyh v ukraine artistov [Who are personas non grata among artists in Ukraine?]. Retrieved from: http://kriminal.tv/news/kto_vhodit_v_spisok_zaprehennyh_v_ukraine_artistov_rf.html

6. Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2015 rotsi: Shchorichne Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy [On Internal and External State of Ukraine in 2015: Annual Address of the President to the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from: http://www.president.gov.ua/news/shorichne-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-u-35412

7. Pro telebachennia i radiomovlennia: Zakon Ukrainy [On Television and Radio Broadcasting: the Law of Ukraine]. Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3759-12

8. Rushchenko, I.P. (2015) Rosiisko-ukrainska hibrydna viina: pohliad sotsioloha: monohrafiia [Russian–Ukrainian hybrid war: the opinion of a sociologist: monograph]. Kharkiv: FOP Pavlenko O.H. (in Ukrainian)

9. Bogomolov, A.A., Litvynenko, O. Ghost in the mirror: Russian soft power in Ukraine/briefing paper. Retrieved from: https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0112bp_bogomolov_lytvynenko.pdf

10. Libicki, M. (1995) What is information Warfare? Washinghton: D.C. National Defence University Press. (in English)

11. Ukraine Today vse. Na Ukraine zakryli telekanal, borovshiysya s Rossiey [Ukraine Today end. The channel struggled with Russian was shut down in Ukraine]. Argumenty i Fakty. Retrieved from: http://www.aif.ru/society/media/ukraine_today_vsyo_na_ukraine_zakryli_telekanal_borovshiysya_s_rossiey

Providing information security of Ukraine during the hybrid war

Ryzhuk Oleksandr Mykolaiovych

Applicant at the Department of Social and Political Sciences, Global Studies and Social Communications
of Open International University of Human Development "Ukraine"
Lvivska str., 23, Kyiv, Ukraine

This article analyzes the peculiarities of the military conflict between Russia and Ukraine. Particular attention is paid to the information policy implemented by Russia in relation to Ukraine on the eve of an armed confrontation. It was noted that on the eve of the armed conflict, Ukraine was economically and psychologically unprepared for the armed aggression that Russia caused. The state of Ukraine's armed forces was unprepared for proper resistance to Russian troops. The political crisis demoralized the Ukrainian nation. The conclusions formulate suggestions aimed at raising the information security level of Ukraine and ensuring its positive media image abroad.

Key words: *information security, information warfare, information policy, hybrid war, propaganda.*

НОТАТКИ

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 2

Коректура • *С. Корзун*

Комп'ютерна верстка • *С. Калабухова*

Формат 60х84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 19,49. Ум.-друк. арк. 17,44.
Підписано до друку 03.05.2018 Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.